ئەختەم ئۆمەر

يىراق قىرلاردىن
ئانايەرگە سالام

مىللەتلەر نەشرىياتى
بېيجىڭ

ئەختەم ئۆمەر

يىراق قىرلاردىن ئانا يەرگە سالام

مىللەتلەر نەشرىياتى

مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى : مۇھەممەت تەۋبەت

ISBN 978-7-105-09271-0
9 787105 092710 >
定价: 10.00元

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېگانە ئادرېسى

ئەختەم ئۆمەر

يىراق قىرلاردىن ئانايەرگە سالام

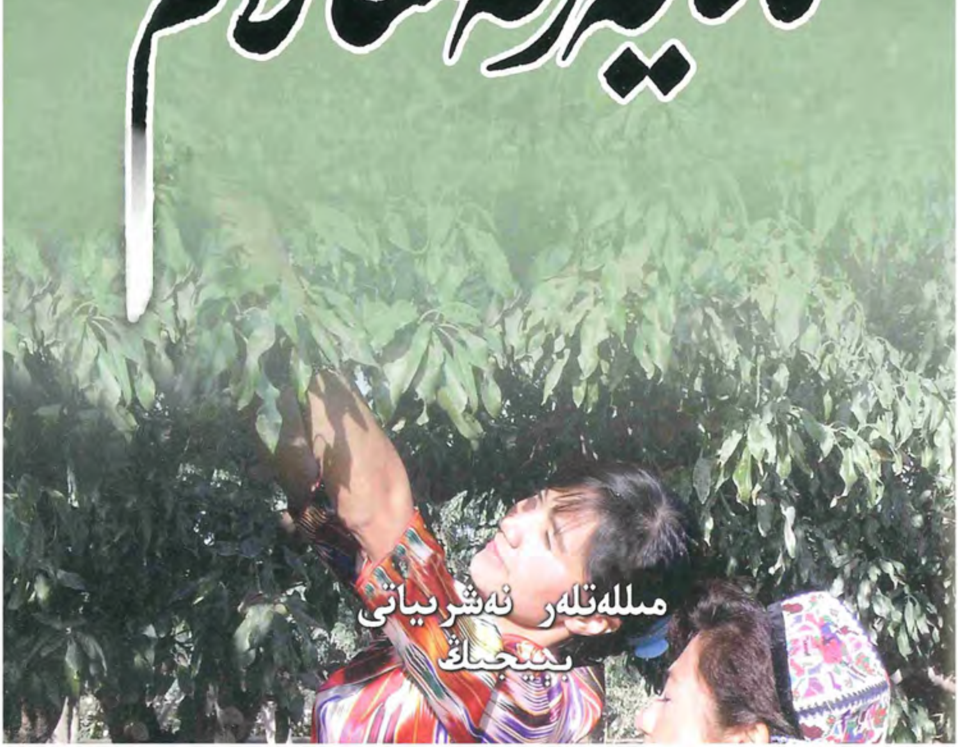

مىللەتلەر نەشرىياتى
بېيجىڭ

Abdulcelil TURAN
Yenidoğan Mh. 41. Sk. No:7
Daire: 4 Zeytinburnu-İST.
www.uygurkitap.com

مۇندەرىجە

يىراق قىرلاردىن ئانا يەرگە سالام 1
ياۋروپادىكى يېڭى «يىپەك يولى» 2
مەن كۆرگەن ئىستانبۇل 9
ھەرەمنىڭ كۆزىدىن يۇرتۇمغا نەزەر 43
بىزدىكى ئىسراپچىلىق 53
1. سالامەتلىكنىڭ ئىسراپ بولۇشى 53
2. ئۆي ئىسراپچىلىقى 59
3. ۋاقىت ئىسراپچىلىقى 62
4. ۋەدە ـ لەۋز ئىسراپچىلىقى 65
5. يېمەك ـ ئىچمەك ئىسراپچىلىقى 66
6. گەپ ـ سۆز ئىسراپچىلىقى 70
7. ئادەملىك قىممەتنىڭ ئىسراپچىلىقى 72
8. ئادەم ئىسراپچىلىقى 75
9. ئەدەبىيات ـ سەنئەتتىكى ئىسراپچىلىق 82
10. ئوزۇقلىنىش جەھەتتىكى ئىسراپچىلىق 87
11. ئۇلۇغ سۆزلەش ئىسراپچىلىقى ۋە ھېكمەتلەر كاساتچىلىقى 91
12. نام ـ ئاتاق ئىسراپچىلىقى ۋە ئاتاقسىزلىقتىن كەلگەن مەھرۇم قىلىش دىشۋارچىلىقى 95
13. بالا تەربىيىلەشتىكى ئىسراپچىلىق 100

14. تەبىئەت بۇلغىنىشى ۋە ئىنسان تەبىئىتىنىڭ بۇزۇلۇشى 103
15. مەسئۇلىيەت - بۇرچ ئىسراپچىلىقى 106
16. ئايال‌لار ھۆسن - گۈزەللىك ئىزدەشتىن تېپىۋاتقان ئىسراپچىلىقلار 111
17. ماختاش، مەدھىيە كاساتچىلىقى 115
18. سالاھىيەت ئىسراپچىلىقى 116
19. شەرم - ھايا ئىسراپچىلىقى 119
20. ھارۋىكەشلىك ئەخلاقىنىڭ نۆل دەرىجىسى ... 123
21. تور ئىسراپچىلىقى 127
22. ئەمەل - مەنسەپ ئىسراپچىلىقى 130
23. ئادىمىيلىكىنى پۇل ئورنىدا خىراجەت قىلىش ئىسراپچىلىقى 132
24. ئەخلاق كاساتچىلىقى 134
25. ئۆزىنى قوغداش ئېڭىدىكى ئىسراپچىلىقلار ... 137
26. دوستلۇق مېھىر - مۇھەببەتتى مەڭگۈلۈك بولسۇن 139
27. شەھەر - بازار قۇرۇشتىكى ئىسراپچىلىقلار ... 144
28. قەبرىستانلىقتىكى ئىسراپچىلىقلار 148
29. مۇقەددەس رەڭ چۈشەنچىسى ۋە رەڭ ئىسراپچىلىقى 150
فارابىنىڭ قالۇن ئىجاد قىلىشى 155

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بىردىن بىر ئادرېسى

يىراق قىرلاردىن ئانا يەرگە سالام

(ئەدەبىي خاتىرە)

مەن دوستلىرىمنىڭ دەۋەت قىلىشى ۋە ياردىمى بىلەن دۇنيا كۆرۈپ، نەزەر كۆزۈمنى ئېچىپ كېلىش مەقسىتىدە 1992 ـ يىلى 11 ـ ئايدىن 1993 ـ يىلى 3 ـ ئايغىچە مۇستەقىل دۆلەتلەر بىرلەشمە گەۋدىسىدىكى بەزى دۆلەتلەر ۋە رۇمىنىيە، تۈركىيە، سەئۇدى ئەرەبىستانى قاتارلىق دۆلەتلەردە زىيارەتتە بولۇپ، ئۇ يەردىكىلەر بىلەن بىزنىڭ ئورتاقلىقىمىز ھەم پەرقىمىز ھەققىدە ئويلىغانلىرىم، شۇنداقلا، چەت ئەلدە ئۇچراشقان قېرىنداشلىرىمىزنىڭ ھايات كەچۈرمىشلىرىدىن كۆرگەن ـ بىلگەنلىرىم ۋە ھېس قىلغانلىرىمنى كەڭ ئوقۇرمەنلىرىم بىلەن ئۆزئارا ئورتاقلىشىش مەقسىتىدە ئەينەن بايان قىلدىم. دۇنياغا نېمە ئۈچۈن تۆرەلدۇق، قانداق ياشاۋاتىمىز، قانداق ياشىماقچى، قانداق ياشىساق بولىدۇ؟ دېگەن ھايات يوللىرى توغرىسىدا ئادەتتىكى بىر ئادەمنىڭ كاللىسى بىلەن كۆزەتكەنلىرىم، ئويلىغانلىرىمنى پەردازلىماستىن، تۈزلۈك ـ سەممىيلىك بىلەن يازدىم.

مېنىڭچە، بۇ تېخى دەسلەپكى تەسىراتىم، مەن يەنە پۇرسەت بولۇپ، سەپەر چىقسا، تېخىمۇ كۆپ يەرلەرنى كۆرۈشنى، بولۇپمۇ بىزدىن ياخشى ياشاۋاتقان، بىزدىن ياخشى ئويلىيالايدىغان، سۆزلىيەلەيدىغان، قىلالايدىغان، ئىلغار، زامانغا لايىق ئىنسان تەبىئىتى، ئەخلاق يولىدا ئۆزىنى بېغىشلىغان ئادەملەرنى كۆرۈپ، ئۇلار بىلەن كۆپرەك ئۇچرىشىپ، پىكىر ھەم تەسىراتىمنى يۇرتۇم خەلقى بىلەن ئورتاقلىشىشنى پەرز دەپ ھېسابلايمەن.

ياۋروپادىكى يىپەك «يىپەك يولى»

ماۋزۇدىكى بۇ ئاتالغۇ مېنىڭ ئىجادىيىتىم بولماستىن، رۇ-مىنىيىنىڭ كونىستانتىن شەھىرىدە ئۆيىگە لىققىدە يىپەك بېسىپ قويۇپ، دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى يىپەك سودىگەرلىرىگە يىپەك سېتىۋاتقان، تەكتى قاغىلىقلىق ئابدۇلھەمىدخاننىڭ ئاغزى-دىن ئاڭلىغان گەپ ئىدى. 1980 - يىللىرى قاغىلىقتىن چىقىپ كونىستانتىن شەھىرىنىڭ ئاۋات بىر كوچىسىدا ئۆي ئېلىپ ئول-تۇرغان ئۇيغۇر يىگىتلىرىگە قاراپ ھەيران قالدىم. مېنىڭ ئادەت-لەنگەن قاششاق ئېڭىم بويىچە ھېسابلىغاندا، ئۇيغۇرلار پەقەت تەڭرىتېغىنىڭ ئەتراپىدا كەتمەن چېپىشقا، پادا بېقىشقا، باققال-لىق، كاۋاپچىلىق، تۆمۈرچىلىك، ناۋايلىق قىلىشقىلا يارالغان-دەك، كۆز ئالدىمدىكى قاپقارا چاچلىرىنى ئامېرىكىنىڭ ئالىي دەرىجىلىك چاچ مېيى بىلەن مايلىغان، يانچۇقىدىن پۇل چىقىر-دىن ئىشلەنگەن تارغاقنى چىقىرىپ، چاچ تاراۋاتقان 34 ياشلىق، بۇرۇتلۇق يىگىت ئۇيغۇر بولماي، ئىنگلىز، نېمىس ياكى باشقا مىللەت بولۇشى كېرەكتەك تۇيۇلدى. ئۇچىسىدا گېرمانىيىنىڭ ئالىي دەرىجىلىك كاستۇم - بۇرۇلكىسى، پۇتىدا ئىتالىيىنىڭ مودا ئايىغى تۇرغان بۇ يىگىتنى زادى ئۇيغۇر دەيمۇ - دېمەيمۇ دېگۈم كېلىدۇ. ئەمما ئۇ تىپىك ئۇيغۇر يىگىتى ئىدى. دېمەك، ئۇيغۇرلار ۋىلكىدا تاماق يېسە، پىكاپىتا ئولتۇرسا، ئالىي دەرىجە-لىك كىيىملەرنى كىيسە بولىدىكەنغۇ؟ شۇئان يۇرتۇمدا دائىم كۆرۈپ تۇرىدىغان ياغلاشقان دوپپا، ئەرزان باھالىق سۇئىي تالا-لىق كىيىم، تۇزلۇق تەر، قارا كىر، ئىس يېنىپ تۇرغان كاۋاپ-دان، ھۇقۇيتۇپ تۇرىدىغان ھورلۇق ئاشخانىدا چالا پىشقان بادىر چۆپ لەغمەن، ئېشەك ھارۋىسى، جوۋاز، تۆمۈرچىخانا، ئوغرى ئالمىغچە تاشلىۋەتمەي مىنىۋېرىدىغان ۋېلىسىپىت، قىستاڭ ئاپ-

توبۇس، چالما، سېسىقچىلىق، پوق ـ سۈيدۈك بىلەن تولغان ھاجەتخانا، يىل بويى ئايىغى ئۈزۈلمەيدىغان يېرىم چارەك كەتمەن بىلەن قارا يەر ئوتتۇرىسىدا قاتنايدىغان ئەرزان ئېغىر ئەمگەك، قارا قىشتا توڭ يېرىپ بىكارغا چاپىدىغان ھاشار، ھوسۇلنى ئاق تالونغا سېتىپ، ئاز پۇلنى نېسى سۆرەپ ئالالماي، توپىغا پىتىپ، تىزلىنىپ، ئاللاغا سېغىنىپ يىغلاۋاتقان كۆرۈنۈشلەر ئېغىر ئەسلىمە بولۇپ، كۆز ئۆڭۈمدىن ئۆتتى.

— مەن ھەيران قېلىۋاتىمەن. سىز تەكلىماكان قۇملۇقىدىن چىقىپ، قار يېغىۋاتسىمۇ ياپيېشىل چىمەنلىك ئىچىدە ياشىرىپ تۇرىدىغان ياۋروپا زېمىنىدا سودا ـ تىجارەت قىلىپ، شۇنچە ھەشەمەتلىك تۇرمۇش بىلەن يۇرتىڭىزدىكىدىنمۇ ئەركىن ياشاۋېتىپسىز، تىلدا قىينالمىدىڭىزمۇ؟

ئابدۇلھەمىدخان ياپونىيىدە ئىشلەنگەن، باھاسى 8000 يۈەنلىك (بىزنىڭ پۇلغا سۇندۇرغاندا)، ھەر خىل رەڭ ئۆزگىرىشلىك، ھازىر قارا كۆرۈنۈۋاتقان كۆزەينەكنى ئېلىۋېتىپ كۈلدى:

— بىزمۇ دەسلەپتە، تىل بىلمىسەك قانداق قىلارمىز، دەپ بېشىمىز قاتقان. پۇلدىن ئىبارەت بۇ قۇدرەتلىك قورالنى خۇدا بىزگە بېرىۋېدى، يولىمىز ئېچىلىپ، ئىشىمىز ئۈزلۈكسىز يۈرۈشۈپ كەتتى. چەت ئەلدە ئۇيغۇر تىلىنى ئۆزىمىزدىن باشقا خەلق بىلمەيدىغان بىچارە تىلمىكىن دېسەم، پۇل مەن بىچارە ئۇيغۇرنىڭ قولىغا چۈشۈۋېدى، موسكۋا، سانكت پېتىربۇرگ، ۋارشاۋا، بونن، سان ـ فرانسىسكولۇقلارنىڭ تىللىرىنى ئۇيغۇرچىغا ئۆرۈپ بېرىدىغان تەرجىمان ئەتراپىمدا پەرۋانە بولدى. سودا ـ تىجارىتىم مانا سىلى كۆرۈۋاتقاندەك راۋان ـ ئوبدان يۈرۈشۈۋاتىدۇ. تارىم بويىدىن سودا ـ تىجارەت ئۈچۈن ياۋروپاغا قاڭقىپ چىققان بىر توپ ئۇيغۇر باللىرى پارىژ، لوندون، ئامستىردام، ئىستانبۇل، بۇداپېشت، سوفىيە، بۇخارېست، روستوۋ … شەھەرلىرىدە دوللار نەگە قاچسا، شۇ يەرگە ئۇچۇپ بېرىپ،

قوغلاپ يۈرۈپ ئۇقەت قىلىۋاتىمىز. ياۋروپادىكى ئاساسلىق شەھەرلەرنىڭ ئايرودروم، پورت، ۋوگزال، بېكەتلىرىدە ئۇيغۇر بالىلىرى بار. قىسقىسى، بىز ياۋروپادا يېڭى «يىپەك يولى» ئاچتۇق.

بۇ گەپلەرنى دەۋاتقاندا، ئۇ ماڭا زەي سالماي پو ئېتىۋاتقان لاپچى ئاداشتەك تۇيۇلدى. ئەمما، سەل ئۆتمەستىن، ئۇ تىلغا ئالغان ئاشۇ بىرقانچە شەھەردىن كەلگەن تېلېفون ھەم رۇمىنىيە پوچتىسىدىن كەلگەن تېلېگراممىلار بۇ گەپلەرنىڭ راست ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىدى. راست، ئۇلار راستىنلا ياۋروپادا يېڭى «يىپەك يولى» ئېچىپتۇ. كونا «يىپەك يولى» خارابلىشىپ، تارىختىكى سەلتەنىتىنى يوقاتقاندىن كېيىن، بۇ يول ئىگىلىرىنىڭ نەچچە ئەسىرلەردىن كېيىنكى چەۋرىلىرى يەنە ياۋروپاغا سودا ئۇچۇن چىقىپ، بۇ يەردە ئەجدادلىرىنىڭ ئىزلىرى ئورنىغا يېڭى ئىزلارنى قالدۇرۇپتۇ.

— سىز قاغىلىقتا نېمە ئىش قىلاتتىڭىز؟

— ئۆزلىرى ئۇ يەردىن كەلمىگەندەكلا گەپ قىلىلىغۇ، يازغۇچى ئەپەندى. مەندەك ساۋاتسىز ئادەم نېمە ئىش قىلىدۇ. شاپاق دوپپامنى قىستۇرۇپ كىيىپ، بەلۋاغقا زاغرىنى تۈگۈپ، كەتمەننى دولامغا سېلىپ: «دېھقانلارنىڭ بەختى بار، ھاشار بېشىدا تەختى بار. كېۋەزلىكتە ئالتۇن بار، قوناقلىقتا تىللا بار» دەپ ناخشىنى دۆڭ توۋلاپ، دېھقانچىلىق قىلاتتىم شۇ.

— سىز نېمىشقا ئوقۇمىغان؟

— ئوقۇشقا كىرىپ بىر يېرىم ئاي بولغاندا، پىئونېر قىلىمىز دەپ ياخشى بالىلارنى تاللىدى. بىرىنچى بولۇپ مەن تاللاندىم. قەسەم بېرىپ، بوينۇمغا قىزىل گالستۇك تاقاپ، ئۈچ كۈن بولغاندا مۇئەللىم: «سەن باي دېھقاننىڭ بالىسى كۆز بويامچىلىق قىلىپ، پىئونېرلار سېپىگە سۇقۇنۇپ كىرىۋاپسەن» دەپ بالىلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا بوينۇمدىن گالستۇكنى تارتىۋېلىپ، ئۇزاق تىللىدى. پىئونېر بولۇپ خۇشلۇقۇمدىن بېشىم ئاسمانغا

www.uyghurkitap.com

يەتكەندەك بولغانىدىم، ئەمدى ئىنزا تارتقىنىمدىن ئەرشتىن موللاق ئېتىپ يەرگە چۈشكەندەك بولۇپ، يول بويى يىغلاپ، مەكتەپتىن شۇ يېنىپ چىققانچە قايتا ئوقۇمىدىم. شۇنىڭ بىلەن ساۋاتسىز بولۇپ قالغانمەن. مانا ماۋۇ تۇغقىنىمىزنىڭ بالىسى مۇھەممەت ئون يىل ئوقۇپ، ئىمتىھاندىن ئۆتەلمەي، كادىر بولىدىغان مەكتەپكە كىرەلمەي قاپتىكەن، كەتمەنىنىڭ ئاستىدىن تارتىپ ئەپچىقىۋالدىم.

مۇھەممەت دېگەن قارا بالا كۈلۈپ گەپ قىستۇردى:

— بىر ھېسابتا ئىمتىھاندىن ئۆتەلمەيمۇ ئوبدان قىپتىكەنمەن. ئۆتكەن بولسام دادامنىڭ ئېتىزدىن مىڭ ئۆلۈپ ئاران تاپقان پۇلىنى خەجلەپ ئوقۇپ، سىلىدەك ئايدا 300 يۈەنگە ئىشلەيدىغان كادىر بولۇپ قالىدىكەنمەن. ئۇ پۇل ئۆزۈمگىمۇ يەتمەي بىچارە دادامدىن يەنە پۇل ئېلىپ خەجلەپ، ئاچچىق ھاراقنى ئىچىپ يۈرىدىكەنمەن. ھازىر ئايدا 2000 دوللارغا ئىشلەيمەن، بىزنىڭ پۇلغا 18 مىڭ يۈەن دېگەن گەپ. مەن تۇغۇلغاندىن تارتىپ ھازىرغىچە دادامنىڭ دېھقانچىلىق قىلىپ تاپقان پۇلى مېنىڭ ئىككى ئايلىق ئىش ھەققىمگە يەتمەيدىكەن. دادامنىڭ يېنىدا بولسام دادامنى يۇنۇپ يەپ، يوق پۇلىنى خەجلەپ قەرزدار قىلاتتىم. ھازىر ئايدا دادامغا 100 دوللاردىن 300 دوللارغىچە پۇل ئەۋەتىپ بېرىمەن. ئاڭلىسام، ئالىي مەكتەپكە ئوقۇشقا كەتكەن ساۋاقدىشىم ئوقۇش پۈتتۈرۈپ كەلگىلى بىر يىل بوپتۇ. ھازىرغىچە 200 يۈەن ئايلىق بېرىدىغان يەر تاپالماي، قاقشاپ يۈرۈپتۇ. ئۇ بەش يىل ئوقۇش جەريانىدا دادىسىنىڭ كەم دېگەندە بەش - ئالتە تويىقىنى ساتقۇزۇپ خەجلەپ بولغاندۇ. ئۇ مەندىن ئەقىللىق، دەرسلەردە بەك ئۆتكۈر بالا ئىدى، شۇڭا ئىمتىھاندىن ئۆتەلىگەن. شۇ كاللىسى بىلەن ھازىر مۇشۇ يەردە بولسا، چوقۇم مەندىن جىق پۇل تاپاتتى. يەنە بىر مەزگىل خىزمەت تاپالمىسا، ۋەتەندىن ئايرىلىشقا چىدىسا، ئەپچىقىۋالىمەن. مانا مۇشۇنداق

گۈزەل جاي، ئالىي دەرىجىلىك ئۆي، ۋېلىسىپىتنىڭ ئورنىدا پىكاپ تۇرۇپ، ئاشۇ توپا ئاستىدا قالغان ۋەتەننى، ئەسكى تاملىق پاكار ئۆينى، ئېشەك هارۋىسىنى سېغىنىپ يىغلايمىز.

ئۇ شۇ گەپنى دەپلا كۆزلىرىدىن تاراملاپ ياش قۇيۇلۇپ كەتتى. ۋەتەندىن چىققىلى 20 كۈن بولماي تۇرۇپ مېنىڭ كۆزۈمگىمۇ ئىختىيارسىز ياش كەلدى. سەممىمىي گېپىمنى دېسەم، كىچىك چاغلىرىمدا ئاسماندا ئۇچۇپ كېتىۋاتقان ئايروپىلانغا قاراپ، «ئايروپىلانغا قانداق ئادەملەر چىقىدىغاندۇ؟ خۇدا ئادەملەرنىڭ پېشانىسىگە ماۋۇ ئايروپىلانغا چىقىدۇ، ماۋۇ ئېشەك هارۋىسىغا، دەپ يېزىپ قويامدىغاندۇ؟ ئۆمرۈمدە بىر قېتىم ئايروپىلانغا چىقىۋېلىپ ئۆلۈپ كەتسەم ئارمىنىم قالمايتتى،» دەيتتىم. ۋەتەندە قانچە قېتىم ئايروپىلانغا چىققىنىمنى ساناپ خاتىرىلىۋالغاندىم. بۇ يەردە بولسا نۇرغۇن سەپەرنى ئايروپىلاندا باستىم. بۇ يەرگە كېلىشتىن قانچە ئايلار بۇرۇن ئالىي دەرىجىلىك چەت ئەل پىكاپلىرىنى كۆرسەم ۋېلىسىپىتتا ئېغىناپ كېتىۋېتىپ، ئارقىسىدىن قاراپ ئويلانغاندىم: «ئاشۇ پىكاپقا پەقەت ۋالىي بولسا ئاندىن چىققىلى بولارمۇ؟ مېجەزىمدىن قارىغاندا، مەن مەڭگۈ باشلىق بولالمايمەن. شۇنداق قىلىپ، مەن ئۇنداق پىكاپقا هەرگىزمۇ چىقالمىغۇدەكمەن ـ دە» دەپ كۆڭلۈم يېرىم بولغانىدى. كېيىن، خىزمەت بىلەن ئۈرۈمچىگە كەلگىنىمدە، قەستەن قانچە پۇل خەجلىسەم خەجلەپ، چەت ئەلنىڭ پىكاپىغا بىر چىقىپ باقاي دەپ قانچە تاكسى توختىسا چىقماي، گېرمانىيىنىڭ پىكاپىنى ئاتايىن توسۇپ چىقىپ ئولتۇرۇپ باقتىم. ناهايىتى 20 يۈەن ئالدى. بۇ پىكاپ هەقىقەتەن هۇزۇرلۇق، يۇمشاق ئىكەن. شۇ مىنۇتلاردا مەن، دېمەك بىزنىڭ باشلىقلار شۇڭا ئۆزىنى تولىمۇ سالاپەتلىك، بىزدىن ئۈستۈن تۇتىدىكەن. هېچ بولمىسا، باشلىقلىقنىڭ نۇرغۇن هالاۋىتىدىن باشقا مۇشۇنداق پىكاپلارنىڭ راهىتى ئۈچۈن بولسىمۇ داۋاملىق ئۆز هوقۇقىنىڭ غېمىدە بولۇپ، تېخى

مۇ ئۆسكىسى، مەنسەپ ئورۇندۇقىغا تېخىمۇ چىڭ چاپلاشقۇسى كېلىپ تۇرىدىكەن. بەزىلىرىنىڭ مەنسەپتىن چۈشكەن كۈنىنىڭ ئەتىسىلا كېسەل بولۇپ، تۇيۇقسىزلا ئۆلۈپ كېتىشىنىڭ سەۋەبى — مۇشۇنداق پىكاپلاردىن كېلىدىغان راھەتتىن ئايرىلىپ قالغانلىقىدىن ئىكەن، دېگەن تەھلىلنى قىلغانىدىم. ئەينى چاغدىكى بۇ ساددا تەھلىلىمنى ئويلىسام، ھازىر كۈلۈپ كېتىمەن. بۇ يەردە بولسا ئىمتىھاندىن ئۆتەلمىگەن دېھقان بالىسى بۇنداق پىكاپنى «ھارۋام» دەپ رۇمىنىيىنىڭ بۇخارىست، كونىستانتىن شەھەرلىرىدە ھەيدەپ يۈرۈپتۇ. قەيەرگە بارسام ئاشۇنداق پىكاپتا مېڭىشقا توغرا كەلدى. شۇ پىكاپتا كېتىۋېتىپ، ئۆيۈمدە قالغان كونا ۋېلىسىپىتىم، قەشقەر كوچىلىرىدا شۇ ۋېلىسىپىتىمنى كۆچەپ تېپىپ مىنىپ، قارا تەرگە چۆمۈپ كېتىۋاتقان كۆرۈنۈشۇم ئويلىمىساممۇ كۆز ئالدىمدىن نېرى بولمىدى. ئالىي دەرىجىلىك پىكاپ بار بۇ بالا ئايدا ئاز دېگەندە 2000 دوللارغا ئىشلىسە، ئايدا ماشىنا، تاماق ۋە باشقا چىقىمغا 500 دوللار كېتىدىكەن، ئايلىق كىرىمىنى بىزنىڭ پۇلغا سۇندۇرغاندا 18 مىڭ يۈەن بولىدىكەن.

— سىز قانداق قىلىپ رۇمىنىيىدە بۇنداق «يىپەك يولى» ئۆتنىگى قۇرۇۋالدىڭىز؟ — دەپ سورىدىم مەن ئابدۇلھەمىدخاندىن.

— كىچىك ئەترەت باشلىقىنىڭ خاسىيەتلىك بىر تەستىكى بولمىغان بولسا، ھازىرمۇ يەنە شۇ «دېھقانلارنىڭ بەختى بار» دېگەن ناخشىنى تولاپ ئېتىزدا يۈرەتتىم. شۇ بىر تەستەك يېگەن باھانە بىلەن ئۆيدىن 600 يۈەن پۇلنى ئېلىپ، بىر ماڭغانچە بېيجىڭ، شاڭخەي، گۇاڭجۇلاردا كاۋاپچى، چايچى بولدۇم؛ بېلەتچى، دوللارچى، ئەتكەسچى، ئوغرى، قىمارۋاز، تىجارەتچى، ئاشپەز، يۇگۇر - يېتىمچىمۇ بولدۇم؛ ئالىي مېھمانخانىدىمۇ، پەلەمپەي ئاستىدىمۇ، شىغىل ئۈستىدىمۇ، ئېسىل خېنىملارنىڭ قۇچىقىدىمۇ، قاراڭغۇ تۈرمىدىمۇ ياتتىم. ئاخىر بىر چاغلارغا كەلگەندە ئۇيغۇرلارنى شاڭخەيدىن قوغلاش بولدى. گۇاڭجۇغا بار-

دۇق. ئۇ يەردىمۇ دەسلەپ ئوبدان بولدۇق، بارا - بارا ياتاق بەرمەس بولۇپ، كېيىنكە كەلگەندە ئۇ يەردىمۇ بىر قوغلاش، تۇتۇش بولۇۋېدى، شىياڭگاڭغا چىقىپ، شۇ يەردىن تۈركىيىگە كېلىپ، ھازىر بۇ يەردە سىلى كۆرگەن ئوقەتچىلىك بىلەن كۈن ئېلىۋاتىمەن.

مەن ئالما - ئاتادا كۆرگەن ئۇيغۇر ئوقەتچى باللارمۇ يەنە شۇ يۇرتىمىزدىن چىقىپ كەتكەن دېھقان باللىرى ئىدى، موسكۋادا مەن بىلەن ئەسرا بولغان، يەكەندىن چىقىپ، موسكۋادا تۇرۇپ قالغان ئابدۇلھەمىد ئەرباب، ئۇنىڭ «يەكەن - موسكۋا - ئىستانبۇل ئىمپورت - ئېكسپورت شىركىتى» دىكى مىركامىل، ئادىل، نامان، ياقۇپ دېگەن باللارمۇ ئىمتىھاندىن ئۆتەلمەي، يۇرتىدا چىقىش يولى تاپالماي، چەت ئەلگە قاچقىپ چىقىپ كەتكەن ئۇيغۇر باللىرى ئىدى. ئۇلار موسكۋا ئايرودرومدا دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا ئۆچىرەتسىز بېلەت ئالالايدۇ. موسكۋا ۋوگزالىغا بېرىپ، ۋوگزال ئەمەلدارلىرىنىڭ قىزغىن كۈتۈشىگە مۇيەسسەر بولالايدۇ. ئۇلار ھەرقايسى دۆلەت كونسۇلخانىلىرىغا بىمالال كىرىپ، ساقچىلار، كونسۇلخانا خىزمەتچىلىرى بىلەن قىزغىن چاقچاقلىشىپ، ماڭا ۋىزا ئېلىپ بەردى. ئايروپىلان بېلىتى قالمىۋېدى، ئايروپىلان باشلىقىغا ماڭمىسا بولمايدۇ دەپ ئايروپىلان خادىملىرىنىڭ يېنىدا ئولتۇرغۇزۇپ يولغا سالدى. موسكۋا، كىيېۋ، بۇخارىست، كونىستانتىن، سوفىيە، ئىستانبۇل، مەككە، مەدىنە، جىددە... مەن بارغان جايلارنىڭ ھەممىسىدە توپ - توپ ئۇيغۇر باللىرى يۈرۈشىدۇ. ئايرودرومدا شۇ دۆلەت پۇقرالىرى ئۆچىرەتتە تۇرۇپ بېلەت ئالالمىسا ئۇيغۇر باللىرى كىرىپ، بېلەت ئېلىپ چىقىپ، پايدا ئېلىپ ساتىدۇ. ۋوگزاللاردا باشقا دۆلەت يولۇچىلىرى ماللىرىنى پېرېۋوت قىلالماي ئۇيغۇر باللىرىغا كۆپلەپ پايدا بېرىپ ماللىرىنى ئۆتكۈزىدۇ. كونسۇلخانىلاردا ۋىزا ئالالمىغان باشقا ئادەملەرگە

ئۇلار ۋىزا ئېلىپ بېرەلەيدۇ. بۇلار بىزدە ئىمتىھاندىن ئۆتەلمىگەن باللار ئىدى.

مەن كۆرگەن ئىستانبۇل

1992 - يىلى 12 - ئاينىڭ 18 - كۈنى كېچە سائەت ئۈچ بىلەن بولغارىيە - تۈركىيە چېگرىسىنىڭ تۈركىيە تەرەپ سىزىقىغا كىردۇق. ئەتراپ ئاپئاق قار بىلەن مۇز بولۇپ ئۇيۇغان، دەرەخ شاخلىرى قىراۋنى كۆتۈرەلمەي ئېگىلىپ كەتكەنىدى. بوشلۇقنى قويۇق تۇمان قاپلىغان بولۇپ، يۇلتۇزلار كۆرۈنمەيتتى. قار كۆمگەن تاغلارنىڭ قانچىلىك ئېگىز ئىكەنلىكىنى پەرق ئەتكىلى بولمايتتى. ئىختىيارسىز بېسىپ ئۆتكەن يوللىرىمنى ئەسلىدىم: موسكۋا ئايرودرومىغا چۈشكەندە مانا شۇنداق قار بىلەن قاپلانغان، مۇز بولۇپ ئۇيۇغان زېمىنغا دەسسىگەنىدىم، ئەمما دەرەخلەر — قارىغاي، ئارچا، قېيىن ئورمانلىقى ياپيېشىل ياشىرىپ تۇراتتى. قاتمۇقات، قېلىن كىيىم بىلەن «ۋولگا» ماركىلىق پىكاپ ئىچىدە ئولتۇرۇپ توڭلىغاندەك بولدۇم. ئەمما كۆز ئالدىمدىكى يېشىللىقتىن — ئاللانىڭ بۇ زېمىننى شۇنداق كاتتا تەڭشىگەن كارامىتىدىن ھەيران قالدىم. بارا - بارا بۇ يەرنىڭ نورمال قىش مەنزىرىسى مۇشۇنداق بولىدىكەن، دېگەن خۇلاسىگە كەلگىنىمدىن كېيىن، تېگى - تېگىدىن چىرايلىق، چېچەن سىگان قىزلىرىنىڭ توپ - توپ بولۇپ ئۆتكۈنچىلەرگە ئەگىشىۋالغانلىقىغا ھەيران قالمىغاندەك، پەرۋاسىز كېتىۋېرىدىغان بولدۇم. پويىز ئۇكرائىنا زېمىنىغا كىرگەندىن باشلاپ، ئۇ يەردىكى قىشنىڭ يۇرتىمىزدىكى قىشقا مۇتلەق ئوخشىمايدىغانلىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلدىم. پويىز كۆپ ھاللاردا ياپيېشىللىق ئىچىدىكى تاغ - داللاردىن ئۆتتى. بۇ يەرنىڭ قىشى شۇنداق بولسا، يازدا

ئاسمان بىلەن دەريادىن باشقا ھەممە يەر گۈل ـ چېچەكلەر دۇنيا-
سىغا ئايلىنىدىغان ئوخشايدۇ، دەپ قالدىم. ئاستا ـ ئاستا بۇ
گۈزەل مەنزىرىگە ئانچە ھاياجانلانماس بولۇپ قالدىم. ئەمما،
يېشىل مەخمەلدەك چىمەنلىك ئىچىدىكى كەڭ ھەم چوڭقۇر،
زەڭگەر، سۈزۈك سۈلۈق دەرياغا كەلگەندە يەنە ھاياجانلاندىم.
دەريا بويىدىكى، يەردىن ئىككى گەز ئېگىز كۆتۈرۈپ سېلىنغان
ياغاچ ئۆيلەرنىڭ مورىسىدىن كۆكۈش تۈتۈن چىقىپ تۇرىدۇ.
چىغىر يوللاردا كالا يېتىلەپ ماڭغان، بېشىغا ياغلىق سالغان
تولغان چىرايلىق ئاياللار، ئېرىق بويلىرىدا ئىت قوغلاپ ئويناۋات-
قان بالىلار، ئاتقا مىنىپ، ئوۋ مىلتىقى ئېسىۋالغان ئەرلەر،
دەريا ئۈستىدىكى سۈس تۇمان، يىڭنە ئۇچىدەك يېقىشلىق
سىم ـ سىم يامغۇر ماڭا تولىمۇ تونۇش تۇيۇلدى.

مولداۋىيە زېمىنىمۇ باغۇ بوستانلىق، ياڭاق بىلەن ئامۇت
كۆپ يەر ئىكەن. رۇمىنىيە زېمىنىغا كىرسەك، بۇغداي مايسىلى-
رى يېڭى ئۈنۈپ چىقىپ، شەبنەمدىن پارقىراپ تۇرۇپتۇ. ئاللا
زېمىنىنىڭ تۈز يېرىنى كۆرسەتمەك بولغاندەك، رۇمىنىيە زېمىنى
تۈپتۈز تاناپتەك تۈزلەڭ يەر ئىكەن، ئېتىزلاردا نە قىر، نە ئېرىق
يوق. يەردىن بىر غېرىچ ئېگىز تۇرۇۋېنىڭ ئۇچى كۆرۈنۈپ تۇرى-
دۇ. ئۈنىڭدىن پۈركىلىپ چىققان سۇ بۇغداي مايسىلىرىغا يام-
غۇردەك چېچىلىپ چۈشۈۋاتىدۇ. بۇخارىست شەھىرىگە كىلىپ
پاكىز كوچىلار، ئاۋات رەستىلەردە يۈرگەن ئادەملەرگە قاراپ
ئۆزۈمنى يېڭىسار ياكى گۇمىغا كەپقالغاندەك، ياكى يېڭىسار،
گۇمىنىڭ ئادەملىرى بۇخارىست شەھىرىگە كۆچۈپ كەلگەندەك
ھېس قىلىپ قالدىم. چۈنكى پۈتۈن ئادەملەر دېگۈدەك يېڭىسار-
لىقلارنىڭكىدەك ئۈزۈن، قارا كۆرپە تۇماق كىيىۋالغانىدى. مې-
ڭىش ـ تۇرۇشلىرى، چىرايى پەرق ئەتكۈسىز، پەقەت بىرلا
پەرقى، بۇلار ھەددىدىن زىيادە پاكىز ئىدى.

تۈركىيە چېگرىسىدىكى قىراۋلىق دەرەخ، تۇمانلىق ۋادىدىن

كېلىۋاتقان پۇراق تەبىئىي هالدا مېنىڭ مەھەللەمدىكى قار ياغقان قىش ئەتىگىنى تۇمان بولغاندىكى سېزىمغا كەلتۈردى.

— مەرھابا قاردىشىم، تۈركمۇسىز؟

ساقچى پاسپورتۇمغا قاراپ، خۇش تەبەسسۇم بىلەن سورىدى.

— مەرھابا ئۇيغۇر مەن، — دېدىم مەنمۇ جاۋابەن خۇش تەبەسسۇم قىلىپ. ئوچۇق سۆزلۈك، خۇشخۇي چېگرا ساقچىسى تېزلا چېگرىدىن كىرىش رەسمىيىتىمنى ئۆتەپ بەردى. سەپەرگە چىققاندىن بېرى تۇنجى قېتىم ساقچىلارنىڭ خۇش مۇئامىلىسىنى كۆرگەنلىكىم ئۈچۈن، بوغۇزۇمغا ئاچچىق بىر نەرسە تۇرۇپ قالدى، رۇمىنىيە چېگرىسىدىكى كۆرۈنۈش كۆز ئالدىمغا كېلىۋالدى. پويىز ئىچىدە ھەممە يولۇچى پاسپورتىمىزنى چىقىرىپ تەكشۈرۈش نۆۋىتىنى كۈتۈپ تۇرۇۋاتىمىز. رۇمىنىيە ساقچىلىرى ھەربىر يولۇچىنىڭ قولىدىن پاسپورتىنى ئېلىپ، يولۇچى بىلەن پاسپورتقا تەكرار زەن سېلىپ قاراپ تامغىسىنى بېسىپ بولۇپ، ئۆز تىلىدا:

— سەپىرىڭىزگە خۇشاللىق تىلەيمىز، ئەپەندى، — دەپ ماڭدى. ئۆچىرەت ماڭا كەلگەندە پاسپورتۇمنى قولۇمدىن ئېلىپلا ساقچىنىڭ قاپىقى تۈرۈلۈۋېدى، ئىختىيارسىز تېنىم شۈركەندى.

— چىن پاسپورت، — دەپ ئىنگلىزچە بىر مۇنچە قوپال سوغۇق گەپ قىلدى. مەن ئۇنىڭدىن «چىن پاسپورت» دېگەن گېپىدىن باشقا ھېچنېمىنى چۈشەنمىدىم. ئۇنىڭغىچە تۈركىيە تەۋەلىكىدىكى ئاغىنەم ئەنۋەر ئەپەندى ئالدىراپ كېلىپ، رۇسچە چۈشەندۈردى. ئۇنىڭ سۆز ئارىلىقىدا پەقەت «مۇسلىم ئۇيغۇر» دېگەن گېپىنى ئاڭقىرالىدىم. ساقچى باش ـ ئايىغىمغا ئىنتايىن سوغۇق نەزەر بىلەن قاراپ، ئەنۋەر ئەپەندىگە بىر نەرسە دەپلا پاسپورتۇمنى ئېلىپ كەتتى. ھەممە يولۇچى مېنىڭ باش ـ ئايىغىمغا قاراپ قويۇشتى. ناھايىتى ھارسىنىپ، خورلۇق ھېس

قىلىپ، غەزەپتىن تىترەپ كەتتىم.

— نېمە دەيدۇ ماۋۇ ئەبلەخ، يا مەن ئوغرى بولمىسام، ھەممە ئادەمگە ياخشى مۇئامىلە قىلىپ، نېمىشقا ماڭا قوپاللىق قىلىدۇ؟ — دېدىم بوغۇلۇپ.

— جۇڭگولۇق ئىكەن، رۇمىنىيىگە كىرىشكە بولمايدۇ، پويىزدىن چۈشۈپ كەتسۇن دەيدۇ.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ، مېڭەمدىن تۈتۈن چىقىپ كەتتى:

— جۇڭگولۇق رۇمىنىيىلىكنىڭ كۆتىگە يانتاق قىستۇرۇپتىمۇ، ھۇ ئەبگالار، رۇمىنىيىدە تۇرىدىغان بولسام كاشكى، بۇ نېمىلەرنىڭ يۇرتىدا نېمە بار ماڭا، — مەن قايناپلا كەتتىم.

— خاپا بولماي تۇرۇپ تۇرۇڭلار. مەن سۆزلىشىپ سىلىنى رۇمىنىيىدە توختىماي ئۆتۈپ كېتىدۇ، دەپ چۈشەندۈرەي. جۇڭگولۇق تىجارەتچىلەر كەلسىلا پارا ئېلىپ كۆنۈپ قالغان گويلار بۇ، بىزنىڭ تىجارەتچىلەر قائىدىنى، قانۇننى بىلمىگەندىكىن، رەسمىيەتلەرنى ئۆتەپ - ئۆتىمەي، چېگرىغا ئۇسۇپ كېلىۋېرىپ، توسۇۋالسا، پۇلنىڭ كۆزىگە قارىماي، پارا بېرىپ ئۆتۈپ، بۇلارنى يامان ئۆگىتىپ قويغاندىكىن، جۇڭگولۇقنى كۆرسىلا بىر نەرسە تەمە قىلىپ شۇنداق قىلىدۇ.

— مېنىڭ رەسمىيەتلىرىم تولۇق تۇرسا.

— تىل، قانۇن بىلمىگەندىكىن رەسمىيەت تولۇق بولسىمۇ، بوزەك قىلىدۇ.

— مۇشۇلارمۇ بوزەك قىلامدۇ ئەمدى؟

— ئەسلى بۇلار بوزەك قىلىشنى خىيالىغا كەلتۈرمىگەن چاغدا، بىز خەق ئۆزلۈكىدىن ئالدىغا كېلىپ، مېنى بوزەك قىل، دەپ ئۆزى ئۇلارغا ئۆگەتكەن، بۇلار ئۆگەنگەن گەپ. بۇلاردىن خاپا بولغىلى بولمايدۇ. بىزنىڭ ئادەملەر ئۇزاقتىن بۇيان چەت ئەلگە چىقىپ باقمىغاچقا، خەلقئارا قائىدە - قانۇننى بىلمەيدۇ. قانۇننى بىلمىگەندىكىن، باشقىلار تەرىپىدىن قانۇنسىز دەپ قارى-

www.uyghurkitap.com

لىدۇ. قانۇنسىز ئادەمنى ھەرقانداق يەردە خالىغانچە دەپسەندە قىلسا، ئۇنى توسىدىغان ئىش يوق. بىزنىڭ ساۋاتسىز تىجارەتچىلەر ئاخىر بىزنىڭ قانۇنلۇق يولۇچىلارنىمۇ ئۆزىگە ئوخشاش ھالغا چۈشۈرۈپ قويىدى. بولدى خاپا بولماي تۇرۇپ تۇرۇڭلار، مەن چىقىپ سۆزلىشەي. مەيلى قانداقلا بولمىسۇن يېرىم يولدا — بۇ ئادەمسىز يەردە پويىزدىن چۈشۈپ قالساڭلار يالغۇزلۇق، تىلسىزلىقتا ئاچ قالىسىلەر. خۇدا بۇيرىسا، ئېلىپ كېتىمىز، خاتىرجەم بولۇڭلار.

ئەنۋەر ئەپەندى ئالدىراپ پويىزدىن چۈشۈپ كەتتى. دېرىزىدىن روھىم چۈشكەن ھالدا قاراپ - قاراپ تۇردۇم. ئۇ چېگرا ساقچى پونكىتىغا كىرىپ كەتتى، بىر ھازادىن كېيىن چىقىپ:

— باشلىقى بىلەن پاسپورت تەكشۈرگەن ساقچىغا 20 دوللاردىن پارا بېرىپ، ناھايىتى تەستە ئىشىڭلارنى توغرىلىدىم، — دېدى، — خۇداغا شۈكرى، ھەر ھالدا ئىنساپلىق گۇيلار ئىكەن. قايتۇرىمىز دەپ تۇرۇۋالغان بولسا، سىلەرنى يالغۇز تاشلاپ بىز قانداق كېتىمىز، ئۇ چاغدا بەك جىق زىيان بولاتتى دەڭلار.

مەن ئىچىمگە تىنىپ جىمىپلا كەتتىم. ھەممە يولۇچى ھەقسىز ئۆتكەن رەسمىيەتكە رۇمىنىيىدە تۇرمىسامۇ پۇل تۆلەپ ئۆتسەم، 40 دوللار دېگەن مېنىڭ بىر يېرىم ئايلىق مائاشىم تۇرسا. خىيال بىلەن ئولتۇرسام، تاموژنا خادىملىرى كېلىپ ھەممە ئادەمنىڭ سومكىسىنى ئاختۇردى. باشقا يولۇچىلارنىڭ نەرسىسىنى بوشراق، بىزنىڭكىنى ئەزمىلىك بىلەن ئۇزاق ئاختۇردى. ئاندىن ھەربىرى ئىككىدىن ئالىي دەرىجىلىك چاقماقنى ئېلىپ، ھېجىيىپ تۇرۇپ، يانچۇقلىرىغا سالدى. ئەنۋەر ئەپەندى گەپ قىلماڭلار، دېگەن مەنىدە كۆز ئىشارىتى قىلدى. مەن ئۇنسىز ھالدا ئۇلارغا تىكىلىپ تۇردۇم.

ساقچىلارنىڭ يولسىزلىقى غۇرۇرۇمغا قاتتىق تەگدى. ئەسلىدە رۇمىنىيىدە توختاش ئويۇمۇ يوق ئىدى. «توختا، —

دېدىم مەن ئىچىمدە، — يېمىگەن مانتىنىڭ پۇلىنى تۆلىگىچە، رۇمىنىيىدە بىرنەچچە كۈن تۇرۇپ كۆرۈپ كېتەي» دېگەن نىيەتكە كەلدىم ـ دە، بۇخارىست، كونىستانتىن شەھەرلىرىنى ئايلىنىپ، بىرنەچچە كۈندىن كېيىن سەپەرداشلىرىم بىلەن تۈركىيىگە قاراپ يول ئالدىم.

تاڭ يورۇغاندا تۇمان تارقاپ قاقاس تۆپىلىكتە كېتىۋاتقانلىقىمىزنى كۆردۈم. بۇ يەردىكى تۆپىلىك، ئېدىرلار توقسۇننىڭ كۇمۇش ئەتراپىغا ئوخشىسا، تۇپراقىنىڭ رەڭگى بۇگۇر يايلىقىغا ئوخشاپ كېتەتتى.

— بۇ يەرلەرنى كۆرۈپ بىردىنلا جەنۇبىي شىنجاڭغا بېرىپ قالغاندەك بولۇپ قالدۇق، تۈركىيىنىڭ يەرلىرى بىزنىڭكىگە ئوخشامدۇ نېمە؟ — يېنىمدىكى ھەمسەپەر دوستۇم ئابلىز ھاجىمدىن سورىدىم. ئابلىز ھاجىم كۈلۈپ، ئەتراپقا زەن سېلىپ قاراپ:

— راست، مۇشۇ ئەتراپ بىزنىڭ يۇرتقا ئوخشايدىكەن، ئەمما بۇنداق يەر ئاز، ھېلى كۆرۈسىلەر، ھەممە يەر يېشىلچىلىق، — دېدى.

ئۇ سۆزلەۋاتقاندا، ئېگىز چوققىدا ئاق ئاتقا مىنگەن بىر ئادەمنىڭ جىممىدە قاراپ تۇرغىنىغا كۆزۈم چۈشتى.

— دەل شۇ.

— نېمە دەل شۇ؟

ئابلىز ھاجىمنىڭ گېپىگە جاۋاب بەرگىچە، كۆز ئۆڭۈمدىكى ئالتۇن تېپىۋالغاندەك بىر مەنزىرە مېنى ئۆز قوينىغا سۆرەپ كىرىپ كەتتى.

چوڭ تۆپىلىك، تىكەنلىك، كۆك يانتاق، چاتقال ··· مەمەت ئاۋاق قارا تەرگە چۆمۈپ قاچتى، دۈم يىقىلدى، يۈزلىرىنى كۆك يانتاق تىكەنلىرى تىلىپ، ئالىقانلىرىغا سانسىز ئوغرى تىكەنلەر سانچىلدى ··· چاتقاللار تىتىۋەتكەن ئىشتانلىرىدىن كۆرۈنۈپ قال-

www.uyghurkitap.com

غان ئىنچىكە پاچاقلىرى قانلىق، تىلىم ـ تىلىم سىزىقلار بىلەن تولدى ··· كۆيدۈرىمەن، بۇ دالىدىكى تىكەنلەرنى، چاتقاللارنى··· ھەممىنى ئۆرتەيمەن، قىساس ئالىمەن ···

ياۋا ئات قۇيرۇقىنى سۇس شىپاڭلىتىپ ھەيكەلدەك تۇردى. ئۇ قۇياشقا قاراپ قېتىپ قالغانىدى. مەمەت ئاۋاق ئاستا ـ ئاستا ئاتقا يېقىنلاشتى. ئات قىمىر قىلماستىن، قىزغۇچ كۈن نۇرى ئەكس ئېتىپ تۇرغان، چەكچەيگەن كۆزلىرىنى مەمەت ئاۋاققا تىكتى. مەمەت ئاۋاقنىڭ قىزارغان چوڭقۇر كۆزلىرى ئاتنىڭ كۆزى بىلەن ئۇچراشتى. مەمەت ئاۋاقنىڭ ئىچىگە قورقۇنچلۇق بىر تىترەك كىرىپ كەتتى. ئارقا تەرىپىدىن ئابدۇ ئاغىنىڭ ئادەملىرىنىڭ ئاياغ تاۋۇشى ئاڭلاندى. «پاڭ ـ پاڭ» ئوق مەمەت ئاۋاقنىڭ سالۋاراپ تۇرغان چاچلىرى ئارىسىدىن كۆيۈك پۇرۇتۇپ ئۆتۈپ كەتتى. ئات قۇلاقلىرىنى شىڭتايتىپ بىر پۇشقۇردى. مەمەت ئاۋاق مۇشۇكتەك بىر سەكرەپلا ئاتنىڭ ئۈستىگە قونۇۋالدى. ئات قاتتىق بىر كىشنەپ، ئالدى پۇتلىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ئادەمدەك ئۆرە بولدى. ئابدۇ ئاغىنىڭ ئادەملىرى يامغۇردەك ئوق ياغدۇردى. ئات ئۇزۇن ئاق بۇلۇتتەك بىرلا سوزۇلۇپ قۇياش نۇرى ئىچىگە سىڭىپ كىرىپ كەتتى.

ياشار كامال چوقۇم مۇشۇ دالىنى، ئاشۇ ئاتلىق ئادەمنىڭ قىياپىتىنى يازغان بولۇشى مۇمكىن، دەپ پەرەز قىلدىم. مەن قايتا قارىغاندا، ئاپتوبۇس بىر ئېدىرلىققا ساڭگىلاپ ھېلىقى ئاتلىق ئادەم تۇرغان چوققا كۆرۈنمەي قالغانىدى. ئاپتوبۇس بىر ئەگىلىپ، يومران ئوت ـ چۆپلەر ئۆسكەن تۆگە ئۆركىشىدەك دۆڭلەر كۆرۈندى. يېقىندەك كۆلۈپ چىققان چىرايلىق مايسىلار بارغانچە قويۇقلىشىپ، پۈتۈن زېمىن يايپېشىل، ئاسمان كۆپكۆك بولۇپ كۆرۈندى. تېنىم يايرىغانلىقىدىن پۈتۈن ۋۇجۇدۇم روھلىنىپ، سەپەر ھاردۇقلىرىم ئاشۇ يېشىللىققا تاراپ كەتتى. بۇ يەرنىڭ 12 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرىدىكى قىشى مۇشۇنداق بولسا،

باھار پەسلى قانچىلىك گۈزەل بولۇپ كېتىدىغاندۇ ـ ھە؟ يېشىل دۆڭلەر ئارىسىدىن دېھقان ئۆيلىرى كۆرۈندى. چىرايلىق پاكار رېشاتكا ئىچىدە ھەر خىل گۈللەر كۆكلەپ تۇرۇپتۇ. گۈللۈك يېنىدا — مەرمەر خىش ياتقۇزۇلغان يولدا چىرايلىق يوپۇققا يۆگەلگەن بىرقانچە پىكاپلارنىڭ چاقى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. گۈللۈك ئارىسىدىكى تار مەرمەر تاشلىق يول پەلەمپەي ئارقىلىق بىناغا كىرىدىكەن. تاملار ئاق مەرمەر تاشتىن پەردازلانغان بولۇپ، كۆن نۇرىدا پاكىز سۈرتۈلگەن دېرىزە ئەينەكلىرىدەك پارقىراپ تۇرىدۇ. ئىچىمنى مۇشۇك تاتىلىغاندەك بىر ئازاب پۈتكۈل ۋۇجۇ-دۇمنى چىرمىدى. مەن كېتىۋاتقان بۇ دالا سەھرا ئىدى. مەن ئۆزۈم سەھرادا ئۆسكەن سەھرا بالىسى. مانا، بىزدىكى ھەممە يېرىدىن توپا قۇيۇلۇپ تۇرغان كېسەك ئۆيلەر، ئوتتۇرا ئەسىرنىڭ سۇۋاقسىز تاملىرى، توپا چــراي دەرەخــلەر، زىرائەتــلەر، ئېگىز ـ پەس توپا يول، ھەممىسى خۇدا قانداق بەرگەن بولسا شۇ پېتى؛ قورۇ بىلەن قورۇ گۈللۈك، باغ، ئېرىق ئارقىلىق ئايرىلىپ تۇرماستىن، ئۇرۇمچىدە ئاپتوبۇستا ئۆرە تۇرۇپ قوڭنى سۆڭگەچكە سۇۋاپ تۇرغاندەك بىر ـ بىرىگە چاپلاپ سىپلىنغان، تاملىرىمىز، يوللىرىمىز، باغلىرىمىزمۇ مۇشۇلارنىڭكىدەك بول-سا، ئىشىك ئالدىغا — پاخال ئۇستىگە ئېشەك باغلاپ قويماي، بىزمۇ ماشىنىغا چىرايلىق يوپۇق يېپىپ قويساق خۇدانىڭ دەپتى-رىگە گۇناھ بولۇپ يېزىلارمىدى؟ ئۇلارنىڭ تېمىنى خۇدا ئۆز قولى بىلەن مەرمەر قىلىپ بەردىمۇ؟ بۇ گۈللۈكنى خۇدايىم ياساپ بەردىمۇ؟ بۇ ماشىنىنى ئاسماندىن تاشلاپ ھەربىر دېھقانىنىڭ ئۆيى-نىڭ ئالدىغا توختىتىپ قويدىمۇ؟ ھەممىنى خۇدا مۇشۇ ئادەملەر-نىڭ ئەقلى، ئەجرى، ئەمگىكى بەدىلىگە يەتكۈزگەنلىكى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. بىزنىڭ دېھقانلارمۇ مۇشۇنداق ئۆي ياساپ ئولتۇرسا، پاكىز كىيىنسە، ئۆيىــگە مۇنچا قىــلىپ بەش ۋاخ تەرەتــتە يۇيۇنۇپ ـ تارىنىپ تۇرسا، چاچ قويۇپ، گالستۇك تاقاپ، ئۆز-

لىرىگە ئەتىر چېچىپ، ماشىنىغا ئايالى، بالىلىرى چىقىپ مەس-
چىتكە، كۆكۈل ئېچىش سورۇنىغا، تويغا، مېهمانغا بارسا، كۆر-
مىگەن يۇرتلارنى ساياھەت قىلسا نېمىشقا بولمايدىكەن؟ بىزنىڭ
دېهقانلار بۇنداق ياشىسا گۇناھ، ئېشەك مىنسە، ئەرلىرى كەتمەن
چېپىپ، ئاياللىرى قىغ توشىسا ساۋاب دەپ خۇدانىڭ قايسى
كالامىدا بار ئىكەن؟ بۇلارمۇ بىزدەك دېهقان، يەر تېرىيدۇ، ئەمما
بىزنىڭ دېهقانلارغا ئوخشىمايدۇ، ئۇلارنىڭمۇ يەرلىرى، كالا -
قويلىرى بار ئىكەن. بۇلارنى خۇدا مۇنداق، بىزنى ئۇنداق ياراتقان
ئەمەس. توپان بالاسى بولغاندا، نوھ ئەلەيهىسسالام پۈتۈن جانلىق-
لارنى كېمىگە سېلىپ، جاھاننىڭ تىنجىشىنى تەقەززالىق بىلەن
كۈتۈپ تۇرغاندا، شۇ كېمىدە ھەممىمىز ئوخشاش بار ئىدۇق.
ئاللا تەرىپىدىن جاھان قايتا تۈزۈلۈپ، تاغنىڭ ئورنىنى چۆل
قىلىپ ئۆزگەرتىپ بولۇپ زەيتۇن شېخى چىشلىگەن كەپتەرنى
نوھ ئەلەيهىسسالامغا ئەۋەتكەندە، نوھ ئەلەيهىسسالام: «يائاللا،
ھاياتلىق يېڭىدىن باشلىنىپتۇ، شۈكرى» دەپ ئىلتىجا قىلغاندا،
بىزمۇ كېمىدىن زېمىنغا تەڭ چۈشكەندۇق. ھېچقايسىمىز بىر
- بىرىمىزدىن ئارتۇق ئەمەس ئىدۇق. كېيىنكى چاغلاردا ئەقلە-
مىز، ياشاش ئادىتىمىز، ھاياتقا قىلغان ئەجرىمىز ئوخشاشمىغاچ-
قا، نىيەت، ئىقبالىمىزغا بېقىپ بىز ئادەم ئاتا ئەۋلادلىرىنىڭ
تەقدىرى قىسمىتىمىزمۇ ھەر خىل بولدى.

ئۇلار مەسچىتكە ۋېلىسىپىتلىك بېرىپ ناماز ئوقۇسا، بىز
شەيتان ھارۋىسى مىنگەن ئادەمنىڭ ئىبادىتى قوبۇل بولمايدۇ
دەپ، ئېشەكنىڭمۇ، ئۆزىمىزنىڭمۇ جېنىنى قىيناپ ئېشەك بىلەن
مەسچىتكە باردۇق. ئۇلار خۇدا بەرگەن گۈزەل چاچلىرىنى
يۇيۇپ - تاراپ، پاكىزلىنىپ مەسچىتكە كىرسە، بىز يۇيۇقسىز
ياغ بۆكنى كىيمىسە دۈرۈس بولمايدۇ، دېدۇق. ئۇلار ماشىنا
بىلەن يەر تېرىسا، بۇقۇسا بىلەن تېرىمىسا بولمايدۇ، دېدۇق.
كىيىمنى يېڭى، پاكىز كىيسە ھارام دەپ، پىتلىق جەندە كىيىش-

نى راۋا كۆردۇق. بىز ئاللاغا ئىبادەت قىلىشنىڭ ئورنىغا ئاللىكىملەرنى پىر تۇتۇپ ئۇنىڭغا چوقۇندۇق. خەق ئىناق - ئۈم، ئۆز ئىشىغا پۇختا بولسا، بىزنىڭ ئىش - ئەمىلىمىز بىر - بىرىمىزگە يامانلىق تىلەش، ئورا كولاش بولدى. ئۆزىمىزنىڭ قىلىدىغان ئىشىنى بىلمەي، خەقنىڭ ئىشىغا بۇدۇشقاقتەك چاپلىشىپ، ئاخىر ساڭمۇ يوق، ماڭمۇ يوق كۆك ئۇچەي بىچارە بولۇپ، خۇدادىن ئاغرىنىپ، كۆزىمىزنى پارقىرىتىپ، ھەممىنى خۇدا تاشلاپ بەرمىسە مۇشۇنداق بولغىنىم بولغان، دەپ قىيداپ ئولتۇردۇق؛ خۇددى خۇداغا يەپ بېرىدىغان، خۇداغا كىيىپ بېرىدىغان، خۇداغا ياشاپ بېرىدىغاندەك. مۇشۇنداق چېچىمىزدىن تولا تەتۈرلىكىمىز بىزنى بۇنداق، ئۇلارنى مۇنداق ھاياتقا ئېرىشتۈردى. بىر خەلق بىر ئادەمگە ئوخشايدۇ، ئۇ ئەقلى - ھوشىنى جايىغا ئىشلىتىپ، ئىناق بولۇپ، توغرا يول، ھالال ئەمگەك، ئىنساپ، ساپ نىيەت، ئورۇنلۇق سۆز، ئېسىل پەزىلەت بىلەن جان تىكىپ، ئىرادە ۋە چىدام بىلەن ئىشلىسە، تەمەخور، ھورۇن، ئاچكۆز، ھەسەتخور بولمىسا، بۇ دۇنيادا ھەممىدىن بەختلىك، باي - باياشات ياشىيالماي قالامدىكەن؟ ھەم ئۆزۈمگە ئىچىم ئاغرىپ، مەن قانداق ئادەم دەيمەن، ھەم ئۇلارنىڭ قىلغان ئىشى بىلەن ئۆزۈمنىڭ ئىشىنى سېلىشتۇرىمەن. ھەممىسىدە مەن قاششاق ئورۇندا، ئۇلار بولسا زامانىۋى دۇنياغا يۈزلەنگەن.

— چۈشۈڭلار، تاماق يەيدىكەنمىز!

ئابلىز ھاجىمنىڭ گېپى ئۆز يۇرتۇم بىلەن ئانادولۇ ئوتتۇرىسىدىكى سېلىشتۇرما ھايات ھەققىدىكى خىيالىمنى بۆلىۋەتتى.

— ئىستانبۇلغا كەلدۇقمۇ؟

— ئىستانبۇلغا ئاز قالدۇق. بۇ، ماشىنىمۇ، ئادەممۇ تاماق يەيدىغان ئۆتەڭكەن.

دېرىزىدىن قاراپ ھەيۋەتلىك، ئازادە بىناغا ۋە لاتىن يېزىقىدىكى «تۈرك رېستورانى» دېگەن خەتلەرگە كۆزۈم چۈشتى.

www.uyghurkitap.com

— سىلەر چۈشۈپ تاماق بۇيرۇغاچ تۇرۇڭلار، مەن نەرسى-
لەرنى جۆندۈۋېتىپ چۈشەي، — دېدى ئابلىز ھاجىم.

پۇتلىرىم مۇنجىما بولۇپ، قاملاشمىغان دەسسەپ يەرگە
چۈشتۇم. تېيىلىپ كېتىپ تەستە توختىۋالدىم. يەرگە ياتقۇزۇل-
غان سىلىق مەرمەر تاش يۈزۈمدىن پاكىزدەك ھېس قىلدىم.
خۇدۇكسىرەپ ئەتراپقا قاراپ قويدۇم. ھەممە ئادەم ئۆز خىيالى،
ئۆز ئىش ـ ئەمەلى بىلەن. شۇنچىلىك ئەركىن، كىمنىڭ نېمە
ئىش قىلىشى بىلەن پەقەت كارى يوق، ھەتتا مەن پالاكەتلىك
قىلىپ يىقىلىپ چۈشۈپ، يولنىڭ ئوتتۇرىسىدا سەت سوزۇلۇپ
ياتساممۇ ھېچكىم شاڭخو قىلىپ كۈلىدىغاندەك ئەمەس. مۇبادا
قوپالمىسام يۆلەپ قويىدىكەن. ئەگەر مەن قەشقەر ئاشخانىلىرى-
نىڭ ئالدىدا شۇنداق تېيىلىپ يىقىلسام ئون ئادەم كېتىۋاتقان
يولىدىن توختاپ ھاڭۋېقىپ قارىسا، كەم دېگەندە بەش ئادەم ئەخ-
مەقلەرچە سەت ھىجىيىپ كۈلىشەر ئىدى، دەپ ئويلىدىم. دې-
مەك، بىر كىشى ئازابلانسا، قىيىن ئەھۋالدا قالسا، بىزنىڭ تې-
تىقسىزلارچە سەت كۈلىدىغان ئادىتىمىز، كۈلمەيدىغان ئىشقا
كۈلىدىغان، كۈلىدىغان ئىشقا ھاڭۋېقىپ قاراشلىرىمىز بارغانچە
ئادەملىك سۈپىتىدىن چىقىپ كېتىۋاتقانلىقىمىزدىن دېرەك بېرى-
دۇ، خالاس. ئەتراپ شۇنچە پاكىز. يەر بىلەن پەلەمپەينىڭ، تام
بىلەن تاماق شىرەسىنىڭ پاكىزلىقىدا پەرق يوق. بىر چوڭ پەرق
ئۆزۈم بىلەن ئەتراپىمدىكى ئادەملەرنىڭ پەرقى ئىدى. كىيىملى-
رىمىزنىڭ كونا ـ يېڭىلىقى ئوخشاش، ھەتتا مېنىڭ يېڭى دېيىش-
كە بولىدۇ. ئەمما، ئۇلارنىڭ شۇنچىلىك پاكىز، رەتلىك، مې-
نىڭ ئۇنداق ئەمەس. ئۇلارنىڭ يۈزى، پېشانىسى، قولاق، بويۇن-
لىرى، ھەربىر تال چېچى، تىرناقلىرىغىچە تېگى ـ تېگىدىن
پاكىزلىق يېغىپ تۇرسا، گەپ قىلىشلىرى، خۇش مۇئامىلىسى،
چىراي ئۆزگىرىشلىرىدىن مەدەنىي — تەربىيە كۆرگەنلىكى چى-
قىپ تۇرىدۇ. ئۇلارنىڭ كۆزىدىن كىچىككىنىمۇ غەم، مۇڭ ئالا-

مەتلىرىنى كۆرگىلى بولمايدۇ. مېڭىشلىرى ئۆز ئۆيىدە كېتىۋاتقاندەك خاتىرجەم، ئەركىن.

مەن ئاستا كەينىمگە ياناي دەپ تۇرسام كۈتكۈچى بالا كەلدى. ئۇ باش - ئايىغىمغا قاراپ:

— كۈردىمۇ سىز؟ — دەپ سورىدى.

— ياق، ئۇيغۇر مەن، — دېدىم.

— ھەئە، ماشائاللا قارداش. بۇيرۇڭ، نى كېرەك ئابى.

مەن گەپ قىلماي قايتىپ چىقتىم. سەۋەب، بىر خىل خورلۇق ھېسسىياتى مېنى چەكسىز ئازابقا سالغان، كەمسىتىلىشتىن ھاسىل بولغان دەرد يۈرىكىمنى مۇجىغانىدى. مېنى بۇ يەردە ھېچكىم خورلىمىدى، ھېچكىم كەمسىتمىدى، بەلكى مەن ئۆزۈمنى ئۆزۈم خورلىغان، كەمسىتكەنىدىم.

پۈتۈن ئەتراپ — ئاسمان - زېمىن، گۈل - گىياھ، دەل - دەرەخ، تام - تورۇس، شىرە - ئورۇندۇق، قاچا - قومۇچ، ئوچاق-بېشى، ئەر - ئايال، خوجايىن - چاكار، ئاشپەز - كۈتكۈچى ... ھەممىسىدىن پاكىزلىق يېغىپ تۇرىدۇ. مەندىنچۇ؟ ئۆزۈمدىن ئۆزۈمگە ھەممە يېرىمدىن — تىنىقىمدىن تارتىپ بىر تال مويۇمغىچە كىر تۆكۈلۈپ تۇرىدۇ. ئۆزۈمدىن ئۆزۈم قاتتىق زېرىكتىم. خۇددى بىر توپ ئادەم ئالدىدا ئىشتىنىم چۈشۈپ كەتكەندەك نومۇس قىلدىم. قەشقەردە بولسا ئالدىنقى پاكىزلار قاتارىدىن ئورۇن ئالالمىساممۇ مەينەتلەردىنغۇ ئەمەس ئىدىم، دەيتتىم، ئۆزۈمچە. ئەمما، ھازىر بۇ يەردە ھەممە پاكىز، بىرلا مەينەت نەرسە بار، ئۇ بولسىمۇ مەن، دەپ ئويلىدىم. ئۇنىڭ ئازابى ئىچ - ئىچىمگە مەڭگۈلۈككە ئورناپ كەتتى. كېيىنكى سەپىرىمدە، مەيلى قەيەردە بولسۇن بىر كۈندە قانچە قېتىملاپ، سائەتلەپ يۇيۇنۇپ، ئىستانبۇلنىڭ، مەككىنىڭ ئادەملىرىگە يېقىن كېلىپ، ئۆز كۆڭلۈمدە شەخسىي تازىلىقىمنى، رەتلىك - پاكىز كىيىمىمنى دىتلاپ، ئۇلارغا سېلىشتۇرۇپ باقتىم. ئەمما،

www.uyghurkitap.com

ئۇلارنىڭ تېگى ـ تېگىدىن پاكىزلىق يېغىپ تۇرىدۇ. مەندىن كىر، مۇڭ، سۇنۇقلۇق يېغىپ تۇرغانلىقىنى كۆڭلۈم سېزىپ تۇردى.

— نېمىشقا يېنىپ چىقتىڭلار؟ — دەپ سورىدى ئابلىز هاجىم.

مەن جاۋاب بەرمىدىم. مەن هازىرغىچە ئۇچراتقان ئادەملەر ئىچىدە بۇ ئاغىنەم هەممىدىن سەزگۈر، ئىنكاسى ئەڭ تېز، ئادەمنىڭ كۆڭلىگە غىل ـ پال بىر نەرسە كېلىپ بولغۇچە خۇددى ئۆزىنىڭ كۆڭلىگە كەچكەندەك بىلىۋالىدىغان يىگىت ئىدى. ئۇ كۈلۈپ كېتىپ:

— ئەتراپىڭلاردا هېچكىم يوقتەك ئالدىڭلارغا قاراپ پەرۋاسىز مېڭىۋېرىڭلار. قەشقەردىكى پەدەڭلىدە يۇرسەڭلار چەت ئەلدە جان باقالمايسىلەر. قورۇنۇپ، بوشاپ، ماكچىيىپ يۇرمەڭلەر، بۇنداق يۇرگەننى بۇ يەرنىڭ ئادەملىرى بەك ئۆچ كۆرىدۇ. بۇ يەردە ئاتقىلى ئېلىپ ماڭغان جىنايەتچىمۇ جازا مەيدانىغا هېچ ئىش بولمىغاندەك خاتىرجەم، ئازادە ماڭىدۇ، — دېدى ئابلىز هاجىم چاقچاق ئارىلاش سۆزلىگەچ مېنى رېستورانغا باشلاپ كىرىپ.

ئۇ تاماق بۇيرۇدى. هەر بىرىمىزنىڭ ئالدىغا بىردىن كىچىك پەتنۇستا غىزا كەلتۈرۈلدى. پەتنۇس ئىچىدە بىر تەخسىدە بىر دانە كۈنجۈتلۈك توقاچ، بىر پىيالە قېتىق، بىر دانە تۇخۇم، كەمپۈتتەك چوڭلۇقتا سېرىق ماي، گۈلدەك قۇتىدا گىلاس مۇرابباسى، بىر ئىستاكان سۇ، بىر پىيالە قورداق ۋە قوشۇق بىلەن ۋىلكا بار ئىكەن.

— يېمەمسىلەر؟

— ئاۋۋال سىلەر يەڭلار، — دېدىم مەن. ئابلىز هاجىممۇ، مەنمۇ خىرىلداپ كۈلۈشتۇق. ئابلىز هاجىم مېنى ئاياپ كۈلدى، مەن خىجىل بولدۇم. چۈنكى رۇمىنىيىدە مەن ئۇسال بولغان كۈلكىلىك تاماق يېيىش ۋەقەسى يۈز بەرگەندى. يول بويى

ياۋروپاچە تاماق، يەنى سوغۇق تاماق، قورداق، بولكا يەپ، ئۇيغۇرچە تاماقنى، بولۇپمۇ ئۇزاق سەپەرنىڭ ھاردۇقىنى چىقىردىغان سۇيۇقئاشنى تولىمۇ سېغىنغانىدۇق. ئۆي ئىگىسى يىگىتلەرمۇ بىزنى ياخشى مېھمان قىلدى. ئەمما، شۇنچە ئېسىل ياۋروپاچە تاماقمۇ بىزنىڭ يۇمغاقسۇت ھىدى كېلىپ تۇرىدىغان ئۇگرىدەك ئاچقان يەرگە بارمىدى. دېمەك، كاتەككە كۆنگەن توخۇدەك بىز ئۆز تۇرمۇشىمىزغا مەڭگۈلۈك كۆنۈپ كەتكەنىكەنمىز. شۇڭا، ئۆي ئىگىسى يىگىتلەرگە سەمىمىيلىك بىلەن تەلىپىمىزنى ئوچۇق - يورۇق دېدۇق.

— گاز ئەكېلىپ قويغىلى ۋاقىت بولماي قالدى. توك ئوچاق بار، سەل ئاستا، خالىساڭلار ھەممە نەرسە - كېرەكنى ئەكىرىپ بەرسەك، ئۆزۈڭلار ئېتىپ ئىچسەڭلار، چۈنكى بىز بىر قېتىملىق قورساق تويغۇزۇشقا بىر ئاش پىشىم ۋاقىت چىقىرالمايمىز، — دېدى.

بىز خۇشاللىق بىلەن ماقۇل بولدۇق. ئۇلار بىزگە ئىتالىيەدە ئىشلەنگەن تەييار چۆپ، ھەر خىل ئوتياش، توخۇ گۆشى ئەكىرىپ بەردى. يەڭنى تۇرۇپ، ئۆزۈم سۇيۇقئاشقا تۇتۇندۇم. ئاش ئېتىمەن دېگىنىمگە تويۇپ كەتتىم. توك ئوچاقتا قازان تۇزۇك قاينىماي يامان جىلە قىلىۋەتتى. يولغا چىقىدىغانغا 20 مىنۇت قالغاندا تەقەززا بولغان سۇيۇقئاش ئاران پىشتى، ھەممىمىز ئالدىراپ قالدۇق. يولغا چىقىشنىڭ تەقەززالىقى قانچە كۈنلەردىن بۇيانقى ئاشقا بولغان تەقەززالىقتىن نەچچە ھەسسە ئېشىپ كەتكەنىدى. قىزىق سۇيۇقئاشنى ئالدىراپ، پۇۋلەپ - پۇۋلىمەي ئىچىپ كېتىپتىمەن. ئەس - يادىمدا چاققان بولمىساق كېچىكىمىز، دېگەن ئوي - خىيال ھۆكۈمران. بىر چاغدا ئۆزۈمگە ئۇزۇم «قارا» دېگەندەك بېشىمنى كۆتۈرسەم، ئالتە ئادەمنىڭ ھەممىسى ئاشنى ئىچمەي ماڭا قاراپ ئولتۇرۇپتۇ. ئۇلارنىڭ قاراپ ئولتۇرۇشى چۆلدە قېلىپ ئۇسسۇزلۇقتىن ئۆلەي دېگەن

ئادەمنىڭ بۇلاقتا دۈم چۈشۈپ سۇ ئىچىشىگە قاراپ تۇرغانلارغا تولىمۇ ئوخشاپ كەتتى. ئابلىز ھاجىممۇ ماڭا قاراپ خىرىلداپ كۈلگىلى تۇرۇپتۇ.

— نېمە بولدى؟ كېچىكىۋاتساق، تامىقىڭلارنى ئىتتىك يېمەي قاراپ تۇرۇپسىلەرغۇ؟! — ھەيران بولۇپ، تەرلىرىمنى سۈرتۈپ تۇرۇپ سورىدىم. ئابلىز ھاجىم قۇلىقىمغا ئاستا پىچىرلىدى:

— بۇ يەردە، تاماقنى ئاۋاز چىقىرىپ يېگەننى بەكمۇ ئەيىپ ئالىدۇ. سىلەر بۇ ئىشقا دىققەت قىلمىدىڭلار.

— دەپ قويمىساڭلار نېمە بىلىمەن بۇ ئىشنى، تېز بولۇڭلار دېيىسلەر، قىزىق سۇيۇقئاشنى سۇ ئىچكەندەك ئىچكىلى بولامتى؟ ئىچىمنى سىقماڭلار تولا. ياۋروپالىق تاماق يېگەندە ئاۋاز چىقارمايمىز دەپ بولكىدىن باشقا تامىقى يوق خەق ئىكەن بۇ.

تېرىكىپ ئېشىمنى كۆتۈرگەنچە ئاشخانا ئۆيگە چىقىپ ئاش ئىچتىم. شۇ ئان يۇرتىمىزدىكى قايناق بازارلار، ئاشخانىلار، ئاشپەزلەرنىڭ كانىيى يىرتىلغۇدەك ۋارقىراپ - جارقىراشلىرى، ئۈنئالغۇلارنىڭ ئادەمنىڭ قۇلاق - مېڭىسىنى يەيدىغان گۈلدۈر - غالاپ ئاۋازلىرى، سىنقويغۇلارنىڭ كالدىرلاشلىرى، جىنىمىزنىڭ بارىچە گەپ قىلىپ سەت كۈلۈشلىرىمىز، ئاغزىمىزدىن چىقىۋاتقان ھاياسىز — تىلغا ئالغۇسىز چاقچاقلىرىمىز، قاۋاقخانا، رېستورانلاردا تۈكىنى تارتقان ئۆچكىدەك سەت ۋارقىراشلىرىمىز، تاماق يەۋېتىپ بۇرنىمىزنى تارتىشلىرىمىز، بەلغەم تۈكۈرۈشلىرىمىز بىرمۇبىر كۆز ئالدىمغا كېلىپ: «دىققەت قىلماپتىمەن، راست، ئەجەب سەت بىر ئىشلاركەنغۇ بۇ؟» دەپ ئۆزۈمچە نومۇس ھېس قىلدىم. قاچامنى قويۇپ تاماق يەۋاتقانلارنىڭ يېنىغا كىردىم. ۋاقىت شۇنچە قىستاپ كېلىۋاتسىمۇ ئۇلار قوشۇقنى ئاغزىغا پەم بىلەن، ئۈن - تىنسىز سالىدۇ. ھېچكىم گەپمۇ قىلمايدۇ. ئۆي ئىچى تىلسىمدەك جىمجىت. «ھۇ گەجگىمىزگە ئۆتۈپ قالغان ئەقىل، شۇنچىۋالامۇ تەربىيىسىز قىلىپ،

ئادىمىيلىكتىن شۇنداقمۇ يىراقلاپ كېتەمدۇق. زادى ئەسلىدىنلا تەربىيىسىز، مەدەنىيەتسىز بولساققۇ بۇرۇنمۇ شۇنداقكەن دې-سەك. بىزنىڭ ئەجدادىمىز مەدەنىيەت ئۆگەنگۈچى ئەمەس، مەدە-نىيەت تارقاتقۇچى بولۇپ، سەلتەنەت سۈرگەن ئەمەسمىدى؟ ئاش-خانىلاردا تاماق يەۋاتقان ھالىتىمىزنىڭ بىر - بىرىدىن قىزغىنى-شىپ، غالجىرلىشىپ قاۋاپ، كالاپشىتىپ مەنتاڭ ئىچىۋاتقان ئىتتىن نېمە پەرقى بار». بىردىن كۆزلىرىمگە مىڭ ئۆيلىرىمىز-دە ھازىرغىچە ساقلىنىپ كەلگەن، پۈتۈن ۋۇجۇدىدىن، پەزىلەت، ۋىجدان، ئىلىم، سەنئەت يېغىپ تۇرغان گۈزەل رەسىملەر كۆ-رۈندى. ئۇلار شۇنداق ئەدەپلىك سالام بېرىشىپ كېتىۋاتىدۇ. قاراڭ، ئۇلارنىڭ جەڭگىۋار، روھلۇق قەدەم بېسىشلىرىغا، مې-ڭىش - تۇرۇشلىرىدىكى سالاپەتكە، كىيىملىرىنىڭ رەتلىكلىكى-گە، قاچا - قوشۇق تۇتقان قوللىرىنىڭ شۇنچە ئەپلىكلىكى، تاماق چايناشلىرىنىڭ سىپايىلىقى، ئېغىز - لەۋلىرىنىڭ ئېچى-لىپ - يۇمۇلۇشلىرىدىكى سۆلەتلەرگە. شۇلار مېنىڭ بوۋىلى-رىم، مومىلىرىم ئەمەسمىدى. سىلەر بۇ خىسلەتلىرىڭلارنى ماۋۇ ياۋروپالىقلارغا ئۆگىتىپ قويۇپ، بىز بالاڭلارنى ئېغىلغا سولاپ چوڭ قىلدىڭلارمۇ؟ بىزنى تېپىپ قويۇپ، تۈزۈك تەربىيىلىمەي چارۋا قاتارىغا قوشۇپ باقتىڭلارمۇ؟ بالىنى ھايۋانمۇ تاپىدىغۇ؟ ئادەم بىلەن چارۋىنىڭ پەرقى نەدە، تەربىيىلەشتىغۇ؟ دەپ ۋارقى-رىغۇم، يىغلىغۇم كەلدى، ئەمما زۇۋانىم تۇتۇلۇپ قالدى. ئۇ دۇنياغا بارغاندا، دادامنى تاپقان چوڭ دادام قېنىسەن، چوڭ دادامنى تاپقان بوۋام قېنىــسەن، دەپ سىــلەردىن بىرمۇبىر ھېــساب ئالايمۇ؟! قېنى، قايسىڭلارغا كەلگۈچە ئادەمتىڭلار؟ قايسىڭلاردىن باشلاپ ئادىمىيلىكتىن چىقــتىڭلار؟! بىر ئادالەت سورىقى بولىدىغان پۈرسەت كەلسە - ھە ... مەندىكى باللارچە قالايمىقان «كۇپۇرانە» خىيال رېئاللىقتىن ھالقىپ رىۋايەت بىلەن گىرەلىشىپ كەتكەندى. ئاشۇ گۈزەل تام سۈرەتلىرىدىكى نۇرانە

www.uyghurkitap.com

سېيما، رەتلىك تونلار، قارا كۆرپە تۇماقلار، سۇتتەك ئاق پاكىز
سەللە، پارقىراق ئۇزۇن ئۆتۈكلەر، يالتىراپ تۇرغان قىلىچلار،
كۈمۈش ساپلىق خەنجەرلەر، تاۋار كۆرپە، يۇڭ پايپاق، بوستانلا-
رغا پاياندار قىلىپ سېلىنغان گىلەملەرنى تاشلاپ، جالاقلاپ تۇر-
غان رەزىل ساپايە، ساپايە تەگكەن پىتلىق قۇراق چاپان، ساۋاش
بولۇپ، يېرىم ئەسىر يۇيۇپ تارالمىغان، پىت ئۇۋۇلىغان چاڭگا
چاچلار بىلەن توپىغا يۇمىلىنىپ، توپىدىن تىرىك ھالدا گۆرگە
كىرىپ نەشە تارتىپ، بىھوش بولۇپ ساۋاپ، جەننەت تېپىشلار،
پاك ئاللانى پاسكىنا بولۇپ گۆرگە كىرىپ ئىزدەشلەر ··· بۇ نەس
لەنتىلىكلەر ھېلىمۇ رەھمىتى كەڭرى ئاللانىڭ ئەپۇسىغا، شاپا-
ئىتىگە ئېرىشىپ كەلدى. تەكلىماكاندا شالاپلىتىپ ئۇماچ ئى-
چىپ، كالا تېزىكىگە دەسسەپ يۇرۇپ چوڭ بولغان دېھقان باللى-
رى بۇ يەردە — ياۋروپادا ئادەم بولۇشنى، ئەخلاقىي پەزىلەتنى،
پاكىزلىقنى ئۆگىنىدىغان، تەبىئىي قانۇنىيەت بويىچە كېتىۋاتقان
جەمئىيەتتە، مەندەك 20 يىل ئوقۇغان، تەربىيىلەندى، دەپ
يۇرىدىغان ناداندىن كۆپ مەدەنىيەتلىك بولۇپ كەتكەندى.

ئۇلار شۇنچە پەم بىلەن، ئېھتىيات بىلەن تاماق يەپمۇ يەنە
شۇ بارىدىغان يەرگە ئۇلگۇردۇق. شۇ مىنۇتتىن باشلاپ خىيالچان
بولۇپ جىمىپلا كەتتىم، سۈكۈتكە چۆمدۇم؛ پۇتكۇل چەت ئەل
سەپىرىدە گەپ خۇشياقماس بولۇۋالدىم. دوستلىرىم مىجەزىمدىكى
بۇ ئۆزگىرىشنى تېزلا بايقاپ ھەر خىل پەرەزلەرنى قىلىشىپ:
ئايالىنى سېغىنىدى، تاماقنا كۆنەلمىدى، بىزنىڭ گېپىمىز تېتى-
مىدى ··· دېيىشتى. مەندىكى مۇلايىملىق توختۇلۇقتا، خۇشخۇي،
ئوچۇق سۆزلۈك، چاقچاقچىلىق، مۇڭداش-قاقلىق مۆرىمەس-
لىككە — قاپىقى يامانلىققا ئايلاندى. يېڭى تونۇشقان سورۇندا
بىرگە ئولتۇرغانلار: «ئەجەب بۇرقتۇرما، تولۇق بىر ئاداشكەن»
دېيىشىپتۇ. بۇ مىجەزىم يەتمىگەندەك جىمغۇر بولغانسىرى خاپى-
غان، جىلىخور، تېرىككەك بولۇپ قالدىم. بۇ مىجەزىم بىلەن

ئۆزۈمنىڭمۇ، دوستلىرىمنىڭمۇ خۇشى قالمىدى. شۇنىڭ بىلەن: «چەت ئەلگە ساياھەتكە كەلمىسەم بوپتىكەن. دۇنيا دېگەن ئاشۇ تارىم بويىدىكى ھايات شۇ. دۇنيادىكى ھەممە ئادەم بىزگە ئوخشاش ياشايدۇ. ئۆيلىرى، يوللىرى، باغلىرى، دەريالىرى، تاغلىرى، ئېرىق ـ ئۆستەڭلىرى ئوخشايدۇ، دەپ يۈرۈۋەرگەن بولسام، ماڭا بۇ يەرلەرنى كۆرۈشنى كىم قويۇپتۇ» دېگەنلەر ئاغزىمدىن چۈشمىدى. بۇ گەپلىرىم بىلەن بىرگە ماڭغان دوستلىرىمنىمۇ، ئۆزۈمنىمۇ رەنجىتتىم. مەن بۇ يەرگە خۇشاللىق ئىزدەپ چىققاندىم، ئەمما ئازاب چېكىدىغانلىقىمنى پەقەت تەسەۋۋۇر قىلىپ باقماپتىكەنمەن. شۇڭىمۇ روھىم بىر كۆتۈرۈلۈپ، بىر چۈشۈپ، ئىچىمدە بىر ۋەسۋەسە مېنى خاتىرجەم كۈلەلمەيدىغان، خاتىرجەم ئۇخلىيالمايدىغان، نېمە ئويلىسام شۇنى خاتىرجەم سۆزلىيەلمەيدىغان، بىردەم جىم تۇرالمايدىغان، ئەمما قىلىدىغان ئىشىمنى تاپالماي جىله بولىدىغان قىلىپ قويىدى. مانا بۇ جىمغۇرلۇقتىن، گۇمۇشلۇقتىن تۇغۇلغان سەمىمىي رېئاللىق ئىدى. مەن ئىستانبۇلدا تۇرغان ئىككى ئايغا يېقىن ۋاقىت ئىچىدە مۇشۇ ۋەسۋەسىدىن قۇتۇلۇشنىڭ بىردىنبىر يولى — «مەن قانداق ئادەم» دېگەن سوئالغا جاۋاب تېپىش ئىكەنلىكىنى ئاخىر ئويلاپ يەتتىم.

مەن تۇرغان ئۆي دوستىمىز ئەنۋەر ئەپەندىنىڭ دادىسى، تېگى ئاتۇشلۇق، ئۆزى مېھرىبان، ئوچۇق سۆزلۈك ئابدۇكېرىم ھاجىم ئاكىنىڭ ئۆيى بولۇپ، دېڭىز بويىدا ئىكەن. قولى ئوچۇق، ئاق كۆڭۈل، پەرىشتە سۈپەت، ئىشچان، مېھماندوست بىر بوۋاي مېنى ياتاق، كۆڭلۈم تارتقان تاماق، مېۋە ـ چېۋە، ئىشقىلىپ ھېچ نەرسىدىن غەم قىلغۇزمىدى. بىر كىشىنى ئالدىراپ بىر پىيالە چايغا ياكى ئۆيگە تەكلىپ قىلىشقا ۋاقتى بولمايدىغان، دادىسى بالىسىغا مائاش بېرىپ ئىشقا سالىدىغان، قىسقىسى، ھەر جەھەتتىن جىددىيلىك بىلەن تولغان ئىستانبۇلدەك شەھەردە بىزدىكىدەك بىر توخۇسى بار نامرات ئۇيغۇر دېھقانىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ

قالسا، ئويلاپ ئولتۇرمايلا شۇ توخۇسىنى مېھمانغا يېگۈزىدىغان
مېھماندوست، ئاق كۆڭۈل، ساددا خاراكتېرىنى ئۆز ئەينى ساق-
لاپ قېلىشىنىڭ ئۆزى بۈيۈك قەھرىمانلىق، تونۇمايدىغان بىرقانچە
ياش بالىنى ئۆيىدە نەچچە ئايلاپ بېقىش پەقەت خىزىر سۈپەت
كىشىلەرنىڭ قولىدىن كېلىدىغان ئۇلۇغلۇق ئىدى. كېيىن بىل-
سەم، بۇ كىشى يالغۇز بىزنىلا ئەمەس، ۋەتەندىن چىققان، ئىس-
تانبۇلدىكى قىممەت تۇرمۇشقا بىر كۈنمۇ بەرداشلىق بېرەلمەيدى-
غان نۇرغۇن كىشىلەرگە بىزگە قىلغان مۇشۇ سېخىيلىقنى قىلغا-
نىكەن. مەن سېخىيلىقتا خۇددى ھاتەمدەك بۇ ئالىيجاناب پەزىلەت
ئىگىسىگە — ئاشۇ خىزىر سۈپەت بوۋايغا تېخىمۇ ئۇلۇغلۇق تىلى-
دىم. مەن شۇ خىزىر سۈپەت كىشىنىڭ ئۆيىدىن چىقىپ يېشىل
چىملىق ئىچىدىكى تاش ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ، توختاۋسىز مەۋج
ئۇرۇپ تۇرغان زەڭگەر دېڭىزغا قاراپ، ئۇنىڭدىن ئۆزۈمچە جاۋاب
ئىزدىدىم. دولقۇنلار ئۈستىدە چايكىلار توختىماي چۇرۇقلىشىپ
ئۇچۇشماقتا. قىتئەلەر ئارا قاتنايدىغان ئوكيان پاراخوتلىرى مەن
قاراپ ئولتۇرغان مەرمەر دېڭىزدىن ئۆز يولىغا قاراپ راۋان
بولماقتا. خىيالىم بولسا ئاشۇ چايكىلاردەك ئەركىن، دېڭىزدەك
كەڭرى، پاراخوتلاردەك ئېغىر ئىدى. دېڭىز بويىدىكى ئاشىق -
مەشۇقلار، پۇتبول ئويناۋاتقان باللار، كۈچۈك يېتىلىۋالغان
خېنىملارغا ھاڭۋېقىپ: «جاۋاب تاپ، بۇلار قانداق ئادەم، مەن-
چۇ؟» دەپ تەكرارلايمەن ئۆز - ئۆزۈمگە.

مەن ئىستانبۇل، جىددە، مەككە، مەدىنە، ئۇرۇمچىلەردە
تۆت ئاي يۈرۈپ، قەشقەرگە قايتىپ كەلدىم ۋە تار ئۆيۈمدە ئولتۇ-
رۇپ، ئاخىر بۇ جاۋابنى يېزىشقا تۇتۇندۇم. مەن ھەربىر ئەقىل
ئىگىسىنىڭمۇ مۇشۇ سوئال ئۈستىدە ۋىجدان بىلەن ئويلاپ، ئۆزى-
گە لايىق جاۋاب ئىزدەپ تېپىشىنى ۋە بۇنىڭدىن كېيىنكى باسماق-
چى بولغان قەدىمى ھەققىدە ئادەملىك سۈپىتى بىلەن ئويلىنىپ
بېقىشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

نېمىشقا دەپ سوراۋاتامسىز؟

بۇنىڭ جاۋابى ناھايىتى ئاددىي: چۈنكى، مەيلى سىز زىيالىي بولۇڭ، ياكى دېھقان بولۇڭ ۋە ياكى تىجارەتچى ـ سودىگەر بولۇڭ، ئالتۇن تاغلىرى بىلەن پامىر تاغلىرى، قورغاس ئېغىزى بىلەن شىڭشىڭشىيا (ئارا يۇلتۇز) ئارىلىقىنىلا مەئىشەتكە تولغان ئادىمىي ھاياتنىڭ قاينىمى دەپلا قارىماي، نەزىرىڭىزنى يىراق ـ يىراقلارغا تاشلاڭ، ئۆزگىلەرنىـمۇ كۆرۈڭ! ئۇلار ھەققىدە ئاڭ- لاڭ! شۇ چاغدىلا ئاندىن بىلىم ـ مەدەنىيەتنىڭ، ياشاشنىڭ ۋە جاھاندارچىلىقنىڭ، قىسقىسى، ئادەملىكنىڭ زادى نېمە ئىكەنلى- كىنى چىن مەنىسىدىن چۈشىنىپ يېتەلەيسىز.

مانا ئەمدى مېنىڭ چەت ئەلگە چىقمىسام، كۆرمىسەم بوپتى- كەن دېگەن ۋەسۋەسەم تۇغقان خۇلاسە گەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە ئارام تاپتى. مەن ئاخىرقى سۆزنى باشتا يازدىم. ئەمدى مېنى مۇشۇ خۇلاسىگە كەلتۈرگەن تەسىراتلىرىمنى ئاڭلاپ بېقىڭلار.

يېشىل تۆپىلىكلەر ئارىسىدىن ئىستانبۇلغا يېقىنلاشقانسېرى بىپايان زەڭگەر دېڭىزنى كۆرۈپ جان ـ تېنىم يايراپ، يۈرىكىم گويا دېڭىزنى سۆيۈپ ئۇچۇۋاتقان چايكىلاردەك ئويناقشىپ كەت- تى. شىشىدەك سۈزۈك، فرانسۇز قىزلىرىنىڭ كۆزىدەك زەڭ- گەر، مېھرىلىك دېڭىز مېنى ئۆزىگە شۇنداق بىر راھەتلىك سېزىم بىلەن سېھىرلىۋالدى. ئىستانبۇلغا كىرىپلا تۇنجى بولۇپ كۆزۈمگە چېلىققىنى ياپيېشىل چىمەنلەر پىلەك يېيىپ يامىشىپ كەتكەن قەدىمكى سېپىل بولدى. توختىماي قار ئۇچقۇنداۋاتقان بولسىمۇ سېپىل تۈۋى، سېپىل خىشلىرىنىڭ ئاراشلىرىدىن يۇم- ران گىياھلار قويۇق ئۈنۈپ كەتكەنىدى. تۈرك ھەم كۇرد قويچى- لار سېپىل تۈۋىدە توپ ـ توپ قويلارنى ھەيدەپ يۈرۈشەتتى. ئۇزۇندىن ئۇزۇنغا سوزۇلغان بۇ قەدىمكى سېپىلنىڭ كۆزىتىش راۋىقىدا تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاي يۇلتۇزلۇق قىزىل بايرىقى لەپىلدەپ تۇراتتى. سېپىل مۇنارلىرى تۈۋىدە سىگانلار چېدىر

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كىتاب تورى

تىكىپ ئۆلتۈرۈپتۇ. سېپىل دېڭىز ئىچىگە چۆرۈلگەن بولۇپ،
دولقۇنلار توختىماي ئۇرۇلۇپ تۇراتتى. بۇژغۇنلارغا قاراپ باتۇر
تۈرك لەشكەرلەرنىڭ: «ئاللاھۇ ئەكبەر» دەپ قىلىچ ـ نەيزىلىرىـ
نى ئوينىتىپ، سېپىلغا خەنجەر قاداپ تۇرۇپ يامىشىپ، سېپىل
ئۈستىدىكى ۋىزانتىيە لەشكەرلىرى بىلەن قىلىچلىشىۋاتقان قوـ
چاقلاشما جەڭلىرى كۆزۈمگە كۆرۈنگەندەك بولدى. سېپىلنىڭ
ھەربىر تاش ـ خىشلىرىدا ھەر ئىككى تەرەپنىڭ مىڭلىغان ئوغلانـ
لىرىنىڭ قانلىق ئىزلىرى ھازىرمۇ روشەن كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇ.
سېپىل ئىچى ـ سىرتى، دېڭىز بويلىرى، كالتە بازار،
دۇكان — ھەممە يەردە ئادەملەر شۇنچە قىستاڭ ھەم كۆپ،
لېكىن مېنى ئەڭ ھەيران قالدۇرغىنى، شۇنچە ئالدىراش كېتىـ
ۋاتقان ئادەملەر بىر ـ بىرىنى ئىتتىرىشىپ، ۋارقىرىشىپ ـ
جارقىراشمايدۇ، شۇنچە تەرتىپلىك. ئىستانبۇل قەدىمكى شەھەر
بولغاچقا يوللىرى شۇنچە تار، ئادەملەر قىستىلىشىپ دېگۈدەك
ماڭىدۇ، ئەمما شاۋقۇن ـ سۈرەن ئاڭلانمايدۇ، ۋارقىراپ گەپ
قىلىدىغان بىرمۇ ئادەم يوق، ئادەم كۆپ، ھەرىكەت تېز، ئەمما
تىلسىمدەك جىم. شۇئان ئۈرۈمچى، قەشقەر كوچىلىرى كۆز
ئالدىمغا كەلدى. بىزدە بولسا بازار ۋە كوچىلار بۇ يەردىكىدىن
كۆپ ھەم كەڭرى، ئەمما ئۇرۇلۇپ ـ سوقۇلۇپ، ۋارقىرىشىپ،
ئۇرۇشۇپ، تىللىشىپ ماڭىمىز. بازار ئىچىدىكى ۋارقىراشماققا،
قىقاس ـ سۈرەنگە چىداپ تۇرغىلى بولمىسىمۇ، شۇنىڭغا نائىلاج
كۆنۈپ كەتكەنمىز. مۇبادا مۇشۇ ئىستانبۇل كوچىلىرىدىكى ئادەمـ
لەرنى شۇنداقلا كۆچۈرۈپ بىزنىڭ ئۈرۈمچى، قەشقەر بازارلىرىغا
ئاپىرىش مۇمكىن بولسا، ئۇلار چوقۇم: «ئىپتىدائىي ـ ياۋايى يىرتـ
قۇچلار جىلغىسىغا كېلىپ قاپتۇق» دەيدىغاندەك، ئۈرۈمچى
«ئىتتىپاق تىياتىرى» ئالدىدىكى بەس ـ بەستە، جىنىنىڭ بارىچە
ۋارقىرىتىپ ئۈنئالغۇ قويۇۋېلىپ، ئادەملەرنى بىزار قىلىدىغان
ئۈن ـ سىن لېنتىلىرىنى سېتىش دۇكانلىرىنىڭ ئالدىغا كەلسە:

«غالجىرلاشقان ساراڭنىڭ سولاقخانىسىغا كېلىپ قاپتۇق» دەپ كۆزلىرى چەكچىيىپ، قۇلاقلىرىنى ئەتكەنچە قېچىپ كېتىدىغان-دەك، ئەكسىچە بىزنىڭ ئادەملەر ئۇ يەرگە بارغۇدەك بولسا، زۇۋانسىزلار دۆلىتىگە كېلىپ قاپتۇق دەيدىغاندەك تۇيۇلدى.

بىر كۈنى دوقمۇشتا تاكسى ساقلاپ تۇرۇپ قالدىم. بالا يېتىلىگەن بىر موماي تار، پاتقاق كوچىدىن چىقىپ كەلدى. چوڭ يول قىرىغا كېلىپلا توختىدى ـ دە، ئىزىدا ئۇلتۇرۇپ يانچۇقىدىن تازىلىق قەغىزىنى چىقىرىپ، ئاۋۋال نەۋرىسىنىڭ، ئارقىدىن ئۆزىنىڭ كەشىدىكى لاي ـ پاتقاقلارنى پاكىز ئېرتىپ، چەمىدىكى لايلارنى قىرىپ، ئۇنى ئەخلەت ساندۇقىغا تاشلاپ، ئاندىن چوڭ يولغا كىردى. بىرمۇنچە تاكسىلار ئۆتۈپ كەتتى. مەن يولۇمغا مېڭىشقا ئالدىرىماستىن يەنە كۆزۈمنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ تۇر-دۇم. شۇ كوچىدىن چىققاندا بىرقانچە ئادەملەرمۇ شۇنداق قى-لىپ، ئاندىن چوڭ، پاكىز يولغا چۈشۈپ يولغا مېڭىشتى.

تاكسىدا ئولتۇرۇپ يەنە شۇ: «مەن ئادەممۇ، نېمە؟» دېگەن خىيالنى قىلدىم. مېنىڭ قارىشىمچە بولغاندا، يول مېنىڭمىتى، بۇ يولدا يالغۇز مەنلا ماڭامتىم، مەيىنەت بولسا نېمە كارىم، تازىلىق ئىشچىسى يولنى تازىلىمىسا نېمە ئىش قىلىدۇ؟ دەيمەن.

ئاۋۇلارنىڭ ئېگى بويىچە ئويلاپ باقتىم.

مەن ئادەم، بۇ يول دائىم مەن ماڭىدىغان يول. شۇڭا، ئۇ پاكىز بولۇشى كېرەك، مۇشۇنداق پاكىز يولغا لاي ئايىغىم بىلەن كىرىپ مەيىنەت قىلسام ئەيىب، نومۇس، گۇناھ ئەمەسمۇ؟ دې-مەك، ئۇلار چوڭ يولنى ئاشۇنداق ئاسرىغان يەردە ئۆز ئۆيىنى قانچىلىك پاكىز تۇتىدىغاندۇ؟ ئويلاپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە مۇن-داق بىر ئىش ئېسىمگە كەلدى. بىزدە ئايىغىدىكى لاي ـ پاتقاق-لارنى سۈرتۈپ مېڭىش ئۇياقتا تۇرسۇن، جامائەت سورۇنلىرىدا ئورۇندۇقلاردىكى توپىنى سۈرتۈپ ياكى ئۇستىگە گېزىت، ياغلىق سېلىپ ئولتۇرغانلارنى كۆرسە بەزىلەر تېخى: «تازا سۆسەركەن»

دەپ مەسخىرە قىلىشىدۇ. ئەسلىدە دىنىمىز، ئەخلاقىمىز مەينەتچىلىكتىن قاچىدىغان، پاكىزلىقنى تەشەببۇس قىلىدىغان دىن ۋە ئەخلاق ئىدىغۇ، بۇ تەتۈرلۈك، مەينەتچىلىك بىزگە قەيەردىن، كىمدىن، قانداق قىلىپ يۇقۇپ قالدى؟

بىر چاغدا، قەشقەر كوچىلىرىنىڭ بىرىدە، ئالىي دەرىجىلىك سارجىدىن كاستۇم ـ بۇرۇلكا كىيگەن بىر يىگىت دوستلىرى بىلەن كېلىپلا پاسكىنا يەردە ئولتۇردى. ھېچقايسىسى يەرنىڭ پاسكىنىلىقىنى پەرۋايىغا ئېلىپمۇ قويمىدى. ئۇلارنىڭ ئادەتلەنگەن ئېغىچە، بۇ ئۇلارنىڭ نوچىلىقى، ئۆزىچە بۇنداق قىممەت باھالىق كىيىملەرنى كۆزگە ئىلىپ كەتمىگىنى ئىدى. پاكىز، قاتۇرۇپ دەزماللانغان سارجا كىيىمگە قاراپ ئىچىم سىرىلىپ كەتتى. شۇ يىگىت ئورنىدىن تۇرۇپ كەتكىچە قاراپ تۇردۇم. ئۇ ئورنىدىن تۇرغاندا كاسىسىغا خۇددى كونا ماتادىن ياماق سالغاندەك بىرمۇنچە توپا چاپلىشىپ قويپتى. ئۇ بولسا پەرۋاسىزلا كاسىسىنى ئىككى شاپىلاقلاپ قويۇپ يولىغا ماڭدى. كاسىسىدا تەڭگىدەك چوڭلۇقتىكى شالتاق ئىزلىرى قالدى. ماۋۇ قاسماق نوچىغا قاراڭ، دىدىم ئىچىمنىپ، كىر يۇيمايسەن، ئۆيدە سىڭىلىڭ كىرىڭنى يۇيىدىغان ئاناڭ ياكى خوتۇنۇڭ بار. ئۇ سىڭىلىڭ قول ياكى دىدىكىڭدەك ھەممە ئىشنى قىلىدۇ، ئۆزۈڭ بولسا تەييارتاپ، سىڭىلىڭ نوچىلىقىڭ شۇنچىلىك. سەن يىگىرمە بەشلەرگە كىرگەنسەن، بەلكىم بالاڭ باردۇ. سەندىكى ئادەملىك تەربىيىسى شۇنچىلىك بولسا، سەن بالاڭنى قانچىلىك تەربىيىلەرسەن. ئۇمۇ سېنى دوراپ چوڭ بولىدۇ. ھېلىقى موماي ئايغىنى سۈرتۈپ قويغان سەۋەبى بالا چوقۇم كەلگۈسىدە بالىسىنىڭ ئايغىنى سۈرتىدۇ. ئۇمۇ بالىسىنى خۇددى ئۆزىگە ئوخشاش تەربىيىلەيدۇ.

بىز ئاۋۋال ئۆزىمىزنى، ئاندىن كېيىن ئىزىمىزنى باسىدىغان بالىمىزنى تەربىيىلىشىمىز كېرەك ئىدى. بالىنى تېپىپ قويۇپ، ئۈچ ۋاق تاماق بېرىپ، تەربىيىنى مەكتەپ بېرىدۇ دەپ، كېيىن

بۇ بالا كونبويى قاۋاقخانىدىن چىقمايدىغان، ئورۇش - جودانى پولغا سېتىۋالىدىغان، ئاسمانغا پىچاق ئاتىدىغان كوكەرمە، ئوش-شوق، لوكچەك، بېشىمىزغا بالا بولىدىغان ئادىمىي هايۋانغا ئاي-لانغاندا، ئونى باشقۇرالمىدىم، ماڭا موشونداق بالىنى بەرگىچە بەرمىسەڭ بولمامدۇ دەپ ئاللاغا تاپا قىلىپ، تورمىگە ئاپىرىپ سولۇتۇشلارنىڭ ئوزى ئەسلىدە ئوزىمىزدە ئادەملىك تەربىيىنىڭ، ئەخلاقنىڭ، ۋىجداننىڭ، ئادىمىيلىك تەبىئەتنىڭ كەملىكىدىن كېلىپ چىققان پاجىئە ئىدى. سېنىڭ خوداغا تاپا قىلىدىغان هېچقانداق هەققىڭ يوق، هوكومەتتىن قاقشايدىغانغا چويلىدا توخ-تىغودەك باهانە - سەۋەبىڭ يوق، مەكتەپتىن ئاغرىنىدىغان قىلچە ئاساسىڭ يوق، بالىنى كىم تاپتى؟ ئوزوڭ تاپتىڭ، توقسان پىرسەنت مەسئۇلىيەت سېنىڭ زىممەڭدە. هايۋاننى سەن كوپەي-تىپ بەرمىسەڭمۇ، ئاللانىڭ يولى بىلەن ئوزى كوپىيىپ، يېتىپ ئېشىۋاتىدۇ، خالاس.

مەن كورگەن شەهەرلەردە كىمنىڭ قانچىلىك باي ئىكەنلى-كىنى يولدا كېتىۋېتىپلا بىلگىلى بولىدىكەن. كىمنىڭ ئىشىك ئالدى، يوللىرى پاكىز تۇرسا، ئەخلەت ساندۇقى، تازىلاش ماشى-نىسى، گوللۇكى، دەرەخلىرى بولسا، تاملىرى پارقىراپ تۇرسا، شۇ كىشى باي سانىلىدىكەن. دېمەك، ئۇلار پۇلنى تاپىدىكەن، هەممىنى پاكىزلىق - تازىلىق ئۈچۈن خەجلەيدىكەن. بىزچۇ؟ بىزنىڭ بايلىرىمىزنىڭ تۇرقىغا، ئىشىك ئالدىغا ماڭىدىغان يولىغا قاراپ باقايلى! ئۇلار نېمىگە باي بولدى. ئاشۇ مەينەت كىيىم بىلەن يۇرۇش ئۈچۈنمۇ؟ پاكىز، رەتلىك، ئازادە كىيىنسە ئۇلارغا ياراشمامدۇ؟ ئۇلار پۇلنى تېپىپ تام تۇۋىگە كومگىچە ئىشىك ئالدىنى، مەهەللە يولىنى، يۇندا ئېرىقلىرىنى، تازىلىق ئەسلىھە-سىنى، هاجەتخانىلارنى ياساشقا ئىشلەتسە، ئەل - جامائەتنىڭ دۇئاسىنى ئالماسمىدى؟ شۇ قىلغانلىرىنىڭ ساۋابى ئۈچۈن، خودا ئۇلارنىڭ هەرىكىتىگە يارىشا كوپلەپ بەرىكەت بەرمەسمىدى؟

ھەرەمدە، يېشى ئاتمىشتىن ھالقىغان قەشقەرلىك بىر كىشى بىلەن سۆھبەتلىشىپ قالدىم. ئۇ ئادەم 14 يېشىدا دادىسىغا ئەگىشىپ ھەرەمگە كەلگىنىچە يۇرتىغا قايتىپ بارالماپتۇ. دادىسى ھەرەمدە، ئانىسى قەشقەردە ۋاپات بوپتۇ. قەشقەرنىڭ ئىسمىنى تىلغا ئېلىۋېتىپ، كۆزلىرىدىن توختىماي ياش قۇيۇلدى.

— يول ئوچۇق، قەشقەرگە نېمىشقا بېرىپ كۆرۈپ كەلمەيلا؟ — دېدىم مەن. ئۇ ئادەم جىمىپ ئولتۇرۇپ كېتىپ:

— بالام، كۆڭۈللىرىگە كەلمىسۇن. راست گەپنى قىلمىسام بولمايدۇ. سىلەردىن ھەرەمگە كېلىپ - كېتىۋاتقانلارنىڭ تازىلىقىنى كۆرۈپ، يۇرتتا پاكىزلىق تولىمۇ كەمكەن دەيتتىم. بىزدىن بارغانلاردىنمۇ يۇرتتا تازىلىقنىڭ بەك ناچارلىقىنى ئاڭلىدىم. مەن قەشقەردىن چىققاندا قەشقەر ئېرىق - ئېرىق سۇ ئاقىدىغان، باغۇ بوستانلىق، تولىمۇ پاكىز شەھەر ئىدى. ئاڭلىشىمچە، ھازىر پاكىز يەر بەك ئاز دەيدۇ. مەينەتچىلىكتە ئادەمنى نەس باسىدۇ. مەينەتچىلىكتىن قورقۇپ بارمىدىم. بۇ گېپىمنى ھەرگىز كۆڭۈللىرىگە ئالمىسىلا. پاكىز يەردىن پەرىشتە، بەرىكەت، ئامەت ئەگىشىپ يۈرىدۇ. مەن يۇرتۇمنىڭ ئەسلى تەبىئىتىدەك پاكىز بولۇشىنى بەك ئارزۇ قىلىمەن. ئەگەر بۈگۈن ئاشۇ كوچىلار تۈزۈلۈپتۇ، سېسىقچىلىق تۈگەپتۇ، دېسە ئەتىسىلا بارىمەن. ئادەم پاكىز بولسا، روھى كۆتۈرۈلۈپ، بەدىنى يەڭگىل، ئوي - خىياللىرى تاتلىق، ھەرىكىتى چاققان، ئۆزى ئۈمىدۋار بولىدۇ، ئىشلارمۇ ئوڭغا تارتىپ تۇرىدۇ. مەينەت باسقانچە، چۈشكۈنلىشىپ، نەس بېسىپ، تۈز يولدا كېتىۋېتىپمۇ پۇتلىشىپ كېتىپ دۈم چۈشىدىغان ئىشلار بولىدۇ ......— بوۋاي كۆپ سۆزلىدى. دەسلەپتە ئۇنىڭ گەپلىرى كۆڭلۈمگە كەلدى. ئاستا - ئاستا بۇ راست گەپكە نومۇس ئىچىدە قوشۇلدۇم. دېمىسىمۇ، ھاۋا ئىسسىغان كۈنلەردە كوچىلاردىن كېلىۋاتقان سېسىق پۇراق پۈتۈن قەشقەر ئاسمىنىنى قاپلايدۇ. بىز ھېلىمۇ ئاشۇ سېسىق پۇراق ئىچىدە ئەقلىمىزنى

يوقاتماي ياشاۋاتىمىز. ئەقىل بىراقلا يوقالمايدۇ. ئەمما، ئۇ
ئۇزاققىچە ئاشۇنداق مۇھىت ئىچىدە تۇرۇۋەرسە، ئاستا - ئاستا
چىرىپ تۈگەيدۇ. مەسىلەن، بىزنىڭ ئىككى - ئۈچ ياشلىق
باللىرىمىز شۇنداق چېچەن، ئادەمنى ھەيران قالدۇرىدىغان گەپ-
لەرنى قىلىدۇ. ئەمما، ئۇلار چوڭ بولغانچە گالۋاڭلىشىپ بارى-
دۇ. مانا بۇ نۇرغۇن سەۋەبلەرنىڭ بىرى بولغان مەينەتچىلىك
ئىچىدىكى تۇرمۇشنىڭ تەسىرى ئەمەس دەپ كىم ئېيتالايدۇ. ھاۋا
تازا، ساپ بولىدىغان جىمجىت كېچىلەردە تېگى - تېگىدىن تۇن-
جۇقۇپ چىقىۋاتقان ھاجەتخانا پۇرىقى شىنجاڭدىكى نۇرغۇنلىغان
شەھەر ۋە يۇرتلاردا بۇرنىمىزغا ئۇرۇلۇپ تۇرىدۇ. بىز شۇ سېسىق
ھاۋانى سۇمۇرۇپ ئۇخلايمىز. بىز شۇنچىلىك بۇلغانغان ئەقىل
بىلەن قانچىلىك چوڭ ئىشنى ئويلىيالايتتۇق ۋە قىلالايتتۇق؟
ئۆزىمىز ۋە باللىرىمىزنى قانچىلىك تەربىيىلىيەلەيتتۇق؟ ھەم-
مىمىز، ئارىمىزدا ياخشى ئادەم ئاز قالدى، شۇڭا بەك بۇزۇلۇپ
كەتتۇق، دەپ قاقشايمىز. ئەجەبا مەينەتچىلىك ئاستىدىكى نەس-
لىك، بۇزۇلغان ھاۋادا تىنىپ قالغان ئەقىل بىزنى شۇ ھالغا
چۈشۈرمەي سۈزۈك ئاسماندا ئۇچۇرسا بولامتى؟ پاكىز دانىنى
پوققا، پاتقاققا مىلاپ يەيدىغان توخۇنىڭ قانچىلىك ئەقلى بولماقچى
ئىدى؟ بۇ گەپ يالغان دېسەڭلەر، قېنى، چىداپ تۇرۇپ شۇ
زاماتلا ئۇستىبېشىمىزغا، باللىرىمىزنىڭ، ئاتا - ئانىمىزنىڭ
ئۇستىبېشىغا، ئۆيلىرىمىز، تام - تورۇسلىرىمىز، ئاشخانا، قا-
زان - قومۇچلىرىمىز، يوللىرىمىز، ھاجەتخانىلىرىمىز، ئەۋرەز-
لىرىمىزگە بىر قاراپ باقايلى! يۇندا ئېقىپ تۇرغان دەسمالدا
سۇرتۇلگەن لەغمەن، لەڭپۇڭ تەخسىلىرى، تومەننىڭ بۇلغانغان سۇ-
يىدە يۇغان ئۆپكە - ھېسىپلار، چىۋىنلار ئۇچۇپ يۇرگەن گۆش،
يول بويىدىكى توپا قونۇپ كەتكەن يېمەكلىكلەر، يىللاپ ھەممە
نەرسىنى يۇغان كۆلنىڭ سۇيىدە قاتقان مۇزنىڭ دۇغلىرى — مانا
بىز كۇندە ئىستېمال قىلىدىغان يېمەكلىكلەر! توۋا، ھېلىمۇ

ئەقىل بىزنى تاشلاپ قېچىپ كەتمەپتۇ.

ئەمدى گەپنى يەنە ئىستانبۇلغا يۆتكەيلى. بىز ئىستانبۇلغا قەدەم باسقان سائەتتىن باشلاپ، بىزنى ئەزىز دوستلىرى، قىممەتلىك مېھمانلىرى سۈپىتىدە ئۆيىگە ئېلىپ بارغان دوستىمىز ئەنۋەر ئەپەندى بىلەن ئۇنى لەۋزى ھالال، ئىمانلىق، ئېتىقادلىق ئادەم قىلىپ ئۆستۈرگەن دادىسى ئابدۇكېرىم ھاجىم ئاكىنىڭ يېتەكلىشى بىلەن بەش ۋاق نامازنى مەسچىتتە ئوقۇدۇق.

تۈركىيىدە مەسچىتلەر يالتىراق ھەم سىلىق مەرمەر تاشلاردىن سېلىنغان بولۇپ، پەلەمپەي، تەكچە، دېرىزە يانلىرى، ئىشىك-لىرى بىز ياغاچ بىلەن تۆمۈر ئىشلىتىلگەن...

www.uyghurkitap.com

قەددىمنى رۇس تۇتۇپ، يالاڭباش نامازغا تۇردۇم. «ئەگەر قەشقەردە مەسچىتكە يالاڭباش ناماز ئوقۇغىلى كىرسەم، جامائەت مېنى: ‹ تۇكباش كاپىر › دەپ مەسچىتتىن قوغلاپ چىقىرار ئىدى - ھە؟ بىز تەرەپلەردە تەرەت ئېلىپ بولغاندىن كېيىن پاكىز بېشىمىزغا كىر - تەر پۇراپ تۇرىدىغان دوپپا - تۇماقلىرىمىزنى كىيىپ، پاسكىنا باش بىلەن نامازغا تۇرىمىز. بىزمۇ مۇشۇ مۇسۇلمانلاردەك خۇدايىم بەرگەن قۇندۇزدەك پاكىز چېچىمىز بىلەن ناماز ئوقۇساق يامان بولارمىدى؟ ئەنە قاراڭ، ئۇلارنىڭ تۇرقى - سىيىاقىغا. ئۇلار شۇ قەدەر قەددى - قامەتلىك، تەمكىن - روھلۇق، تېتىك، خۇشخۇي، ئوچۇق سۆزلۈك. بىزچۇ؟ بىزنىڭ پەم بىلەن دەسسەپ، ئىچىمىزگە تىنىپ، قول قوشتۇرۇپ تۇرۇشىمىزدىن، سۇنۇق، غەمكىن، چۈشكۈن كۆزلىرىمىزدىن، بىچارىلىق، مۆمىنلىك، رايىشلىق يېغىپ تۇرغان ھالىتىمىزدىن چىرايىمىز، بەدەن سۇپىتىمىز، روھىيەت ساپايىمىزنىڭ بۇ مۇسۇلمانلاردىن بارغانسېرى كۆپ تۆۋەنلەپ، يىگىلەپ، پۈچەكلىشىپ كېتىۋاتقانلىقىمىز كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ - ھە».

خىيالىم شۇ يەرگە كەلگەندە كاستۇم - بۇرۇلكا كىيىپ، قويۇق - ئۆسكىلەڭ چاچلىرىنى چىرايلىق تارىغان ياش ئىمام گالستۇكىنى راۋۇرۇس تۈزەپ، مېھراب يېنىدىكى ئەينەكلىك ئىشكاپتىن چاققانغىنە سەللە بىلەن تونىنى ئېلىپ كاستۇم - بۇرۇلكا ئۈستىگە كىيدى - دە، قۇرئانى كەرىمنى پېشانىسىگە تەگكۈزۈپ، ئاندىن سۆيۈپ، مۇنبەرگە چىقىپ تەبلىغ قىلدى.

تۇركلەرمۇ ئەسلىدە مۇستاپا كامال ئىسلاھاتىدىن ئىلگىرى بىزگە ئوخشاش يوغان سەللە ئورايدىكەنمىش. كېيىن مۇستاپا كامال دۇنيا ئىسلام ئۆلىمالىرى، ئالىملىرىنىڭ قوللىشى بىلەن بىر قاتار دىنىي قائىدە - يوسۇنلارنى ئىسلاھ قىلغان: سەللە بىلەن تونى مەسچىتتىلا كىيىش، سىرتتا كىيمەسلىك، سەللىنى قازاندەك ئەمەس، چىرايلىق، چاققان قىلىپ ئوراش؛ ساغلام-

لىق، ئەستە ساقلاش، پاكىزلىق قاتارلىق شەرتلەر كۆزدە تۇتۇلۇپ، ئىماملار 45 ياشقا كىرگەندە داغدۇغىلىق پېنسىيىگە چىقىرىش قاتارلىق پەرمانلار ئادەتكە ئايلانغان. شۇڭا، تۈركىيىدە 45 ياشتىن يۇقىرى ئىمام بولمايدىكەن. پېنسىيىگە چىققان، دوكتورلۇق ئۇنۋانى ئالغان ئىماملار ئالىي دىنىي بىلىم يۇرتلىرىدا ئۇستازلىق ۋەزىپىسىنى ئۆتەيدىكەن.

بىر كۈنى ئۆزۈم يالغۇز ئايلىنىپ يۈرۈپ، مەخسۇس توخۇ كاۋىپى ساتىدىغان رېستورانغا كىردىم ۋە ئۇنىڭ سۇلايمان ئىسىملىك قىزغىن، سۆزمەن خوجايىنى بىلەن پاراڭلىشىپ قالدىم. ئۇ، ئۈرۈمچى، قەشقەرلەرگە كەلگەنىكەن، ئۇيغۇرچىنى راۋان سۆزلەيدىكەن، مېنى كۆرۈپلا:

— مەرھابا، مەھمۇت قەشقەرىدىن كەلدىڭىزمۇ؟ — دەپ قۇچاقلاپ كۆرۈشتى.

— مېنى قانداق تونۇۋالدىڭىز؟ — دېدىم مەن قىزىقسىنىپ.

— سىلەر ئۇيغۇرلار ئالەمنىڭ نەرگە بارساڭلارمۇ چىرايىڭلاردىن بىر خىل سۇلغۇنلۇق چىقىپ تۇرىدۇ، ھەتتا چىرايلىق، پاكىز كىيىنىۋالساڭلارمۇ، — دېدى سۇلايمان ئەپەندى.

— بۇ گەپنى ۋەتىنىڭلارغا كەلگەندىن بۇيان نەچچە يەردە ئاڭلىدىم، بۈگۈن سىزمۇ شۇنداق دەۋاتىسىز. سىزچە بولغاندا، مەنمۇ سۇلغۇن كۆرۈنەمدىكەنمەن؟

— سىزلا ئەمەس، ھەممىڭلار شۇنداق كۆرۈنىسىلەر. خۇددى ئاللادىن زامانى ئاخىر بولىدىغانلىق ھەققىدە ۋەھيي كەلگەندەك. سىلەردىكى ھەممە ئىشقا ئورۇنسىز غەم قىلىدىغان ئەنسىز خاراكتېر ھازىر بىر پۈتۈن مىللەت پسىخىكىسىغا سىڭىپ قاپتۇ. ئورۇنسىز دەرد ـ ئەلەم چېكىپ، غەم قىلىپ ياشىغان ئادەم دائىم كۈچلۈك دۈشمىنىنى بويىنغا مىندۈرۈۋالغان ئادەمگە ئوخشايدۇ. جەڭگىۋارلىقنى، ئۈمىدۋارلىقنى، جاسارەتنى سۇندۇرۇپ، ئادەمنى ئادەملىك تەبىئىتىدىن ئايرىۋېتىدىغان بۇ خىل يارىماس خا-

راكتېرنى ئۆزگەرتمىسە ئادەم راۋاج تاپمايدۇ. قانچىلىك ئۆمۈر كۆرىدىغانلىقىمىزنى ھېچكىم بىلمەيدۇ. شۇڭا، ئادەم دېگەن ئادەمدەك ياشىشى، ۋاقىتنى چىڭ تۇتۇپ، نۇرغۇن ئىشلارنى قىلىپ ئۆلگۈرۈشى، كېيىن ئۆز ئۆمرىگە پۇشايمان قىلماسلىقى كېرەك.

مەن تۈركلەر بىلەن ئۆزۈمنىڭ خاراكتېرىنى سېلىشتۇرۇپ باقتىم: ئۇلار ئەمەلىيەتچان، تەمكىن، ئوچۇق سۆز، كەسكىن، سەمىمىي؛ مەندە بولسا بىھۇدە غەم، ئىچىمگە تىنىش، قېرى مىجەزلىك، خامۇشلۇق، سۆرەلمىلىك.

ئىستانبۇلدا ھەممە ئادەم كەسكىن رىقابەت ئىچىدە ناھايىتى جىددىي، ئالدىراش يۈرىدۇ. لاغايلاپ يۈرگەن بىرمۇ بىكار تەلەپ ئادەمنى ئۇچراتقىلى بولمايدۇ. مەيلى ھۆكۈمەتنىڭ ئالىي دەرىجىلىك ئەمەلدارلىرى بولسۇن، ئىش ۋاقتىدا ئۆز خىزمىتىنى ئەستايىدىللىق، تەلەپچانلىق بىلەن قىلىدۇ. ئىشتىن چۈشكەن زامات تۈرلۈك شىركەت، رېستوران، دۇكان، مېھمانخانىلاردا قوشۇمچە ئىشلەيدۇ. بەزىلىرى توپ تارقىتىش بازىرىغا بېرىپ، كۈندىلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرى، مېۋە - چېۋە، كۆكتات قاتارلىقلارنى توپ ئېلىپ، ئۇنى ئاۋات كوچىلاردا كەچ كىرگىچە ساتىدۇ، ئېشىپ قالغىنىنى ساقلاپ بېرىش ئورنىغا ئامانەت قويۇپ، ئاندىن ئۆيگە قايتىپ بالىلىرى بىلەن كەچلىك غىزانى يەپ كۇلۇبلارغا بارىدۇ.
مەن ئىستانبۇل كوچىلىرىدا ئالما، بانان، ماندارىن، سوپۇن، سەرەڭگە سېتىۋاتقان، ھۆكۈمەتنىڭ ھەر دەرىجىلىك ئەمەلدارلىرى ۋە خىزمەتچىلىرىنى كۆردۈم. قىسقىسى، ئۇلار ئىشتىن سىرتقى ۋاقتىدا شۇ كۈنلۈك ئىش ھەققىگە باراۋەر قوشۇمچە كىرىم قىلمىسا، شۇ بىر كۈننى مەنىسىز ئۆتكۈزدۈم دەپ ھەسرەت چېكىدۇ. كىرىمسىز ئۆتىدىغان بىرمۇ بوش - بىكار كۈن بولمايدۇ. قولغا پۇل كىرىدىغانلا ئىش بولسا مەيلى قانچىلىك ئېغىر، مەينەت بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، پىكاپىنى توختىتىپ قويۇپ، كاستۇم - بۇرۇلكىسىنى سېلىۋېتىپ، ئىش كىيىمى

كىيىپ، شۇ ئىشنى قىلىۋېتىپ، مۇنچىدا پاكىز يۇيۇنۇپ، پۇلنى يانچۇقىغا سالغاندىلا ئاندىن كۆڭلى تىنىدۇ. ئەگەر بىرەر ھۆكۈمەت ئەمەلدارىنىڭ ئىشكى ئالدىدىكى ئەۋرەز يولى بۇزۇلۇپ قېلىپ، ئىشلەمچى ياللاپ رېمونت قىلىشقا توغرا كەلسە، ئۇ ئەمەلدار: «ئىشىكىم ئالدىدىكى ئىشنى نېمىشقا سىرتتىن ئادەم ئەكىلىپ قىلدۇرىسىلەر؟ ھەقنى مەن ئالىمەن، ئىشنى ئۆزۈم قىلىمەن» دەپ پاكىز كىيىمىنى سېلىۋېتىپ، ئىش كىيىمى كىيىپ، يۇندا ئازگىلىغا چۈشۈپ، لاي - پاتقاققا مىلىنىپ، شۇ ئىشنى قىلىپ، پۇلنى ئۆزى ئالىدۇ، ھەرگىز خەققە بەرمەيدۇ. مەن كۆكتات سېتىۋاتقان ئابرۇيلۇق ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرىنى كۆرۈپ: «ھۆكۈمەت بەرگەن تۆت تەڭگە مائاشقا قاراپ كۆكۈرۈپ ئولتۇرغىچە بىزمۇ نېمىشقا شۇنداق ئىشلارنى قىلىپ ئىقتىسادىي شارائىتىمىزنى ياخشىلىمايمىز؟ مەن قەشقەرگە قايتقاندىن كېيىن، قوغۇن پىچىپ، ئالما، كۆكتات، گازىر سېتىپ مائاش يەتمەسلىك قىيىنچىلىقىمنى ھەل قىلىمسام» دەپ ئۆزۈمگە ۋەدە قىلىپ كەلگەنىدىم. ئەمما، قەشقەرگە كېلىپ بۇ ئويۇمنى ئائىلىدىكىلەر ۋە دوستلىرىمغا دېسەم، ھەممىسى قارشى چىقتى: «توۋا دېسىلە، بىر يازغۇچى قوغۇن پىچىپ سېتىپتۇ دېسە، ئەل - جامائەت ئىچىدە نى ئات، نى نومۇس، ئۆتۈپ - تېشىپ سىلى قىلمىغان شۇ ئىش قالدىمۇ؟» دەپ ئەيىبلەشتى.

بىزدىكى ساختا شۆھرەت ئىگىلى بويىچە، يازغۇچى دېگەن بېزىشتىن باشقا ئىش قىلماي، ھۆكۈمەت بەرگەن مائاشنى، توخۇغا دان چاچقاندەك قەلەم ھەققىنى ئېلىپ، ئىقتىسادتىن قىيىنىلىپ سارغىيىپ، ئىچىدە روزا تۇتۇپ، تېشىدا ھېيت ئويناپ، يالغاندىن چوڭ سۈپەت يۈرسە ئىناۋەتلىك بولارمىش. قوشۇمچە بىرەر ئىش - ئوقەتنىڭ بېشىنى تۇتۇپ، ھالال پۇل تېپىپ، ئۆز كۈنىنى ياخشىلىسا يۈز چۈشۈپ كېتەرمىش. مېنىڭچە، بىر ئادەمنىڭ ئىناۋەتلىك بىزنىڭ خەلقىمىزنىڭ ئىگىدا شۇنچىلىك تار،

كىچىككىنە يەردە بولىدىغان بولسا، بۇنداق ساختا شۆھرەت، يالغان ئىناۋەتكە ئالدىنىپ ياشاشنىڭ ئۆزى چوڭ بەختسىزلىك. قۇرۇپ كەتسۇن بۇنداق نومۇس، ئىناۋەت دېگەن!

يۈز، ئىناۋەت دېگەن ئەسلى قولدەك ئىشلەپ، بەگدەك يې-گەن ئادەمدە بولىدۇ. خەلق بەرگەن ھوقۇقتىن قالايمىقان پايدى-لىنىپ، شۇ ھوقۇقنى بەرگەن خەلقتىن پارا ئېلىشلار؛ غەيرىي يوللار بىلەن بىر - بىرىنى قاقتى - سوقتى قىلىپ، ھارامزەدى-لىك بىلەن بېيىپ، ھارام بايلىق بىلەن كېرىلىپ، كېكىرىپ يۈرۈشلەر؛ نومۇس قىلىدىغان ئىشقا نومۇس قىلمايدىغان، نومۇس قىلمايدىغان ئىشقا نومۇس قىلىدىغان تەتۈرلۈكلەر ئەسلىدە ئىنا-ۋەت تۆكۈلىدىغان، يۈزى چۈشۈپ كېتىدىغان ئەڭ چوڭ نومۇس-سىزلىق ئىدى.

تۈركىيىدە شەنبە، يەكشەنبىدە دەم ئالىدۇ، بۇ ئىككى كۈندە كىشىلەر بالا - چاقىسى، ئۇرۇق - تۇغقانلىرى، دوستلىرى بىلەن جەم بولىدۇ. ئارام كۈنلىرى ئىشلىگەن ئادەمنى ئۇلار تازا ياخشى ئادەم دەپ قارىمايدۇ. تۈركلەر مۇئامىلىدە ئىنتايىن ئەدەپ-لىك كېلىدۇ. كوچىدا بىر ئەدەپسىزلىك سادىر بولسا پۈتۈن جامائەت ئەيىبلەيدۇ. ئەدەپسىزلىك قىلغۇچىنى ساقچى شۇئان ئېلىپ كېتىدۇ. بىرەر ئادەم ئالدى - كەينىگە دەسسەپ قالسا ساقچى تۇتۇپ كېتىدۇ. بۇلارنى كۆرۈپ، بىزدىكى ھالالدىن پۇل تېپىپ قاۋاقخانىلاردا ھارامغا خەجلەپ، يولدا ئۇخلاۋاتقان، قۇسۇ-ۋاتقان، ئادەملەر ئۆتۈۋاتسا ھايۋاندەك تەرەت قىلىۋاتقانلار، ۋارقى-رىشىپ تىللىشىۋاتقان، مۇشتلىشىۋاتقان، كېتىۋاتقان قىز - ئاياللارغا ھاياسىزلىق قىلىۋاتقان كۆرۈنۈشلەر كۆز ئالدىمغا كې-لىۋالدى. مانا بۇلار نومۇس قىلىدىغان ئىشلار ئىدى. تۈركىيىدە بىرەر ئادەم بىكارچىلىقتا لاغايلاپ يۈرسە، ئۆتۈپ كېتىۋاتقانلار يۈزىنى ئىشارەت قىلىپ: «بىكار تۇرۇشتىن ئۇيالمامسىز. بۇ يەر دەم ئېلىش ئورنى ئەمەس» دەپ قويۇپ كېتىپ قالىدىكەن.

بىزدىكى يول بويلىرى، تۆت كوچا ئېغىزلىرى ئىدارىلەرنىڭ ئالدى، بىليارت تاختىلىرى ئەتراپىغا تۈركلەر كېلىپ قالسا، چوقۇم: «بۇ ئادەملەر تاماق يەيدىغانلارمىدۇ ياكى ساناتورىيە باقىدىغان ئادەملەرمىدۇ، بولمىسا قانداق ھايات كەچۈرىدىغاندۇ؟» دەپ ھەيران قالىدىغانلىقى ئېنىق.

تۈركىيىدە بىزدەك ھەر كۈنى ئىزدىنىپ تۇرىدىغان ئايىغى ئۈزۈلمەس مېھماندارچىلىقلار، بۇرادەرچىلىك ئولتۇرۇپ - قوپۇشلار يوق. ئىش بولسا ئىزدەيدۇ، تېلېفون بېرىدۇ. دوستلار ئارا ئىزدەشكۈسى كەلسە شەنبە، يەكشەنبىلەرنى قارارلاپ، دېڭىز بويلىرى، ساياھەت ئورۇنلىرى، كۇلۇبلاردا ئۇچرىشىدۇ. ئەگەر ئەل - ئاغىنىلەردىن بىرەرسى كېسەل بولۇپ قېلىپ ھال سوراشقا توغرا كەلسە، تېلېفوندىلا ئەھۋاللىشىدۇ، گۈلچىگە ئادرېس، پۇل بېرىپ قويسا، گۈلچى ئۇنىڭغا ۋاكالىتەن بىمارغا گۈل ئاپىرىپ بېرىدۇ. بۇ بىزچە بولغاندا تولىمۇ قاملاشمىغان سوغۇق ئاغىنىدارچىلىق ئىدى. ئەمما، ئۇلار دوستلۇق مېھرىنى مۇنداق ئالىيجانابلىق بىلەن يەتكۈزىدىكەن؛ مۇبادا يېقىن - يورۇقلاردىن بىرەرسى كېسەل بولۇپ قېلىپ داۋالىنىشقا پۇلى بولمىسا، ئۇ قول ئىلكىدە بار، ئەمما كۆرۈشمىگىلى نەچچە يىل بولۇپ كەتكەن دوستىغا تېلېفوندا ئەھۋالىنى سەممىيلىك بىلەن ئوچۇق - يورۇق دەيدىكەن. دوستى دەرھال چەك ئەۋەتىپ قانچىلىك داۋالىنىش ھەققى كەتسە ئۇنى ئۆزىنىڭ ھېسابىغا يازدۇرىدىكەن، ھەتتا بىمارنىڭ داۋالىنىش جەريانىدىكى ئوزۇقلىنىش، ئائىلىسىدىكىلەرنىڭ تۇرمۇشى قاتارلىقلاردىنمۇ خەۋەر ئېلىپ تۇرىدىكەن ۋە ئۇنىڭغا: «مانا، ئايروپىلان بېلىتى ئېلىپ قويدۇم، ساياھەت قىلىپ كەل، چىقىملىرىڭ مەندىن، ئائىلەڭدىن غەم قىلما، ئۇلارغا يېتەرلىك خىراجەت ئەۋەتتىم» دەپ كېسەل ئازابىدىن تېزرەك قۇتۇلۇشقا دەۋەت قىلىدىكەن.

مۇبادا، ئەل - ئاغىنىلەردىن بىرەرسى تۈرمىگە كىرىپ

قالسا يوقلاپ بارىدىكەن، ساقچى تارماقلىرى بىلەن سۆزلىشىپ ناھايىتى كۆپ جەرىمانە بىلەن قويۇپ بېرىدىغان ئىش بولسا، نەچچە يىللاپ كۆرۈشمىگەن دوستلار تېلېفون ئارقىلىق ئالاقىلىشىپ پۇل يىغىشىپ دوستىنى قۇتقۇزىدىكەن.

ئەگەر سودىدا زىيان تارتسا، شىركىتى ۋەيران بولسا، ئۆزىنى ئوڭشىۋېلىشقا ياردەم قىلىدىكەن. ئەمما، ئۇلار ئادەتتە ئايلاپ - يىللاپ كۆرۈشمەيدىكەن.

بىز كۈنلەپ، تۈنلەپ دوست تارتىشمىز، ئەمما باشقا ئاشۇنداق كۈن چۈشكەندە دوستلارنى ئىزدەپ تاپماق بەسي مۈشكۈل. تاپقاندىمۇ بۇ دەردلەرنى تەڭ تارتىشقىلى بولمايدۇ. بىزدە دوستلارنىڭ ئاساسلىق رولى پەقەت توي، ئۆلۈم - يېتىمدە ھەمدەم بولۇش، باشقا كۈن چۈشكەندە تەسەللىي بېرىش بىلەن چەكلىنىدۇ. شۇنىمۇ ئويلاپ كۆرۈشكە ئەرزىيدۇكى، دوستلۇقنىڭ قىممىتى پەقەت داستىخان ئۈستىدىمۇ؟

ئىستانبۇل شەھىرىنىڭ ئەڭ ئاۋات كوچىلىرىدا باغلار، باغچىلار بار. بۇ باغ، باغچىلار دەل قەبرىستانلىق بولۇپ، ھەربىر تۈپ دەرەخ، ھەربىر گۈل تۈۋىدە مەرمەر تاشلىق قەبرە قاتۇرۇلغان. ئۇنىڭ ئەڭ ئەھمىيەتلىك يېرى شۇكى، ئۆلگەنلەر ئەتراپىدا دائىم تىرىكلەر سەيلى قىلىپ يۈرۈشىدۇ. ئۇلار يالغۇز قالمايدۇ. ئۆلگەن ئادەم ھاياتلىق ئۆمرىدە ياخشى ئىش قىلغان بولسۇن خاھى يامان ئىش قىلغان بولسۇن، قەبرە تېشىغا شۇ ئىش ئەينەن پۈتۈپ قويۇلىدۇ. كىشىلەر ئۇنىڭغا لەنەت كۆزى بىلەنمۇ، ھۆرمەت نەزىرى بىلەنمۇ قارىشىدۇ؛ مەرھۇملارغا خەتمە قۇرئان قىلىشمۇ خالىس بولۇپ، بۇ ئىش دائىم، ھەر كۈنى بىر خىلدا تەكرارلىنىدۇ. بىزدە بولسا ئۆلگەن ئادەمنىڭ ھەممىسى ياخشى ئاتىلىپ ئۆزىتىلىدۇ. ياخشىلىقىمۇ، يامانلىقىمۇ ئادەم ئۆلۈپ ئۆزۈنغا قالماي ئۇنتۇلىدۇ، خالاس.

www.uyghurkitap.com

ھەرەمنىڭ كۆزىدىن يۇرتۇمغا نەزەر

سەن قانچىلىك پاك بولساڭ ئاللاغا شۇنچىلىك يېقىنلىشىسەن. پاكىز بولغانچە روھىڭ كۆتۈرۈلۈپ، تېنىڭ يەڭگىللىشىپ، كۆڭلۈڭ ئازادىلىشىدۇ. يۈرەك بىر خىل خۇشال سېزىم بىلەن سوقسا، ئەقىل روشەنلىشىپ، ھېچ ۋاقىتتا تاپالمىغان چارە ـ تەدبىرلەر، گۈزەل تەسەۋۋۇرلار، ئۈمىدلىك ئىشلار تۇغۇلىدۇ. پاكىز باسمىغان ھەربىر قەدەم شۇنچە ئېغىر، چىۋىن يەۋالغاندەك كۆڭۈلسىز بولىدۇ. نەسلىك، ئىش ئاقماسلىق، تورۇپلا توز يەردە مۆدۈرۈپ پۇت مىتكوت كېتىش، ھادىسىگە ئۇچراش، پالاكەتچىلىكتىن ئۆرە كەلمەي، دومىلە بېسىپ يۈرۈشلەر ئەسلىدە پاسكىنىلىق — ناپاكلىقتىن بولىدىغانلىقى بىز ئېتىراپ قىلىپ ـ قىلماي كېلىۋاتقان، ئەمما تۇرمۇشىمىزدا دائىم يولۇقۇپ تۇرىدىغان ئاچچىق پاكىت.

ئاللانىڭ مۇقەددەس كالامى چۈشكەن ئۇلۇغ جاي مەككىدە ئاللاغا ھەمدۇسانا ئېيتىۋاتقان مىڭلىغان دىيانەتلىك مۇسۇلمانلاردىكى نۇرغۇن ئورتاقلىق ئىچىدىكى ئالاھىدە ئوخشاشلىق يەنىلا تازىلىققا بېرىلگەن يۈكسەك ئېتىبار ئىدى. ئۇلار ئۆزىنى، مۇھىتىنى ساپ ـ پاكىز تۇتقاچقا، روھى ئازادىلىشىپ، ئەقلى ئېچىلىپ، ھەرىكىتى تېتىكلىشىپ، ئىشى ئوڭغا تارتىپتۇ، پەرىشتىلەرمۇ پاكىز جايلارغا چۈشۈپ، نىيىتى خالىس، ھالال، ۋۇجۇدى ۋە جىسمانىيىتى پاكىز ـ پاك ئادەملەرگە قونىدىكەن. پەرىشتە قونغان يەر ياكى ئادەمگە بەرىكەت، ئامەت ياغىدىكەن.

ھەرەمدىكىلەرمۇ مۇسۇلمان، بىزمۇ مۇسۇلمان. ئىبادىتىمىز ئوخشايدۇ. ئۇلارنىڭ ئىش ـ ئوقىتىگە كۈندىن كۈنگە بەرىكەت يېغىپ تىلەكلىرى ئىجابەت بولىدۇ. ئۇلار پۇلنى خەجلەيدىغان يەر تاپالمايدۇ. بىز خەجلىگىلى پۇل تاپالمايمىز. ئۇلار

نېمىنى ئويلىسا شۇنىڭغا ئېرىشىدۇ. بىز نېمىنى ئويلىساق شۇ ئىشتىن تۇك چىقىدۇ. ئىشىمىزدا بەرىكەت ئاز، نەسچىلىك كۆپ، بىرەرسىمىزگە ئامەت كەلدى دەپ بولغىچە داۋاملىق شۇ ئامەت ئاپەتكە ئايلىنىپ، كۆتۈرۈپ قوپقۇسىز ئازابقا قالىمىز.

ھەرەمدە پاكىزلىق ياكى پاسكىنىلىق شۇ ئائىلىنىڭ مۇنچا ۋە ھاجەتخانىسىنىڭ تازىلىقى، ئاندىن ئاشخانا ئۆيىنىڭ پاكىزلىقى بىلەن ئۆلچىنىدۇ. ھەرقانداق ئادەم سىرتتىن ئۆيگە كىرگەندىلا تالادا كىيىپ يۈرگەن ئايىغىنى بوسۇغىدا قويۇپ، ساپما كەش كىيىپ مۇنچىغا چۈشىدۇ. بىزدەك، ھاردىم - تالدىم، قورسىقىم ئېچىپ كەتتى دەپ ئۆينىڭ ئۇدۇل كەلگەن يېرىگە ئۇسسۇپ كى-رىپ ئۆزىنى تاشلىمايدۇ، يەيدىغان نەرسە ئىزدەپ يۈرمەيدۇ. يۇيۇنۇپ، كىر بولغان كىيىمنى كىرئالغۇغا تاشلاپ كىيىم ئىشكا-بىدىن پاكىز كىيىمنى ئېلىپ كىيىپ چىقىپ، ئاندىن ئۆيگە ئىچكىرىلەپ كىرىدۇ. ھەر قېتىم ھاجەت قىلغاندىمۇ سۇ بىلەن پاكىز يۇيۇنۇپ چىقىش ئادەتكە ئايلانغان. دۇنيادىكى ھەرقانداق مەينەتنى ئىككى نەرسە پاكلىيالايدۇ: بىرى ئوت، يەنە بىرى سۇ. ھەرەمدە ئادەم داۋاملىق تاھارەت بىلەن يۈرىدۇ، دېگەن گەپ مۇشۇ ئىكەن. ئادەمنى ئېچىندۇرىدىغىنى، سەئۇدى ئەرەبىستاندەك بىر كىلو سۇ ئىككى كىلو نېفىتكە كېلىدىغان دۆلەتتە سۇنى شەخسىي تازىلىققا خالىغانچە ئىشلەتكەن يەردە، بىزدەك دەريا - دەريا سۇلىرى، بۇلاقلىرى، كۆللىرى بار مۇسۇلمانلار بولسا چالما بىلەن پاكىزلاندۇق دەپ يۈرىمىز. ئاللا گۈزەل سۈپەت بىلەن ياراتقان، نۇرغۇن كېلىشكەن، سالاپەتلىك ئەرلىمىزنىڭ ئىچكى تازىلىقىغا قاراپ باقايلى: قۇلاقلىرىدا كىر قاتقان، بۇرنىدىن بېدىدەك تۇكلەر ئۆسكەن، پۇت - بارماقلىرىنى توڭرا، قاداق باسقان، قۇندۇزدەك چاچلىرىدا داشقال، كېپەك ئۆرلەپ، قول-تۇقلىرىدىن ئېچىغان تەر پۇرىقى كېلىپ تۇرغان، تىنىقى سېسى-غان كونا گۆشتەك، چىشلىرىغا قارا قىغدەك تاماق يۇقۇندىلىرى

چاپلىشىپ قالغان، كىيىملىرى رەتسىز؛ ئاللا پەرىزاتتەك ياراتـ
قان، ئۆزىنى بىر ساناىدىغان ئاياللىرىمىزنىڭ تازىلىقچۇ؟ يۈزىگە
توختىماي سۇۋاپ پەرداز قىلسا، بىر سائەتكە قالماي توزۇپ، كىر
چىراي بولۇپ قالىدىغان بوياقلار ئۆلارنىڭ يۈزى ئاپئاق، چىشى
سېرىق، بوينى كىر ھالىتىنى مانا دەپ ئاشكارىلاپ تۇرسا، چىد
رايلىق كىيىملەر يوشۇرۇپ تۇرغان يۇيۇقسىز بەدىنىدىن ئەتىر
بىلەن ئارىلىشىپ كەلگەن، ئادەمنىڭ نەپسىنى بوغىدىغان ئېچىد
غان پۇراق كېلىپ تۇرىدۇ. سۆلەتلىك ئاياللىرىمىزنىڭ تۇتقان
ئۆيىچۇ تېخى. تورۇسقا ئۆمۈچۈكلەر تور تارتقان، ئىشكاپ، شىد
رەلىرىنى چاڭ - توزان باسـقان، پەردىـلەر كىرلەشـكەن،
ئورۇن - كۆرپىلەر يىغىلمىغان؛ ئاشخانىدا ئېچىغان پۇراق،
يۇيۇقسىز قاچا - قۇمۇچ؛ قازانبېشىدىكى قالايمىقانچىلىقتىن ئاد
دەمنىڭ ئىچى ئېلىشىدۇ؛ چىرايلىق، ئوماق باللاردىن سىيدۈك
پۇرىقى كېلىدۇ. دېمەك، مۇھىتى پاسكىنا، شەخسىي تازىلىقى
ناچار ئادەم ۋە ئۇنىڭ ئۆيى، باللىرىنى كۆرگەن ئاللا مېنىڭ
دېگىنىمنى قىلمىغاندىكىن، تىلىكىڭنى ئىجابەت قىلمايمەن، مەيد
نەتچىلىك ئىچىدە نەس بېسىپ، يىغلاپ - قاقشاپ يۈرۈۋەر،
دېمەي نېمە دەيدۇ.

مەن دۇنيانىڭ ئاز بىر قىسمىنى يېرىنى، بولۇپمۇ مۇقەددەس قىبلىگاھىمىز بولغان ھەرەمنى كۆرۈپ شۇنداق ئويلارغا كەلدىم. پاكىز بولمىغان پەقەت بىز ئىكەنمىز. پاكىز بولمىغىچە مىڭ قاقشاپ، ئۆزىمىزنى ئېيىشۋالساقمۇ ئاللاغا نالىمىز يەتمەيدىغان ئوخشايدۇ.

1987 - يىلى 2 - ئايدا مەن كەچ قېلىپ، يېڭىسارىدىكى بىر مېھمانخانىغا كىرسەم، مېھمانخانىنىڭ ئايال باشلىقى ماڭا: «ياتاق يوق» دېدى.

— قارىسام، شۇنچە جىق ياتاق بىكار تۇرمامدۇ؟ ھازىر بەك كەچ بولۇپ كەتتى، يەنە نەلەردە تېڭىرقاپ يۈرىمەن. ياتاق بېد

www.uyghurkitap.com

ـرىڭ، ئۇنداق قىلماي، — دېدىم.
مېھمانخانا باشلىقى باش - ئايىغىمغا قاراپ:
— راست گەپ قىلسام، ياتاق بولۇشى بار، ئەمما، ۋىلايەتـ
ـتىن كەلگەن سىلىدەك كادىرغا بەرگۇچىلىكى يوق، — دېدى.
— نېمىشقا؟
— بىرلىكسەپ يىغىنى بولۇپ، نەچچە كۈندىن بېرى موللىـ
ـلار ياتقان. ياتاقنى بەك بېزەپ قىلىۋېتىپتۇ. يوتقاننىڭ كىرلىكـ
ـلىرىنى يۇيۇپ، ئالماشتۇرۇپ بولالمىدۇق. يوتقان - كۆرپىلەرـ
گە لاي ئاياغلىرى بىلەن دەسسەپ، ياستۇق لۆڭگىسىگە پۇتىنى
سۈرتۈپ قويۇپتۇ. ھەممىسىدە قاپقارا ئاياغ ئىزلىرى، يوتقانلاردا
پىت تۇرىدۇ. مەيلى دېسىلە، ھەممىنى ئېچىپ بېرەي، كۆـ
رۇپ - تاللاپ ياتسىلا، — دېدى.
زەھەردەك ئاچچىق گەپلەر غۇرۇرۇمغا قاتتىق تەگدى، بوغۇـ
زۇمنى ئېچىشتۇردى.
— مۇسۇلمانچىلىق پاكىزلىق تۇرسا، نېمانداق تەتۈر گەپ
بۇ. بىزنىڭ موللا - ئىمامىلار تۇرغان يەرمۇ مەينەت بولامدۇ؟
— ئەمىسە كۆرسىلە، — مېھمانخانا باشلىقى ئاچقۇچنى شاـ
راقلىتىپ، كارىدور بويلاپ مېڭىپ، ھەممە ياتاقنىڭ ئىشىكىنى
ئېچىۋەتتى.
ياتاقنىڭ بىرسىگە كىرسەم، يوتقان - كۆرپىلەر قاپقارا
لايدەك ئاياغ ئىزلىرى شۇنچە روشەن كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. ھەممە
ياتاقنا بىرمۇبىر كىرىپ كۆرۈپ چىقتىم. بىرمۇ پاكىز ياتاق
يوق. دېمىم ئىچىمگە چۈشۈپ، ئاخىرى كۆزۈمنى يۇمۇپ تۇرۇپ
بىرنى تاللىدىم.
— سىلى مېھمانخانىنىڭ باشلىقى بولغاندىكىن، يىغىن تۇـ
گەپ، ۋەكىللەر كەتكەن ھامان كۇتكۇچىلەرنى تەشكىللەپ،
قول - قول تۇتۇپ تازىلىمامسىلەر. موللامىلارنىڭ ھەممىسى
ياشىنىپ قالغان ئادەملەر بولغاندىكىن، ھەممە ئىشقا چامى يەتمەيـ

دۇ، — دېدىم. ئەمما شۇ كېچىسى بىزدىكى مۇسۇلمانچىلىق
ھەققىدە نۇرغۇن خىياللار كاللامغا كىرىۋېلىپ، زادى ئۇيقۇم
كەلمىدى. مېنى بىر خىل خورلۇق، نومۇس، ئۇمىدسىزلىك
قاتتىق ئازابلىغانىدى. ئاشۇ كۆڭۈلسىز ئاخشام تا ھازىرغىچە
ئېسىمدىن چىقمىدى. ھەرەمدە ئىبادەت قىلىۋېتىپ، ئىختىيار-
سىز بۇ كۆرۈنۈشلەر كۆز ئالدىمغا كېلىۋالدى.

بىر كۈنى كەچتە، ھەرەمدە ئولتۇراقلىشىپ قالغان بىر
ئۇيغۇر بوۋاي مەن بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپ، مەندىن:

— ئۇلۇغ جايغا خۇدا چاقىرغان ئادەم كېلەلەيدۇ. بۇ يەرنى
كۆردىلە، قانداق تەسىرات ئالدىلا، بالام؟ — دەپ سورىدى.

— بىز ئەزەلدىن سۈننەت، ۋاجىپلارنى تولۇق ئادا قىلىپ،
ھەر قېتىملىق نامىزىمىزدا ئاللادىن، چىققان دۆۋىمىزنى ئېگىز
قىلغايسەن، توپا ئالساق ئالتۇن، كۆل ئالساق كۈمۈش قىلغاي-
سەن، دوست - دۈشمەن ئالدىدا خار - زار قىلمىغايسەن، قۇرۇق
سۆز، قۇرۇق تۆھمەتتىن ساقلىغايسەن، ئىككىلا ئالەمدە ئەزىز
قىلغايسەن دەپ تىلىدۇق، تىلەۋاتىمىز، بۇنىڭدىن كېيىنمۇ تى-
لەيمىز. ئەمما تىلىكىمىز ئىجابەت بولمىدى، تىلەپ ھېرىپ
قالغانلار قېيىداپمۇ باقتى. بۇنى نۇرغۇن سەۋەبلەردىن كۆرۈۋاتى-
مەن. شۇنىڭ ئىچىدە ئەڭ مۇھىم سەۋەب، بىز ئىبادەتنى پاكىز-
لىق، پاكلىق بىلەن قىلمىغاچقا، تىلىكىمىز ئاللاغا يەتمەيۋاتقان-
دەك ھېس قىلدىم. سىلىدىكى مۇسۇلماندارچىلىق بىلەن بىزدىكى
مۇسۇلماندارچىلىقتا ناماز، روزا، زاكات ئوخشىغان بىلەن ئەڭ
مۇھىمى، تازىلىق ئوخشىمايدىكەن. سىلەر بۇ يەردە پاكىز بولۇپ
ئىبادەت قىلىپسىلەر. شۇ سەۋەبتىن سىلەر ماشىنا، ئايروپىلانغا
ئېرىشىپسىلەر. دېمەك، ئىبادەتىڭلار قوبۇل بولۇپ، ئاللا تىلە-
گىنىڭلارنى بېرىپتۇ. بىزدىكى مەينەتچىلىك مۇسۇلمانچىلىقى-
مىزنى بېسىۋاپتۇ. دۇنيا يېڭى ئاپىرىدە بولغاندا بىزگە بەرگەن
ئىشەك ھارۋىسى شۇ پېتىچە تۇرۇپتۇ. بۇ يەردە تەرەتنى سۇ بىلەن

پاكىزلىسا يامان بولمايدىكەن. بىزدە سۇ تۇگۇل قەغەز ئىشلەتىد-
مۇ يامان بولىدۇ دەپ چالما ئىشلىتىپ، نىجاسەتكە توپىنى سۇ-
ۋاپ، قىسىلچىقىمىزدا لاي ئېتىپ، ئۇنى پۈرۈتۈپ يۈرۈپتىمىز.
كىر، قاسماق، مەينەتچىلىك باسقانسېرى ئاللادىن شۇنچە يىراق-
لاپ، پاسكىنىچىلىق خۇددى قارا بۇلۇتتەك بىزنىڭ تىلىكىمىزنى
توسۇۋالدىمۇ - قانداق، دەپ قالدىم.

بوۋاي ھەسرەت بىلەن ئۇلۇغ - كىچىك تىندى:

— بالام، راست گەپنى قىلغاندا، يۇرتىمىزدىن ھەجگە كەل-
گەن ئادەملەرنىڭ مۇشۇ شەخسىي تازىلىقىدىن تىلىمىزمۇ، يۇرى-
كىمىزمۇ قىسىلىدۇ. ھەتتا تەرەتنى سۇ بىلەن چۈشۈرۈۋەتسە
يامان بولىدۇ دەپ، سومكىغا چالما سېلىپ يۈرگەن، سۇلۇق
ھاجەتخانىنى چالما بىلەن توشقۇزۇپ قويۇپ نىجاسەت يامراپ
چىقىپ كەتكەن ئىشلارمۇ تالاي بولدى. نومۇستىن ئۆلگۈدەك
بولدۇق. كىيىملەرنى پاكىز كىيىڭلار، مۇنچىغا چۈشۈڭلار دې-
سەك، بىزنى ياراتمىدى، بىز دېگەن مۇشۇنداق ئادەتلەنگەن دەپ
تەتۈرلۈك قىلىپ، خاپا بولدى. بىزمۇ نېمە قىلارىمىزنى بىلمەي
قالىمىز. ئولتۇرۇپ - قوپۇشلىرىمۇ رەتسىز. گىلەملەرنىڭ
ئۈستىگە ئەخلەت - شاپاق، سۆڭەكلەرنى قالايمىقان تاشلاپ قويۇپ
كېتىۋاتقان. دەپ كەلسەك، گەپ تولا. بىز كەلگەنلەرگە، بۇنىڭ-
دىن كېيىن ھەرەمگە كېلىدىغانلارغا كىيىملەرنى رەتلىك كى-
يىش، ئولتۇرۇپ - قوپۇشتا تازىلىققا رىئايە قىلىش ھەققىدە
ئۆگىتىپ ئەۋەتىڭلار، باشقىلارنىڭ ئالدىدا يۈزىمىز چۈشمىسۇن دەپ
كۆپ ئېيتىمىز. يىلدىن - يىلغا ئوبدان بولۇۋاتىدۇ. ئەمما مەينەتچى-
لىككە ئادەتلىنىپ كەتكەن بولغاچقا، ئۆزگەرتمەك ئاسان ئەمەسكەن.

مېنىڭچە، ئىبادەتنى راھەت ھېس قىلىپ تۇرۇپ قىلسا
ساۋاب بولىدۇ. قىينىلىپ، قورۇنۇپ، ئازاب ئىچىدە قىلسا گۇ-
ناھ بولىدۇ. بىر يىلى بىر ياش يىگىت ئانىسىنى ھەج قىلدۇرى-
مەن دەپ ئېلىپ كەپتۇ. ئانىسى ياشلا تۇل قېلىپ، مۇشۇ بالىنى

دەپ ياتلىق بولماي، ئاخىر ئۇنى قاتارغا قوشقانىكەن. بالا ئانىسى-
نىڭ ئەجرىگە جاۋاب قايتۇرۇپ، مۇرادىغا يەتكۈزۈش ئۈچۈن ھە-
رەمگە ئەكەلگەنىكەن. قارىسام، ئانىسى تېخى خېلىلا ياش، ئەمما
تولىمۇ سۇلغۇن، مىسكىن، بىچارە كۆرۈندى. شۇنىڭ بىلەن
بالىغا دېدىم: «ئوغلۇم، ئۆزۈڭگە ھەم ئاناڭغا ساۋاب تاپىدىغان
ئىشنى قىلماي بۇ يەرگە كېلىپ ئاۋارە بولۇپسەن.» بالا ئەجەبلى-
نىپ: «بۇ نېمە دېگەنلىرى. ئانامنى رازى قىلىمەن دەپ نەچچە
يىللاپ جاپا چېكىپ ئىشلەپ، يېمەي - ئىچمەي پۇل يىغىپ،
بالىلىق قەرزىمنى ئادا قىلىش ئۈچۈن ھەرەمگە ئەكەلدىم» دېدى.
«بۇ ياخشى نىيىتىڭ ۋىجدانىڭغا لايىق ئىش بوپتۇ. تېخىمۇ ۋاپادار
بولاي، ئانامنىڭ دۇئاسىنى ئالاي دېسەڭ، يۇرتقا بارغاندىن كې-
يىن ئاناڭنىڭ ئۆز لايىقىدا توينى قىلىپ قويغىن» دېدىم.
يىگىتنىڭ قاتتىق ئاچچىقى كەلدى، ئەمما تۇرۇپ قالدى. چۈنكى
ئۇ مەزلۇمە كېيىمنى ئاڭلاپ يىغلاپ كەتتى. مەن ئۇزاق چۈشەن-
دۈردۈم. يىگىت ئويغا پېتىپ يەرگە قاراپ ئولتۇرۇۋالدى. ئاخىر
ئانىسى: «ياخشى كۆڭۈللىرىگە رەھمەت، ھاجىم. بۇ گەپنى
چۈشەنمىدىغان ئوغۇلنى خۇدا مەندىن ئاياپتىكەن» دەپ يەنە ئۆك-
سۈپ يىغلاپ، كېتىپ قالدى.

بۇغۇ بىر قىلغۇچە گەپ. مەن دەيمەنكى، بالام، بىزنىڭ
ۋەتەندىكىلەر ھەجگە كەلسۇن، ئەمما ئۆزىنى، ئۆيىنى، مۇھتىنى
ئوبدان ئېرىغداپ، ئاندىن ئېشىنالسا كەلسە بولاتتى. ئۇلار يې-
مەي، چىرايلىق، پاكىز كىيىنمەي، كىر خالتىسى بولۇپ بۇ
يەرگە كېلىۋەرسە ھەجنى قىيناپ قويىدۇ.

بىزنىڭ بارماق بىلەن سانىغۇدەك دىنىي ئالىملىرىمىز ۋە
ئەھلى ئىلمىي مەرىپەتچىلىرىمىزدىن باشقا، كۆپلىگەن نادان خەل-
قىمىز ھەج قىلىشنى، بىرى، ھەرقانداق گۇناھى بولسا يۇيۇ-
لۇپ، ئۇدۇل جەننەتكە كىرىدۇ، دەپ؛ يەنە بىرى، «ھاجى»
دېگەن كاتتا ئاتاققا ئېرىشىپ، ئۆزىنى باشقا خەقتىن ئۈستۈن

چاغلاش ئۈچۈن دەسمىي قىلىۋالغاندەك قىلىدۇ. بۇنىڭ ئۆزى ئىنتايىن چوڭ گۇناھ بولىدۇ، بالام، — دېدى ئاخىرىدا ئۇ بوۋاي. بىرقانچە كۈندىن كېيىن ئابدۇقادىر ھاجىم ئىسىملىك بىر ئوقۇمۇشلۇق كىشىنىڭ ئۆيىدىمۇ مۇشۇ گەپلەر تەكرارلىنىۋېدى، بۇ مەرد، كەسكىن سۆزلۈك ئادەم مۇنداق دېدى:

— بۇ گەپنى تولىمۇ دېدۇق. بىزنىڭ بۇ خەقنى بۇنداق سۆزلەپ يۈرۈپ ئۆزگەرتىپ بولغىلى بولمايدۇ. مەن ھەرقايسىڭلارغا بىر ھېكايە سۆزلەپ بېرەي: بىر ئادەم يولدا كېتىۋاتسا بىر دېھقان قاملاشمىغان مايماق بوقۇسىدا يەر ئاغدۇرغىلى تۇرۇپتۇ. قارىسا، بوقۇسا تارتىۋاتقان كالىمۇ، بوقۇسىنى تۇتقان دېھقانمۇ بوقۇسىنىڭ ئوساللىقىدىن قىينىلىپ مېڭىۋاتقۇدەك. يەرمۇ ئوڭغۇل - دوڭغۇل بولۇپ، ھەيدىگەنسېرى ھەدەپ چالما چىقىپ كېتىۋاتقۇدەك. ھېلىقى يولۇچى: «ھوي، قوشچى ئاكا، كالىڭمۇ، ئۆزۈڭنىڭمۇ، يەرنىڭمۇ جېنىنى قىيىنغىچە بوقۇساڭنى ئوڭشاپ، ئاندىن يەر ھەيدىمەمسەن. نېمانداق قولاشمىغان دېھقانسەن» دەپتۇ. قارا تەرگە چۆمگەن قوشچى يولۇچىغا قاراپ كۈلۈپ كېتىپ: «كالامنىڭ ئەھۋالى شۇنچىلىك، » دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

ئابدۇقادىر ھاجىم ھېكايىسىنى سۆزلەپ بولۇپ بېشىنى چايقىدى:

— قاخشىغىنىمىز بىكار. خوش، بوقۇسىنىڭغۇ ياخشىسىنى يەڭگۈشلەرسەن، بىزنىڭ خەقنىڭ سۈپەت - ساپاسىنى قانداق يەڭگۈشلەيسەن. بۇ خەقنىڭ ھەممىسىنى ھەيدەپ ھەرەمگە ئاپارساڭمۇ يەنە بولۇشى شۇ. ئاڭلىسام، تېخى خېلى ئىنساپلىق، ئاق كۆڭۈل ئادەملەرمۇ ھەرەمگە بارغاندىن كېيىن ئاچكۆز، پۇلغا ئامراق، نەپسانىيەتچى بولۇپ كېتىپ ئىناۋىتىنى چۈشۈرۈۋالغانمىش. بۇ يەردە ياخشى نەرسىلەر يۇقماي، ناچار قىلىقلارنى يۇقتۇرۇۋېلىپ كېتەرمىش. تولا قاقشىماي، ئالدىمىزغا كەلگەن ماۋۇ پولۇنى يەيلى، ئاغىنىلەر.

www.uyghurkitap.com

ئويلاپ باقايلى، بىز راستىنلا شۇنداق ئوسالمۇ؟ ياكى جىماس
كالا، مايماق بوقۇسا، ئۈمىدسىز دېھقان بولۇپ، ئالتۇندەك يېرد-
مىزنى بۇزۇپ يۈرەرمىزمۇ؟ مەن ئاللانىڭ كەبىسىنى قۇچاقلاپ
سۆيۈپ، ئىچ - ئىچىمدىن بۇقۇلداپ يىغلاپ تۇرۇپ ئاللادىن
تىلىدىم: «ئى، ئۇلۇغ ئاللا، بىزگە ھېچكىمنىڭ ۋەتىنىگە بەرمى-
گەن تۆت پەسىلنى شۇنداق ئېنىق ئايرىپ، تەڭشەپ بېرىپسەن،
ھېچكىمگە بەرمىگەن ئالتۇندەك تاغلارنى، سەرخىل مېۋىلەر بىلەن
تولغان باغلارنى، ئاستىدا ھەددى - ھېسابسىز بايلىقلار ياتقان
تۇپراقنى بېرىپسەن. ھەتتا، ئۆزۈڭ ئۇلۇغ قىلغان مۇقەددەس
ھەرەمدىنمۇ ئايىغان بوستانلارنى، دەريالارنى، كۆللەرنى، ھەممە
تالىشىدىغان مېھرى ئىسسىق چۆللەرنى بېرىپسەن. بىزنى باشقا
مۇسۇلمانلاردەك گۈزەل چىراي، كېلىشكەن بوي - بەست بىلەن
يارىتىپسەن. ساڭا يۈز مىڭلاپ شۈكرى، رەھمەتلەر ئېيتىمەن.
مەن سەندىن بىزگە كەم بەرگەن ياخشى ئادىمىيلىك پەزىلەت،
ئەخلاق، ۋىجدان، ئەقىل - پاراسەت، ئىنساپ بېرىشىڭنى؛ مۇشۇ
كەملىكلەر تۈپەيلىدىن تارتىۋاتقان ئازارلىقلار، خار - زارلىقلار-
دىن قۇتقۇزۇشۇڭنى، دىللىرىمىزغا مەن بەك مەينەتكەنمەن، يۇ-
يۇناي، پاكىز بولاي، ئۆيلىرىم، مەھەللەم پاسكىنىكەن، ئېرىغ-
داي، تازىلاي دېگەن بىر ئەقىلنى بېرىشىڭنى ئۆتۈنجا قىلىمەن».
ئەي مېنىڭ جاپاكەش خەلقىم، مەن دۇنيانى ئاز بولسىمۇ
كۆردۈم. بىزنىڭ يۇرتتەك تاتلىق، ئېسىل يەر ئازكەن. بىزنىڭ
ئوساللىقىمىزغا ھېلىمۇ ئاللا بىزدىن بۇ زېمىننى تارتىۋالماپتۇ.
ئەمدى ئادەم بولمىساق بۇمۇ يوق گەپ ئەمەس. مەن مۇشۇ گۆ-
ھەردەك تۇپرىقىمىزدىن مۇشۇنداق ناچار ئادەملەر بولۇپ تۇغۇلغان-
لىقىمىزغا دائىم ئۇلۇغ - كىچىك تىنىمەن. ئەجدادلىرىمىزنىڭ:
«بۇركۈتنىڭ بالىسى چۈجە ئالالماس ئاق سا بولۇپ تۇغۇلۇپمۇ
قالىدىكەن» دېگەن ھېكمەتلىك سۆزىنى ھەسرەت بىلەن ئەسلەپ
قالىمەن.

مەن بارغانلا يەرنىڭ ئادەملىرى شۇنچە ئىناق، ئەخلاقلىق، پاكىز، تەربىيە كۆرگەن. پەقەت بىزلا ھەممە يەردە نەسلەرچە، خۇمسىلارچە قىلىشقان ئەمەللىرىمىز، مۇناپىقلىقىمىز بىلەن بىر - بىرىمىزنى ئالداپ، سېسىتىپ ھەم سېسىپ يۈرۈپتىمىز.

70 - يىللاردا ئىچكىرىگە بارساق، قالتىس ھۆرمەتلىنەتتۇق. 80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىغا بارمايلا ئوسال، سېسىق نامىمىز تارالدى؛ 90 - يىللارنىڭ بېشىدا مۇستەقىل دۆلەتلەر بىرلەشمە گەۋدىسىدىكى دۆلەتلەر ۋە بەزى ئەللەردە بىزنى قوغلاپ سۆيۈپ، بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرۈپ، مېھمان قىلىشۋىدى، ئىككى يىلغا قالماي بۇ يەرلەرنىمۇ سېسىتىپ، ئۇلارمۇ بىزنى كۆرسە سەسكىنىدىغان، قاچىدىغان بولدى. مۇشۇ خۇي - پەيلىمىز بولسا، ئۇزاققا قالماي دۇنيانىڭ ھەممە يېرىدە سېسىپ، كۆتىمىزگە تېپىك يېيىشىمىز ئېنىق.

بىز ئۇنداق قىلماي يۈيۈنۈپ ئېرىغدىنايلى! زامانغا لايىق ئادەم بولايلى! ئۆزىمىزنى پاكىزلىيالمىغۇدەك دەرىجىدە نامرات ئەمەسمىز. دۇنيادا بىزنىڭ ۋەتەندەك مولچىلىق، توقچىلىق، ئەرزانچىلىق يەر ھېچنەردە تېپىلمايدۇ. بىزدە پاكىز يۈرگۈدەك، رەتلىك كىيىنگۈدەك پۇل بار، شۇنداق روھ، ئىرادىلا يوق.

ئەزىز ۋەتىنىم، سۈت بەرگەن، يىلىكىدە مېنى بېقىپ چوڭ قىلغان خەلقىم، مەن سىلەرگە چەت ئەلدىن مۇشۇ سوۋغا - سالامنى ئېلىپ كەلدىم. دىلىڭلار مەندىن رەنجىگەن بولسا، مەن سىلەردىن ئەپۇ سورايمەن. خاپا قىلالىغان ئادەم خۇشمۇ قىلالايدۇ، مەن تېخى بالا ئەمەسمۇ، ئەركىلەپ قىلغان ئارتۇق گەپلىرىمنى ئەقىل بىلەن ئويلاپ بېقىشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن.

1993 - يىل ئاپرېل — ماي، قەشقەر - ئۈرۈمچى.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

بىزدىكى ئىسراپچىلىق

1. سالامەتلىكنىڭ ئىسراپ بولۇشى

بۇنىڭدىن بىرقانچە يىل ئىلگىرى، مېنىڭ جەمئىيەت ۋە
تۇرمۇشىمىز ھەققىدىكى تەنقىدىي ماقالە ـ ئەسەرلىرىم ئارقا ـ
ئارقىدىن ئېلان قىلىنغاندا، ئارىمىزدىكى بەزى دانىشمەن، بىلەر-
مەنلەر: «روھىي ھالىمىز بارغانچە بەتتەرلىشىپ، بىچارىلىشىپ
كېتىۋاتقاندا، سېنىڭ زەھەردەك گەپلىرىڭ خەلقىمىزگە ‹ ئۆلگەن-
نىڭ ئۈستىگە تەپمەك › بولغاندەك ئېغىر كېلىۋاتىدۇ، بولدى
قىلساڭ بولارمىكىن» دەپ ئاق ھەم ساپ نىيەت بىلەن پەند ـ
نەسىھەت قىلغانىدى.

بۇ گەپلەر بىلەن، ئۆزۈممۇ خىجالەت دوقمۇشلىرىدا تېڭىر-
قاپ، بىر مەزگىل ئارىسالدىلىقتا قالغانىدىم. ئاشۇ خىجالەت
دوقمۇشى، ئارىسالدى ئېقىنلار مېنى قىيرىتىپ كېسەل قىلىۋەت-
تى. بەزىلەرنىڭ قىلىقى مېنى چاچقۇن، سەپرا، ئاخىرى بېرىپ
كېسەل كۆرپىسى قىلىۋەتسە، تەڭلىمىنىڭ ئاخىرقى نۇقتىسى
نۆلگە ئۆزگىرىپ، ھايات ئۆلۈم بىلەن ئاخىرلاشامدۇ؟ ! يەنە بىر
شەيتانلىرىم ۋەسۋەسە قىلىپ: «خەقنىڭ قىلىقىغا سەن ئاچچىق
يۇتۇپ زەردىگۆش بولغۇچە، غىت قىسسىپ سىڭگەن نېنىڭنى يې-
سەڭ، خۇشال ياشايسەن ئەمەسمۇ» دەيدۇ. شۇنداق چاغدا خاتىر-
جەم بولۇپ، تۇرۇلگەن قاپاقلىرىم بوششىپ، چىرايىم ئېچىلغان-
دەك بولىمەن. ھە راست، دانىشمەنلەر بىلىگلىرىدە: «بۇ ئالەمدە
سەبىي بالا بىلەن ساراڭ، گالۋاڭ كىشىلا بەختلىك، چۈنكى بەخت
دېگەن خاتىرجەملىك، غەمسىزلىك دېمەكتۇر. ھوش ـ كاللىسى

تەڭشەلگەن ئادەملا بولىدىكەن، ئۇنى غەم باسۇر. چۈنكى، ئادەمنىڭ لېيى غەم توپىسى، سۇيى غاپىللىق، ئوتى بالا ـ قازا، تىنىقى مۇشكۇلاتلاردىن پۈتىدۇ» دېيىشەرمىشلەر.

مانا، شۇ غەم ـ قايغۇ، خاپىلىق ـ خۇشاللىقلارنى چۆرۈپ تاشلاپ، بىغەملىك دېڭىزىغا چۆكۈۋېلىشلا ناھايىتىمۇ ئېپىدە ئىشلارىكەندۇق. ئەمما بۇ خۇي، بۇ قىلىقلارنى خۇددى ھۈنەر ئۆگەنگەندەك بىر كىمدىن ئۆگەنگىلى بولمايدىكەن. «تاغ يۆتكەلسە يۆتكىلەر، خۇي يۆتكەلمەس» دېگەن ئاتا سۆزى ئادەمنىڭ شۇنداق بولۇۋالاي دەپ بولۇۋالغىلى بولمىغانلىقىدىن دېيىلگەن ئۇدۇم ھېكمەتلەردىن ئوخشايدۇ. ئاڭلىماي دېسە قۇلاق ئاڭلاپ، كۆرمەسكە سالسا، بۇ بىر جۈپ كامار مۆلدۈرلەپ تۇرۇپ كۆرۈۋالسا، خىيال قىلماي دېسە، كاللىغا كىرىۋالسا.

※ ※ ※

سالامەتلىكنىڭ ئىسراپ بولۇشىنى باشقىچىرەك شەكىلدە بايان قىلىپ باقايلىچۇ!

مانا، شۇنداق ھېسلاردىن تۇغۇلغان ئەقىل ئەستىلىكلەر رەھمەتلىك ئۇستاز ئەدىب زوردۇن سابىرنىڭ بۇ ھەقتىكى يۈرەك سۆزىنى ئېسىمگە سالىدۇ. ئۇ مۇنداق دېگەنىدى: «بېشىم گۈمبەزدەك چوڭ بولغىنى بىلەن، ئىچىمدىن تۈگىشىپ كېتىۋاتىمەن؛ ساقتەك كۆرۈنگەن بىلەن، بۇ كېسەل دېگەن كاساپەت خاپا قىلغىلى تۇردى، ئۇكام. بىردەم يۈرەكنىڭ، بىردەم ئۆپكىنىڭ، بىردەم جىگەر، بىردەم بۆرەكنىڭ دەرۋازىسىنى مۇشتلاپ جىم تۇرغىلى قويمىدى، ئۇكام. كېسەللىكلەر دەرۋازىڭىزنى ھەر مۇشتلىسىلا، ئۆمۈر بىر غۇلاچتىن قىسقىراپ مېڭىۋاتقاندەك تۇيۇلۇۋاتامدۇ، ئۇكام. بۇ دوختۇر دېگەن خەق ساق ئادەم كىرسىمۇ، دورا سېتىپ پۇلىڭىزنى تارتىۋالغىلى ئاران تۇرامدۇ ـ نېمە؟ بۇلارنى دوختۇر دېگەندىن كۆرە، تامىقى ناچار ئاشخانىنىڭ

جورۇقچىسى، دورا زاۋۇتى بىلەن تەكشۈرۈش سايمانلىرى زاۋۇ-
تىنىڭ شېرىكلىرى، بىكەتتىنىڭ شوپۇرغا يولۇچى تۇتۇپ بېرىدىغان
بىدىكى، دىگوم كېلىدۇ. بىر كېسەلگە مىڭ خىل دورا تەييار
ئىكەن ئەمەسمۇ؟! قايسىنى يازسا شۇنى ساتىدىكەن، ئىنساندا
ئىنساب، ئەخلاق يوقالسا، نەپسىلا قالىدىكەن ... ‹ئۇنى يېمەك،
بۇنى يېمەك›، دورا يەڭ›، دىن باشقا گەپ قىلمايدىكەنغۇ! بۇنىڭدىن
50 يىل بۇرۇن بۇ دورا ساتارخانا، ماشىنا ــ سايمانخانا دېگەنلەر
يوق ئىدى، نەچچە مىڭ يىلدىن بېرى ئەجدادلار ياشاپ، بالا
تېپىپ جاھان روزىغارلىرىنى بىزگىچە ئۇلاپ كەلگەن ئەمەسمى-
دى؟! تېخى ئۇلار ساپلا 100 ياشتىن ئارتۇق ئۆمۈر كۆرۈپ،
ئونلاپ خوتۇن ئېلىپ، ئوتتۇزلاپ بالا تاپقان؛ بېشىدا بىر تال
ئاق، ئاغزىدا بىر تال يالغان چىش يوق ساق پېتى كۆلۈپ ئولتۇ-
رۇپ جان تەسلىم قىلغان. مانا ئەمدى تاپقانغا داۋالىنىپ، چاڭ-
گاللاپ دورا يەپ، 60 ياشنىڭ قارىسىنى ئالالامدۇق ـ يوق؟ بۇنى
بىرنىمە دېمەك تەس. مەن دوختۇرنىڭ ‹كېسەل ئېغىزدىن كىر-
دۇ› دېگەن ھېكمەتلىرىگە ئۆچ بولۇپ كەتتىم. كېسەل ئېغىزدىن-
لا ئەمەس، قۇلاقتىن، كۆزدىن، ھىس ـ تۇيغۇ، ئەقلىي ئازابلار-
دىن كىرىدۇ، دېگەنگە ئىشىنىمەن. ئەقلىمگە كەلسەم، دادام
رەھمەتتى قوينىڭ قۇيرۇقى، ئىچ مايلىرىنى خام يەپ كېكىرىپ
يۇرەركەندۇق. مانا ئەمدى بىز چۆچۈرىنىڭ قىيمىسىدىكى ياغنى
يېسەك، پولۇ يېسەك زىيان قىلىدىغان كۇنگە قالدۇقمۇ؟ ئاتا ــ
بوۋىمىز نەچچە مىڭ يىل يېگەن گۆش ـ پولۇ، پېتىرمانتا بىزگە
كەلگەندە زىيانلىق نەرسىگە ئايلاندىمۇ؟ ياق، ياق. روھىي جەھەت-
تىكى ئازارلىق ئىشلار بارلىق روھىي بېسىمنىڭ خوجىخامىنى
ئىكەن. بۇ خامان ئۆمۈر قىسقارتىدىغان، كېسەل قىلىدىغان ۋابا-
دۇر. ئادەمدىكى كېسەللىك ئىچكى ئازاب، ئىچكە چۈشكەن
دەردتىن پەيدا بولىدىغان گەپكەن. بۇ كېسەللىكلەر ئۆمۈر قىس-
قارتىدىغان ئاساسلىق ئامىللاردىن ئىكەن...»

شۇنداق، مەرھۇم يازغۇچىمىز زوردۇن سابىرمۇ خۇددى
ئۆزى دېگەندەك، 60 ياشنىڭ قارىسىنى ئالا ـ ئالماي كېتىپ
قالدى.

شۇ تاپتا، كىچىكىمدە بولغان يەنە بىر ئىش ئېسىمگە كېلىدـ
ۋاتىدۇ: بوۋام رەھمىتى باغدىكى بىر تۈپ قوتۇرئامۇتنىڭ شاخ
ئايرىغان يېرىدىنلا پالتا بىلەن كېسىۋەتكىلى تۇرۇپتۇ. «مەن
ئامراق قوتۇر ئامۇتنى نېمىشقا كېسىۋېتىسەن؟» دەپ يىغلاپ
غەلۋە قىلدىم. بوۋام: «قىژ تاغلاپ كېتىپتۇ. كېسىۋەتمىسەم،
ئامۇت پۈتۈنلەي قۇرۇپ كېتىدۇ» دېدى. «نېمە دېگىنىڭ
ئۇ؟» دېسەم، بوۋام تەرلەپ كەتكەن بېشىنى، گەدىنىنى بىردەم
سىلاپ: «شامال دارىپتۇ» دېدى. «شامال دارىپتۇ دېگەن قانداق
گەپ؟» دېسەم، «ئۇھۇي نېمانداق تۈكى يوق گەپنى تولا قىلدـ
سەن. شامال دارىش دېگەن شۇ شامال دارىش دېگەن گەپ، تازا
بىر گەپ ئانىسى بوپسەن. ماڭە بېشىمنى ئاغرىتماي» دەپ قوللىـ
رىغا تۈكۈرۈپ ئامۇتقا گۈپۈلدىتىپ پالتا ئۇرۇپ كەتتى. دېمىم
ئىچىمگە چۈشۈپ، يېنىمدا ماڭا قۇيرۇق شىپاڭشىتىپ تەلمۈرۈپ
تۇرغان ئالا كۈچۈكۈمگە كالپۇكۇمنى پۈرۈپ يەرگە تېپىپ قويـ
دۇم. كۈچۈك دەرھال ئەركىلەپ تۇرۇپ، ئىشتىنىمنىڭ پۇشقىـ
قىنى چىشلەپ قويدى. «مېنىڭ ئىشتىنىم قىژ تاغلاپ كەتمىدى،
خۇمپەر!» دەپ كۈچۈككە ۋارقىرىدىم، كۈچۈك ماڭا تېخىمۇ
سۈركىشىپ ئىشتىنىمنىڭ پۇشقىقىنى يەنە چىشلەپ، سىلكىپ
چېكىدىن يىرتىپ قېچىپ كەتتى ... «ھۇ ئەبلەخ! سەن ماڭا
ئىشتان تىكىپ بەرگەندەك، نېمانداق ئىشتىنىمنى يىرتىۋېتىدـ
سەن» دەپ يەردىن ئامۇتنىڭ بىر شېخىنى ئېلىپ، بۇغداي كادـ
چىلىقىنىڭ توڭ قاتـقان ئېـتىزىغا قوغلاپ ماڭدىم. «ھەي ...
ھەي ... توختا بالام، مەكە» دەپ توۋلىدى بوۋام. قايتىپ كەلـ
سەم، بېشىمنى سىلاپ دېدى: «ھە ... ھە ... ئەمدى يادىمغا
كەلدى. قىژ تاغلىدى، شامال دارىدى دېگەن گەپ — ئىچىمگە

www.uyghurkitap.com

ئاچچىق يۇتتۇۋالدى، ئىچىگە ئاچچىق بۇس ـ يەل تولۇۋالدى،
دېگەن گەپ. ئامۇتنىڭ بىر ئوبدان نوۋەر شاخلىرى شۇڭا قۇرۇپ
كېتىدۇ. قۇرۇغان شاخنى ئاشۇ قۇرۇغان يېرىگىچە كېسىۋەت-
سەك، ئىچىدىن ئاچچىق بۇس چىقىپ كېتىپ، ئامۇت ئەتىياز-
لىققا بىر ئوبدان كۆكلەپ چىقىدۇ. ئەمدى بىلدۇرەلىدىممۇ؟»
«ھەئە بىلدىم». ئۆزۈمچە سوراپ كەتتىم: «بۇ دەرەخ دېگەنمۇ
ئاچچىق يۇتتۇۋالامدۇ؟» «ھەئە، ئۇمۇ خۇدا ياراتقان تۇرلۇك ـ
تۇمەن مەخلۇقاتلار ئارىسىدىكى بىر خەلق، بالام. ھەممىسى ئا-
دەملەرنىڭ پايدىلىنىشى ئۇچۇن خىزمەت قىلىدۇ. شۇڭا، ئادەم
شۇكرى قىلىشى كېرەك. مانا مۇشۇ ئامۇتمۇ يىلبويى كۆكىرىپ
خىزمەت قىلىپ مېۋىسىنى پىشۇرۇپ بىزگە بېرىدۇ. بىز تاتلىق
بوپتۇ، دەپ ھوزۇرلىنىپ يەيمىز. ئەگەر بۇ ئامۇت مېۋە بەرمە-
سە، مەن ساڭا بىر ئامۇت ياساپ بېرەلەيمەنمۇ ياكى سەن ماڭا
بىر ئامۇت ياساپ بېرەلەمسەن؟» «ياق» دېدىم. «مەنمۇ تالادا
بىركىمدىن ئازار يەپ ئاچچىق يۇتۇۋالسام، ئۇنى چىقىرىۋەتمە-
سەم، كېسەل بوپ يېقىلىپ قالىمەن، بالام.» «سەن ئاچچىقىڭ-
نى تولاراق چوڭ ئانامدىن چىقىرىسەن ـ ھە، چوڭ دادا؟» «ھە ...
يامان سېرىق تۆك بولۇۋاپسەن ـ ھە ... يولدا كېتىۋاتقان يات
ئادەمدىن ئاچچىقنى چىقارغىلى بولمايدۇ. شۇڭا، تولا ئادەملەر
تاماكا، ھاراق قاتارلىقلار بىلەن ئاچچىقنى چىقىرىپ ياشايدۇ.
ئادەم بىلەن دەرەخ، ھەممە مەخلۇقات ئوخشاش. ھەممىسىنىڭ
ئۆزىنىڭ تىلى، يولى، دەردى، غېمى بولىدۇ. ھەممىسى ئۆز
يولى بىلەن ئۆز ئاچچىقىنى چىقىرىپ ياشايدۇ. سەن ئۆمرۈڭدە
يۇتقان ئاچچىقنى چىقىرىۋېتىشنى ئۆگىنىۋالمىساڭ، ئىچىڭدىن
تۆگىشىپ كېسەل بولۇپ بالدۇر ئۆلۈپ كېتىسەن. مەسىلەن،
سېن ھازىر مەندىن ئاچچىق يۇتۇپ كۇچۇكتىن ئاچچىقىڭنى چىقار-
دىڭ، كۇچۇك ئۇ ئاچچىقنى يەنە ساڭا قايتۇرۇپ بېرىپ قېچىپ
كەتتى. سەن بۇ ئاچچىقنى يەنە كۇچۇكتىن چىقىرىش ئۇچۇن

قوغلىدىڭ. تىرىكچىلىك دېگەن مانا شۇ ··· شۇڭا، ساغلام ياشاي-
-مەن دەيدىكەنسەن، ھەرگىز دەردىڭنى ئىچىڭگە يۇتۇپ كېسەل
بولىدىغان، ئاچچىق يۇتىدىغان ئىش قىلما. ئاچچىق ئىچىڭگە
كىرگەن ھامان، قانچە بالدۇر ئۇنى چىقىرىۋېتىشنىڭ يولىنى
قىلساڭ، كېسەللىكنى شۇنچە تېز ئۆزۈڭدىن قوغلىغان بولىسەن.»
بوۋام يەنە شۇنداق دېگەنىدى: «دۇنيادىكى ئەڭ كاتتا بايلىق —
ئادەمنىڭ سالامەتلىكى. ئەگەر تاغدەك ئالتۇنۇڭ بولۇپ، ئىشىك -
دېرىزەڭ ئالتۇن - كۈمۈش بولسىمۇ، سالامەتلىكتىن زىيان تارت-
-ساڭ، شۇ سالامەتلىكىڭنى ئەسلىگە قايتۇرىمەن دەپ، پۈتۈن
دەپى - دۇنيايىڭنى خىراجەت قىلساڭمۇ كېسىلىڭگە داۋا تاپالماي،
ۋەيران بولۇپ ئۆلۈپ كېتىسەن. ھەرقانداق كاتتا بايلىقمۇ
سالامەتلىكتەك كاتتا بايلىقنى قۇتقۇزالمايدۇ. شۇڭا، ئۆمرۈڭ،
پۇل - مېلىڭ، ئىش - ئوقەتىڭ، بالىلىرىڭ، ئائىلەڭ،
ھۈنەر - كەسپىڭ ۋەيران بولماي ئوڭ سېپىدە ياشاي دېسەڭ،
تېنىڭنى ساغلام تۇتقىن. ساغلام بولۇشنىڭ ئەڭ ئالىي دورىسى:
ئاچچىق يۇتۇۋالماسلىق، دەرد - پىغانلىق، غەمكىن بولماسلىق.
ئۇنداق دېسە تىرىكچىلىك يولىدىكى تىرىشىپ ئىشلەش، ھۈنەر -
كەسىپ قىلىپ ئىشلەپ يېيىش روھىنى يوقىتىپ، يېتىۋالساق
بولمايدۇ. ‹بىكار ئولتۇرغىچە بىكار ئىشلە› دېگەندەك ئىشلەش
كېرەك. ئەگەر نېمە ھەرىكەتتىن توختىسا، شۇ ئۆلىدۇ. ئالەم،
قۇياشمۇ ئىنساننىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن بىر مىنۇتمۇ ھەرىكەتتىن
توختىمايدۇ. شۇڭا، مۇشۇ تەبىئىي قانۇنىيەت بويىچە ئىنسان
توختىماي ھەرىكەت قىلىشى، ئەجىر - مېھنەت قىلىپ توغرا
يول، ھالال مېھنەت، ساپ نىيەت، ئەقىدە - ئىبادەت ئىچىدە
لەززەت بىلەن ياشىشى كېرەك···»

دېمەككى، سالامەتلىكىمىزنى بىھۇدە ئىسراپ قىلىشتىن ياق-
-غان كۈنى، كېسەللىك بىزدىن يىراقلايدۇ، كېسەللىك ئاسارىتى-
-دىن قۇتۇلىمىز. كېسەل بولماي ساق ياشاشنىڭ بىرىنچى شەر-

تى، ئاچچىق يۇتماسلىق. كىشىلىك تۇرمۇشتا ھېچكىمنىڭ ئاچ-
چىق يۇتقۇسى يوق. ئەمما، كىشىلىك تۇرمۇشتا يا ئۇنداق، يا
مۇنداق ئىشلار سەۋەبىدىن ھەركىمنىڭ ئاچچىقلانماسلىقىقا ئامالى
يوق. ئاچچىقنى ئىچىمىزدىن قانچە بالدۇر چىقىرىۋەتسەك، ساق
تۇرغان تەن ئۆيىمىزدىن ئەخلەتنى تازىلىغاندەك تازىلىۋەتكەن بو-
لىمىز. شۇڭا، ئۆينى ھەر كۈنى تازىلىغاندەك ئىچىمىزنى ئەخلەت
باستۇرۇۋەتمەي، مىنۇتلاپ تازىلاپ پاكىز تۇتايلى... ئەمدى بىز
مۇشۇ قۇرلار بويىچە ئىچىمىزگە ئاچچىق يۇتقۇزىدىغان، ھەربىر
ئىسراپچىلىق، روھىي ئەخلەتلەر توغرىسىدا ئايرىم - ئايرىم
چوڭقۇرلاپ توختىلىمىز.

2. ئۆي ئىسراپچىلىقى

ئۆي — يەر يۈزىدىكى ھەممە مەۋجۇدات، مەخلۇقاتلارغا تە-
ئەللۇق، بەلگىلەنگەن ئورۇن. دەرەخنىڭ يىلتىزى تۇرغان
جاي — دەرەخنىڭ ئۆيى؛ ھاشاراتنىڭ ماكانى، قۇشلار ئۇۋىسى،
ئىت، توخۇنىڭ ئۇۋىسى، كاتەكى دېگەندەك. دەريا، دېڭىز،
كۆل — سۇنىڭ ئۆيى.

بىر «ئۆي» بولۇش ئۈچۈن، بىر جۈپ ئەركەك - چىشى
بولۇش — تەبىئىي قانۇنىيەت. ئەر بولۇپ ئايال بولمىسا ياكى
ئايال بولۇپ ئەر بولمىسا ئۇ ئۆيگە ئوخشىمايدۇ. ئۆيدە ھەممە
نەرسە بولۇپ ئەر بولمىسىمۇ ياكى ئايال بولمىسىمۇ بۇ ئۆي ئۆيگە
ئوخشىمايدۇ. بىر ئەر بىلەن ئايال بولۇپ، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچ-
نېمە بولمىسا بۇ ئۆي ئۆيگە ئوخشايدۇ. چۈنكى، ئەر بىلەن ئايال
تىرىشىپ - تىرمىشىپ يوقنى بار قىلىدۇ. شۇڭا، ئۆي دېگەن
نامغا ئىگە بولۇشنىڭ بىردىنبىر شەرتى بىر جۈپ بولۇشتۇر.
«خوتۇن ئالمىغان ئەر ماكانسىز ئىت، ئەرگە تەگمىگەن خوتۇن

جانسىز پىت» دېيىلىدۇ خەلق بېيىتلىرىدە.
هازىرچە بىز، ئۆي ھەم ئائىلە مېھىر - مۇھەببىتى ھەممە-
دىن كۆچلۈك، رىشتى مەھكەم باغلانغان، ئائىلە مۇھەببىتى
روشەن قوۋم، دەپ پەخىرلىنەلەيمىز. چۈنكى، بىز ھەر كۈنى
ئائىلىدە ئائىلە ئەزالىرى دەرقەمدە ئولتۇرۇپ ئوچاقتا ئوت قالاپ
ئانىلار، ئانىمىز ئەتكەن تاماقنى بىر داستىـخاندا ئولـتۇرۇپ
يەيمىز. مانا بـۇ ئوچاقـتا قالانـغان ئوت، ئائىـلىدىكىلەرنىڭ
بىر - بىرىگە باغلانغان مېھىر - مۇھەببەت ئوتىنى ئۆچۈرمىسە،
دەرقەمدە ئولتۇرۇپ ھەمداستىخان يېگەن تاماق ئائىلىدىكىلەرنىڭ
بىر - بىرىدىن ھەققىنى، مېھىر - مۇھەببەت رىشتىنى تېخىمۇ
چىڭ باغلايدۇ. ئائىلىدە تاماق ئەتمەسلىك، بىر ئۆيدە ھەمداستى-
خان تاماق يېمەسلىك — قارىماققا ئاددىي، كىچىك ئىشتەك
بىلىنگەن بىلەن، ئەمەلىيەتتە قان - قېرىنداشلار ئارا مېھىر -
مۇھەببەت ئوتلىرى ئۆچۈپ، رىشتە يىپلىرى ئۈزۈلۈپ، ئۆزئارا
ياتلىششتىن، ئاخىرى ئائىلە توزۇپ كېتىش، ئۆي مۇھەببىتى
ۋەيران بولۇشتىن دېرەك بېرىدۇ. شۇڭا، بىر ئۆينىڭ ئىگىسى
بولمىش ئەر - ئايال ھەر كۈنى ئۆيدە پۈتۈن ئەزالار ئامال بار
جەم بولۇپ، ئۆم بولۇپ تاماق يېيىش ئادىتىنى يوقىتىشقا بولماي-
دۇ. بىر ئۆي، بىر ئائىلە — بىر پۈتۈن قوۋمنىڭ كىچىكلىتىل-
گەن كۆرۈنۈشى. ئەگەر بۇ ئائىلە چېچىلىپ كەتسە، بىر پۈتۈن
قوۋم توزۇپ ۋەيران بولۇشتىن دېرەك بېرىدۇ. سەۋەبىي، نارەسىدە
باللارنى ئائىلىدىن بالدۇر يىراقلىتىش، كەلگۈسىدە مەڭگۈ تول-
دۇرغىلى بولمايدىغان ياتلىششنىڭ باشلىنىشىدۇر. ھازىر گەر-
چە بىزنىڭ قوۋمدا ئائىلىدە تاماق قىلىپ بىللە يېيىش ئادىتى
يوقالمىغان بولسىمۇ، قانچە مىڭ يىللاپ ئۆيدىكى داستىخان،
قازان بېشىدىن چىقمىغان شاھانە تاماقلىرىمىزنىڭ بازارلىششى
بىلەن ئۆي، تۆشۈك مۇھەببىتىنى بازارلاشتۇرۇش، شۇ ئارقىلىق
ئائىلە مۇھەببىتى بازار ئىقتىسادىي سودىسىغا، مېھىر - مۇھەب-

بەت پۇل ئوبوروتىغا ئايلىنىپ كېتىش خەۋپى بار. شۇڭا، ھەرقانداق ئۆي ھەم ئائىلە ئەزالىرى ئۆينىڭ مېھىر - مۇھەببەتلىك قازان ئېسىپ دەرقەمدە تاماق يېيىش ئەنئەنىسىنى قوغداش ھەققىدە باش قاتۇرۇشىمىز، ئالدىن ئويلىشىمىز زۆرۈردەك تۇرىدۇ. بازارنى دەپ ئۆينى بازاردا سېتىۋەتسەك، ئۆيسىز بولۇپ قالىمىز. يامان دوزاخلارنىڭ بىرسى جېنى تۇرۇپ ئۆي - ماكانسىز قېلىش.

يېقىندا، تاشكەنتتىن كەلگەن بىر مېھمان: «مەن سىلەردە ئىككى چوڭ ئىسراپنى كۆردۈم. بىرسى، رېستورانلاردىكى يېرىمىدىن كۆپى ئېشىپ قالغان تۈرلۈك - تۈمەن تائاملار؛ يەنە بىرسى، تاپقان - تەرگىنىڭلارنى تامغا چاپلاشلىرىڭلار. سىلەر بىر ئوبدان ھاۋا ئۆتۈشىدىغان ئۆيلىرىڭلارنى بېزىدۇق، دەپ ھەددىدىن زىيادە ئىسراپ قىلىدىكەنسىلەر. ھەر نەرسىنى ئوتتۇراھال، نورمال قىلغان ياخشى. ھەددىدىن ئاشۇرۇۋەتكۈچىلەرنى پالاكەت، ھالاكەت باسىدۇ. چۈنكى، بۇ ئىسراپچىلىق. يەر يۈزىدە كىم نېمىنى ئىسراپ قىلىدىكەن، شۇ خارلىغان نەرسىنىڭ ئۇن ھەسسىسىدە ئۆزى خارلىقتا قالىدۇ. ئەڭ يامان دوزاخ خارلىقتا قېلىش، سىلەرنىڭ خارلىقتا قېلىشىڭلاردىن ئەنسىرىسە بولغۇدەك» دەپ ئۇلۇغ - كىچىك تىنىدى. بىز بىر نېمىنى قىلىپ كېتەلمەيمىز، دورايمىز، دوراپ ئاشۇرۇۋېتىمىز. شۇڭا، ئۆي تۇتقان ھەربىر كىشىمىز ھەرقانچە ئېشىپ - تېشىپ كەتسىمۇ، ھەر ئىش قىلغاندا، ھەر تىنىق ئالغاندا ۋە ھەربىر قەدەمنى باسقاندا ئۆينى ئويلىشىمىز، ئۆي ئىسراپچىلىقىدىن ساقلىنىشقا ھوشيار بولۇشىمىز زۆرۈر. شۇنداق قىلساق، خارلىقتا قالمايمىز. بىز ئۆينى بېزىگەندە ياتاق ئۆي بىلەن تاماقخانىنى، ھاجەتخانىنى پاكىز قىلىشقا تىرىشىپ، ھەشەم - دەرەم، ئۇپا - ئەڭلىك، ئوسما، پەرداز دېگەنلەرگە پۇل ئىسراپ قىلىشتىن، شۇ ئىسراپچىلىقنىڭ جازاسىغا قېلىشتىن ھەزەر ئەيلىسەك، ئاچ-

چىق دەرد يۇتۇۋالمايمىز.

يەھۇدىيلارنىڭ يىغلاش تېمى ئۆلارنىڭ دەردىنى تۆكىدىغان جايى ئىمىش. شۇ يەردە ھەربىر ئادەم ئىچىدىكى دەردىنى تۆكۈپ، يىغلاپ، يەڭگىللەپ قالارمىش. سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ دەردمەنلەر كۆلۈبى باركەنمىش. ھەرقانداق ئەلەم تارتقان ئادەم شۇ يەردە ئاغزىغا كەلگەننى سۆزلەپ ۋارقىراپ، تىللاپ، يەڭگىل-لەپ چىقاركەنمىشلەر. ھەربىرىمىز ئىچىمىزگە كىرگەن ھەر خىل پىغاننى چىقىرىشنىڭ ئەپلىك ئۇسۇلىنى تېپىپ، ئىچىمىز-دىكى خاپىلىق ئاچچىق قاداقىقا، قاداق كېسەللىككە ئايلىنىشتىن بۇرۇن چىقىرىۋېتەيلى.

ئۆي بېزەش خاپىلىقىدا ئاغرىپ ئۆلگەنلەر، ناچار ماتېرىيال-نىڭ سەۋەبى بىلەن كېسەل بولغانلار، رېستوران خۇمارلىق بىلەن دەرد تېپىۋالغانلار، سەرسان بولغانلار ئازمۇ؟ ئېنىقكى، ئىسراپ-چىلىق ئادەمنىڭ روھىنى بۇزۇپ، روھىي تەڭپۇڭلۇقىنى يوقى-تىپ، ۋۇجۇدلاردا كېسەللىك پەيدا قىلىدۇ. شۇڭا، ئۆينى كۆپ پۇل ئىسراپ قىلىش بىلەن ئەمەس، چەكسىز مېھىر - مۇھەببەت بىلەن تۇتايلى.

3 . ۋاقىت ئىسراپچىلىقى

ئالەمدىكى ئەڭ قىممەت ۋە مۇقەددەس ھېسابلىنىدىغان ۋا-قىت ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە ئەڭ ئەرزان ھەم خارلىنىدىغان نەرسە بولۇپ قالماقتا. گەرچە ھايۋانلار، باشقا جاندار ياكى گۈل - گىياھ، ئۆسۈملۈكلەرگە قارىغاندا ئىنسانغا بېرىلگەن ۋاقىت ناھا-يىتى ئۇزاقتەك كۆرۈنسىمۇ، ئالەمنىڭ مەنزىلىگە، تاغ - دەريا-نىڭ، تۇپراق، سۇنىڭ ئۆمرىگە سېلىشتۇرغاندا، ئۇ ناھايىتى قىسقا. جاندارلار ئىچىدە ئادەمنىڭ ئۆمرىنىڭ ئۇزاق بولۇشىدىكى

سەۋەب، ئۇنىڭ باشقا مەۋجۇداتلاردىن ئۇلۇغ ئىكەنلىكىدە. ئىسلام
رىۋايەتلىرىدە بايان قىلىنىشىچە، دۇنيادىكى ھەممە نەرسە —
بارلىق جاندار ـ جانسىزلار ئىنسانلارنىڭ خىزمىتىنى قىلىشى ۋە
ئۇنىڭ پايدىلىنىشى ئۈچۈن يارىتىلغان. ھايۋان بالىسى تۇغۇلۇپ،
بىرنەچچە سائەتتە ياكى بىرقانچە كۈندە مېڭىپ، شۇ يىلى يەنە
ئىنسانغا يەم بولغۇدەك تېز تەييار بولغىنى بىلەن، ئادەم بالىسى-
نىڭ «تەييار» بولمىقى ئىنتايىن قىيىن. كۆپلىرى 20 يىلدا
ئۆزىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالىسىمۇ، يەنە بىرمۇنچىلىرى ھەتتا
يارامىلىق ئادەم بولالماي قېرىپ ئۆلۈپ كېتىدۇ! شەكلەن ئادەم
بولغان بىلەن ئۇنىڭدىكى ھايۋانىي خۇي ـ پەيل، ھايۋانىي روھ
ئازايمايدۇ. شەكسىزكى، بۇ خىل روھ ۋە بۇ خىل كىشىلەر يەر
شارىغا يۈك، ئىنسانىيەت جەمئىيىتىگە ئاپەت بولۇپ قالىدۇ.
گەپنى ئۇدۇللا ئېيتقاندا، ھەربىرىمىز ئۆزىمىزگە ئۆزىمىز ئىگە
بولساق، ئۆزىمىزنى باشقۇرالىساق ۋە «ئادەم» دېگەن نامغا لايىق
ئىش قىلساق، بويىنىمىزدىكى تېگىشلىك ۋەزىپىنى ئادا قىلغان
بولىمىز.

ئىنسان ئانا قارنىدا توققۇزئاي، توققۇز كۈن، توققۇز سا-
ئەت، توققۇز دەقىقە تۇرۇپ، ئاندىن ئالەمگە كۆز ئاچىدۇ. بۇنىڭ-
دىن قارىغاندا، ئىنساننىڭ يارىتىلىش جەريانىدىمۇ ۋاقىت ناھايى-
تى ئىنچىكە ھېسابلانغان ۋە قەدىرلەنگەن. شۇڭلاشقا، بىز ۋاقىت-
نى ھەقىقىي قەدىرلەشنى بىلىشىمىز لازىم. راست گەپ قىلغاندا،
دا، ۋاقىتنى قەدىرلەشتە بىز جاھاندىكى باشقا تەرەققىي قىلغان
خەلقلەرنىڭ ئالدىغا ئۆتەلمىسەكمۇ، ئوتتۇراھال بولالىساق، شۇ-
كۈر دەيتتۇق. ئەمما، ۋاقىتنى ئىسراپ قىلىشتا، بىز دۇنيادىكى
كىيىم كىيىشنىمۇ بىلمەيدىغان — ئەۋرەتتى ئوچۇق ياۋايى ئورمان
چۆل قەبىلىلىرىگە يېقىن ئىكەنلىكىمىزنى؛ تەرەققىي قىلغان ئا-
دەملەر ئارىسىدا بولسا ئەڭ ئارقىدا تۇرىدىغانلىقىمىزنى ئېتىراپ
قىلمىساق بولمايدۇ! بۇ ئەيىبنى تۈزىمەك قىيىنمۇ ئەمەس، پە-

قەت ھەربىرىمىز قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلىرىمىزنى مۆلچەرلىگەن
قەرەلدە قىلساقلا بولىدۇ! يەنە بىر جەھەتتىن قارىغاندا، ياۋايى
قەبىلىلەر ۋاقىتنى ئەڭ قەدىرلىگۈچىلەردۇر. چۈنكى، ئۇلار مىـ
نۇت ـ سېكۇنتنى بىھۇدە زايە قىلىۋەتسە، ئوۋلاپ يەيدىغان ياۋايى
ھايۋان قېچىپ كېتىپ، ئوۋلىغۇچى ئاچ قالىدۇ.
بىزدە ۋاقىتنى زايە قىلىۋېتىش خاھىش ـ قىلمىشى ئېغىر.
پەقەت نامازخان تەقۋادارلار ناماز ۋاقىتنى چىڭ تۇتۇشى مۇمكىن
(ئەلۋەتتە بۇ بىر ئېغىز گەپ بىلەنلا، ۋاقىتنى جېنىدەك ئەزىز
بىلىپ، ھايات مەنزىللىرىدە شانلىق ئىز قالدۇرۇۋاتقانلارنى يوققا
چىقىرىشقا بولمايدۇ) . ئاددىي مىسال: شەھەرلەردە ياشاۋاتقانلار-
نى توي ـ تۆكۈنگە كەچ سائەت بەشكە چاقىرسا، سائەت يەتتىدە
بارىدۇ. بۇنىڭمۇ سەۋەبى بار: ۋاقىتقا رىئايە قىلىپ بارغان مېھ-
مان تاكى كەچ سائەت سەككىز بولمىغۇچە داستىخان سېلىنماي
ئولتۇرۇپ «دەل ۋاقىتىدا بارغان» غا تويۇپ كېكىرىدۇ. چۈنكى،
باشقا مېھمانلار ۋاقتىدا كەلمەيدۇ. ۋاقتىدا كەلمىگەنلەر كۆپ
بولغاندىكىن، ئەلۋەتتە توي ئىگىسى داستىخان سالماي ساقلايدۇ ـ دە!
ھەر ئىككى تەرەپ بۇ ئىشلىرىدىن رازى بولمىسىمۇ، لېۋىنى
چىشلەپ ئولتۇرىدۇ. ئەمما، قىممەتلىك ۋاقىت، بەرىكەتتى يوق
ئۆمۈر ئىسراپ بولۇۋېرىدۇ. بۇ يەردە توي ئىگىسىمۇ ھەممە تەرەپ-
كە مۇۋاپىق كېلىدىغان ۋاقىتنى بېكىتكەن بولسا، ھەر ئىككى
تەرەپتە يالغانچىلىق، ئۆمۈر ئىسراپچىلىقى يۈز بەرمىگەن بولار
ئىدى! بۇ خىل ئەھۋال يېزىلاردىمۇ ئاساسەن ئوخشاش. ۋەھالەنـ
كى، بۇلار پەقەت مېھماندارچىلىقتىكى ئىش بولۇپ، بۇ يامان
ئادەت پۈتۈن جەمئىيەتتە يۇقۇملۇق كېسەللىككە ئوخشاشلا يامرىـ
غان؛ ھەممە ساھەگە ئوخشاشمىغان دەرىجىدە يىلتىز تارتقان
ئۇنداقلار ناۋادا ھېچ ئىش قىلىشقا رايى بارمىسا، كۆڭلى تارتقان
بىرەر پارچە كىتابنى ئوقۇسا ياكى بالا تەربىيىلەش كويىدا بولسا؛
يا بولمىسا ئۆيىنى تازىلىسا، ئۇمۇ بولمىسا ئۆزى، بالىلىرى،

ئاتا ـ ئانىسى، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى ھەققىدە، ھاياتى ھەققىدە، توغرا ـ خاتا ئىشلىرى ھەققىدە تەپەككۇر قىلىشمۇ بىر ئۇلۇغ ئىش قىلغان بولماسمىدى؟

4 . ۋەدە ـ لەۋز ئىسراپچىلىقى

بىر كىشى يەنە بىر كىشىنىڭ گېپىگە، ۋەدە ـ لەۋزىگە ئىشەنمەسلىك، گۇمانسىراش خاھىشى بىزدە خېلى كەڭ يىلتىز تارتىپ قالدى. بۇ بىر خەتەرلىك ئەھۋال بولۇپ، بىر خەلقتە بۇ خىل ھالەت ئەۋج ئېلىپ كەتسە، جەمئىيەتنى زاۋاللىق پاتقىقىغا چۆكۈرۈپ تاشلايدۇ.

كۆڭۈل خۇش بولىدىغان، مېھىر ـ مۇھەببەت ئەكس ئېتىپ تۇرىدىغان سىردىشىش ـ مۇڭدىشىشلار بىزدە بار. مىسال، توي ـ تۆكۈن، ئۆلۈم ـ يېتىم، نەزىرلەردىكى تەبرىك، تەسەللىلىرىمىز؛ مۇھاكىمە ـ مۇلاھىزىلىرىمىز؛ بالا ـ چاقا، ئۆي ـ بىساتلارنى دېرەكلەش، سالامەتلىك ھەققىدىكى پىكىر ئالماشتۇرۇشلار... بۇ گەپلەر ئۆزئارا مېھىر ـ مۇھەببەت رىشتىمىزنى، قان ـ قېرىنداشلىق زەنجىرلىرىمىزنى بارغانسېرى مەھكەم باغلاپ تۇرىدۇ ھەم تۇرۇۋاتىدۇ. ئەمما، بۇنىڭغىمۇ ياغلىما، ساختىلىق، خۇشامەت ئارىلاشقان بولسا، بۇ لەززىتىمىزمۇ زەھەرگە ئايلىنىدۇ. بىز رەسمىي ئىشلاردا، گەپتە، ۋەدە بېرىش، ۋەدە ئېلىش، لەۋز قىلىشتا «لەۋز ھالال» بولۇشقا نىمىشقىدۇر تولۇق كاپالەتلىك قىلالمايۋاتىمىز. گەپ مۇنداق ئېيتىلسا، ئۇنىڭغا كۆرسىتىلىدىغان باھانە ـ سەۋەب دېگەن جىق. خىجىل بولمايلا ئۆزىمىزنى جاھاندىكى ساختىپەز، ئالدامچى، ھىيلىگەر، ھارامتاماق ئادەملەر ـ قوۋملەرگە سېلىشتۇرۇپ: «بىز ئۇلاردىن مىڭ ھەسسە ياخشى!» دەيمىز. بۇ، خەتەرلىك، پاسسىپ سېلىشتۇرما بو-

www.uyghurkitap.com

لۇپ، ئىنساننى ئادەملىك سۈپەتتىن يىراقلاشتۇرۇشقا ئېلىپ با-
رىدىغان خەتەرلىك باھانە - سەۋەبتۇر. بىز ئۆزىمىزنى جاھاننىڭ،
جەمئىيەتنىڭ داشقاللىرىغا ئەمەس، ئىلغارلىرىغا سېلىشتۇرساق،
ۋۇجۇدىمىزدا ئۆزىمىزدىكى ئاجىزلىق - كەمتۈكلۈكلەرگە قارشى
روھىي كۈچ - قۇۋۋەت پەيدا بولىدۇ!

ھايات تەبىئىيتىگە ئۇيغۇنلىشىش ئۈچۈن، داۋاملىق چۆ-
شۈپ كېتىۋاتقان ئىنسانلىق ئورنىمىزنى تىكلەشكە تىرىشىش —
بىزنىڭ تەبىئىي ۋەزىپىمىز. بۇ گويا تاماق يېيىش، ئىشلەش،
ئارام ئېلىش ياكى ئىبادەت قىلغانغا ئوخشاش ۋەزىپىمىز. ھازىر
بىزدە بىر - بىرىمىزدىن روھىي جەھەتتە يىراقلىشىش - ياتلى-
شىش ئەھۋالى كۆرۈلۈۋاتىدۇ. نېمىشقا؟ چۈنكى، بىر - بىرى-
مىزنىڭ ئىشەنچىمىزگە خىيانەت قىلغانلىقىمىز ئۈچۈن! بىر - بىرى-
مىزگە ئىشىنىپ گەپ قىلغىلى بولمايدىغان، ئىشىنىپ ئىش
تاپشۇرغىلى، ئىشىنىپ ئېلىم - بېرىم قىلغىلى، ئىشىنىپ ئاما-
نەت تاپشۇرغىلى ياكى شېرىكلىشىپ ئىش قىلغىلى بولمايدىغان،
ۋەدە - لەۋز قىلغىلى بولمايدىغان زەئىپ ئادەملەرگە ئايلىنىپ
قالدۇق. ئەسلىدە بۇ كېسەللىكنى ئۆزىمىز تىرىشساقلا ساقايتقى-
لى بولىدۇ. دورىسى شۇكى، ھەممەيلەن سەممىي، راستچىل،
پاك دىل ۋە ئادىل بولۇش! كاززاپلىقتا، كۆڭلى قارىلىق، ساخ-
تىپەزلىككە ھەرقانداق يەردە ئورۇن بەرمەسلىك.

5. يېمەك - ئىچمەك ئىسراپچىلىقى

يېمەك - ئىچمەك ئىسراپچىلىقى ھەققىدە ھەممىمىز تەڭ
ۋايسايمىز، قاقشايمىز. ئەمما، ئەمەل قىلىش دەرىجىمىز بىلەن
قاقشاش دەرىجىمىز ئوتتۇرىسىدىكى پەرق بەك چوڭ. ھەممىمىز
ئوبدان ئادەم بولۇش ھەققىدە بىر - بىرىمىزگە نەسىھەت قىلى-

مىز، ئەمما ئۆزىمىز ئەمەل قىلالمايمىز.

مېنىڭچە، بىر ـ بىرىمىزگە نەسىھەت قىلغاندىن كۆرە، ئۆزىمىزگە ئاگاھ بولۇپ، ئىشنى ئۆزىمىزدىن باشلىساق، ياخشى ئۇنۇم، ياخشى كەيپىيات يارىتالايمىز! سىرتلاردا يېمەك ـ ئىچ- مەكنى سېسىق كېكىرىپ كەتكۇدەك ئەمەس، يەپ بولالىغۇدەك بۇيرۇتساق؛ كۆزىمىز بىلەن قارنىمىزنىڭ تويۇش دەرىجىسىنى مۆلچەرلەپ بولالمىساق، ئېشىپ قالغاننى چوقۇم ئۆيلىرىمىزگە ئەكېتىپ يېسەك؛ ئائىلىلەردىمۇ ئائىلە ئەزالىرىغا مۇۋاپىق غىزا ـ تاماق ئەتسەك، ئاشۇرۇپ قويمىساق ياكى ئاشقان يېمەك ـ ئىچمەكنى تاشلىۋەتمىسەك بولىدىغۇ! سەمىمىزدە بولۇ- شى كېرەككى، قولىمىزدىكى پۇل، قاچىمىزدىكى تاماق بىزنىڭ ھالال نېمىتىمىز. ئۇ قان ـ تەر بەدىلىگە كەلگەن. ھېچكىمنىڭ ئۇنى بۇزۇپ ـ چېچىش، خارلاش ھوقۇقى يوق. ھېچ بولمىغاندا ئاشۇ ئېشىپ ـ تېشىپ تۇرغان پۇلدا پەرزەنتلەرنىڭ نېسىۋىسى باردۇ؟ ۋەھالەنكى، بۇزۇپ ـ چاچقانلىرىمىز، ئاشقاننى تاشلىغان- لىرىمىز ئۇچۇن چوقۇم ئۇنىڭ ئۇۋالىغا قالىمىز! مەن بۇ نەسىھەتنى ھەممىدىن بەك يادلاپ تۇرىمەن. چۈنكى، ئۆزۈم گاللىغا ئامراق. بەزىدە يېمەك ـ ئىچمەكنى كۆپ بۇيرۇتۇپ قالىدىغان ئىشلار مەندىمۇ كۆرۈلۈپ تۇرىدۇ. شۇنداق چاغلاردا ئېشىپ قال- غاننى تاشلاپ كېتىشتىن قەتئىي ساقلىنىمەن. خىجىل بولىدىغان ئىش ئەمەس بۇ!

بىزدە «كېسەل ئېغىز بىلەن قۇلاقتىن كىرىدۇ، جان تۇمە- شۇق بىلەن ئارقا پىشاپتىن چىقىدۇ» دەيدىغان خەلق ماقالى بار. نۆۋەتتە ئۇيغۇرلارنىڭ سالامەتلىك سەۋىيىسىدە چېكىنىپ كېتىش ئەھۋالى بار. ئادەملەر پۇچەكلىشىپ، كېسەل ئادەم جىق بولۇش، بىر بولسا كېلەڭسىز، سېمىز، بىر قارىسا ئاۋاق، ئۆلچەمسىز بەدەن شەكىللىرى ھەممە يەردە ئۇچراپ تۇرىدۇ. ئەسلىدە قىزلى-

رىمىز خۇش چىراي، غۇنچە بوي، ئەرلىرىمىز سۇۋادان تېرەك-
تەك تەمبەل، قامەتلىك، قارىچۇغا بۇرۇن، بادام قاپاق بولۇشى
كېرەك ئىدى. بۇنىڭ سەۋەبمۇ ئىلمىي ئۇسۇلدا غىزالانماسلىق
ۋە يېمەك - ئىچمەك بۇزۇقچىلىقى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك.
يېمەك - ئىچمەكتە قاتتىق - يىرىكى بىلەن يۇمشاق - سىيلىقى-
نى، قۇۋۋەتلىك، ئېسىل بىلەن قۇۋۋەتسىزىنى تەڭشىمەسلىك،
كىشى ئۇنىڭغا ئامراقلىق قىلىپ، بۇنىڭغا خۇشى يوقلۇق قىلماي
ھەممىسىنى ئىلمىي، مۇۋاپىق دەرىجىدە تەڭشەپ ئىستېمال قىلى-
سا، لايىقىدا ئىش - ھەرىكەت قىلسا، بۇنى تۈزەتكىلى بولاتتى!
ھەر كىشى خەلققە يامانلىق ئويلىماي قۇلىقىنى يامان گەپلەردىن،
تىلىنى يامان سۆزلەردىن، دىلىنى يامانلىق - خىيانەتلەردىن
خالىي قىلسا؛ ئەقىدە - ئىمان، ياخشىلىق بىلەن قەلبىنى تول-
دۇرسا؛ ئاغزىنى زەھەرلىك ئىچىملىك، چېكىملىك، سالامەت-
لىككە زىيان يېمەكلىكتىن ساقلاپ، تېنىنى تازا تۇتسا ... «تەن»
دىن ئىبارەت بۇ ئۆزگە ئەڭ ئەسقاتىدىغان ۋەتەن ساق تۇرماي
مۇمكىن ئەمەس! ئۇنداق بولمىسا ساغلام تەن بولمايدۇ. ئادەمگە
كېسەللىك چاپلىشىدۇ. ئاخىرىدا سالامەتلىك ئىسراپچىلىقى، ئا-
ۋارىچىلىقى بىزنى قورشىۋالىدۇ! نۆۋەتتە كەلگەندە، ئەسكەرتىپ
ئۆتۈش كېرەك: ھازىر ئەتراپىمىزدا ئاشخانا، ناۋايخانىدىن دورى-
خانا كۆپ؛ كېسەلدىن دورا كۆپ، كېسەلنى ساقايتىدىغان دوخ-
تۇردىن كېسەلنى خانىۋەيران قىلىپ پۇل - مېلىدىن ئايرىيدىغان
بۇلاڭچى كاززاپلار كۆپ بولۇپ كەتتى. بىر قىسىم ئاتالمىش
دوختۇرلارنىڭ كەسپىي ئەخلاق قارىشى كىچىكلەپ، نەپسى يوغى-
ناپ قالدى. بىر قىسىملىرى نەپسىنى دەپ، ئۆزىنىڭ ئادەملىك
قىممىتىنى پۇلغا ساتىدىغان پۇل ساناش ماشىنىسىغا ئايلىنىپ،
پەزىلەتلىك دوختۇرلارنىڭ يۈزىنى تۆكۈپ، شەنىنى بۇلغاپ بول-
دى. يەنە رادىئو - تېلېۋىزىيىنى قاپلىغان، كىشىنى تەشۋىش

ـ گۇمانغا سېلىپ، ساق ئادەمنى كېسەل قىلىپ كۆرسىتىدىغان دورا، داۋالاش ئېلانلىرى كىشىلەرنى تېخىمۇ قايمۇقتۇرۇۋاتىدۇ. قايىسىسىغا ئىشىنىپ، قايىسىسىغا مايىل بولۇشنى قارار قىلالماقمۇ تەس بولۇپ كەتتىغۇ! ئويلاپ باقساق، بۇ بازارنى ئاچقان، بۇ بازار چاشقانلىرىنى سەمرىتىۋاتقانلار دەل بىز ھەم بىزنىڭ سالامەتلىكىمىز! بىز سالامەتلىكىمىزنى قوغدىمىساق، پۇرسەتپەرەسلەر بىزنى ئەنە شۇنداق جايلايدۇ، خارلايدۇ. ئۆزىنى قوغدىمىغان ياكى ئۆزىنى قوغداشنى بىلمىگەن ئادەمنى باشقىلار قوغدارمۇ؟ ئەلۋەتتە «تەن» دىن ئىبارەت بىر ياخشى ئۆي روھىمىزغا بىكارلىق ئىجارىگە بېرىلگەنىكەن، بۇ ئۆينى تاكى ئۇ كونىراپ يىقىلغانغا قەدەر ئاسراپ، ئاقلاپ، چىرايلىق، پاكىز ئۆي قىلىپ تۇتۇشنى بىلىشىڭ كېرەك! بىر ئوبدان ئۆي ساڭا بېرىلسە، ئۇنى ئوبدان تۇتالماي باشقۇرالمىساڭ، ئۇ يەرگە نېمىلەر كىرمەيدۇ؟ شۇڭا، بۇ ئىشتا لامزەللىك قىلىشقا، قىلچە ئارىسالدى بولۇشقا بولمايدۇ. جان دېگەن بىرەر ماگىزىن ياكى دۇكاندا سېتىلمايدۇ ئەمەسمۇ؟ شۇڭا ھاياتنى ئەقىل ئىشلىتىش، تەپەككۇر قىلىش ۋە پاراسەت بىلەن ئۆتكۈزۈش كېرەك. ھاياتنى كۆڭۈللۈك داۋاملاشتۇرۇش ئۈچۈن، ھەممىمىزنىڭ تەن ئۆيىمىزنى پاك روھىمىزنىڭ بۆشۈكى قىلىپ چىڭ ساقلاش ۋەزىپىمىز بار! گەپنى قوپاللىراق بايان قىلساق، سەن ئۆمرۈڭنى قەدىرلىمەي، بۇ دۇنيادىن بالدۇر كەتسەڭ، باشقا بىر ئەر ياكى ئايال كېلىپ تۇتقان ئۆيۈڭنى ئىگىلەيدۇ؛ تاپقان پۇل ـ مېلىڭنى خەجلەيدۇ، سېنىڭ ئېسىل ماشىناڭنى ھەيدەيدۇ، خوتۇنۇڭغا ياكى ئېرىڭگە، بالىلىرىڭغا ئىگىدارچىلىق قىلىپ (بالاڭغا ئوبدان قارىسا، مەيلىغۇ)، سەن ئولتۇرغان ئورۇندا ئولتۇرىدۇ، سەن ياتقان كارىۋاتتا ياتىدۇ! بۇ ھەقىقەتەن ئەپسۇسلۇق ئىش ئەمەسمۇ؟

6. گەپ ـ سۆز ئىسراپچىلىقى

ئىنسانلارنىڭ ئاز گەپ قىلىپ كۆپرەك ئاڭلىشى ئۈچۈن ئېغىز بىر، قۇلاق ئىككى قىلىپ يارىتىلغانلىقى ئېنىق. ئۇستاز يازغۇچى مەمتىمىن ھوشۇر بۇ سېھرىي ھېكمەتنىڭ ئۇلۇغلۇقىنى چوڭقۇر تەپەككۇر ھاسىلاتى قىلىپ، «گەپ ئېغىزدىن چىقماستا ئادەم گەپنى باشقۇرىدۇ. گەپ ئېغىزدىن چىقىپ كەتكەندىن كېيىن گەپ ئادەمنى باشقۇرىدۇ» دېگەن چۈشەنچىنى ھاسىل قىلغان. بەرھەق پاكىتكى، بىزدە ئىش قىلىپ خاپىلىق تارتقان ئادەمدىن قۇرۇق گەپ قىلىپ خاپىلىق تارتقان ئادەم تولا. بىرەر ئىش قىلىپ خاپىلىق تارتقانلار بۇ خاپىلىقتىن كېيىن باشقا بىر يوللار، سەۋەبلەر بىلەن شۇ تارتقان خاپىلىقنىڭ راھىتىنى، مېۋىسىنى كۆردى. ئەمما قۇرۇق گەپنىڭ خاپىلىقىنى تارتقانلار راھىتىنى كۆرمىدى ياكى كۆرگەنلەر يەنە شۇ قۇرۇق، يالغان ـ ياغلىما گەپلەرنى ئاڭلاپلا يەنە ئاقتا قالدى. بىزدە يەنىلا ئەمەلىي ئىش قىلىدىغانلاردىن قۇرۇق گەپ قىلىدىغانلار، قۇرۇق گەپ سېتىپ جان باقىدىغانلار، غەربىنىڭ بىزگە توغرا كەلمەيدىغان بەھەيۋەت، چۈشىنىكسىز نەرسىلىرىنى يادلىۋېلىپ ئۇنى ئولتۇرۇش ـ بەزمىلەردە خەخقە يادلاپ ئۆزىنى كۆرسىتىپ، مۇزدىن ئوت چىقىرىدىغان قۇرۇق سۆلەت بىلەرمەنلەر كۆپ بولدى. قۇرۇق شوئار، ياغلىما ـ تاتلىق گەپكە ئىشىنىپ قالىدىغان نادان خەلقنى بالاغا قويىدىغان ئىشلار تولا تەكرارلاندى. قۇرۇق گەپ ساتىدىغان سەركىلەر بىچارە قويلارنى قوشخانىغا ئەكىرىپ پوكازچىلارنىڭ ئارغامچىسىغا باغلاپ بېرىپ، ئالدى ـ كەينىگە قارىماي غادايغانچە چىقىپ كەتتى.

بىزنىڭ بۇ خىل سۆلەتۋازلىقىمىز بۈگۈنكى ئىش بولماس-

ـتىن، خېلى ئۇزاق ئەسىرلىك تارىختا ئىگە ئەنئەنە بولۇپ قالغاندەك تۇرىدۇ. ئاپاق خوجىنىڭ قۇرۇق گېپىگە ئەگىشىپ، سەئىدىيە خانلىقىنى تاشلىۋېتىپ، قۇرۇق گەپكە بەك ئىشىنىپ كەتكەن خەلقىنىڭ ئەۋلادى دەل بىز بولغاچقا، يېسەك تەنگە قۇۋۋەت بولىدىغان ناندىن كۆرە، نان ھەققىدىكى قۇرۇق گەپكە، بوغدايدىن كۆرە سامانغا ئاشىقلىق قىلىدىكەنمىز. ئەمەلىيەتتە بىزدىكى قۇرۇق گەپ ئەزەلدىن بېشىمىزغا بالا كەپلەردۇر. بۇرۇن «خوتۇن خەقنىڭ چېچى ئۇزۇن، ئەقلى قىسقا، قۇرۇق گەپ قىلىدۇ» دەپ قارايتتۇق. ھازىر خوتۇنلارنىڭمۇ چېچى قىسقىراپ، ئەر بىلەن ئاياللىنىڭ چاچ پەرقى قالمىغاندىكىن، ئەقىل پەرقىمىزمۇ قالماي، ئەركەكلەر خوتۇن خەقتىنمۇ ئېشىپ كەتتۇق! قۇرۇق گەپ دېگەن ئاساسەن غەيۋەت ئائىلىسىگە تەۋە گەپ تۈرى بولۇپ، ئىسلام دىنىمىزدىمۇ ئەڭ قاتتىق چەكلىنىدۇ ۋە غەيۋەت قىلىش ئادەمنىڭ گۆشىنى خام يېيىشكە ئوخشاش ئىش قاتارىدا ئەيىبلەنىدۇ. ئۇ، گۇناھلارنىڭ ئەڭ ئېغىرى، دەپ قارىلىدۇ. جان، تەندىن ئايرىلىپ، كىشى كۆز يۇمغاندا ھەر – بىرىمىزنىڭ جىنازا نامىزىدا ناماز چۈشۈرگۈچى شۇ كىشىنىڭ ئىككى چوڭ قەرزىدىن جامائەتنىڭ كېچىپ رازىلىق بېرىشىنى تىلەيدۇ. ئۇنىڭ بىرى، مەنىۋى ھەققى يەنى غەيۋەت – شىكايەت، بوھتان؛ يەنە بىرى، ماددىي ھەققى يەنى پۇل – مالدىن ئىبارەت. دېمەك، قۇرۇق گەپ بۇ دۇنيادىمۇ ئىنسانغا دوزاخ ئازابىنى ئېلىپ كەلسە، ئۆلگەندىمۇ دوزاخ ئازابىنى تارتقۇزىدۇ. ئىش – ئەمگەك بىلەن ئىگىلىك تىكلەش؛ ئائىلە بەخت – سائادىتى، بالا تەربىيىسى، ئەقىدە – ئېتىقاد بىلىملىرى، ئىلىم – ھۈنەر، تەرەققىيات، ساياھەت – زىيارەت، جاھان ئىلغارلىقلىرىنى چۈشىنىش؛ كىتاب كۆرۈش، ئۆزى، باللىرى ھەققىدە، ئارتۇق – كەم تەرەپلەر ھەققىدە ئويلاش، ئىزدىنىش؛ دوستلار ئارا خۇش دىدار، خۇش سۆھبەت ئۆتكۈزۈش؛ كۆڭۈل كۆتۈرىدىغان ئويۇن؛ بەدەن گۈزەللىكىنى،

كۆچ ـ قۇۋۋىتىنى، ساغلاملىقىنى ئاشۇرىدىغان، كىيىنكىنىڭ ئالدىنى ئالىدىغان ھەرىكەتلەر نېمىدېگەن يېقىملىق، گۈزەل ـ ھە! قىسقىسى، بىز قۇرۇق گەپ، ئۆزىمىزگە بالا تاپىدىغان غەيۋەتلەر ۋە گەپ ئىسراپچىلىقىنى ئۆزىمىزدىن نېرى قىلىپ، گەپنى ئاز ـ ساز، جايىدا قىلىشنى ئۆگىنەيلى.

7. ئادەملىك قىممىتىنىڭ ئىسراپچىلىقى

ھېكايەت قىلىنىشىچە، ئاللاھ ئادەمنى ياراتقاندا، ئۇنىڭ قىممەتلىك ھەم ئۇلۇغ ئىكەنلىكىنى بىلدۇرۇش ئۈچۈن، تېنى ئىچىگە پۈتۈك مالائىك، پەرىشتىلەرنى باشلاپ كىرىپ، ھەممە ئەزاسىنى زىيارەت قىلدۇرغانمىش. ئادەمنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن قىلىدىغان ئىشلىرى، يەيدىغان ـ ئىچىدىغانلىرىنى تونۇشتۇرۇپ، ئۇنىڭغا «ئادەم» دېگەن ئىسمىنى قويۇپ، روھ ئاتا قىلىپ، پەرىشتىلەرگە ئادەمگە تەزىم قىلىشقا بۇيرۇق قىلغانمىش. ھەممە مالائىك، پەرىشتىلەر شۇئان ئاللاھنىڭ بۇيرۇقىنى ئىجرا قىلغان-مىش. ئەمما شەيتان: ئادەم دېگەن ياخشى ـ يامان ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى قىلىدىغان تۇرسا، ئۇنى قانداقمۇ ئۇلۇغ دېگىلى بولى-دۇ؟ مەن ئۇنىڭغا تەزىم قىلمايمەن، دەپ بويۇنتاۋلۇق قىلغاچقا، گەرچە ئۇ، پەرىشتىلەرگە دەرس بېرىدىغان كاتتا ئالىم بولسىمۇ، ئەرشتىكى جەننەتتىن قوغلانغانمىش. دېمەك، ياراتقۇچى «ئالىم» بىلەن «ئادەم» نىڭ قايسىسىنى تاللاشتا، ئالىمنى ئەمەس، بەلكى ئادەمنى ئەلا بىلگەن، قەدىرلىگەن. بۇ يەردە ئالىملىقتىن كۆرە، ئادەملىك قىممەت ئۈستۈن تۇرغان. بۇ نېمە ئۈچۈن؟ چۈنكى، ئىزدەنسە، تىرىشسا، ئۆگەنسە ئالىم بولغىلى بولىدۇ، ئەمما يالغۇز «ئۆگەنگەن» بىلەنلا ئادەم بولۇپ بولغىلى بولمايدۇ. ئۆ-گىنىپ ئۇنى ئەمەلىي ھەرىكەتكە ئايلاندۇرغاندا، ئادەملىك قىم-

مەت بىلەن ھەرىكەت قىلغاندا، ئادەملىكنى راستچىللىق بىلەن ئىجرا قىلغاندا ··· ئاندىن راۋۇرۇس «ئادەم» بولىدۇ. شۇڭا، ئالىم بولماق ئاسان، ئادەم بولماق تەس. ئىنسانلار ئادەم قىلىپ يارىتىلىشتا، بارلىق ئادەملىك سۈپەت تەڭ يارىتىلغان، ئادەملىكنى ئىجرا قىلىش ھوقۇقى ئىنساننىڭ ئۆزىگە بېرىلگەن. ئەمما، ئادەملەر شەيتانغا ئەگىشىپ كەتكەن ··· شۇ سەۋەبتىن بىر قىسىم كىشىلەر ئالىملىقىنى، بىلەرمەنلىكىنى ئادەملىكتىن ئەلا بىلىۋاتىدۇ! مانا بۇ تراگېدىيە، ئېچىنىشلىق ھالاكەت. ۋەھالەنكى، شەيتاننىڭ بىلىدىغىنى پەقەت بۇزۇقچىلىق! ھاۋايى ـ ھەۋەس، توغرا يولدىن ئازدۇرۇش، خالاس!

ئۆز گېپىمىزگە كەلسەك، ئادەملىك قىممەتنى ئەڭ ئىسراپ قىلىدىغان، ئەڭ دەپسەندە قىلىدىغان، ئەڭ خارلايدىغان ئىش بىزدە، بىر قىسىم كىشىلەردە يېتەرلىك بار. گەرچە ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلساقمۇ، روھىمىزدا كونا دىنىنىڭ ئاسارىتى ئېغىر بولغاچقا، ھەقىقىي ئېتىقاد قىلىدىغان تەقۋادارلىقتىن كۆرە، شەكلەن مۇسۇلمان كۆپ. شۇ خىل كىشىلەر بارلىق ياخشىلىق، پۇل ـ مال، راھەتنى ئاشۇ قەلبىدە ئۆزى ياسىۋالغان بۇدلاردىن كۈتىدۇ، تىلەيدۇ. ئادەم تۇرۇپ ئۆزىگە ئوخشاش يەنە بىر ئادەمدىن تىلەيدۇ، يېلىنىدۇ، تەمە قىلىدۇ. خۇشامەت ـ تەزىم قىلىدۇ. ئاشۇنداق ئەجىرسىز تىلىگەن راھەت، تىلىگەن ھوقۇق، تىلىگەن ياخشىلىق، تىلىگەن بايلىقنىڭ ئۆمرى، مەنزىلى بەكمۇ قىسقا، بەكمۇ ئاز. بىزدىكى بىر قىسىم ئادەملەر كەيپ ـ ساپا، ھۇزۇر ـ راھەت قوغلىشىپ، قوشنامدىن، دوستۇمدىن، يۇرتۇمدىن، جامائىتىمدىن ئۈستۈن ياشايمەن دەپ، ئادەملىك قىممىتىنى يوقىتىدىغان كويلاردا بولىدۇ. ۋىجدانى ئۆرتىنىدىغان، باشقىلارغا يۈز كېلەلمەيدىغان، كىشى سەسكىنىدىغان ئىش ـ ھەرىكەتلەردە بولىدۇ. ئەمەلىيەتتە ھەرقانداق راھەتنىڭ كەينىدە جاپا، جاپانىڭ كەينىدە راھەت مەۋجۇت. ئۇ

خۇددى بىردەم كېچە، بىردەم كۈندۈز بولغاندەك ئىش، تەبىئىي قانۇنىيەت، بۇ جاپا ھەم راھەتنى ھەربىر ئادەم ئۆز لايىقىدا كۆرىدۇ. ئىنسانغا ھەرگىزمۇ مەڭگۈلۈك ھەم چەكسىز راھەت نېسىپ بولمايدۇ.

ھاياتلىق جەريانىدا، ئادەمنىڭ تېنى كېسەل بولۇپلا قالماستىن، يەنە روھىمۇ كېسەل بولىدىغان ئىش بار. بەزىدە تەن كېسىلى جاننى ئالسا، روھىي كېسەللىكمۇ ئادەمنى ئۆلتۈرىدۇ. مانا بۇ خىل روھىي كېسەللىك ئادەمنى ئۆلتۈرگەندە، ئادەم كۆرۈنۈشتە تىرىكتەك يۈرگەن بىلەن ئەل - جامائەتنىڭ كۆزىگە ئادەم ئەمەس، باشقا بىر مەخلۇقتەك كۆرۈنىدۇ. ھەممىدىن يامان ئۆلۈم — ئۆزى ھايات تۇرۇپ خەلقى - ئالەمنىڭ نەزىرىدە ھۆرمىتى بولماسلىق. مانا بۇ، قان چىقارماي جان ئالىدىغان، جان چىقارماي جان ئالىدىغان، كونىلارنىڭ سۆزىچە، «يا ئۇ دۇنيالىقى، يا بۇ دۇنيالىقى يوق» ئۆلۈمدۇر. شۇڭا، ھەربىر ئىنسان ئۆزىنى قەدىرلىشى، ئۆزىنى ئۆزى خارلىماسلىقى، ئۆزىنىڭ ئادەملىك قىممىتى ۋە سۈپىتىنى ساقلاشقا تىرىشىشى لازىمدۇر.

كۆز - كۆز قىلىپ ياسىنىشلار، ھەشەمەتلىك يەپ - ئىچىشلەر، ئالىي دەرىجىلىك ئۆي، كاتتا ماشىنىلار؛ ئاغزى - بۇرنى، قول - بويۇنلىرىنى قاپلىغان زىبۇزىننەتلەر، ھەشەمەتلىك توي - نەزىرلەر، بەس - بەس بىلەن پۇل بۇزۇقى قىلىشلار ئادەملىك قىممەتنى ئىزدەپ ئېلىپ بېرىلىۋاتقان قىلمىشلار بولسىمۇ، بىزنىڭ قەدىر - قىممىتىمىزنى ئاشۇرالمىغاننىڭ ئۈستىگە، تېخىمۇ كاساتلاشتۇرىدۇ! بىزدە ئەۋج ئالغان ھوقۇقى بار، پۇل - مېلى كۆپ كىشىنىڭ ئادەملىك قىممىتى چەكسىز بولۇش، ھوقۇقتىن چۈشكەندە، پۇل - مېلىدىن ئايرىلغاندا چەكسىز خار بولۇش؛ پۇقرانىڭ ئادەملىك قىممىتى بەزى ئەمەلدارلارنىڭ، بايلارنىڭ ئىتچىلىك بولماسلىقتەك چىرىك، پاسسىپ

ئىشلارنى ئاشۇ بايلار، ئەمەلدارلار ئەمەس، بەلكى بىز ئۆزىمىز پەيدا قىلغان. بۇ، ئادەملىك قىممەت جەھەتتىكى چەكسىز ئىسراپچىلىق! شۇڭا، بىز ھالال قان - تەر بىلەن ياشاشنى؛ توغرا دۇنيا قاراش، قىممەت قارىشى تۇرغۇزۇشنى؛ قالاقلىقتىن، ھاماقەتلىك - نادانلىقتىن تەلتۆكۈس قول ئۈزۈشنى تەشەببۇس قىلىمىز ··· بىزدە «يېمەيدىغان ھەسەل بار، يەپ ئۆلىدىغان زەھەر بار» دېگەن ئاتا سۆزى ئۇنتۇلمىغاي!

8. ئادەم ئىسراپچىلىقى

بىزدە ئىسراپچىلىق ھەقىقەتەن تولا بولۇپ كەتتى. ئۇنىڭ چوڭ - كىچىكلىرىنى ئېلىپ ساناپ بولغىلى، ھېسابلاپ ھېسابىنى چىقىرىپ بولغىلى بولماي قالىدۇ. ئېنىقكى، جاھاندا ھېسابى يوق ئىش بولمايدۇ! شۇڭا ھەرقانداق ئىش ئۆز لايىقىدا، ئۆز يارىشىقىدا، ئۆز قىنىدا، ئۆز يولىدا بولسا، ئىشلىرىمىز ئوڭۇشلۇق، يولىمىز داغدام بولىۋېرىدۇ.

نۆۋەتتە كۆرۈلۈۋاتقان كاتتا ئىسراپچىلىقنىڭ بىرى، ئادەم ئىسراپچىلىقى. بۇ خىل ئىسراپچىلىق شۇ دەرىجىگە يەتتىكى، پۈت قويغۇدەك يەر، تورغاي ئۇۋا سالغۇدەك چۈل قالماي ھەممە جاي ئادەم بىلەن تولدى، دېسەك پو ئاتقان بولمايمىز! شۇنداق بولسىمۇ، ھەممە ئادەم ياشىشى، جاھاندارچىلىق قىلىشى كېرەكتە. قۇدرىتى يەتكەن ئىشنى قىلىش، ئۆز ئەقلى ۋە كۈچىنى سەرپ قىلىپ ياشاش — بىزنىڭ تەبئىي مەجبۇرىيىتىمىز. بۇ، ئاددىي ھەم مەڭگۈلۈك ھەقىقەت. ئادەم ئىسراپچىلىقىنىڭ ئەجەللىك كۆرۈنۈشى شۇكى: ئۆزى ئۆرە بولۇپ مېڭىپ يۈرىدۇ، ھەر جاي - ھەر يەردە لاغايلايدۇ، كۆپۈكتەك لەيلەيدۇ، ئوينايدۇ، يەپ - ئىچىدۇ؛ چىرىك، ناچار ئىشلار بىلەن مەشغۇل بولىدۇ

ۋە تىرىك تۇرۇپ ئۆلىدۇ. ئۇ ئادەمنى ئۆلدىمكىن دېسەك،
كۆزلىرى مۆلدۈرلەپ، پارقىراپ، ئۆزى يەپ - ئىچىپ، گەپ
سېتىپ يۈرگەن؛ تىرىكمىكىن دېسەك، ھېچ ئىش قىلماي
لاغايلاپ يۇرۇۋېرىپ، چىرايى ساماندەك سارغايغان، ئۆلۈكتەك
تاتارغان، قورسىقى ئاچ، ئۇچىسى يېرىم يالىڭاچ، چاپىنى تىزى-
دىن، ئىشتىنى ھوشۇقىدىن ئاشمىغان. ھۇرۇنلۇق، بىكارچىلىق
جېنىغا پاتسىمۇ، نومۇسىغا تەگمىگەن…
ئەسلىدە بۇنداقلارنىڭ ئۆزى ئۆلمەي، روھىدىكى نومۇس
كۆچى ئۆلگەن. نومۇس كۆچى ئۆلگەن ياكى زەئىپلىشىپ ھالى
قالمىغان بۇنداق نانقېپى - ھۇرۇنلار ئۆيلىرىمىزنى، مەھەللە،
يۇرتلىرىمىزنى مەلۇم دەرىجىدە قاپلاپ كەتتى! «ھۇرۇنلۇق» تىن
ئىبارەت ۋەھشىي دۈشمەن بىزگە «ئادەم ئىسراپچىلىقى» دىن ئىبا-
رەت مەرەزنى تاڭدى! شۇنىڭ بىلەن بىزنىڭ چىن ئادەملىك رو-
ھىمىز بۇلغاندى. ئىش قىلىشقا خۇشياقمايدىغانلار ۋە ئىش قى-
لىشنى ئۇنتۇپ قالغانلارنىڭ ئاجىز ئىرادىسى بىراقلا سۇنۇپ:
«بىز زادى ئىش قىلالمايدىكەنمىز، ئىش ئەپلەشتۈرەلمەي-
دىكەنمىز، قولىمىزدىن ئىش كەلمەيدىكەن» دەپ ئۆزىنى تاشلى-
ۋېتىشتى. ئۆزىنى تاشلىۋەتكەنلەر ئىككى خىل ھالەتتە ئۇلدى:
كۆپلىرى «بەرسەڭ يەيمەن، ئۇرساڭ ئۆلىمەن» دەيدىغان زەمبىل-
كەش، كۆكتۆش مۇتتەھەملەرگە ئايلىنىپ كۆزلىرىنى پارقىرى-
تىپ ياتتى ياكى ئەسكى تامنىڭ دالدىسىغا چۆشكەن ئاجىز ئاپتاپقا
چىقىپ قارتا، قىمار ئويناپ، زەھەر ئىستېمال قىلىپ، ئورۇق
بوتۇلكىنى سېمىز بوتۇلكىغا تېگىشىپ سېتىپ، پۇلىغا يەنە ھاراق
ئېلىپ ئىچىپ كۈننى كەچ قىلىدىغان ھارامتاماقلارغا ئايلاندى.
ئۇلار يا ئۆزىگە، يا باشقىلارغا پايدىلىق ئىش - ھەرىكەت قىلماي-
دۇ. بۇنداق ھۇرۇن - نانقېپىلار «خۇدانىڭ ئاپتىپى»، مەھەللى-
نىڭ تېمى، يۇرتنىڭ ھاۋاسى، ئۆيىدىكىلەرنىڭ قان - تەرىنى
بىكارغا ئىشلىتىپ، زېمىنغا يۈك بولۇپ ئولتۇرۇشىدۇ. ئەمەلى-

يەتتە ئۇنداقلارنىڭ جەمئىيەتكە، بولۇپمۇ ئۆسمۈر ـ باللارغا زىيىنى ئىنتايىن چوڭ بولۇۋاتىدۇ. يامان خۇي، يامان قىلىق ئەتراپقا كېزىكتەك تاراپ، يۇقۇپ ـ يامراپ، ئەخلەت ئادەملەرنى كۆپەيتىۋاتىدۇ. ئۇلارغا ئاتا ـ ئانىلىرى، دوست ـ يارەنلىرى، تۇغقانلىرى، خوتۇن ـ بالىلىرى سەمىمىي كۆڭلى بىلەن نەسىھەت قىلسا يامانلايدۇ ۋە ئۆزىنى ئاقلايدىغان باھانە ـ سەۋەبلىرى تولا. «قىلالمىسام، ئېتەلمىسەم، قولۇمدىن كەلمىسە…» دەپ ئاڭلىسا راستتەك، ئورۇنلۇقتەك بىر مۇنچە گەپلىرى ئاغزىدىن زەمبىرەك ئوقىدەك ئېتىلىپ چىققىنى چىققان…

ئەجەبا، سەن قىلالىغۇدەك ئىش يوقمۇ؟ قولۇڭدىن ھېچقانداق ئىش كەلمەمدۇ؟ ئىش قىلىشنى بىلمەمسەن؟ ئۇنداقتا سەن زادى قانداق مەخلۇق؟ جاپاكەش دېھقانلار دېھقانچىلىقنى يىغىشتۇرۇپ بولالماي نە ـ نەلەردىن ئەمگەكچى ئەكېلىپ، ھەق بېرىپ ئېتىز ـ ئېرىق ئىشلىرىغا سالىدۇ. ئۆي ـ ئۆيلەردىن ھەر كۈنى تۈرلۈك ئىشلار چىقىپ، يا ئىشلەمچى تاپالماي، يا ئۆزى يېتىشەلمەي قالىدۇ. تىرىشچان، چىدامىلىق خەنزۇ ئىشلەمچىلەر مەھەللەڭدە ئەۋرەز يولى كولايدۇ، ئەسكى ـ تۈسكىلەرنى يىغىدۇ، ئەخلەتلەر ئارىسىدىن لازىملىق، پۇلغا يارايدىغان نەرسىلەرنى ئىلغايدۇ؛ ئاشخانىلىرىڭنىڭ يۇندا ـ چاقاندىلىرىنى سەندىن پۇلغا سېتىۋېلىپ ئەكېتىپ، ئېھتىياجلىقلارغا سېتىپ پۇل قىلىدۇ، باي بولىدۇ! سەن ئىش قىلماي بىكار ياتىسەنۇ، سەن قىلىشقا تېگىشلىك ئىشنى خوتۇن ـ بالىلىرىڭ ئاشۇنداق ئىشلىيەلەيدىغانلارغا پۇل بېرىپ قىلدۇرىدۇ. سەن ئىش قىلىشتىن نومۇس قىلىسەن، سارغىيىپ يۈرۈشتىن، تەلمۈرۈپ بىكار يېتىشتىن نومۇس قىلمايسەن. ناۋادا ئازراق ئىشقا قولۇڭ تەگسە، ئەسلى ئىش قىلغۇڭ بولمىغاچقا، بۇ ئىش ساڭا يەلكەڭنى تاغ باسقاندەك تۇيۇلۇپ، ئىشتا ساختىپەزلىك قىلىسەن. قىلغان ئىشىڭ بىر پۇللۇق بولسا، ئون پۇل تەلەپ قىلىسەن. ئاندىن ساڭا ئىش

بەرگەن ياكى ئىش قىلدۇرغان ئـادەم سـاڭـا ئىش بەرگەنگە بۇرنى - قۇلىقىغىچە تويۇپ، قايتا ئىش بەرمەس بولىدۇ... سەن ئىشىنىز، نانىسىز قېلىشۇېرسەن. تېخى ئۇلۇغ سۆزلەشلىرىڭ ئاندىن ئارتۇق! بېشىمدىن ئۆتكەن شۇنداق بىر ئىش بار: مىللىيچە ئۆي بېزەيدىغان بىر ئۇستامغا بىر ئۆينى بىر ئايدا پۈتتۈرۈپ بېرىشكە پۈتۈشتۇق، ماتېرىياللارنى ئېلىپ ئىش باشلاپ نەق يېرىم يىلدا پۈتتى. بىرمۇنچە تاكاللاشتۇق، سۆرەشتۇق، داد دېدىم. ئۇ مېنى نامراتلىقتا، مەن ئۇنى نامەردلىكتە ئەيىپلەشتۇق! ئۇ ئاچكۆزلۈك قىلىپ ئايرىم - ئايرىم بەش ئادەمنىڭ ئۆينى «ۋاقتىدا، سۈپەتلىك قىلىپ پۈتتۈرۈپ بېرىمەن» دېگەن ۋەدە بىلەن ئالغانىكەن ئەمەسمۇ! ئۇ مېنىلا ئەمەس، ئۆزىنى، شۇنىڭدەك مەندىن باشقا تۆت ھاجەتمەننى تەڭلا ئالداپتۇ... مۇشۇنداق كەسپكارلارنىڭ ئابرۇيىنى يوق قىلىش، لەۋزىنى ھارام قىلىش، بىھۇدە ئاچچىق يۇتۇش، تېگىشلىك ئىززەت - ھۆرمەتتىن ئايرىلىپ قېلىشلارغا كىم سەۋەبچى؟

ئاتۇشتىكى بىر باغۋەن بوۋاينىڭ شۇنداق دېگەنلىكى ھازىرغىچە يادىمدا: «بىز ئۈزۈم كېسىشنى ئۆز قېرىنداشلىرىمىزغا بەرسەك، ئىشەنچىمىزگە خىلاپلىق قىلىپ ئۈزۈمنى ساق ئۈزمەي ياكى ساق قاچىلىماي ئىچكىرىدىكى ئۈزۈم سودىگەرلىرى ئالدىدا بىزنى يالغانچى، خىيانەتچى كۆرسىتىپ رەسۋا قىلىشتى. ئاخىر ئۈزۈم كېسىدىغان، يەشىككە قاچىلايدىغان ئىش ۋە پۇل باشقا ئىشلەمچىلەرگە كەتتى. يۇرتلۇقىمىز، قوشنا، تۇغقان، يارۇبۇرادەرلىرىمىز ئاتۇشتىن يىلدا ئالىدىغان ئۈچ مىليون كوي پۇلنى ئەمدى ئۆزىمىز رازى بولۇپ، باشقىلارغا بېرىۋاتىمىز...» دېمەك، گەپ ھۈنەر ياكى ئىشتا ئەمەس، ئادەمنىڭ روھىدىكى ئادەملىك خىسلەت — ئادەملىك سۈپەتتە بولۇپ قالدى. ئەمەلىيەتتە ئۆزىمىزنى خار قىلىپ قويۇۋاتقىنى ھۈنىرىمىزنىڭ چولتىلىقى ئەمەس. ھۈنەر چولتا بولسا، ئۆگىنىپ يەتكىلى، تولۇقلى-

غىلى، پىشقىلى بولىدۇ. پەقەت ئادەملىك تەبىئىتىمىز بۇزۇلۇپ كەتكەنلىكتىن ئادىمىي خارلىق — ئادىمىي ئىسراپچىلىقنى كەلتۈرۈپ چىقاردۇق. بۇلار ئادەم ئىسراپچىلىقىنىڭ بىرىنچى زىيىنى.

ئادەم ئىسراپچىلىقىنىڭ ئىككىنچى زىيىنى، يەنە شۇ بىكارچى، ھۇرۇن، ئارتۇقچە ئادەملەرنىڭ جامائەتلىشىپ، دوست تارتىشىپ، ئۇلپەتلىشىپ ... ئىش قىلىۋاتقان ياخشىلار ئۈستىدىن غەيۋەت ـ شىكايەت، ئەرزىيەت ـ بوھتان قىلىشلىرى؛ ئۆزلىرىنىڭ بىكارچىلىق سەۋەبىدىن تۆكۈلگەن ئابرۇيىنى پەردازلاپ: «قاراڭلار، قاراڭلار ... پالانچىلاردەك ئىش قىلغاندىن، ئىش قىلماي مەندەك بىكار ياشاپ ئۆلگەن ياخشى» دېيىشلىرى؛ ئىشلىگەنلەرنىڭ ئىشلىمىگەنلەر تەرىپىدىن بىھۇدە ھاقارەتلىنىپ سىستىلىشلىرى بولدى. ھازىر جەمئىيىتىمىزدە ئىشچانلاردىن ھۇرۇنلار كۆپ بولۇش، ئىشلەپ زىيان تارتقان ـ ۋەيران بولغانلاردىن ئىشلىمەي چىشلەيدىغان، جاپا تارتماي ھۇزۇر ئالىدىغان پۇرسەتپەرەسلەر كۆپ بولۇش، ئىشلىمەي پايدا ئېلىپ، ئىشلەپ زىيان تارتىشتەك تەتۈر ئىشلار خېلى بار. تېخىمۇ قىزىقارلىقى، ئىشلەپ بالاغا قالغانلاردىن قۇرۇق گەپ سېتىپ شەھەر ئالغان نوچى بولۇش؛ قاپاق پۇل بولماي، باراڭ پۇل بولۇش؛ ئىش مەيدانىدا ئۆلۈش ـ تىرىلىشى بىلەن كارى يوق ئىشلەۋاتقانلارنى چەللىدە ئات چاپتۇرۇپ، مۇزدىن ئوت چىقىرىدىغانلار ئۆزلىرىچە «باھالاپ» سېسىتىپ ئوينايدىغان، شۇ ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ناد-كورلۇقىنى ياپىدىغان ئىشلار جەمئىيەتنىڭ بىر بۆلىكى بولۇپ قالدى. بۇنداق ئىش ئاۋام ـ خەلقنى گاڭگىراتتى. ئۇنداقلار ئۆزى تېرىقتەك ئىش قىلماي تۇرۇپ، تاغدەك ئىش قىلغانلارنى خەلققە نادان، بايلارغا ھاڭ قىلىپ كۆرسەتتى. نادان مىسىر خەلقى ناپالىئون «قۇرئان»نى بېسىپ تارقىتىپ بەرگىنى ئۈچۈن، ئۇ كىشىنى ئۇلۇغ بىلىپ، مىسىرنى بېسىۋالغاندا پۇشايمان قىلىشقاندەك؛ لى شىفۇ تۆمۈر خەلپىگە «قۇرئان» تەقدىم

قىلىپ ئىشەنچكە ئېرىشىپ، خەلىپىنى ياڭ زىڭشىڭغا تۇتۇپ بەرگەندە كېچىككەندەك ... پۇشايمانلىق ئىشلار بىزدە داۋاملىشىۋاتىدۇ. كوچىدىكى يانچۇقچى، دۇرۇس ئادەمنى «يانچۇقچى» دەپ بالدۇر ۋارقىرىۋالسا، خالايىق بىگۇناھ ئادەمنى يانچۇقچىغا تۇتۇشۇپ بەرگەندەك كۈلكىلىك ئىشلار بىزدە بۇرۇنمۇ بولغان، ھازىرمۇ بولۇۋاتىدۇ ... «ئۇلۇغ ئىش قىلالمىغان ئادەم، ئۇلۇغ سۆزلەشكە ئۇستا بولىدۇ» دېيىشىدۇ، خالايىق. قىسقىسى، ئىشسىز ئادەملەرنىڭ ئىككىنچى چوڭ زىيىنى: ئىشلەيدىغان ئادەملەرگە ھاقارەت - تۆھمەت قىلىپ، قۇرۇق گەپ بىلەن سېسىتىپ قارا سۇۋاشتەك «ئىشلىگەنلەرگە ئۇۋال قىلىش زىيىنى» دىن ئىبارەت. ئېچىنىشلىقى شۇكى، بۇنداقلار ئىشلەۋاتقانلارنىڭ يولىنى توسۇشقا، يولىغا ئورا كولاشقا ئۇستا بولۇپ، شۇ قىلىقنى ھەتتا «كەسىپ» قىلىۋالغان. شەكلى شۇكى: ياخشىلارنى بۆ - بۆ كۆرسىتىپ، سورۇنلاردىن، سەھنىلەردىن توسايدۇ، قورققاق سالىدۇ ۋە ئوبدان ئىشلەۋاتقانلارنىمۇ ئۆزىگە ئوخشاش ئىشسىز، لاكات، گەپ خالتىسىغا ئايلاندۇرۇپ قويىدۇ. ئاندىن كېيىن: «قۇرۇق گەپ قىلىدۇ، ئىش قىلمايدۇ» دەپ سېسىتىشنى باشلايدۇ...

ئۈچىنچى زىيان: نادان، ھۇرۇنلارنىڭ ئىشقا ئاتلىنىشى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان زىيان. بۇلار ئىشقا كىرىشسە، ئىشنى ھەق - دادىغا يەتكۈزۈپ قىلىش ئەمەس، بەلكى ئىشنى بۇزۇپ، يوققا چىقىرىپ ۋەيران قىلىش بىر ئوبدان ئىشنىمۇ ئۆزىگە ئوخشاش ھالاكەت گىردابىغا دۇچار قىلىدۇ. ئىش باشلاشتىن ئىلگىرى ئۇلار شۇ ئىشنىڭ ئېپى - جېپىنى ئىش ئىگىسىدىن ئوبدان قېتىرقىنىپ ئۆگەنمەيلا، تۆگىنى ئۇسسۇلغا سالسا، يەتتە تاختا يەردىكى زەدەكنى پېتىقلاپ بىكار قىلغاندەك، ھەممىنى ۋەيران قىلىدۇ. ئاۋۋال تەربىيىلىنىپ ھۈنەرنى پىششىق ئۆگىنىپ ئاندىن ئىش قىلاي دېمەي، تەنتەكلىك قىلىدۇ ياكى دورايدۇ.

www.uyghurkitap.com

بىرسى ئاشخانا ئاچسا، ئۇنى كۆرۈپ بىقىپ ھەممىسى ئاشپەز بولۇۋالىدۇ؛ بىرسى تالقان چىقارسا، ھەممىسى تالقانچى، بىرسى تەييار چۆپ ئىشلىسە، ھەممىسى چۆپچى، بىرسى چاينى بازارغا سالسا ھەممىسى چايچى، بىرسى سوپۇن ئىشلىسە ھەممىسى سوپۇنچى، بىرسى چىش پاستىسى ئىشلىسە، ھەممىسى «ياگاۋچى» بولۇۋالىدۇ. باققال تۇگمەنچى بولسا، موزدۇزمۇ تۇگمەنچى بولۇۋالىدۇ... ئاخىرى ھېچقايسىسى تۇزۇك راۋاج تاپالماي، ھاڭدىن تەڭ غولىغان تاشلاردەك ئۈنسىز غايىب بولىدۇ. ھېچقايسىسى ئۆزىنى دەڭسەپ بىقىپ «مەن قايسى كەسىپنىڭ ماتېرىيالى» دېگەننى ئەستايىدىل دىتلىمايدۇ؛ ئۆزىنى تاپالماي، ئۆزىنى ئىزدەيدۇ. يېڭىلىق يارىتىشقا، ئۇزاق مۇددەت مەۋجۇت بولۇپ گۈللىنىشكە ھەرىكەت قىلمايدۇ، خاسلىققا، تەڭداشسىزلىققا ئېتىبار قىلمايدۇ...

ئەلۋەتتە يۇقىرىقىلار ئىچىدە يول ئېچىپ ئالغا ئىلگىرىلەۋاتقان، دادىل يېڭىلىق يارىتىپ ئۆزىنى كۈچلەندۈرۈۋاتقانلار، ئۆز خاسلىقى ــ ئەۋزەللىكى بىلەن مەملىكەتكە ۋە دۇنياغا يۈزلىنىۋاتقانلار، قىسقىسى، بۇ يولدا ھەقىقىي ئەجىر قىلىپ، ھالال تەر تۆكۈۋاتقانلار بار. ئەمما، ئۇنداقلار سامان بۇغدايىنى كۆمۈۋەتكەندەك، قۇم ــ بوران گۆھەرنى كۆمۈۋەتكەندەك ھالەتكە دۇچار بولماقتا.

بىزنىڭ مۇشۇنداق بولۇمسىزلىقىمىز، قاملاشماسلىقىمىز بىزنى ياقا يۇرتلاردا ھەتتا ئۆز يۇرتىمىزدا ھېچكىم يېقىن يولىماس، ھېچكىم كۆزگە ئىلماس، ھېچكىم ئىشەنمەس ئارتۇقچە ئادەملەر توپىغا، تۇزۇككىنە قەدىر ــ قىممىتى، يۈز ــ ئابرۇيى يوق مەخلۇقلارغا ئايلاندۇردى. ياقا يۇرتلارغا بارساق كىملىكىمىزنى كۆرۈپ بىقىپ «كەچۈرىسىز، سىزگە ياتاق بېرەلمەيمىز» دەيدۇ؛ ئىشقا ئالىدىغان بازارغا بارساق، خوجايىنلار «كەچۈرۈڭ، سىزنى ئالالمايمىز» دېگەن گەپنى خاتىرجەم دەۋېرىدۇ...

مانا بۇ — خارلىق، مانا بۇ سېسىقچىلىق بولۇپ، ئۇنى ئۆزىمىز كەلتۈرۈپ چىقارغان! بۇ ئادەم ئىسراپچىلىقى بولماي نېمە؟ ئەمەلىيەتتە ھەر نەرسىنى: بىر تال داننى، بىر سىنت پۇلنى، بىر تال كۆمۈرنى، بىر تامچە سۇنى، ئۆزىمىزنىڭ بىر تال مويىمىز... بېشىمىزدىن پۈتمىزنىڭ تىرنىقىغىچە ھەممىنى قەدىر - قىممەتلىك قىلىدىغان — ئىسراپ قىلمايدىغان ئۆزىمىز ئىدۇق. كەمبەغەلمىز مىكىن دېسەك، بىزدىن نامرات ئافرىقىلىقلارنى كۆرەيلى؛ سەتمىكىن دېسەك، بىزدىن سەتلەرگە قاراپ باقايلى؛ دۆتمىكىن دېسەك، خەقنى كالۋالىقتا سېسىتىمىز. قىسقىسى، بىزنىڭ ھەر خىل بولمىغۇر قىلىقىمىز — خۇلقىمىز بىزنى سەت ھەم نامراتلارغا ئايلاندۇرۇپ قويدى. مەن بۇ ھەقتە بۇنىڭدىن ئون يىل بۇرۇن توختالغان ئىدىم ... مەن يازسام مۇشۇنداق يازىدىكەنمەن ياكى يازماي سىڭگەن نېنىمنى يەپ، ئىسسىق ئۇمىچىمنى ئىچىپ ئولتۇرىدىكەنمەن. بەزىدە راست گەپ، سەممىي مەسلىھەت مۇشۇنداق ئاچچىق بولىدىكەن، قۇلاققا سەت ئاڭلىنىدىكەن! بۇ گەپلىرىم خېرىدارسىز قالماس دەپ ئويلايمەن. ئەمما، بىر تەرەپلىمە گەپ قىلغان بولسام، مېھرىبان، باغرى يۇمشاق خەلق كەچۈرگەي.

9. ئەدەبىيات - سەنئەتتىكى ئىسراپچىلىق

ئەسلىدە كاتتا مۇراسىم، مەرىكىلەردە ھەيۋەتنى نامايان قىلىدىغان ناغرا - سۇنايلىرىمىزغا بۇگۈنكى كۈندە نېمە بولدىكىن؟ بىرەر كىچىك بوتكىدا تىجارەت باشلانسىمۇ، بىرەر دۇكاندا ئۆتمەس ماللىرىنى تۆكمە قىلىپ ساتسىمۇ، بىرەرسى مەيخانا، ئېلمىي قىمارخانا ياكى مۇنچا ئاچسىمۇ ئەتراپىدا ئادەم يىغىش ئۈچۈن سۇناي چىرقىراپ، ناغرا تاراڭلاپ كېتىدىغان بولۇپ كەت-

تى! ئەدەبىيات ـ سەنئەتتىكى بۇنداق ئىسراپچىلىقلار ئەزۋەيلەپ باشقا ئىسراپچىلىقلاردىن ئېشىپ كەتتى! ئۈرۈمچىدەك كاتتا سايا-ھەت شەھىرىدە، سىياسىي، ئىقتىساد، مەدەنىيەت مەركىزىدە كوچىغا چىقساقمۇ، ناخشا، مۇزىكا دەستىدىن خاتىرجەم يول ماڭغىلى بولماي قالدۇ. ئەنە شۇ يۇرەككە ھۇزۇر بېرىشكە تې-گىشلىك ناخشا، مۇزىكا — ھەر خىل ئاۋاز، ھەر خىل تۇراقتا ياڭراپ، ئالەمنى مالەم قىلىپ، ھېچكىمنى خاتىرجەم كوچا ئارى-لىغىلى، شېرىن خىيال سۈرگىلى ياكى ئۆزئارا سالاملىشىپ ئازادە ھال ـ مۇڭ قىلىشقىلى قويمايدۇ. ئۇيغۇر بازارلىرىنىڭ ئاۋات كوچا ـ رەستىلىرى ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ دەستىدىن ئون توققۇزىنچى ئەسىردىكى جەنۇبىي شىنجاڭ بازارلىرىدىكى ئات ـ ئېشەك باغلايدىغان دەڭ ـ سارايلارغا، چارۋامال بازىرىغا ئوخشاپ قېلىۋاتىدۇ. خۇددى دەڭ ـ سارايدا بىر ئېشەك ھاڭرىسا، مىدە، ھاڭگا، چوڭ ـ كىچىك ھەممىسى ئارقىدىن ھاڭراپ كەتكەندەك، دەڭ ـ سارايلارغا ئات ـ ئېشەكلەرنى باغلىغان بىلەن ئۇنىڭ زۇۋانىنى ھېچكىم باشقۇرمايدۇ، دەڭجا پەقەت ئورۇن ھەققى، ساقلاش ھەققىگە چۈشكەن پارچە پۇللارنى ساناشنى بىلسە بولدى! مۇشۇنداق بولۇۋەرسە، ئاۋات بازار ـ رەستىلىرىمىزنىڭ ساغلام، مەدەنىي، تىنچ ـ ئاسايىشلىق ھالىتىگە، شەھەرلىرىمىزنىڭ گۈ-زەللىك ئوبرازىغا چوڭ نۇقسان يېتىدۇ. «ياخشىدۇر ساز ئۇنى يىراقتىن پەقەت...» دېيدۇ ئۆمەر ھەييام بىر رۇبائىيسىدا. بىر مۇھاجىر دوستۇم مۇشۇ ھالەتنى كۆرۈپ شۇنداق دېدى: «باشقا ئەللەردە كوچىلاردا ئاپتوموبىللار ئۇنلۇكرەك سىگنال بەرسىمۇ، كىشىلەر ئاممىۋى سورۇنلاردا تاسادىپىي ۋارقىراپ تاشلىسىمۇ، ھەتتا سېغىز چايناپ ـ پۈۋلەپ ماڭسىمۇ جەرىمانە قويۇلىدۇ. بۇ يەردە مۇشۇنداق ۋارقىراش ـ جارقىراشلارنى، قالايمىقان خىرىدار چاقىرىشلارنى باشقۇرىدىغان ئىش يوقمۇ؟ باشقا ئەللەردە چۈشىن ئۈچىسىمۇ، ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ، بۇ يەردە بومبا چۈشسىمۇ، ئاڭلان-

مىغۇدەك... خەيرىيەت، باللارغا ئالىدىغان سوۋغاتلارنى باشقا
يەردىن ئالاي...» مەن بۇ گەپلەرگە نېمىدەپ جاۋاب قايتۇرۇشنى
بىلەلمەي دۇدۇقلىدىم.
دېمىسىمۇ شۇنداق. نۆۋەتتە رېستورانلار بىلەن كوچىلاردىكى
ناخشا، ئۇسسۇل، مۇزىكا سېتىپ جان باقىدىغان جانباقتىلار
كىشىلەرنى ناخشا، ئۇسسۇلدىن بىزار قىلىپ، سېسىق كېكەر-
تىشكە ئۈلگۈردى. رادىئو، تېلېۋىزىيىلەرمۇ بىلىم، ئۇچۇر، مە-
دەنىيەت تارقىتىشتىن كۆرە ناخشا ـ ئۇسسۇل ئىشلەشتە، ئېلان
ئىشلەشتە كۆپرەك بەسلەشتى. ئۇلار تالقانچىلار، سوپۇنچىلار،
ئۇسسۇلچىلار، دورىچىلارنىڭ خېرىدار چاقىرىدىغان كارنايلىرىغا
ئايلىنىپ قالدى. خەلقىمىز چىن كۆڭلىدىن سۆيگەن نى ـ نى
خەلق ناخشىچىلىرىنىڭ ناخشىلىرى كوچىدىكى سېسىپ كېتەي
دەپ قالغان، ۋاقتى ئۆتكەن ئالما ـ نەشپۈتلەردەك تۆكمە قىلىپ
سېتىلىۋاتقانلىقىنى، بەزىلىرىنىڭ توپا بېسىپ تۇرغانلىقىنى
كۆرمىدۇقمۇ؟ مانا بۇ، ئېچىنىشلىق رېئاللىق! سەنئەتكارلار
سۇرىتىنى، ئاۋازىنى سېتىپ كۈن كەچۈرىدىغانلار بۇلارنى تۇزۇك-
رەك ئويلىشى كېرەك ئىدى! مانا بۇ، سەنئەتتىكى ئىسراپچىلىق-
نىڭ بىر تۈرى.
ئىككىنچىسى، تېخىمۇ غەلىتە: ئەسكى قاپاقتىن سۇ تۆكۈل-
گەندەك «ها...» قىلىپ ئاۋازى چىققانلا ئادەم ناخشىچى، قولىنى
دولىسىدىن ئېگىز كۆتۈرەلىگەن ئادەملا ئۇسسۇلچى، بىرەر خىل
سازنى تىرىڭلىتالىغان ئادەم كومپوزىتور، يانچۇقى جىق ئىشتان،
دەسمالسىمان بۆك كىيگەنلا ئادەم فىلىم ئىشلىگۈچى، رېژىس-
سور، خەت يازالايدىغانلا ئادەم يازغۇچى، قاش ـ كۆزىنى ئويىنىتا-
لىغانلىكى ئادەم ئۆزىنى ئارتىس دېسە بولىدىغان بۇ داشقايناق
ئىش، ئالتۇندەك مىللىي ئەدەبىيات ـ سەنئەت كەسپىنى ۋە
بازىرىنى كاساتلاشتۇردى. بۇ ساھەلەردە، شاپاقـقا چۈشۈن ئولاش-

www.uyghurkitap.com

قاندەك ئۇلاشقان ئادەمنىڭ تولىلىقىدىن قايسىسىنىڭ نېمە ئىش قىلىدىغان ئادەملىكىنى بىلگىلى بولماي قالىدۇ. ناۋادا ھەممىسى ياخشى قىلالايدىغانلاردىن بولسا، گۈل ئۈستىگە گۈل چەككەندەك ئىش بولماسمىدى؟ ھەممىسى ھەممە ئىشنى «قىلالايدۇ»، ئەپسۇس، كۆپىنچىسى شۇ ئىشنى ھاردۇق چىققۇدەك، مۇرادىغا يەتكۈزۈپ قىلالمايدۇ! ئۇنداقلاردا نە كەسپىي بىلىم، نە ئادىمىيلىك قىممەت، نە ئۆزىنى ئۆزى سورايدىغان روھ، نە نورمال ئەخلاق بولمىسا… كاتتا دۇكان ئېچىپ، ناخشا ـ ئۇسسۇلنى سېتىپ باي بولۇپ ئېسىل ماشىنىدا ئولتۇرغان بىر خوجايىن قايسى بىر كۈنى ماڭا: «قانداق بولسا نېمە كارىم، پۇل تاپسام بولدىغۇ؟» دەپ خاتىرجەم كۈلدى. ئۇ قاچانغىچە كۈلەركىن تاڭ؟

بۇ نۆۋەتتە يەنە بىر ئىشنى ئايرىم، ئالاھىدە كۆرسىتىپ ئۆتۈش كېرەك. ئۇ بولسىمۇ كىتابچىلىق. يۇقىرىقى گېپىمىزنىڭ داۋامى: بىرسى كىتابچى (چىقارغۇچى، ساتقۇچى) بولۇپ پۇل تاپسا، ھەممىسى دوراپ كىتابپۇرۇش بولۇپ، مائارىپقا مەسئۇل رەھبەر، ۋالىي، ھاكىم، شۇجى، جۇيجاڭ، مۇدىرلارغا پۈكلىنىپ يۈرۈپ مەكتەپتىكى باللار ئارقىلىق ئاتا ـ ئانىلارنىڭ يانچۇقىدىكىنى سىرىپ پۇل تېپىپ، باي بولىدۇ. پۇل تاپتىم، يۈز تاپتىم دەپ، مەڭزىنى پومپىچىكىنىڭ خورىزىدەك قىزارتىپ گىدىيىپ يۈرىدۇ. گەرچە دۆلەت نۇرغۇن مەبلەغ ئاجرىتىپ نامرات رايونلاردىكى دېھقان ـ چارۋىچىلار پەرزەنتلىرىنىڭ مەجبۇرىيەت مائارىپى مەزگىلىدىكى كىتاب ـ ماتېرىيال خىراجىتىنى كۆتۈرۈۋەتكەن بولسىمۇ، تۈرلۈك شەكىلدىكى ئانچىلا ئىلمىي قىممىتى ۋە ئىجابىي قىممىتى بولمىغان، دەبدەبىلىك ناملاردىكى گۈلدۈرى بار، يامغۇرى يوق «قوشۇمچە ماتېرىيال»، «ياندا شىما مەشىق»، «زۆرۈر ئوقۇشلۇق» دېگەندەك نەرسىلەر مەكتەپلەرنىڭ ئەتراپىنى چۆرگىلەپ تۇرۇپتۇ… بۇنداق ئادەمنى تەڭقىسلىقتا

قويۇدىغان ھالەت ئاددىي خەلقنى، سەبىي باللارنى كىتابتىن بىزار قىلىدىغان، كىتاب دېسە بېشى ئاغرىيدىغان قىلىپ قويىدۇ! «كىتاب» دېسە، مەكتەپتىكى باللار، ئۆيدىكى ئاتا ـ ئانىلارنىڭ يۈرىكى سىرقىرايدىغان ھالەت شەكىللىنىدۇ. «تۇخۇم ساتقان، بۇغداي ساتقان پۇللىرىمىزنى گالغا ئىشلىتەرمىزمۇ، ئۇچىمىزغىمۇ؟ ياكى مەكتەپكە تۆلەرمىزمۇ؟» دەپ يۈرەكئالدى بولۇشىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، كىتاب بازىرى قويۇۋېتىلگەن، «ئۆزى پۇل تۆلەپ كىتاب چىقىرىش» مودا بولۇۋاتقان بۈگۈنكى دەۋر نۇرغۇن ئادەمنىڭ كۆڭلىگە كىتاب نەشر قىلىپ نام چىقىرىشنى، پۇل تېپىشنى شېرىن ۋەسۋەسە قىلىپ سالدى. بۇمۇ نۆۋەتتىدە پاخال كىتاب كۆپ بولۇش، ئەخلەت كىتاب كۆپ بولۇش، تۈزۈك نەپ تەگمەيدىغان ئادەتتىكىچە كىتاب كۆپ بولۇشنى پەيدا قىلىپ، ئەقىل ئىسراپچىلىقى، ۋاقىت ئىسراپچىلىقى، قەغەز ئىسراپچىلىقىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. ئومۇمەن، ئارىمىزدىكى بىر قىسىم نادان، تەنتەك، بەتنىيەت ئادەملەر خېلى ئوبدان ئىش، ئوبدان كەسىپلەرنىمۇ سەسكىنىشلىك، ئىناۋەتسىز، سېسىق نەرسىگە ئايلاندۇرۇشقا ئۈلگۈردى!

ئەدەبىيات ـ سەنئەت ساھەسىدىكى ئادەمنىڭ كۆڭلىنى ئېلىشتۇرىدىغان بۇنداق ئىشلارنى بىر نېمە يېزىپ تۈزىگىلى بولمايدىغان دەرىجىگە يەتتى. ناخشا ـ ئۇسسۇل سېتىپ جان باققۇچىلار ئۆز سەنئەتكارلىرىنىڭ يۈزىنى، تۇرقىنى، سۈرىتىنى سېتىپ سېستىپ بولۇپ، ئەمدى ئۆزبېكنىڭ، تۈركنىڭ، ھىندىنىڭ يەنە ئالاكىمىنىڭكىنى ئۆزگەرتىپ سېتىپ، مىللىي ئەدەبىيات ـ سەنئەتتە ئاسىيلىق قىلىش جىنايىتى ئۆتكۈزمەكتە. مېنىڭچە، مىللىي سەنئەتنى ئىسراپچىلىق بىلەن ئۆلتۈرۈۋاتقان، مىللىي سەنئەتنى ئەبجەش قىلىۋاتقان، مىللىي سەنئەت مۇھىتىنى بۇلغاپ بۇزۇۋاتقانلارنى دەرھال نوختىلاش كېرەك.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

10. ئوزۇقلىنىش جەھەتتىكى ئىسراپچىلىق

بىزدە قان قويۇق بولۇش، مېڭە قان تومۇرلىرى قېتىشىش، قان بېسىمى يۇقىرى بولۇش، ئاشقازان يارا بولۇش، ئاشقازان سوۋۇپ كېتىش، زىيادە جىددىيلىشىش، ھارغىن بولۇش، يۇرەك رېتىمسىزلىشىش، بۆرەك زەئىپلىشىش ··· دېگەندەك تۇرلۇك كېسەللىكلەر كۆپ كۆرۈلۈۋاتىدۇ. ئادەملەر ئۆمرىگە ئىشەنچ قىلالماسلىق، دوختۇرخانىغا تولا قاتراش، تۇيۇقسىز ئۆلۈپ كېتىش، تۇنۇگۇنكى ساپساق ئادەم بۇگۇن يوق بولۇش ··· دېگەندەك ئىشلار بىزنى كېسەلچان ياكى قاقسەنەم نامرات قىلىپ تاشلاۋاتىدۇ. ياپياش تۇرۇپ ئاياللار تۇل، بالىلار يېتىم بولۇش، خېلىلا ھاللىق ئائىلىلەر مەلۇم بىر ئائىلە ئەزاسىنىڭ كېسىلى تۇپەيلىدىن «بېلى ئۇشتۇلۇپ كېتىش» قىسمىتىگە دۇچار بولۇۋاتىدۇ. ئۆلگەنلەرنى كۆمۇپ، يىغلاپ ـ قاقشاپ ئۇزىتىۋاتىمىز، ئەمما بۇنىڭ سەۋەبىنى سورايدىغانلار، سورىسا دەپ بېرەلەيدىغانلار ئاز بولۇۋاتىدۇ. بۇنىڭدا نۇرغۇن سەۋەبلەر بولۇشى مۇمكىن، ئەمما مۇھىم بىر سەۋەب: ئوزۇقلۇق تەڭپۇڭلۇقىنىڭ بۇزۇلۇشى، ئوزۇقلىنىشتىكى بىر تەرەپلىمىلىك، ئىلمىي بولماسلىق ئادىتى. ئېنىقكى، ئوزۇقلىنىشتىكى ئىسراپچىلىق بىھۇدە ئۆلۇمنى كەلتۇرۇپ چىقارغان. «قارنى يامان ھېيتتا ئۆلەر»، «ئاچلىقتىن توقلۇق يامان» دېگەن ئاتا سۆزى بۇ يەردە ئىسپاتلىنىۋاتىدۇ. ھازىر ئاچلىقتىن ئۆلگەن، ئۆلۇۋاتقان ئادەم يوق. جۇڭگودا ئاچلىقتىن ئۆلگەن ئادەمنىڭ بولماسلىقى دۇنيانى ھەيران قالدۇرىدىغان بىر مۆجىزە بولسا، يەنە جۇڭگودا توقلۇقتىن ئۆلۇپ كېتىۋاتقانلارمۇ ھەيران قالارلىق مۆجىزە بولسا كېرەك.

كىشىلەرنىڭ تۇرمۇش قارىشى، قىممەت قارىشىنىڭ يېڭىلى-

نىشىغا ئەگىشىپ، ئىلىمىزدە ئادەملەر سالامەتلىككە، ئوزۇقلى-
نىشقا ئېتىۋار بېرىپ، ساغلام - سۈپەتلىك ياشاش ئادىتىنى
يېتىلدۈرۈشكە باشلىدى. بۇنى ھېس قىلغان دورا سودىگەرلىرى
سۈنئىي كۆكتەك بىر يۇمىلاپلا «ئوزۇقشۇناس» لارغا ئۆزگىرىپ،
قۇۋۋەت تولۇقلىغۇچى، ئوزۇقلۇق دورا ئىشلەپچىقارغۇچىغا ئايلان-
دى. دوراپۇرۇشلارنىڭ مۇتەخەسسىسلەرنى شىپى كەلتۈ-
رۈپ مەھسۇلاتلىرىنى ماختىشى، پو ئېتىشلىرى كىشىلەرنى
ئاغزىغا قارىتىدۇ ۋە جەلپ قىلىدۇ. تۇرمىغاننى تىك تۇرغۇزۇپ،
قىسقىنى ئۇزارتىپ، سەتنى چىرايلىق، ئۇزۇننى قىسقا قىلىپ،
گاچىنى سۆزمەن، پاشىنى تۆگىگە ئايلاندۇرۇۋېتىدۇ! بەزىلىرى
«بىر ئوكۇل بىلەن مۇنداق قىلىۋېتىمىز» دەپ كوچىنى بېشىغا
كىيىدۇ. بەزىلىرى ھەتتا سەكسەن ياشلىق قېرىنى ئون سەككىز
ياشلىقنىڭ جاسارىتىگە ئىگە قىلارمىش!... گەرچە بۇ تەبىئەت
قانۇنىيىتىگە خىلاپ، ئىلمىيلىكى يوق گەپلەر بولسىمۇ، غەپلەت
باسقان، گاڭگىراپ قالغان چاغلاردا بۇ قىسماققا چۈشمىگەن،
بۇنداق ھۆل كېسەككە دەسسىمىگەنلەر ئاز ياكى يوق دېيەرلىك.
مۇشۇ سەۋەبلىك بىھۇدە ئۆلۈپ كەتكەن نادان، ساددا كىشىلەرمۇ
ئاز ئەمەس.

ئۆز گېپىمىزگە كەلسەك، ئوزۇقلۇقنىڭ تەڭپۇڭسىزلىقى
بىزنى بىھۇدە ئۆلۈمگە سۆرەيدىغان دورغا بولدى. ئوزۇقلۇق تەڭ-
پۇڭلۇقىنى ساقلىيالماي بەدەندىكى ماددىلار تەڭپۇڭلۇقىنى، سا-
لامەتلىك تەڭپۇڭلۇقىنى يوقاتقان مىڭلىغان بىتەلەيلەر ئىچىدە
مەنمۇ بار. شۇنى بىلدىمكى، ئىنسان ئوزۇقلۇق ئارقىلىق ئۆز
بەدەن تەڭپۇڭلۇقىنى ساقلاشقا، بەدەن تەڭپۇڭلۇقى ئارقىلىق سا-
لامەتلىكنى ساقلاشقا دىققەت قىلىش — جاھاندا ھېچنېمىگە تې-
گىشكىلى بولمايدىغان زور بىلىم ئىكەن. ئۇيغۇر تېبابىتى ۋە
مىللىتىمىزنىڭ ئەنئەنىۋى يېمەك - ئىچمەك ئادىتى ئەجدادلىرى-
مىزنىڭ ئەقىل - پاراسىتىنىڭ مەھسۇلى ئىكەن. ئۇنىڭدا بىز

هازىر بىلىشكە، ئىشلىتىشكە تېگىشلىك، ئەۋلادلارغا مىراس قىلىپ قالدۇرۇشقا تېگىشلىك نۇرغۇن نەرسىلەر بار ئىكەن. قانداق قىلغاندا ئىنسان ئوزۇقلۇق ئارقىلىق ئۆزىنى تەڭشەپ، ئۆزىنى تەڭشەش ئارقىلىق سالامەتلىكىنى ئاسراش مۇددىئاسىغا يېتەلەيدۇ؟ مېنىڭ ساغلاملىقتىن زىيان تارتىپ تاپقان ئەقلىي خۇلاسەم مۇنداق: ئىنسان ئانىنىڭ باغرىدىن تۇغۇلۇپ يورۇق دۇنياغا كۆز ئاچقاندا ئېرىشكەن تۇنجى ئوزۇقلۇق — ئانا سۈتى. ئىنساننىڭ تۇنجى ئوزۇقلۇقى سۈت بولغانىكەن، «ئەتىگەندە نېمە يېسەڭ، كەچكىچە شۇ» دېگەن قائىدە بويىچە سۈتتىن ئىبارەت سېھىرلىك، سىرلىق، كاتتا ئوزۇقلۇق ئىنسان ھاياتىنىڭ بېشىدىن ئاخىرىغىچە «ئۆمۈرلۈك ئوزۇقلۇق» بولۇشى كېرەك. سۈت نەدىن كېلىدۇ؟ ئۇ ئانا تېنىدىن، گۆشتىن كېلىدۇ. ئادەملەر بولسۇن ياكى سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلار بولسۇن، سۈت ئەمگۈچىلەر سۈت ئەممەيدىغانلاردىن كۈچلۈك بولۇپ، دۇنيانى سورايدۇ. سۈت ئېمىپ چوڭ بولىدىغان شىر، يولۋاس، قاپلان، بۆرە، قوتاز… لارنىڭ ھەممە تەرىپى سۈت ئەممەيدىغانلاردىن كاتتا بولىدۇ. ئايروپىلان يېقىلغۇ بولمىسا ئۇچالمىغاندەك، ماشىنا ماي بولمىسا ماڭالمىغاندەك، ئادەم بالىسى سۈت بولمىسا ئەي بولمايدۇ، سۈت بولمىسا ماڭالمايدۇ. سۈت بولمىسا، تۇرقى ئادەمدەك بولغان بىلەن، ئەقلى ئادەمدەك بولماي قالىدۇ. ھايۋان تەپەككۇر قىلالمىغان بىلەن، ئادەم تەپەككۇر قىلىدۇ. سۈت بىلەن كىرگەن تەپەككۇرنى بىز «سۈت بىلەن كىرگەن خۇي» دەيمىز. سۈت بىلەن كىرگەن خۇي، جان بىلەن تەڭ چىقىدۇ. بالىنىڭ ئىككى ياشقا كىرگۈچە ئانا سۈتى بىلەن بېقىلىشى ئۇنىڭ تۇنجى ئىنسانلىق قۇۋۋىتىنى شەكىللەندۈرۈش باسقۇچى ھېسابلىنىدۇ. ئىككى ياشتىن كېيىنكى بالىنى تۆگە سۈتى، كالا سۈتى ياكى قوي - ئۆچكە سۈتلىرى بىلەن ئوزۇقلاندۇرۇش بىزدە تەجرىبىدىن ئۆتۈپ ئەنئەنىگە، ئادەتكە ئايلانغان. شۇڭلاشقىمۇ ئاتا - بوۋىلىرىمىز

چوڭ بولمىغانلارنى «سۈت ئورۇقى» دەيدۇ. سۈت ئورۇقى بو-لۇش ئاجىزلىقنىڭ بەلگىسى. ئاجىزنى ھەممە باسىدۇ، بوزەك قىلىدۇ... سۈت دېمەك — ئادەملىك ئوزۇقلۇق، ئادەملىك سۈپەت دېمەكتۇر. سۈتتىن ئايرىلغان ئادەم سۈتتىن ئايرىلمىغان ئادەمگە قارىغاندا، چىراي، بوي، ئەقىل، كۈچ، سالامەتلىك جەھەتتىن تۆۋەن تۇرىدۇ؛ ئوخشاشلا سۈتتىن ئايرىلغان مىللەت سۈتتىن ئايرىلمىغان مىللەتكە قارىغاندا، چىراي، بوي - تۇرق، ئەقىل - پاراسەت جەھەتتە تۆۋەن تۇرىدۇ. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا تەڭلا ۋەيران بولغان ئىككى دۆلەتتە بىرلا ۋاقىتتا ئىككى ماقالە ئېلان قىلىنغان. يەنى گېرمانلار «گېرمانىيىنى بىر ئىستاكان سۈت قۇتقۇزۇۋالالايدۇ» دەپ، ياپونلار: «ياپونىيە-نى بىر ئىستاكان سۈت قۇتقۇزۇپ قالالايدۇ» دەپ ئاممىۋى تەش-ۋىقات ئېلىپ بارغان. دېگەندەك ئۇ دۆلەتلەر گەرچە ئۇرۇشتا ۋەيران بولغان بولسىمۇ، قەددىنى رۇسلاپ ھەر جەھەتتىن تىرى-شىپ ئىزدىنىپ، ئۆزىنى قايتا قۇدرەت تاپقۇزۇپ، بۈگۈنكى كۈنلەردە يەنىلا دۇنيا سەھنىسىنىڭ ئالدىنقى رېتىدىن ئورۇن ئېلىپ تۇرماقتا. ئەمدى مەن بۈگۈن ئۇلاردىن 70 يىل كېيىن بولسىمۇ، «بىزنى بىر چىنە سۈت قۇتقۇزالايدۇ» دەپ باقاي! چۈنكى بىزدە، سۈت - قېتىق ۋە ھەسەل ئىستېمال قىلىدىغانلارغا قارىغاندا، مەي - شاراپ ئىستېمال قىلىشقا ھەۋەس قىلىدىغانلار كۆپ بولۇپ كەتتى!

بۇرادەرلەر، قېرىنداشلار، بىز يەنىلا سۈت بىلەن گۆشنى ئاساس، خېمىرنى قوشۇمچە قىلىپ ئوزۇقلىنىشنى ئادەتكە ئايلان-دۇرايلى؛ مېۋە - چېۋە، كۆكتات، قارا ئاشلىقنىمۇ نەزەردىن يىراق قىلمايلى. قورۇغان تاماقنىڭ تەنىنى، ئەقلىنى، يۈرەكنى قورۇيدىغانلىقىنى ھېس قىلايلى؛ قورۇمىغان تاماقلار، خام قىيما تاماق، شورپا، گۆش - ياغلارنى چامغۇر، سەۋزە، پىيازلىرىمىز بىلەن بىللە خاتىرجەم يەۋېرەيلى. «گۆش - ياغ زىيانلىق» دېگەن

گەپنى ھېلىقىدەك ھەييار دوراپۇرۇشلار تاپقان. بۇلار ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرگەنلەرنىڭ، قېرىغىچە كېسەلگە دۇچار بولمايۋاتقانلارنىڭ، قېرىغىچە كۈچىدىن، ئەقلىدىن، جاسارىتىدىن قالمايۋاتقانلارنىڭ تەجرىبىلىرى، قىسقىسى، ئۆزىمىز ۋە پەرزەنتلىرىمىز ئۈچۈن ساق، خاتىرجەم، كۆڭۈللۈك ياشاش يوللىرىنى ئىزدەيلى. ئوزۇقلىنىشىمىز ئىلمىي، ئەقىلگە مۇۋاپىق ۋە لايىقىدا بولسۇن.

11. ئۇلۇغ سۆزلەش ئىسراپچىلىقى ۋە ھېكمەتلەر كاساتچىلىقى

يېقىندىن بېرى، سورۇن ـ سەھنىلەردە، مەتبۇئات ـ ئېكرانلاردا كۆپىنچە كىشى ئۇلۇغ سۆزلەش ـ چوڭ گەپ قىلىش ياكى ھېكمەت سۆزلەش مودىغا ئايلىنىپ قالدى؛ شۇنداق گەپ ـ سۆزلەر بازارلىق بولدى. گەپ قىلىش نۆۋىتىگە ئېرىشكەنلىكى كىشى ئاجايىپ ـ غارايىپ، ھەيۋەتلىك ـ دەبدەبىلىك سۆزلەرنى، شوئار توۋلاش تۇسىدىكى گەپلەرنى دېيىشكە باشلىسا، ئاڭلىغان كىشى چۈشىنىشكە ـ ھەزىم قىلىشقا، نورمال تىنىشقا ئۈلگۈرەلمەي بۇرۇختۇرما بولۇپ قالىدۇ. تەلەپپۇزى قاتتىق، قۇرغاق، سۇنئىي يامغۇر ياغدۇرۇشقا ئاتقان توپ ئوقلىرىدەك جاراڭلىق چىققان بۇ سۆزلەر باشقىلارغا ھەرگىزمۇ ئاشۇ سۆزلىگۈچى ئويلىغاندەك كاتتا ھۇزۇر بېرەلمەيدۇ. گەپنى ئۇدۇللا ئېيتساق، يۇقىرىقىدەك بايان قىلىشلاردا ئۇيغۇر تىلىدىكى شېئىرىي ئاھاڭدارلىق، نەپىس تەلەپپۇز، گۈزەللىك، ئويناقلىق، ئەۋرىشىملىك، سالماقلىق، چوڭقۇرلۇق، سۇزۇكلۇك، جەلپكارلىق، سىڭىشچانلىق قاتارلىق بىر قاتار ئالاھىدىلىكلەر ئۇنتۇلغان ياكى

بۇزۇۋېتىلگەن. ئۇنىڭ ئورنىنى زورۇقۇش، قوپاللىق، شوئار-
چىلىق، يېقىمسىزلىق ئىگىلىگەن! بۇ ئەلۋەتتە، بىزدەك بىر
قەدىمىي مىللەت ئۈچۈن زور چېكىنىش ۋە زور يوقىتىش. ئېنىق-
كى، ئوي - پىكرىمىزدىكى يۈزەكىلىك، بىرتەرەپلىمىلىك ۋە
تەلەپپۇزىمىزدىكى بۇزۇلۇش — ئىشەنچسىزلىك، مېھرىسىز-
لىك، قوپاللىق ئۇرۇقىنى ئارىمىزغا تېرىيدۇ.

ئۇيغۇر خەلقى چېچەن، پاراسەتلىك، سۆزگە ماھىر خەلق،
باتۇرلۇق قىسسەلىرى، قەھرىمانلىق داستانلىرى، شېرىن رىۋا-
يەت - چۆچەكلەر، ماقال - تەمسىل، تېپىشماقلار، بېيىت -
قوشاقلار، لەتىپە - چاقچاقلار ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ گۈزەل
تەلەپپۇزى، چۈشىنىشلىك بايانى ئارقىلىق قەلبلىرىمىزگە ئور-
ناشقان. شىلدىرلىغان بۇلاق سۈيىدەك قەلب ئېتىزىمىزغا سىڭىپ
كەتكەن، ئەللەي ناخشىسىدەك مۇڭ ۋە كەڭلىكنى ئۆز ئىچىگە
ئالغان. ئۇ ھەرگىزمۇ قۇلاققا سەت ئاڭلانمايدۇ ياكى تەننى شۈر-
كۈندۈرمەيدۇ. ئەكسىچە، شۇنداق يېقىملىق تەلەپپۇز - ئاھاڭلاردا
سۆزلەنگەن سۆز، نەسىھەت - مەسلىھەت، تەكلىپ، ئېيتىلغان
ناخشا — بىزگە مەستخۇشلۇق، قايىللىق، مايىللىق ئاتا قىلىپ،
جاھاننىڭ ھۇزۇرىنى بېرىدۇ.

كىشىلەر ھازىر گەپكە ئۇستا بولۇپ كەتتى، ھەتتا كىچىك
بالىلىرىمىزمۇ چاقماقتەك سۆزلەپ، ئادەمنىڭ مەستلىكىنى كەل-
تۈرىدۇ. ئەمما، ئويناپ سۆزلىسەكمۇ، ئويلاپ سۆزلىمىكىمىز،
سۆزلەش ئادىتىنى، يېقىملىق تەلەپپۇزنى بۇزماسلىقىمىز شەرت-
تۇر. سۆز يېقىملىق، چۈشىنىشلىك، لىرىكىلىق، ئوبرازلىق،
قايىل قىلارلىق... بولسا ئاڭلىغۇچىغا زوق ئاتا قىلالىسا، قانداق
ياخشى - ھە؟ ئادەم تېنىدىكى ھۈجەيرىلەر ھەردائىم يېڭىلىنىپ،
تولۇقلىنىپ تۇرىدۇ. ئەقىل ھۈجەيرىسىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە، ئەل-
ۋەتتە! تەبىئىي ئەقىل پەيدا بولۇش، تولۇقلىنىش - ئۇپراش

جەريانى خۇددى كىچە بىلەن كۈندۈز نۆۋەتلىشىپ تۇرغاندەك ئاي-
لانما جەريان. ئەمما، ئاشۇ يۇمران ھۇجەيرە، يېڭىلىنىپ تۇرىد-
غان نازۇك توقۇلمىلار قاتتىق ئاۋاز، زەھەردەك ئاچچىق قورۇمى-
لار، قۇۋۋەتسىز يېمەك - ئىچمەكلەرنىڭ زىيانكەشلىكىگە ئاسان
ئۇچرايدۇ. ھەسەلگە ئوخشاش تاتلىق - تۇرۇملەر كىشى كۆڭلىنى
ئاچىدۇ، مىجەزنى خۇشخۇي قىلىدۇ، كەيپىياتنى تەڭشەيدۇ. ياخ-
شى كەيپىياتتا ياخشى، شىرىن سۆز، ئىللىقلىق پەيدا بولىدۇ.
بۇنى ھەرگىزمۇ ئاددىي چاغلىماسلىقىمىز لازىم.
سۆزدىكى، يۇرۇش - تۇرۇشتىكى قوپاللىق بىزنىڭ نۆۋەتتى-
كى تۇرمۇش ئادەتلىرىمىز، يېمەك - ئىچمەك ئادەتلىرىمىز بىلەن-
مۇ مۇناسىۋەتلىك بولۇشى مۇمكىن. ئىلگىرىكىلەر، چوڭلار بىز
نۆۋەتتە ئادەتلىنىپ كەتكەندەك ئاچچىق نەرسىلەرنى ئاز يېگەن،
بىز ئىچىۋاتقاندەك زىيانلىق ئىچىملىكلەرنى ئىچمىگەن، بىز ھا-
شارغا بارىدىغاندەك ئالدىراپ يۈگۈرەيدىغان ئاتالمىش ئولتۇرۇش،
قاتار چاي، زىياپەتلەرگە بارمىغان ياكى ئاز بارغان. يېمەك -
ئىچمەكتە ئۆزگە خاس پەرھىز، قائىدىلەرنى قىلىپلاشتۇرۇپ،
مىجەزنى تەڭشەشنى بىلگەن. مۇلايىم، قائىدە - يوسۇنلۇق،
ھايالىق، خۇشخۇي، ئوچۇق، دادىل بولۇشقا ئەھمىيەت بەرگەن.
ئازادە، كەڭ كىيىملەرنى كىيىشنى تەشەببۇس قىلغان. ھازىرقى-
دەك كىيىمى تېشىدىن ئۆياتلىق ئەزالىرىنى كۆرگىلى بولىدىغان
نېپىز كىيىملەر؛ بەدەننى قىسىپ، چىڭ-قاپ ھازىرلا يىرتى-
لىپ - پارتلاپ كېتىدىغاندەك تۇرىدىغان تار كىيىملەر؛ كىيىمى
ئىچىدىكى «داس - تەڭلىدىن تېشىپ چىقاي دەپ قالغان قۇيماق
خېمىردەك» بولۇپ كەتكەن بەدەنلەر؛ مىللىتىنى، يېشىنى،
جىنسىنى كىيىمىدىن پەرەز قىلغىلى بولمايدىغان غەلىتە قىياپەت-
لەر بولمىغان... ھازىر شەھەرلەردىكى ئاياللىرىمىز ئىچىدە ئاتال-
مىش «مودا قوغلىشىدىغان»، غەلىتە كىيىنىشكە ھەۋەس قىلىد-

ـدىغان بىر تۈركۈم زامانىۋى ئانىلار خۇددى توك چۈجىسىدەك پەيدا بولدى ۋە كۆپەيدى. ئۇنداقلار چىرايلىق كۆكسى، يۇمشاق ساغرىسىغا بىھۇدە زۇلۇم قىلىپ، سۈت ماڭىدىغان يوللار، قان ئايلىنىدىغان تومۇرلارنى مەجبۇرىي ھالدا قىسىدۇ ۋە زورلاپ كېسەل بولىدۇ! بىر ئۇبدان سۇمبۇل چاچلىرىغا ئارام بەرمەي بۇگۈنى بىر خىل، ئەتىسى بىرخىل رەڭدە بويايدۇ، كېسىدۇ… بۇلارنىڭ ھەممىسى كىشىلەرنىڭ روھىي ھالىتىنى ئۇنىسىز، توختاۋسىز ئىنقىلاپ پسىخىكىسىنى قالايمىقانلاشتۇرىدۇ ۋە ئادەمنىڭ سۆزىگە، تەپەككۇرىغا، تۇرمۇش تەرتىپىگە ئۇزلۇكسىز، شەكىلسىز سەلبىي تەسىر پەيدا قىلىپ تۇرىدۇ…

خوش، گېپىمىز قوپال سۆزلەش ۋە «ھېكمەت كاساتچىلىقى» ھەققىدە. باشتا قەيت قىلغىنىمىزدەك، سورۇن، سەھنە، مەتبۇئاتلاردا ھېكمەت سۆزلەش ئادەم ئەقلىنى گاراڭ قىلىدۇ. سۆزلىگۈچىلەرنىڭ ئاغزى ئېچىلىسىلا، تاغاردىن شېغىل تۆكۈلگەندەك، ئۇجمە ئېغىتقاندەك تۆكۈلۈپ بولىدۇ؛ بەزىلىرى بىرتەرەپلىمە پىكىرىنمۇ ھېكمەت دەپ بازارغا سالىدۇ، ھەتتا بەزى مەتبۇئاتلار ئەسلىي تەبىئىتىدىن چەتلەپ، ھېكمەت يايمىسى ئېچىپ، يەسلىي بالىلىرىمۇ پېتەك ساتقۇچى مومايلاردەك ھېكمەت سۆزلەيدىغان بازارغا ئۆزگەردى. بىر قارىسا نورمال، ئاددىي، چۈشىنىشلىك گەپ قىلىدىغان ئادەم قالمىغاندەك! بۇنى يالغۇز مەن دېمىسەممۇ پۈتكۈل جامائەت كۆرۈۋاتىدۇ، بىلىدۇ.

بۇ يەردە تىلغا ئېلىپ تەكىتلەيدىغىنىمىز: سۆزلىگۈچى ياكى ئاتالمىش «ھېكمەت» ئوتتۇرىغا قويغۇچى كىم بولسا بولسۇن ئويناپ سۆزلىسەكمۇ، ئويلاپ سۆزلىمىكىمىز، سۆزلەش ئادىتىنى، يېقىملىق تەلەپپۇزنى بۇزماسلىقىمىز لازىم؛ سۆز قايىل قىلارلىق ۋە پاكىتلىق، يېقىملىق، چۈشىنىشلىك، لىرىكىلىق، ئوبرازلىق بولسۇن!

www.uyghurkitap.com

12. نام ـ ئاتاق ئىسراپچىلىقى ۋە ئاتاقسىزلىقتىن كەلگەن مەھرۇم قىلىش دىشۋارچىلىقى

(1) گەپنى ئاۋۋال ئاپتونومىيىمىزنىڭ مەركىزى بولغان
ئۈرۈمچىدىكى «دۆڭكۆۋرۈك» تىن باشلاشقا توغرا كېلىدۇ. چۈنـ
كى، مەندىن تارتىپ ھېچكىم شۇنچە يوغان ۋىۋىسكىلارغا ھەيۋەتـ
لىك يېزىلغان «دۆڭكۆۋرۈك بازىرى» دېگەن گەپنى دېگىلى ئۇنـ
ماي «ئەردوچو» دەيمىز ! ؛ بۇلاقبېشى بازىرى دېگەننى «سەنشىـ
خاڭزا» دەيمىز؛ مال بازىرى دېگۈمىز كەلمەي، «نەنمېن» دەيـ
مىز؛ «تۆرۈپ» دېگىلى ئۇنىماي، جاڭ چيەن ئۇيغۇرچە ئىسمىنى
خەنزۇلارغا «تۇلوبۇ» دەپ تونۇشتۇرغاندىكى تەلەپپۇز بويىچە
(كېيىنچە ئەھمەدنى ئەمەت دەپ تەلەپپۇز قىلغاندەك ئادەت بويىـ
چە) «لوبو» دەپ ئاتايمىز. يېقىندىن قۇرۇلۇپ ئۈرۈمچىگە ھۆسن
قوشقان، ساياھەتچىلەرنى كۆندىن ـ كۈنگە جەلپ قىلىۋاتقان
«خەلقئارا چوڭ بازار» نى ئەبجەش تىلدا «دا بازار» دەيمىز. ئەمەـ
لىيەتتە، بىر كىم شۇنداق ئاتاشقا مەجبۇرلىغان ئىشمۇ يوق!...
مانا بۇلار ئاڭلىق ـ ئاڭسىز ھالدا ئۆزىنى تاشلىۋېتىش، ئۆزىنى
كەمسىتىش، ئۆزىدىن، نام ـ ئاتاق ـ ئاتالغۇلاردىن ۋاز كېچىش
كېسەللىكى. بۇ بىر خىل ناچار كېسەللىك.

يۇقىرىدىكى بۆلەكتە دەپ ئۆتكىنىمىزدەك، تارىخىمىزدا سوـ
پىزىم يولى، سوپىزىم ئىدىيىسى ئۇيغۇر جەمئىيىتىنىڭ ھەممە
ساھەسىنى، بارلىق ئېسىل نەرسىلىرىنى بۇلغاپ بولغان. سوپىـ
زىم ئەل ـ يۇرتىنى گاراڭ، ھاماقەت قىلىشقا ئۈلگۈرگەن.
نەغمە ـ ناۋانى ئاۋام ئارىسىدىن چەكلەشكە كۆچەشكەنۇ، شۇ

زاماننىڭ مائارىپ مەركەزلىرى ـ ئالىي مەكتەپلىرى بولغان مەد-
رىسەلەرنى خانىقا قىلىشىپ تالڭ ئاتقۇچە نەشە چېكىشىپ، داپ
چېلىپ جەررە سالىدىغان ئورۇنغا ئايلاندۇرۇۋالغان. خەلقىنىڭ
نېمىسى ياخشى بولسا، شۇنىڭدىن بەزدۈرۈپ، ئۆزى تارتىۋېلىپ
ئۇنىڭ ھۇزۇرىنى ـ پەيزىنى ئۆزى كۆرگەن. باشقىلارنى «چىراي-
لىق، گۈزەل خوتۇن ئالماڭلار، بولمىسا بۇ دۇنيانىڭ مەئىشىتى-
گە بېرىلىپ كېتىپ، ئۇ دۇنياغا ئېسىلىپ قالىسىلەر» دەپ
قويۇپ، چىرايلىق خوتۇن ـ قىزلارنى ئۆزلىرىنىڭ قورۇلىرىغا
مال ـ چارۋىدەك كۆپ يىغىۋېلىشقان. ئۆزلىرىگە پايدىلىق پەتىۋا-
لارنى داۋراڭ قىلىپ، ئەل ـ يۇرتنى قايمۇقتۇرغان. بۇنىڭغا
قارشى چىققان ھوش ـ كاللىسى بار زېرەك ئادەملەرگە تۈرلۈك
يوللار ئارقىلىق سۈيىقەست، زىيانكەشلىك قىلىشقان. ئادەملەرنى
تىرىك تۇرۇپ گۆرلەرگە كىرىۋېلىشقا، جاھاننىڭ ئىشلىرى بىلەن
كارى بولماسلىققا دەۋەت قىلىشقان... مانا بۇ سوپىزمنىڭ تەبى-
ئەت قانۇنىيىتىگە خىلاپ، ئىنسان قېلىپىدىن چىققان قىلىقلى-
رى. بىز ئاشۇنداق چاغلاردا قايمۇققان، ئازغان ئاتىلارنىڭ پۇش-
تى ـ ئەۋلادلىرىدىن بولغاچقا، پرىنسىپال ئىشلارغا، نازۇك
ئىشلارغا ئانچە ئېتىبار قىلمايدىغان، بەزى نەرسىلىرىمىزدىن ئا-
سانلا ۋاز كېچىدىغان خۇي بىزگە ئۇدۇم بولۇپ سىڭگەن بولۇشى
ئېھتىمال. شۇڭا، تىلىمىزدىن، سۆزلىرىمىزدىن، ئاتالغۇلىرى-
مىزدىن يەنە قانداقتۇر نەرسىلىرىمىزدىن كۆزىمىزنى مىت قىل-
ماي تۇرۇپ ۋاز كېچەلىسەك كېرەك؟

بىزدە ھازىرمۇ شۇنداق تەتۈر تاناسىپلىق ساقلانما ـ ئايلانمى-
لار بار. مىسال: «بارچۇق» دېگەن نام. باتۇر شاھزادە بارچۇق
تېكىنىنىڭ نامى بىلەن نەچچە مىڭ يىل «بارچۇق» دەپ ئاتالغان،
مەھمۇد قەشقەرىينىڭ بايانى بويىچە «ئافراسياپ بىنا قىلغان شە-
ھەر» نامى بىزدە «مارالبېشى» دېگەن نامغا ئۆزگەرگەن. بىز
ھازىر بۇ يۇرتىنى مارال ـ بېشى دەپ ئاتىساق، خەنزۇچىدا ئەس-

لىسى — قەدىمكىسى بويىچە «بارچۇق — باچۇ» دەپ ئاتىلىۋاتىدۇ؛ ئۇسۇ، ئونسۇ، توقسۇ، سۇلۇغ… دېگەن يۇرت نامىلىرىمۇ شۇنداق. خەنزۇچىدا ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزنىڭ ھۆرمىتى بويىچە بۇ نامىلار ئەسلىيىسى بويىچە ئېلىنىدۇ. بىز بولساق، ئۇسۇنى «شىخو»، ئونسۇنى ئاقسۇ كونىشەھەر، توقسۇنى «شىنخا»، قەدىمىي يۇرت سۇلۇغنى «قەشقەر يېڭىشەھەر» دەپ ئاتاپ كەلدۇق. گەرچە بەزىلىرى ئەقىللىق ئادەملەرنىڭ تەكلىپى، ئىسپاتلىشى بىلەن ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن بولسىمۇ، مۇشۇنىڭغا ئوخشاش ئىشلار تۇرمۇشىمىزدا تېخى ئاز ئەمەس. بۇمۇ تەرەققىي قىلماسلىقنى يېزىقتىن كۆرۈپ، ئۇنى ئۆزگەرتىپ باققاندەك يەڭگىللىكنىڭ بىر خىل ئىپادىسى. بىر ئەلنىڭ داۋاملىشىشچانلىقى، ئەنئەنىسى، ئادىتى ئۈچۈن بىر پاجىئە. بۇ يەرگە بىر مۇھىم گەپنى قىستۇرۇپ ئۆتۈشۈم كېرەك. شۇ تاپتا يېزىق ئۆزگەرتىشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ يۈرگەن بىر تۈركۈم كىشىلەر بار. ئاغزىدا دېيەلمىگەن بىلەن كوچا ئېلان تاختىلىرىغا، تۈرلۈك بۇيۇملارغا، پلاكاتلارغا يېزىش ئارقىلىق خۇمارىنى بېسىقتۇرۇۋاتقان ئىشلار بار. بەس! بىز تارىخىمىزدا يېزىقتىن يېزىققا ئۆتۈشنىڭ زىيىنىنى ئاز تارتمىدۇق. ئىلگىرى ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز ئىشلەتكەن قەدىم يازمىلار، ئاسارئەتىقىلەردىكى يېزىقلارنى ئاتايەن تەتقىق قىلمىغۇچە ئوقۇيالمايدىغان ھالەت بىزدە شەكىللىنىپ بولدى! يېزىق بىزنىڭ تەرەققىياتىمىزنى بەلگىلەيدىغان بىردىنبىر نەرسە ئەمەس. بۇ ھەقتە ئارتۇقچە، بىھۇدە ئىش ـ ھەرىكەتتە بولمايلى. ئۇنىڭسىزمۇ بىزدە ئۆزگەرتىشكە، تەرەققىي قىلدۇرۇشقا تېگىشلىك ئىشلار ساماندەك كۆپ. تارىختا 25 خىل يېزىق ئىجاد قىلغان ـ ئىشلەتكەن ئۇيغۇر خەلقى «باپكار ئىشتانسىز» دېگەندەك ھالغا چۈشۈپ قالمىسۇن.

يەنە بىر ئىش: ھەر مىللەت كىشىلىرى بىللە بولىدىغان چوڭ پائالىيەتلەردە، ھېيت ـ ئايەم، مۇراسىملاردا مىللىي كى-

يىم ـ كېچەكلەرنى — دوپپا، تۇماق، كاناۋاكوڭلەكلەرنى كىيىش
بۇيرۇلسا، ئۆزىمىزچە قارشىلىق قىلىمىز؛ دوست ـ بۇرادەر،
تونۇشلارغا تېلېفون نومۇرلىرىمىزنى ئۆز تىلىمىزدا راۋان ئېي-
تىپ بېرەلمەيمىز ھەم ئۇيغۇرچە ئاتاشقا ئادەتلىنەلمەيمىز...
تىلنى بۇزۇپ، ئەبجەش قىلىپ سۆزلەيمىز... بۇنداق تەتۈرلۈك-
لەر، تەتۈر ئىشلار كاللىمىزدا تېخىچە پاكىز مىللىي روھنىڭ،
ئېسىل ئەنئەنىنىڭ سۇسلۇقىنى ئىپادىلەپ تۇرۇپتۇ. بۇنداق ئىش-
لارغا كۈلمەك كېرەكمۇ؟ ياكى يىغلىماق كېرەكمۇ؟ ئەمەلىيەتتە
بىز مۇقەددەس تىلىمىزنى ئۆزىمىز خارلاۋاتىمىز، بىھۇدە تۇنجۇق-
تۇرۇۋاتىمىز؛ ئۆزىمىزنىڭ ئىززەت ـ ئابرۇيىنى ئۆزىمىز دەپ-
سەندە قىلىۋاتىمىز.
(2) ساۋاتلىق كىشىلەرنىڭ كۆپىنچىسى بىلسە كېرەك:
ئىچكىرى ئۆلكىلەرنىڭ «كۆڭۈل ئېچىش سورۇنلىرى» دىكى
«شىنجاڭ قىزلىرى» — «خان، گۈلى» لارنى، تەمتىرەپ ـ
تېنەپ ئوغرىلىق ـ يانچۇقچىلىق قىلىپ يۈرگەن، توغرا يولدا
ماڭمايۋاتقان نارەسىدە بالىلارنى ئىچكىرىدىكى ياخشى نىيەتلىك
ھەر مىللەت كىشىلىرى ۋە ساقچىلار قۇتقۇزۇپ بولالماي قاقشاپ
يۈرۈۋاتسا، پۇلدىن باشقىنى ئۇنتۇپ ئادەملىكتىن يالتايغان ئۇي-
غۇر بېدىك ـ دەللاللار مەخپىي يوسۇندا، ھەرخىل نامدا پويىزلاپ
ـ ماشىنىلاپ ئاپىرىۋاتقان سەتچىلىك ئاخبارات ۋاستىلىرى ئار-
قىلىق ئاشكارىلىنىۋاتىدۇ. ئەمما، بىزنىڭ ئۇنىڭغا پەرۋايىمىز
پەلەك! بۇ خىل پەرۋاسىزلىق بىزنىڭ چىرايلىق نام ـ ئاتىقىمىز-
نى، تېگىشلىك ئىززەت ـ نەپسىمىزنى سېستىپ بۇلغاپ بولدى.
باشقا يەرلەردە ياتاق بەرمەس، سورۇن بەرمەس، بازار بەرمەس،
نورمال ئادەمدەك كۆرمەسلىك قاتارلىق سوغۇقچىلىقلار بىزدىكى
مۇشۇ خىل رەزىللىكلەرگە بېرىلگەن ئەمەلىي جاۋاب بولۇپ قال-
دى. بىزدىكى پۇل بىلەن شوتا ياساپ بېشى ئاسمانغا يەتكەن
بايلارمۇ بارغانلىكى يېرىدە بىكارلىق نەرسە تەمە قىلىدىغان،

يالاشقا نەپ ئىزدىگەن ئازگال چىۋىنلىرى بولۇۋېلىۋاتسا، خەق بىزنى دۇرۇس ئادەم قاتارىدا سانىمايدۇ ـ دە! بارلىق ئادەملىك قىممەت، ئادەملىك پەزىلەتلەرنى پۇلغا، مەنپەئەتكە قانچە زورۇ- قۇپ تېگىشكەنچە ئارزۇغا يېتەلمەيۋاتقانلار؛ ئادەملىك سۈپىتى، ئەقىدىسى بىلەن، ئەخلاقى بىلەن ھەرىكەت قىلىۋاتقانلار بولسا روناق تېپىۋاتقان ئىشلار بىزگە ئۆرنەك بولۇشى كېرەك ئىدى. ئىچكىرىگە قىز سېتىپ، «بالاغزا» سېتىپ، پۇلغا زەھەر ئەپ- كېلىپ يۇرتىدا «سۇ قىلىۋاتقان» مۇناپىق بېدىكلەرنىڭ گاداي، ئەبگار تۇرقلىرى بىزگە ئەيىنەك بولۇشى كېرەك ئىدى!

ئۆز گېپىمىزگە كەلسەك، بىزدىكى تىلغا، ئاتالغۇغا، ئاتاققا پەرۋاسىز قارايدىغان ئىشلار بىزنى بىھۇدە ھالاك قىلىدۇ؛ بىز يولدىن ئېزىۋاتقان ـ ئازدۇرۇلۇۋاتقان قىزلىرىمىزغا، ئالدىنىۋات- قان، ئېلىپ قېچىلغان سەبىي باللىرىمىزغا ئىگە بولۇشىمىز، مەسئۇل بولۇشىمىز، بۇنداق ناچار ئىشلارغا دادىللىق بىلەن قار- شى تۇرۇشىمىز كېرەك. بۇنداق ئاپەتنىڭ مەۋجۇت بولۇشىغا يول قويماسلىقىمىز كېرەك ئىدى. چۈنكى، بۇگۈنكى زۇكام —— ئەتىكى يۇرەك تىقىلمىسىنىڭ، بالدۇر ئۆلۈشنىڭ سىگنالى بولۇپ قالىدۇ. بىز ھايا ـ نومۇسنى بىلمىگەننى، ئۆز بالىسىغا ئىگە بولماسلىقنى، سورۇن تاللىماي بەتقىلىقلىق قىلىشنى «ئېشەك» دەپ تىللايمىز. بىز ئەمدى ئۆز باللىرىمىزغا، نام ـ ئاتىقىمىزغا ئىگە بولمىساق، ئۇنداقتا نېمە بولىدىكەنمىز؟ نۆۋەتتە كەلگەندە قىستۇرۇپ ئۆتۈش كېرەك: «ئەتلەس»، «مەشرەپ»، «مۇقام»، «ئەنجۈر»، «دولان» قاتارلىق نەچچە مىڭ خىل ئاتالغۇ، مەدەنى- يەت بەلگىلىرىمىز ئالدىن كۆرەر كىشىلەر تەرىپىدىن ماركا قى- لىپ قانۇنلۇق ئەنگە ئالدۇرۇلۇپ، بازاردا كاللەك ـ كاللەك پۇلغا سېتىلماقتا. ئۇلارنىڭ ئەقلىگە قاراڭ، ئۇ نام ـ ئىسىملار بىراۋغا لازىم بولغاندا، رازى بولغۇدەك پۇل تۆلىمىسە خالىغانچە ئىشلىتەلمەيدۇ...

13. بالا تەربىيىلەشتىكى ئىسراپچىلىق

بالا دەردىدە غەم يېمەيدىغان بىرمۇ نورمال ئائىلە يوق. بىزدە
بالىلىرىمىزدىن، ئۇلارنىڭ تەقدىرى - كېلەچىكىدىن ئەنسىرەپ
ئويلىمىغان ئوي، سۇرمىگەن خىيال، چېقىمىغان دۈڭ، كىرمى-
گەن ئويمان قالمايدۇ. شۇنداقتىمۇ بالا ھەققىدىكى دەرد - غەم
ئاشسا ئاشتىكى، ئازلىمىدى؛ ئېغىرلاشسا ئېغىرلاشتىكى، يې-
نىكلىمىدى. ئەمەلىيەتتە، بالا تېپىپ ئۇنى يارامىلىق قىلىپ
تەربىيىلەش، چىرىقىمىزنى ئۆچۈرمەيدىغان ئىزباسار قىلىپ يې-
تىشتۈرمەك ئىشى — ئوينىشىدىغان، چاقچاق قىلىدىغان ياكى
ئالدىرىماي ئويلىشىدىغان ئىش ئەمەس! بۇ ئەڭ باش ئاغرىتىدى-
غان، ۋاقتى كەلسە بىزنى سەرسان - ۋەيران قىلىدىغان، خوشى-
مىز يوققا ئىگىلدۇرۇپ، بارمايدىغان تۇگمەنگە يەتتە قېتىم بارغۇ-
زىدىغان ھەم ھارغۇزىدىغان تەخىرسىز - سەۋرسىز تېما.

بالىلارنى كىم تەربىيىلەيدۇ؟ ئەلۋەتتە ئالدى بىلەن ئۇنى
ئىشلەپچىقارغان خوجىدار — ئاتا - ئانا، ئاندىن مائارىپ ۋە
جەمئىيەت تەربىيىلەيدۇ! خوش، بالا تەربىيىلەيدىغان ئاتا - ئانى-
لارنىڭ دۇنيا قارىشى، كىشىلىك تۇرمۇش قارىشى، قىممەت
قارىشى، ئەخلاق قارىشىنىڭ بىر - بىرىگە ئوخشاپ كەتمەيدىغانلى-
قى ئېنىق. ئۇنداقتا مائارىپچۇ؟ بالىلىرىمىزنى تەربىيىلەۋاتقان
مائارىپنىڭ بالىلارنىڭ ياشاش - ئىشلەش ئىقتىدارى، بىلىم -
ئەقىل ئىقتىدارى، ئەخلاق - ساپا ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرۈشتىكى
رولى قانداق بولۇۋاتىدۇ؟ ئوقۇغانلارنىڭ ئىشقا ئورۇنلىشىش،
ئۆز جېنىنى بېقىپ كېتىش ھالىتى قايسى دەرىجىدە؟ بۇ ھەقتە
توختىلىشتىن كۆرە، بالىلىرىمىزنىڭ رېئال ھالىتىگە نەزەر سې-
لىپ باقايلى. بالىلىرىمىز مەيلى ئۇيغۇرچە ئوقۇسۇن ياكى خەن-

ىز ۈچە ئوقۇسۇن، مەيلى كومپيۇتېر ئىشلىتىشنى ياكى ئىنگلىز-
چىنى بىلسۇن، ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش بازارلىرىدا ئانچە خىرىد-
دارلىق بولالمىدى؛ ئالىي مەكتەپلەرنى «پۈتتۈرگەن» بىرمۇنچە
بالا ئائىلىلەرگە ئېغىر يۈك بولدى. چىرايلىق قىزلار ئىشرەتخا-
نىلارغا، ئوغۇللار ئاشخانىغا، قالغانلىرى ناۋايخانا، قۇشخانا دې-
گەنلەرگە ئاران كىرەلىدى. بىر ئىشنىڭ پېشىنى تۇتالمىغانلىرى
بولسا، ئوغۇللىرى كىتاب ئوقۇشتىن باشقا جىسمانىي ئەمگەككە
يارىمايدىغان ئاقنانچى - ناتىقپىغا ئايلاندى. كىچىكلىكىدە چۆچۈرە
بولسىمۇ تۈگەلەيدىغان قىزلار ئەمدى توختىماي كالپۇك بويايدى-
غان، پادىچىلار ئىشتىننى كىيىپ ساغرىسىنى تولغايدىغان جىڭ-
گىل چاچلارغا ئۆزگەردى. بەزىلىرىگە ئۆزى چوڭ بولغان يۇرت -
مەھەللىسىگە قايتقۇسى كەلمەي، ئوقۇغان مەكتىپىنى چۆرگى-
لەش، شەھەرلەردە ياشاشنىڭ، ياشلىقنىڭ پەيزىنى سۈرۈش مودا
بولدى! بەزىلىرى توغرا يولدىن ئېزىپ، كەيپ - ساپا، جىنايەت
يولىغا مېڭىشتى... مانا بۇلار بىزدىكى ئاتالمىش «ئالىي مەكتەپ
باللىرى» . دەۋاتقانلىرىم توقۇلما - سەپسەتە ئەمەس، بەلكى
ئەمەلىيەت. بۇنىڭ باشقا سەۋەبى بارمۇ؟ ئەلۋەتتە سەۋەبسىز ئىش
بولمايدۇ. بىرى، مائارىپىمىزدا زامان تەلىپىگە، دەۋر رىقابىتىگە
ماس يېتىلگەن بىلىم - ئۇچۇر ئاز؛ دەرسلىكلەرنىڭ يېڭىلىنىشى
ئاستا، ئۆگىتىلگەن نەرسىلەردە نەزەرىيە كۆپكى، ئىشلىتىش -
پايدىلىنىش قىممىتى يۇقىرى ھەم دەرھال ئەسقاتىدىغان تەرەپ
ئاز؛ شۇنىڭدەك ئوقۇتقۇچىلارنىڭ بىلىم قۇرۇلمىسى، بىلىم يې-
ڭىلىنىشى يېتەرلىك ئەمەس. يەنە بىرى، بالدۇرقىدەك «ئوقۇغان-
نىڭ ھەممىسى ئىشقا ئورۇنلىشىدىغان دەۋر» كەلمەسكە كەتتى،
ئىشقا ئورۇنلىشىش يوللىرى تارىيىپ، رىقابەت كەسكىنلەشتى؛
ئىش ئۈنۈمى، ئىش سۈپىتى، ئىش سۈرئىتىگە بولغان تەلەپ
ھەسسىلەپ كۆچەيدى؛ ئەپلەپ - سەپلەپ مەكتەپ پۈتتۈرگەنلەرگە
ئىش ئورنى قالمىدى! ئۇچىنچىسى، ھوقۇق - مەرتىۋە ياكى

پۇل ـ مالغا تايىنىپ ئىشقا ئورۇنلىشىۋالغانلارنىڭ كۆپ قىسمى ئۆز ئىش ئورۇنلىرىدا بىجانىدىل، راۋۇرۇس خىزمەت قىلالماي، تاپشۇرۇلغان خىزمەتنىڭ ھۆددىسىدىن تولۇق چىقالماي، ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن بارلىق ئوقۇغۇچىلارنىڭ نامىنى بۇلغىۋەتتى، جەمئىيەتنىڭ ئۇيغۇر ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغا بولغان ئىشەنچىنى زور دەرىجىدە سۇسلاشتۇردى. شۇنىڭ بىلەن ياخشى ـ يامان، پىششىق ـ توڭ ھەممىسى بىر تاياقتا ھەيدىلىش قىسمىتىگە دۇچار بولدى. نەتىجىدە، نامرات، قولى قىسقا ئاتا ـ ئانىلاردا مائارىپتىن گۇمانسىراش، ئىشەنچ قىلالماسلىق، بالا ئوقۇتۇشقا قىزىقماسلىق ـ سوۋۇش ھالىتى پەيدا بولدى. قول ئىلكىدە بارلار بالىلىرىنى يۇرت ئاتلاپ ئوقۇتۇشقا ھەرىكەت قىلىش، «ئالتە شەلىك»لەر ئۇرۇمچىگە، ئۇرۇمچىلىكلەر ئىچكىرىگە ياكى چەت ئەلگە قاڭقىش، شۇ ئارقىلىق بالىلارغا چىقىش يولى ئىزدەش بىر خىل يۈزلىنىش بولۇپ شەكىللەندى. بالىلىرىنى چەت ئەلگە چىقىرىش پۇرسىتىگە ئېرىشكەنلەر خۇشال بولغان بولسىمۇ، بالىلارنىڭ ئالىي مەكتەپتە ئۆگەنگەنلىرى خەلقئارادا ئانچە ئېتىراپ قىلىنمىغاچقا، ھەممىنى نۆلدىن باشلاشقا توغرا كەلدى... ياقا يۇرتلاردا ئوقۇماقچى بولغان شۇ بالىلارنىڭ بەزىلىرى پۇلسىزلىق، يولسىزلىق، ۋەتەنسىزلىك، سەرسانلىقنىڭ تەمىنى تېتىشقا ئۈلگۈرۈپ، خەير ـ ساخاۋەت ئورۇنلىرىغا، دىن ئۆزگەرتسە پۇل بېرىدىغان چېركاۋلارغا كىرىشكە مەجبۇر بولدى... بۇلارنىڭ ھەممىسى بىزدە بالا تەربىيىلەش جەريانىدىكى ئاۋارىچىلىق بولۇپ ئىپادىلىنىدۇ.

پەرزەنتلەرنى يارامىلىق، قەيسەر، جاسارەتلىك، ۋاپادار، ئەنئەنىگە سادىق ۋە ئۆزىنى قەدىرلەيدىغان قىلىپ تەربىيىلەش ھەممىمىزنىڭ ئۈمىدى ھەم ئارزۇسى. بىز ئۇلارنى قانچىلىك ياخشى تەربىيىلىسەك، قانچىلىك ياخشى ئوقۇتساق، ئەجرىمىز بىكارغا كەتمەيدۇ؛ يۈزىمىز يورۇق، ئىشلىرىمىز ئوڭ بولۇپ

ماڭىدۇ. مەن بۇ يەردە بىر مۇھىم مەسىلە، نازۇك نەرسە ئۇستىدە خالىس ئاگاھلاندۇرۇش بېرىپ باقاي: باللارنى قايسى يوسۇندا، قايسى ئورۇندا تەربىيىلەيلى، ئاتا - بالىلىق مېھىر - مۇھەببەت ھەرگىز سۇسلىشىپ قالمىسۇن؛ باللار ئاتا - ئانىسىنى، يۇرت - مەھەللىسىنى، ئۇرۇق - تۇغقىنىنى بىلەلمەيدىغان توك چۈجىسىدەك ياكى خالىغانچە كونترول قىلغىلى بولىدىغان ماشىنا ئادەمدەك چوڭ بولمىسۇن؛ بىز مىللىي ئەنئەنە، مىللىي مەدەنىيەت ۋە ئۆرپ - ئادەتلەرنى ياراتمايدىغان پەرزەنتلەرنىڭ ئىگىسىگە ئايلىنىپ قالمايلى. باللىرىمىز ئۇيغۇرنىڭ پۇشتى بولغانىكەن، ئۇيغۇرنىڭ تىلىنى، ئۆرپ - ئادىتىنى، مەدەنىيىتىنى، تۇرمۇشىنى بىلىدىغان، ھۆرمەتلەيدىغان - قەدىرلەيدىغان ۋە ئۇنىڭدىن ئىچ - ئىچىدىن سۆيۈنىدىغان باللار بولۇپ يېتىلسۇن!

14. تەبىئەت بۇلغىنىشى ۋە ئىنسان تەبىئىتىنىڭ بۇزۇلۇشى

گەپنى تۇرمۇشىمىزغا بارغانسېرى چوڭقۇر سىڭىپ كىرىۋاتقان يالتىراق - سولىياۋدىن باشلاشقا توغرا كېلىدۇ. شۇنداق، قوللىرىمىزدا كۆتۈرۈپ ئۆيلىرىمىزگە ئەپكىرىۋاتقان، تاملىرىمىزغا چاپلاۋاتقان، يېيىش - ئىچىشكە ئىشلىتىۋاتقان قاچا - قۇچا، قول قاپ، يېمەكلىكنى پاكىز ساقلاشقا ئىشلىتىۋاتقان نېپىز پەردە - سولىياۋ! بىز ئۇنى ئىشلىتىپ بولغاندىن كېيىن ئەخلەتخانىغا تاشلىساق، شامال چىققاندا باش ئۇستىمىزدە ئۇچۇپ، پاكىز ئۆستەڭ سۇلىرىنى، ئېتىز - باغلارنى، مەھەللە - يۇرتنى بۇلغاۋاتقان سولىياۋ! سۇ، شەربەت، ئۇسسۇزلۇق ئىچىدىغان قاچىمىز، ماي تۆكىمىز، سىرتتىن ئۆيگە توشۇيدىغان كۆكتات، مېۋە، گۆش، ئىشتان - پايپاق... ئىشقىلىپ ھەرقان-

داق نەرسىمىز ئۇنىڭدىن خالىي ئەمەس. ئۇ ھەتتا يوتقان ـ كۆرپە، ئىچ ـ تاش كىيىملىرىمىزگە، كېچىلىك تۇرمۇشقىچە سىڭىپ كىرىپ بولدى... بىز ئۇن ـ تىنسىز، ئۆز رازىلىقىمىز بىلەن بۇ جاھانگىر يىرتقۇچنى قوبۇل قىلىپ ئۇلگۇردۇق.

سۇلياۋ قانداق نەرسە؟ پەن ـ تېخنىكا نۇقتىسىدىن بۇ بىر يېڭى تېخنىكا، يېڭى كەشپىيات، ئەلۋەتتە. ئەمما بۇ يەردە بۇنداق بىر باياننى قوشۇمچە قىلىشقا توغرا كېلىدۇ: 1970 ـ يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدا نورۋېگىيىلىك ئالىملار دۇنيانى زىلزىلىگە سالىدىغان بىر بايقاشنى ئوتتۇرىغا قويغان. 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن ياۋروپادا نوپۇسنىڭ ئازىيىپ كېتىشى، ئادەملەر بولۇپمۇ ئەرلەرنىڭ بەدەن قۇۋۋىتى، ئەرلىك جاسارەت جەھەتتە كۆرۈنەرلىك ئاجىزلىشىشىنىڭ كۆرۈلۈشى، تۇغۇلغان بوۋاقلارنىڭ ئىلگىرىكىدىن بوشاڭ بولۇشى... قاتارلىق نورمالسىزلىقلارنى ياۋروپالىقلار تۇرمۇشىدىكى ئىككىنچى چوڭ زەھەر — سۇلياۋنىڭ كەلتۈرۈپ چىقارغانلىقىنى ئىسپاتلىغانلىقىنى جاكارلىغان! بۇ ئىشتىن كېيىن ياۋروپا ئالىملىرى ئارىسىدا «سۇلياۋ» نى چۆرىدىگەن ھالدا بەس ـ مۇنازىرە قوزغالغان. ھەرقايسى جايلاردىكى ئالىملار بۇ ھەقتە ئوخشىمىغان نۇقتىلاردىن تەتقىقات ئېلىپ بېرىپ، نورۋېگىيىلىك ئالىملارنىڭ بايقىشىنى مۇئەييەنلەشتۈرگەن ۋە ئىنسان ھاياتى ھەم ساغلاملىقى نۇقتىسىدىن «خىمىيىلىك ئوغۇت بىرىنچى زەھەر، سۇلياۋ ئىككىنچى زەھەر» دەپ مۇقىملاشتۇرغان.

شۇ ئىشتىن كېيىن سۇلياۋ بۇيۇم (خالتا)، خىمىيە تالالىق رەختلەر ۋە خىمىيىلىك ئوغۇت ياۋروپالىقلارنىڭ يېمەك ـ ئىچمەك، كىيىم ـ كېچەك ساھەسىدىن تازىلاپ چىقىرىلىشقا باشلىغان؛ كۈندىلىك تۇرمۇشىدا سۇلياۋ خالتا ئورنىغا قەغەز خالتا، سۇلياۋ باك ـ چېلەك ئورنىغا ياغاچ، ساپال تۇڭ، سۇلياۋ بوتۇلكا ئورنىغا ئەينەك ـ شىشە ئىشلىتىش ئومۇملاشقان. خىمىيىۋى

ئوغۇتنىڭ ئورنىغا قىغ، ھاشارات يوقىتىش دورىلىرى ئورنىغا تەبىئىي ھاشارات يوقاتقۇچلار ئىشلىتىلگەن. ھالبۇكى، ئاسىيا، ئافرىقىدىكى ئىقتىسادى ئاجىز، نوپۇسى كۆپ، تەرەققىياتى ئاستا نامرات ئەل ـ رايونلاردا «سۇلياۋلىق ۋە خىمىيىلىك ئوغۇتلۇق تۇرمۇش» تېخىمۇ بازارلىق بولغان…

ئۆزىمىزنى ئېلىپ ئېيتساق، گەرچە بۇ نەرسىلەرنىڭ بىزگە كىرگىنىگە بەك ئۇزاق ۋاقىت بولمىغان بولسىمۇ، كۈندىلىك تۇرمۇشىمىزدا كەم بولمىدى. ياۋروپالىقلارغا زىيان قىلغان ئاشۇ نەرسىلەرنى تۆردىن پەگارغىچە، پۈتىمىزنىڭ ئۇچىدىن بېشىمىزغىچە تاج قىلىپ قىسىپ، بۆك، پايپاق قىلىپ كىيىشتۇق… شۇ سەۋەبلىكمۇ باشقا يەردە يوق غەلىتە، غارايىپ كېسەللىكلەر بىزدە كۆپ بولدى. بىر قارىسا، يۇرتلار گويا دورىگەرلەرنىڭ تەجرىبە بازىسىغا، تەتقىقات ئېتىزىغا، ئادەملەر تېنى تەجرىبە چاشقىنىنىڭ تېنىگە ئوخشاپ قالغاندەك تۇيۇلىدۇ. دېمىسىمۇ ھازىر ھەممە جايدا دوختۇرخانا، «داڭلىق دوختۇر»، «نەچچە ئەۋلاد مەخپىي رېتسېپ ۋارىسى» دېگەنلەرنى ئۇچرىتىش مۇمكىن. شۇنداق ئېلانلارنى نەچچە قەدەمدە بىر ئۇچرىتىش ياكى ئاڭلاش مۇمكىن. شۇنداقلا ئاۋۋال يانچۇقتىكى پۇلنى، كېيىنچە تەندىكى ئىسسىق جاننى تۇيدۇرماي ئالماقتا. بۇمۇ ئىسراپچىلىقمۇ؟!

ئېسىمىزدە بولسۇنكى، ئىچىدىغان سۈيىمىز خىمىيىلىك تازىلانغان سۇلياۋ تۇرۇبىلاردا ئاقىدۇ، ئۇنلىرىمىز خىمىيىلىك ئاقارتقۇچلاردا ئاقارتىلىپ، شۇنداق قاپ ـ خالتىلارغا قاچىلىنىدۇ، سۇ مايلىرىمىزمۇ خىمىيىلىك سۈزۈلدۈرگۈچ ماددىلار ئارقىلىق سۈزۈلدۈرۈلىدۇ، سۇلياۋ باك ـ تۇڭلارغا قاچىلىنىدۇ. تۇزلارمۇ شۇنداق… بۇلار گېلىمىزدىن ئۆتۈپ، تېنىمىزگە سىڭدۈرۈلىدۇ، قانلىرىمىزنى دۇغلاشتۇرۇپ، يۈرەك، بۆرەك، جىگەر… لىرىمىزنى بالدۇر سېسىتىۋاتىدۇ… ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈش چولپانلىرى يۇرتى دېگەنلەر يوقىلىپ، يايپاش تۇرۇپ مەزى

www.uyghurkitap.com

بېزى كېسىلى بولۇپ، دورىغا تايىنىپ خوتۇن ئالىدىغان ئىشلار ئاۋۇپ قېلىۋاتىدۇ. بۇمۇ «يىگىتى بوش، ئايالى شاش…» دېگەندەك ئەھۋالنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. بۇ، تەبىئەت بۇلغىنىشىنىڭ ئىنسان تەبىئىتىنى بۇلغىشى ۋە ئۇنىڭغا كۆرسەتكەن ئەكس تەسىرى؛ كۇلۇمىسىرەپ تۇرۇپ زەھەر ئىچىۋاتقاندەك ئىش، ئۆزىمىز چىللاپ تېپىۋاتقان ئۇنىۋېرسال ئىسراپچىلىق! ئومۇمىي جەمئىيەت خاراكتېرىدىكى، جىددىي مۇئامىلە قىلىش ـ تۈزەشكە تېگىشلىك ئىش…

خوش، بەزى سۇلىياۋ بىلەن بولغان ھازىرقى ئاشىنىدارچىلىقنى ئۆزەلەمدۇق ياكى ئۇنى ئۇ ئاغزىمىزدىن كىرىپ بۇرنىمىزدىن چىققۇچە داۋاملاشتۇرامدۇق؟ تەبىئىيلىككە ھۆرمەت قىلىپ، تەبىئىي، زىيانسىز نەرسىلەرنى تونۇش، ئىشلىتىشكە ھەرىكەت قىلامىدۇق ياكى ئۆزىمىز ۋە ھاياتىمىز بىلەن كاردىمىز بولمامدۇ؟… تەبىئەتنى سۆيۈش ـ ئاسراشنى، پاكىزلىقنى ئۆزىمىزدىن ئەۋلادلارغا مىراس قىلىپ يەتكۈزەلەمدۇق ـ تەبىئەتنى بارغانچە بۇلغاپ ئۆتەمدۇق؟… بۇلار ھەر بىرىمىزنىڭ ئالدىدىكى ۋەزنى ئېغىر سوئاللاردۇر.

15. مەسئۇلىيەت ـ بۇرچ ئىسراپچىلىقى

ھەر قانداق نەرسىدە مەۋجۇت بولۇش ـ ياشاش ھوقۇقى بولۇش بىلەن بىللە يەنە ئۆزىگە مۇناسىپ ۋەزىپە، مەسئۇلىيەت، بۇرچ بولىدۇ. بۇ، ئادەمدىن ھاشارەتلەرغىچە، گىياھتىن ئورمانغىچە، تامچە ـ شەبنەمدىن دەريا ـ دېڭىزغىچە ئورتاقتۇر.

ئۇنداقتا ئادەملەرنىڭ مەسئۇلىيەت، بۇرچى قانداق بولۇشى كېرەك؟ مېنىڭچە، مۇشۇ ئالەمدىكى ئادەملەرنىڭ پايدىلىنىشىغا يارىتىلغان، ئادەم ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان ھاۋا، سۇ، تۇپ-

راق، تاغ، دەريا، ئورمان، دېڭىزدىن تارتىپ قۇياش، يولتۇز... غۇنچە ھەتتا گۈل ـ گىياھ، ھاشاراتلارغىچە ھەممىسىدىن مۇناسىپ پايدىلىنىپ بەھرىلىنىش؛ شۇنىڭدەك ئۇلارنى ئاسراش، قوغداش، ھېچبولمىغاندا ئۇنىڭغا بىھۇدە بۇزغۇنچىلىق ـ زىيانكەشلىك قىلماسلىق؛ ئىنسان بىلىشكە تېگىشلىك نەرسىنى بىلىش، قىلىشقا تېگىشلىك نەرسىنى قىلىش — ئادەمنىڭ مەسئۇلىيىتى ۋە بۇرچى بولۇشى كېرەك.

ئادەم — بۇ دۇنيادىكى تەپەككۇر قىلىش ئىقتىدارىغا ئىگە ئاساسلىق ئەقىللىق مەخلۇق بولۇش سۈپىتى بىلەن، تەبىئەت قوينىدا زور بەھىر ـ ئىمكانلارغا ۋە ئەۋزەللىكلەرگە ئىگە. ۋەھالەنكى، كەڭ تەبىئەت دۇنياسى مۇئەييەن قانۇنىيەت ئۈستىگە قۇرۇلغان، شەيئىلەر ھەرىكىتى ياكى مۇناسىۋىتى مۇئەييەن قانۇنىيەت ئاساسىدا داۋاملىشىدۇ. ئالەمدىكى بارلىق نەرسىلەر دۇنيانىڭ ئورگانىك تەشكىل قىلغۇچىسى بولۇپ، ئورتاق ـ تەڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ.

مۇنۇ مىساللار بىزگە تەبىئەت قانۇنىيىتىگە ھۆرمەت قىلىش، ئۇنىڭغا بۇزغۇنچىلىق قىلماسلىق كېرەكلىكىنى كونكرېت ھېس قىلدۇرۇپ بېرىدۇ. ھېكايەت قىلىنىشىچە، 20 ـ ئەسىرنىڭ 70 ـ يىللىرىدا ئامېرىكىلىقلار: «چىۋىن پاسكىنا نەرسىلەرگە قونىدىغان، ھەتتا نىجاسەتتىن ئۇچۇپ كېلىپ يېمەكلىكلەرگە قونىدىغان، كېسەللىك مىكروبى تارقىتىدىغان زىيانداش» دەپ قاراپ، يۇقىرى پەن ـ تېخنىكا ئارقىلىق چىۋىننى يوقىتىۋەتكەن. ئەمما، چىۋىن يوقىتىلغاندىن كېيىن ئۇزاق ئۆتمەيلا ئەتراپنى — ھەممە يەرنى سېسىقچىلىق قاپلاپ كەتكەن. بۇ سېسىقچىلىق ئالدىدا ئىلغار تېخنىكا ياكى باشقا چارە ـ ئامال كارغا كەلمەي قالغان. ئالاقىدار تارماقلار بۇ ئىشنىڭ «چىۋىننىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى» بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىش ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىشقاندىن كېيىن، ئاخىرى ئىسپانىيىدىن چىۋىن ئىم-

پورت قىلىشقا مەجبۇر بولغان... ئامېرىكىدا چىۋىننىڭ ياشاش ھوقۇقى ئېتىراپقا ئېرىشكەندىن كېيىن، ئۇ سىپسىقچىلىقمۇ يوقالغان.

يېڭى زېلاندىيە بىلەن ئاۋستىرالىيىدە بۆرىلەرنىڭ قويلارنى كۆپلەپ يەپ كېتىشىگە تاقابىل تۇرۇلۇپ، بۆرىلەر قىرىپ تاشلانغان. بۆرە بولمىغاندىن كېيىن چارۋىچىلار ئارام تاپقان بولسىمۇ، چارۋىلارنى قوتۇر بېسىش، دېۋەڭ بولۇش، بوغاز بولماسلىق ئەۋج ئېلىپ، چارۋا سانى، سۈپىتى تۆۋەنلەپ كەتكەن. ئالىملار تەتقىق قىلىپ بۇنىڭ يايلاق - داللاردا بۆرىنىڭ بولماسلىقى، بولۇپمۇ بۆرىنىڭ ھۇۋلىشىغا مۇناسىۋەتلىك ئىكەنلىكىنى بايقاپ، ماشىنا بۆرە ياساپ ھۇۋلاتقان — بۆرە ئاۋازىنى كارناي ئارقىلىق يايلاقتا ئاڭلاتقان بولسىمۇ، بۇ ئىش كار قىلمىغان. ئاخىرىدا باشقا جايلاردىن بۆرە ئەكىلىپ ئېكولوگىيىلىك تەڭپۇڭلۇقنى ساقلاشقا توغرا كەلگەن. بۇ تەبىئەتتىكى بىر ھادىسە، ئەمما تەبىئەتنىڭ قانۇنىيىتى!

ئادەملەرمۇ شۇنداق. ئادەملەر ئارىسىدىمۇ مۇئەييەن تەڭپۇڭلۇق بولىدۇ. مىسال: جەمئىيەتتە ئاجىزلار بىلەن كۈچلۈكلەر تەڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. يۇقىرىقىدەك، كۈچلۈكلەرنىڭ ئاجىزلارنى زورلۇق بىلەن ياكى سۇنئىي ئۇسۇلدا يوقىتىۋېتىشى — ئۇنىڭ ياشاش - مەۋجۇت بولۇش ھوقۇقىنى يوق قىلىۋېتىشى ئەخمىقانىلىك، نادانلىقتىن باشقا نەرسە ئەمەس. كۈندۈزنىڭ كۈندۈزگە لايىق ھېكمىتى، كېچىنىڭ كېچىگە لايىق قىممىتى بولغاندەك، ھەرقانداق نەرسىنىڭ ئۆز ئورنى، رولى، پايدىسى بار قىلىپ تەڭشەلگەن، بۇ تەبىئىيلىك بۇزۇپ تاشلانسا، شەكسىزكى، ئويلىمىغان يامان ئاقىۋەتلەر پەيدا بولىدۇ. كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇكى، كۈچلۈكلەردە ئاجىزلاردىن پايدىلىنىش ھوقۇقى بولۇش بىلەن يەنە ئۇنىڭ ياشاش - مەۋجۇت بولۇش ھوقۇقىغا ھۆرمەت قىلىش، دەخلى - تەرۇز قىلماسلىق مەسئۇلىيىتىمۇ

بولىدۇ… ئاجىزلار بولمىسا، كۈچلۈكلەر ئىلھامنى نەدىن ئالىدۇ؟ كۈچلۈكلەرلا ياشاپ، ئاجىزلار يوقىتىلىدىغان ئىش بولسا، دۇنيانىڭ قىزىقى بولماي قالىدۇ.

خوش، بىز مەسئۇلىيەت ۋە بۇرچ ھەققىدە مۇلاھىزە ئېلىپ بېرىۋاتىمىز، بىر ئاتىنىڭ مەسئۇلىيەت، بۇرچى: ئائىلىسىنىڭ بارلىق ئىشلىرىغا مەسئۇل بولۇش — ئۆيدە ئاجىز ھېسابلانغان باللىرى، بالىنىڭ ئانىسى، چوڭ ئانا ـ چوڭ دادا… ئۇلۇغ ـ ئۇششاق ھەممىسىنى ئوخشاش كۆزدە كۆرۈپ، قوغداپ ـ ئاسراپ بېقىش بولغانغا ئوخشاش؛ بىر يۇرت، بىر مەھەللە، بىر ئەلدە چوڭلارنىڭ كىچىكلەرگە، كۈچلۈكلەرنىڭ ئاجىزلارغا، بايلارنىڭ گادايلارغا، بەگلەرنىڭ ئاۋامغا مەسئۇل بولۇش، ئۇلارغا كۆيۈنۈش، ياردەم بېرىش مەسئۇلىيىتى ۋە بۇرچى بولىدۇ. بىر ئۆينىڭ ئاش ـ نېنىنى يەپ، ئىشى بىلەن كارى بولماسلىق؛ بىر ئۆستەڭنىڭ سۈيىنى ئىچىپ، دەريا ئېقىنى، دامبىسى بىلەن كارى بولماسلىق؛ مېۋىسىنى يەپ، مېۋىلىك باغ بىلەن كارى بولماسلىق؛ گۆشنى يەپ، چارۋا بىلەن، بايلىقى بىلەن كارى بولماسلىق؛ ئېتىنى مىنىپ، ئاتنىڭ بوغۇزى ـ يېمى بىلەن كارى بولماسلىق… تەبىئەتكە قىلىنغان ئاسىيلىق، ئۆزگە قىلىنغان مۇناپىقلىق ھېسابلىنىدۇ! بۇنداق راھەتنى كۆرۈۋېلىپ، جاپاسىدىن قېچىش، ساختىپەزلىك قىلىش، تۈكى يوق باھانە ـ سەۋەب كۆرسىتىپ ئۆزىنى ئاقلاش قاتارلىق شەكىللەر چىن ئىنسانغا يات ئىش بولۇپ، «مەسئۇلىيەت ـ بۇرچىنى ئۇنتۇش ياكى ئۇنىڭدىن قېچىش» دېگەن ئەنە شۇدۇر. بۇنداق مەسئۇلىيەتسىزلىكنى سادىر قىلىپ تۇرۇپمۇ يەنە كوچىدا خاتىرجەم مېڭىش، يۈزنى داپتەك ياكى پولۇدەك قىلىپ يەنە ئاق ـ كۆك دەپ باشقىلارغا قول شىلتىش… دۇنيادىكى ئەڭ زور لاۋزىلىق ـ بەتتەملىك، ئۇياتسىزلىقتۇر.

ھەر كۈنى، ھەر سائەت، ھەر تىنىقتا كۆرگەن راھەتنىڭ

جاۋابكارلىقى، مەسئۇلىيىتىنى شۇ ۋاقتىنىڭ ئۆزىدە بالانس قىلىپ ماڭالمىغان «راھەتتە نەق، جاپادا نېسى» ئادەم قانداق بولىدۇ؟ بۇ خۇددى گۆشنى قاسساپتىن، ئۇننى رەۋەندىدىن نېسى ئېلىپ، تاماقنى نەق پۇلغا سېتىپمۇ، قەرزنى قايتۇرغىلى ئۇنىماي يەنە ۋەيرانلىقتىن قۇتۇلالمىغان يۇزى قېلىن ئاشپەز ـ ئاشخانا خوجايىنىدەك بولىدۇ. بۇ يەردىكى گەپ: ئاشۇنداق بۇرچ ـ مەسئۇلىيەت، يوللۇق قەرز كىمگە يۈكلەنگەنىكەن، ئۇنىڭدىن باش تارتىش مۇمكىن ئەمەس، بۇنداق قەرز «ئاتا» غا يۈكلەنگەندە، ئۇ بىر ئائىللارنى قىلىپ ھېسابتىن قۇتۇلۇپ قالدى دېيىلسىمۇ، بۇنىڭ سورىقىغا ئامراق بالىلىرى تۇتۇلىدىغان گەپ، مەسئۇلىيەت، جاۋابكارلىقتىن ئەپلەپ ـ سەپلەپ ئۆتۈپ كەتسەكمۇ، ۋاقىت ھامان بىزدىن ھېساب ئالىدۇ. ئاتىنىڭ بالىغا، بىر دەۋرنىڭ يەنە بىر دەۋرگە سۇرۇلۇپ ماڭىدۇ. ئون يىللىق، يۈز يىللىق، مىڭ يىللىق قەرز بولسىمۇ شۇنداق، ھېسابنى ئۇزمەي، تېگىشلىك جاۋاب بەرمەي بولمايدۇ. كونىلارنىڭ «قارا قاغىدا ئېلىشىڭ بولسا، بىر كۈنى ئەمەس بىر كۈنى نەۋرەڭ بولسىمۇ ئالماي قويمايدۇ» دېگىنىدەك ماقاللار شۇنىڭدىن كەلگەن. دېمەكچى بولىۋاتقىنىمىز: كىشىلىك ھايات، تەبىئەت ياكى جەمئىيەت، دەۋر ئالدىدا مەسئۇلىيەت، بۇرچىنى ۋاقتىدا ئادا قىلماي، قەرز قىلىپ بالىلىرىغا قويۇۋاتقان ھەرقانداق ئادەم، ئۆزىگە تېگىشلىك مەسئۇلىيەت ۋە بۇرچىنى تونۇپ يېتىشى، ھېس قىلىشى شۇنداقلا ئۇنىڭ جاۋابكارلىقىنى كەينىگە سۇرۇپ قويماي، ئۇدۇللۇق ئورۇنداپ مېڭىشى كېرەك.

ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە، تېگىشلىك راھىتىنى كۆرۈپ، مەسئۇلىيىتىدىن باش تارتىدىغان ـ قاچىدىغان ئىشلار ئاز ئەمەس. ھەر بىر كۈننىڭ يېرىمى ھۇزۇر ـ ھالاۋەت سۇرىدىغان راھەتلىك تەرىپى بولسا، قالغان يېرىمى شۇنىڭغا لايىق مەسئۇلىيەتكە جاۋاب قىلىدىغان ئالتۇن ۋاقىتلار ئىدى، ئەمما بۇ كۈنلەردە، بىزنىڭ

بىرمۇنچە كىشىلىرىمىزنىڭ ۋاقتى لاي سۇدەك ئۆتۈپ كېتىۋاتىدۇ··· رېستوران ـ ئىشرەتخانا ۋە ئويۇنخانىلاردا، بىغەملەر سورۇنىدا غەيۋەت ـ شىكايەت، بۇزۇقچىلىق بىلەن ئۆتۈپ كېتىۋاتىدۇ. مەسئۇلىيەت قەرزى گەدەنلەرگە مىنىپ مېڭىۋاتىدۇ. ئۇنداقلارنىڭ بۇنى ھېسابلاشقا نە رايى، نە چولىسى يوق. ئويلاش كېرەك، ئەستايىدىل ئويلاش كېرەك. ئۇنى ئويلىماي بولمايدۇ. ھەر كىشى ئۆزىگە ئۆزى مەسئۇل بولۇشى، تېگىشلىك بۇرچىنى ئادا قىلىپ، دۇنيادا يۈزى يورۇق يۈرۈشى نورمال، ئەقەللىي ئىش! ھېسابى ئېلىنمايدىغان ئىش يوق بۇ ئالەمدە. گەپنى مۇندداق ئۇدۇللا دېيلى: بىر ئۆيدىن بىر بالا بۇزۇق ـ ئەسكى چىقسا، مەسئۇلىيەت ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسىغا يۈكلىنىپ، ئاتا ـ ئانا ھېساب بېرىدۇ؛ بىر مەھەللىدىن بىر پاھىشە ياكى ئوغرى چىقسا، شۇ مەھەللىنىڭ بېگىدىن بايلىرىغىچە، ئۆلىما، مويسىپىتلىرىغىچە مەسئۇلىيىتى بولىدۇ؛ بىر تىلەمچى ـ قەلەندەر چىقسىمۇ ئوخشاش. مىڭ كۆلكىنىڭ بىر يىغىسى بولماي قالمايدۇ، ئەگەر بىر يۇرت ـ بىر مەھەللە ۋەيران بولسا ياكى بىر نەرسىسى بۇزۇۋېتىلسە، ئۇنىڭ مەسئۇلىيىتىمۇ بەگكە بەگچە، ئاۋامغا ئاۋامچە، دورىغىغا دورغىچە مەجبۇرىي يۈكلىنىدۇ. بۇ ئېغىر مەسئۇلىيەتتىن ھېچكىم قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ··· شۇڭا ھەر بىرىمىز ئۆز بۇرچىمىز، مەسئۇلىيىتىمىز ۋە مۇناسىپ ۋەزىپىمىز ھەققىدە ئويلاشنى ئاقىلانىلىك دەپ بىلىشىمىز؛ شۇنداق ھېسابلارغا دادىل جاۋاب بېرەلەيدىغان بولۇشىمىز كېرەك.

16. ئاياللار ھۆسن ـ گۈزەللىك ئىزدەشتىن تېپىۋاتقان ئىسراپچىلىقلار

گۈزەللىكنى سۆيۈش، گۈزەللىككە ئىنتىلىش — ئىنساننىڭ

www.uyghurkitap.com

تۇغما تەبىئىتى بولۇپ، ئەر - ئايال ياكى چوڭ - كىچىككە
ئوخشاش. چىراي گۈزەللىكىگە بەكرەك ئەھمىيەت بېرىپ، لاتا-
پەتلىك، جەلپكار بولۇشنى قوغلىشىش، ياسىنىش - تارىنىشـتا
خىلمۇخىل ھۈنەرلـەرنى ئىشلـىتىش نۆۋەتـتە بىر تۈركۈم خو-
تۇن - قىزلار ئارىسىدا ئالاھىدە ئورۇن تۇتماقتا. باشقىلارنى
جەلپ قىلىپ ئىززەت - ئىكراملىق بولۇش، گۈزەللىكنى نامايان
قىلىپ ئۆز - ئۆزىدىن پەخىرلىنىش - ھۇزۇرلىنىش مەقسىتىدى-
كى ياسىنىش - تارىنىش گەرچە نەچچە مىڭ يىللاردىن بۇيان
داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان ئىش بولسىمۇ، نۆۋەتتىكى ئاياللارنىڭ بۇ
جەھەتتىكى «تىرىشچانلىقلىرى» ئىلگىرىكىلەرنىڭكىدىن كۆپ ئې-
شىپ كەتتى. ئۇلار ھەر تۈرلۈك داڭلىق پەرداز بۇيۇملىرىنى
ئىشلىتىپ، ھەررەڭ - سەررەڭ، زامانىۋى كىيىم - كېچەكلەر-
نى كىيىپ، يالىڭاچ ياكى يېرىم يالىڭاچلانغان بولسىمۇ، بۇ خىل
ياسانچۇقلۇق، سۆلەتۋازلىق، ھەشەمخورلۇق، ھاياسىز ئۇسۇل
بىلەن «گۈزەللىك» نى تېپىپ بولالمىدى. گۈزەللىكنىڭ قىرغاق-
لىرىغىمۇ يېتىپ بارالمىدى. نېمىشقا؟ چۈنكى، ئۇلار ھەقىقىي
گۈزەللىكنىڭ يىلتىزىغا ئەمەس، شاخ - شۇمبا، يوپۇرماقلىرىغا
قاراپ يۈگۈردى. ئەسلىدە شاخنى كۆكلەتكەن يىلتىز ئىدى،
يىلتىز ئوبدان پەرۋىش قىلىنسا، غول ۋە يوپۇرماق ياكى گۈللە-
رى چىرايلىق، جەلپكار، يېقىشلىق، ئېسىل بولار ئىدى!
ھازىر خوتۇن - قىزلىرىمىزدا ئاشۇ كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان،
ئەمما ھاياتلىق كۈچى بېرىدىغان يىلتىز بىلەن كارى بولماسلىق
ئىللىتى مەۋجۇت. يىلتىزى بوزۇلۇپ، يېشىل رەڭگىنى يوقىتى-
ۋاتقان يوپۇرماقلارنىڭ سەۋەبىنى يىلتىزىدىن ئىزدىمەي، نە -
نەلەردىن تېپىپ كەلگەن، يېشىل كۆرسىتىدىغان رەڭلەرنى ئۇ
يوپۇرماقلارغا زورلاپ سۈركەش ھەلەكچىلىكىدە بولىدۇ…
سولغان گۈللەرنىڭ سولاشقان، رەڭگىدىن كەتكەن بەرگ، ياپراق-
لىرىغا بوياق بېرىدۇ… ئەمما بۇ بەرگ - ياپراقلار چىرايلىق بوياق

ئىچىدە تېزلا سولۇشۇپ، قورۇلۇپ قۇرۇپ كېتىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ يېشى چوڭراقلاردىن يېشى كىچىكلەرگە توختاۋ-سىز يۇقىدۇ... نەتىجىدە بۇ ئىش «بۇ ھۈنەرنىڭ كاسىپلىرى، چوڭ ـ كىچىك بوياقچىلىق دۇكانلىرى، راست ۋە ساختا بوياق ماتېرىياللىرى» نىڭ كۈندىن ـ كۈنگە كۆپىيىشىگە ئۇل سېلىپ بېرىدۇ...

مىللىي ئەنئەنە ۋە ئەدەپ ـ ئەخلاق، يۇرۇش ـ تۇرۇش جەھەتتىكى تەربىيىلىنىشنىڭ ئەتراپلىق ۋە چوڭقۇر بولماسلىقى، بىر مۇنچە بىھۇدە ئاۋارىچىلىق، ئىسراپچىلىقلارنى كەلتۈرۈپ چى-قارماقتا. قارايدىغان بولساق، ئىلگىرىكى 70 ـ 80 ياشقا كىرىپ-مۇ «چىرايىدىن كەتمىگەن» مومىلىرىمىزنىڭ رەڭگى ـ رۇخسا-رى ھازىرقى 20 ـ 25 ياشلىق قىزلىرىمىزدا يوق! ھازىرقى بەزى قىزلارغا بەكرەك قارىمىساق، ساغرا، بەل، چاچ دېگەنلەر-دىن جىنسىنى دەمال پەرق قىلغىلى بولماي قالىدۇ. بىر قارىسا جىن قوشۇقىدەك، سېركولغا ئوخشاش، ياغاق...

يۈز ـ قوللارغا سۈرۈلۈۋاتقان خىمىيىلىك سۇۋاللىرى، بە-راۋلارنى جىن ـ شاياتۇنغا ئوخشىتىپ قويۇۋاتقان «گۈزەللىك ساتىراشخانا» لىرى، ئورۇقلۇق — گۈزەللىك دېگەن شوئارنى ئوتتۇرىغا چىقىرىپ، ئورۇقلىتىش دورىلىرىنى پۇل قىلىۋاتقان دورا پۇرۇشلار... خوتۇن ـ قىزلىرىمىزنى ئاستا ـ ئاستا كېرەك-سىز چىقىرىۋاتىدۇ ياكى ئۇلارغا زىيانكەشلىك قىلىۋاتىدۇ. ئايرىم خوتۇن ـ قىزلىرىمىز چىرايلىق بولىمىز دەپ ئويلاپ، ئۇياتلىق كۆكسىنى «ئىشتىنى چۈشۈپ كەتكەن كىچىك بالىنىڭ كاسسى-سى» دەك ئېچىشقا؛ تېقىمى، كىندىكلىرىنى ئەۋرەتكە يېقىن جاي-غىچە ئېچىشقا ئۇرۇنۇۋاتىدۇ! (قولتۇق ئېچىشقۇ نومۇس قىلىندى-غان ئىش قاتارىدىن چىقىرىنىۋېتىلگەن ئوخشايدۇ)... ھەر كۈنى يۈز ـ كۆزىگە ھەر خىل بوياقلاردا رەسىم سىزىپ، يېڭى، ساختا گۈزەل قىياپەت ئىشلەپچىقىرىدۇ؛ تويى بولغانلار ئاتالمىش «توي

كىيىمى» نى كىيىپ (ئۇچىسىغا ئارتىپ) دۇمبىسىنى تاكى ئې-
رىقچىسىنىڭ ئۇچىغىچە ئېچىۋاتىدۇ. ياپتى دېيىلگەنلىرىمۇ،
رەسمىيەت ئۇچۇنلا ھەممە نېمە كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان ئەلگەكلىك
رەختىدە يېپىلىپ، ئەمەلىيەتتە ئوچۇق ھالەتتە تۇرماقتا...
بۇلارنىڭ ھەممىسى «گۈزەللىك ئۇچۇن، گۈزەل بولۇپ خەلقئا-
لەمنى جەلپ قىلىش ئۇچۇن» مۇ؟

«گۈزەللىك ئۇچۇن!!!» دەپ ئويلىغانلار، گۈزەللىكنىڭ
پىنھان - يوشۇرۇنلۇقتا ئېخىمۇ سېھىرلىك، جەلپكار بولىدىغان-
لىقىدەك ھەقىقەتنى ئەستىن چىقىرىشقان. ئېنىقكى، تولۇن ئاي
كېچىدە كۆرۈنگەنلىكى ئۇچۇن جەلپكار، نۇرانە، كۈندۈزى كۆ-
رۈنسە شۇنداق بولۇشى مۇمكىنمۇ؟ بەزى ئاياللار گۈزەللىكنى
قەلبىدىن، شەرم - ھايا، نومۇستىن ئىزدىمەي ساتىراشخانىدىن،
ئەزالارنى ئاران - ئاران ياپالايدىغان كىيىم دۇكانلىرىدىن ئىزدى-
گەچكە، «قاچقاننى قوغلا، قوغلىغاندىن قاچ» دېگەندەك، گۈزەل-
لىك ئۇلاردىن قاچماقتا. ئۇنىڭ ئەكسىچە، يوشۇرۇش - يۆگەشكە
تېگىشلىك يېرىنى يۆگىگەن، يۈز - كۆزىنى بوياقلاردا بويىمىغان
خوتۇن - قىزلارنىڭ چىرايىدىكى تەبىئىيلىك، جەلپكارلىق كى-
شىدە ھەسسىلەپ ھۆرمەت تۇيغۇسى ئويغىتىدۇ!

بەدەنلەرنى، ئەۋرەتلەرنى ئاشكارىلايدىغان بۇ خىل «ئېچىۋې-
تىش» غەربلىكلەرنىڭ كىنو - تېلېۋىزىيىسىدىن ۋە ئەخلاق قارى-
شى، مەدەنىيەت ئەنئەنىسى ئوخشىمايدىغان مىللەتلەردىن بىزگە
يۇقۇۋاتقان يۇقما بولۇپ، ئېتىقادسىزغا، ئەنئەنىسىزگە،
ئۆرپ - ئادەتسىزگە پۈتۈنلەي ماس كەلمەيدۇ. شۇڭا تەكىتلەپ
قويۇش كېرەككى: سىز ئېرىشمەكچى بولۇۋاتقان گۈزەللىك ھەر-
گىزمۇ ساتىراشخانىلاردا، زەھەر تەركىبلىك ئۇپا - ئەڭلىك،
بوياقلاردا، ھايۋانات مېيى ئارىلاشتۇرۇلغان يۈزمايلاردا ئەمەس؛
ياكى ئاغزىنى ياپقان ماسكىچىلىكمۇ ياپالمايدىغان كىچىك، ئوچۇق
كىيىملەردىمۇ ئەمەس؛ ئېغى قىسقا، تار پادىچىلار ئىشتانلىرىدا

www.uyghurkitap.com

ياكى ئوچۇق قالدۇرۇلغان كىندىكلەردە ئەمەس! ئىنسان گۈزەل-
لىكىنىڭ يىلتىزى بولغان قەلبتە، ئىمان ـ ئېتىقادنى ھېس
قىلىدىغان كاللىدا. ئەجدادلار ئەقىل ـ پاراستى ۋە قان ـ تەرى
بەدىلىگە بەرپا قىلغان ئەخلاق، شەرم ـ ھايادا!

17. ماختاش، مەدھىيە كاساتچىلىقى

يېقىندا مەسچىتتە ئۆتكۈزۈلگەن بىر نەزىرگە كىردۇق. قازا
قىلغۇچىنىڭ سۈرىتى ئاستىغا بىر مەرسىيە ئېسىلغان ئىكەن.
كىرىپ ـ چىقىۋاتقانلار ئۇنى ئانچە ـ مۇنچە ئوقۇپ ئۆتۈۋاتىدۇ.
مەرسىيىدىكى كۆز سالـسام، ئۇ كىشىـنىڭ ۋاقىتسىز قازاسىدىن
تاغ ـ دەريالارمۇ قايغۇغا چۆكۈپ، تەبىئەت ھازىدار بولۇپ ماتەم
تۇتقانمىش... بۇ قوشاقنى توقۇغان شائىرنىڭ قايغۇ ـ ئەلەمدىن
ئىچى زەردابقا تولۇپ، ئالەم قاراڭغۇلۇققا پاتقانمىش!...
شۇئان ياندا تۇرغان شائىرغا كۆزۈم چۈشتى: ئۇ ئۆز شېئى-
رىنى ئوقۇۋاتقانلاردىن زوقلانغاچ، ياندا باشقىلار بىلەن مەغرۇرانە
كۈلۈشۈپ چاقچاقلىشىپ تۇرۇپتۇ... «ھەي... بۇ شائىرنىڭ ئاۋۇ
مەرسىيىسىدىكى گەپ بىلەن مۇنۇ تۇرقىنى كۆرۈڭ! شائىرنىڭ
خىيالى...» دەپ كىرىپ كەتتىم.
يەر يۈزى بويىچە ئادەم ئادەمنى ماختاشتا فېئوداللىق كونا
قاراشتىن كەلگەن بۇ كېسەلنىڭ باشقىلاردا تۈگىسىمۇ، بىزگە
ئۇدۇم بولۇپ قالغىنى قىزىق! تالا ـ تۈزدە، يىغىن، يىغىلىشلار-
دا، مەتبۇئات، تەشۋىقاتلاردا مۇنداق ماختاش ئانچە ـ مۇنچە ئۇچ-
راپ تۇرسىمۇ، مەسچىت ئىچىدە بۇنداق ئادەم ـ ئادەمنى
ماختاش — مەسچىتكە رەسىمنى ئېسىپ قويۇپ ماختاش قاملاش-
مىغان ئىش، قىلىقسىزلىق ئىدى. ئۆلگۈچىنىڭ ياخشى تەرىپىنى
قىلىش ئىسلام دىنىنىڭ تەشەببۇسى، ئۆزىمىزنىڭ ئېسىل ئەنئە-

نىسى بولسىمۇ، بۇنداق كۆلكىلىك بولماسلىقى كېرەك، ئەلۋەت-
تە. مەسچىت ـ مۇسۇلمان ئاممىسى ـ جامائەت ئىبادەت قىلىدى-
غان ئاممىۋى سورۇن بولۇپ، ئاللاھنىڭ ئۆيى دەپ قارىلىدۇ،
ئۇ ئادەم ياكى باشقا جانلىقنىڭ سۈرەت ـ رەسىمىنى ئاسقىلى
بولىدىغان جاي ئەمەس! ناۋادا سەن دىنسىز بولساڭمۇ، ئۆز
خەلقىڭنىڭ ئەقىدە ـ ئېتىقادىغا ھۆرمەت قىلىشىڭ، ئېتىقاد قىلى-
غۇچىلارنىڭ ئەقىدىسىگە ھۆرمەت قىلمىغان تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭغا
چېقىلماسلىقىڭ كېرەك. باشقا جايدا قانچىلىك ماختىۋالساڭ،
قانداق قوشاق قېتىپ يىغلىۋالساڭ يىغلىۋال. مەسچىتتە قىلغىلى
بولمايدىغان بۇنداق ئىشنى قىلما. چۈنكى ئەقىدىسىز ئادەمگە
مۇسۇلمانچىلىقنىڭ تەلىپىنى قويغىلى بولمايدۇ… مەن بۇ قارد-
شىمنى يېنىمدىكى بىرىگە دېسەم، تاس قالدى، شۇ يەردە — مەسچىت
ئىچىدىلا مەن بىلەن بوغۇشۇپ جېدەل تېرىغىلى! ئۇنىڭ چىرايى-
دىن هاراققا چىلاپ قويغانلىقتىن قارىيىپ كەتكەن يىلاننىڭ سۆ-
رى كېلىدۇ… قارىغاندا، پۇل، ماشىنا، هوقۇق ۋەسۋەسىسىدە
يۈرۈپ، تەبىئىي ئىنسانلىق سەزگۈسىدىن ئايرىلغان بۇ بۇرادەر
مەي ـ شاراپ خالىغانچە ئىچىلىدىغان، كەيپ ـ ساپادىن خالىي
بولمايدىغان «رېستوران» بىلەن، ئىبادەت سورۇنى «مەسچىت»
نىڭ پەرقىنى تازا ئېنىق بىلمەيدىغان بىلەرمەن بولسا كېرەك؟

18. سالاهىيەت ئىسراپچىلىقى

مۇشۇ كۈنلەردە «ئۆزىنى سورىغان شەھەر سوراپتۇ» دېگەن
ئاتا سۆزىنى ئۆز ھەرىكىتىگە قېلىپ قىلغان، ئۆزىگە تون قىلغان-
لار بىزدە ئورتاق بىر جامائەت ئۇدۇمى بولۇپ داۋاملىشىۋاتقان
بولسىمۇ، بىر تىنىقتا نەچچە خىل رەڭ ـ شەكىلگە ئۆزگىرەلەي-
دىغان بىر قىسىم كەمەك ھەييار، كاززاپلار ئۇچۇن «ئۆزىنى

www.uyghurkitap.com

سورىماسلىق» شەھەر سوراشنىڭ يەنە بىر خىل يولى بولۇپ قالدى! ئۇنداقلارنىڭ ئەڭ ئالىي غايىسى: نام چىقىرىش ئارقىلىق يول تېپىش، پۇل تېپىش، ئابرۇي تېپىش، بۇ ئارقىلىق ئۆزىنى ئۇلۇغ كۆرسىتىش. شۇڭلاشقا ئۇلتۇرسا ـ قوپسا ئويلايدىغىنى: ئۆزىنى كۆرسىـتىش ئۈچۈن ئاتالمىش «ئىناۋەتـكە مەبـلەغ سېـلىش»؛ رىياكارلىق، ئەقىدىسىزلىك بىلەن تولغان ئۆز نەپسى ئۈچۈن دەسمىي توپلاش، مۆرت يىغىشتىن ئىبارەت. ئۇنداقلار ئۆز ئورنىنى كۆتۈرۈش ئۈچۈن، خەقتىن بىر كىسەك چاغلىق ئېگىز بولۇشنىڭ ئوي ـ چوڭقۇرىنى ئىزدەيدۇ، بىر تېيىن بولىسىمۇ، بىر ئېغىز سۆز بولسىمۇ، بىر مونەك چالما بولسىمۇ بولۇۋېرىدۇ؛ ئۆزىگە، نەپسىگە پايدىسى بارلىكى نەرسە، ئىش بولسا ۋاستە تاللىماي قوغلىشىۋېرىدۇ... ئەينى يىللىرى ئامېرىكا زۇڭتۇڭى رېگانغا ئوق ئاتقان جىنايەتچىدىن سوتچى: «نېمە مەقسەتتە زۇڭتۇڭنى ئاتىسەن؟» دەپ سورىغاندا، قاتىل: «دۇنياغا نامىمنى تارىتىش ئۈچۈن!» دەپ جاۋاب بەرگەنىكەن. خۇددى شۇنىڭدەك، بىزدە بىرمۇنچە سويىملار جۇڭگو ۋە چەت ئەلنىڭ خەق كۆرۈشكە ئۇلگۇرەلمىگەن كىتابلىرىدىن ئۆزىمۇ تۈزۈك چۈشەنمەيدىغان گەپلەرنى ياكى غەربنىڭ مەشھۇر كىشىلىرى ئېيتقان ھېكمەتلەرنى يادلىۋېلىپ بازارغا سېلىپ، تەرەققىياتىمىز، مىللىي مەدەنىيىتىمىز، ئەدەبىيات ـ سەنئىتىمىز ئۈچۈن بىر ئۆمۈر جان كۆيدۈرگەن كىشىلەرگە، پېشىۋا ـ ئۇستازلارغا چالما ئېتىش ياكى ئەمگىكىنى يوققا چىقىرىش ئارقىلىق مەشھۇر بولماق كويىدا بولۇشتى. ئۇ سۆزلەر، ئۇ بايان، ئۇ قاراشلارنىڭ بىزگە، خەلقىمىزگە، جەمئىيىتىمىزگە ماس كېلىش ـ كەلمەسلىكىنى ئۇنتۇپ قېلىشتى. خەقنىڭ پۈتۈن ھاياتىنى، ئەمگىكى ـ يۈرەك قېنىنى ئاشۇ بىر قارا پۈشتەك بىلەنلا پاقا ئوسۇرغاندەك يوققا چىقىرىپ، ئۆز ئىناۋىتىگە مەبلەغ قىلىش قەستىدە بولۇشتى. بۇنداق «مازار غوجام» غا ئايلانغان بالا پېشقەدەملەر، بالا ھۆكۈمالار قولتۇقتىكى تۆكتەك كۆپىيىپ، سوغۇق يارماقنا يارىمايدىغان

پوتلا سالاھىيىتىنى گويا 21 ـ ئەسىرنىڭ يېشىل پاسپورتى، ئالتۇن قوڭغۇرىقى قىلىپ جىرىڭلاتتى! شۇنىڭ بىلەن ساپلا ئۆزىدىن چوڭ قالپاقنى كىيىۋېلىپ ئاق ـ قارىنى كۆرەلمىگىنىدەك، دادىسىنىڭ تونىنى كىيسە چوڭ كېلىپ قېلىپ پېشىگە دەسسىۋېلىپ مۇدۇرۇپ يۈرىدىغان بالىنىڭ ھالىتىدەك كۈلكىلىك ئەھۋاللار كۆرۈلدى. شۇنداق «ئىناۋەت تاپقان» قارا پۇشتەكچىلەر «قاپاق پۇل ئەمەس، باراڭ پۇل» بازىرىنىڭ باشلىقى بولدى… ئۇنداقلار كەمەك ھەيبارنىڭ خالتىسىنى بوينىغا ئېسىۋېلىپ، شەكلى ئۆزگەرگەن تىلەمچىگە ئايلىنىپ، ھوقۇقى بار ئەمەلداردىن ھوقۇق، پۇلى بار بايدىن پۇل تىلىدى. بۇنداق «ئۇلگىلىك تىياتىر» بىر قىسىم كىشىلەرنى رام قىلىپ، يالغان سالاھىيەت گۇۋاھنامىسى بىلەن نوپۇسقا ئۆتۈۋالغان شۆھرەت سەرگەردانلىرىنى ۋاقىتلىق ئالتۇن كارتىلىق سالاھىيەتكە ئىگە قىلدى… بۇ خىل بىرنى كاكىلاپ مىڭنى قاقاقلايدىغان مەھەللە مىكىيىنىنىڭ روھىدەك كېسەللىك پۈتۈن ئۇيغۇر جەمئىيىتىنىڭ ساغلاملىقىغا، ياشلار ـ ئۆسمۈرلەرنىڭ ساغلام، دۇرۇس ئۆسۈپ يېتىلىشىگە مەلۇم دەرىجىدە زىيان سالدى. بۇلار ئاز كەلگەندەك، موزدوز ئاشپەزگە ئاشپەزلىك تېخنىكىسىنى ئەيمەنمەي ئۆگەتكەندەك، ھاراقكەش ـ مەيخور سەنئەتكارغا سەنئەتتىن ھېكمەت سۆزلەيدىغان، نادان بالا دادىسىغا تارىخ سۆزلەيدىغان تەتۈر ئايلانمىلىق جەمئىيەت ئېكولوگىيىسى پەيدا بولدى. شۇنداق بولغاچقا، ئەدناسى موزدوز تەمتىرىمەي ئۆز ھۈنىرى توغرىلىق گەپ ئاچالمايدىغان، ئاشپەز خۇرۇچلار ھەققىدە توختىلالمايدىغان، ھېچكىم ئۆز ھۈنىرى، كەسپى ھەققىدە چىش يېرىپ راست گەپ قىلغۇسى كەلمەيدىغان؛ راست بىلەن يالغاننى، ئۇستا بىلەن نا ئۇستىنى، ھالال سالاھىيەت بىلەن ھارام سالاھىيەتنى دەمال ئېنىق ئايرىغىلى بولمايدىغان مۇجمەللىك پەيدا بولدى. مەخسۇس ياخشىنى يامان كۆرسىتىپ، ئارىدىن نەپ ئېلىپ جان باقىدىغان جانباقتىلار ئەلنىڭ

www.uyghurkitap.com

تۆت ئېغىز گېپىنى لىللا قىلىدىغانلارنى باشقىلارغا يامان كۆرسىتىپ، ئەل ئۈنىڭدىن بىھۇدە قاچىدىغان، چۆچۈيدىغان ئىشەنچسىزلىك ھالىتىنى شەكىللەندۇردى. ئادەملەر قانۇنلۇق گېپىنى دېمەيدىغان، دەردىنى بىر - بىرلەپ ئىچىگە يۇتۇپ يۈرىدىغان؛ ئاسمان بېسىۋالسىمۇ كارى بولماس، كۆرسىمۇ كۆرمەس، ئاڭلىسىمۇ ئاڭلىماس بولۇۋېلىشىپ، يالغان سالاھىيەت بىلەن ياشايدىغان ھالەت شەكىللەندى. بۇ، بىزدىكى ئېچىنىشلىق «سالاھىيەت ئىسراپچىلىقى» بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

19 . شەرم - ھايا ئىسراپچىلىقى

شەرم - ھايا — بىر جەمئىيەتنىڭ نازۇك پوستى، بىر مىللەتنىڭ ئېسىل ئەڭگۈشتەرى. ئۇ ئىنسان ئۈچۈن مەڭگۈلۈك لىباس. ئۇ ھەرقانداق ئىنساندا تەلتۆكۈس بولۇشى كېرەك بولغان گۆھەر. بۇ يەردە بىز ئاساسلىقى قىز - ئاياللار ھەققىدىلا توختىلىمىز. چۈنكى، ھەممە ئائىلىدە قىز - ئايال بار. قىز - ئاياللار مىللەتنىڭ كەلگۈسىنى تۇغقۇچى ۋە يېتىشتۈرگۈچىلەردۇر.

غەرب ئەللىرى كىنو - تېلېۋىزىيىسىنىڭ مەدەنىيەت سورۇنلىرىمىزغا شىددەتلىك باستۇرۇپ كىرىشى بىلەن بىللە كىرگەن ئاتالمىش پادىچى ئىشتانلىرى ۋە يەڭسىز كوپتىلىرى بىر قىسىم خانىم - قىزلىرىمىزنىڭ يارىشىملىق كۆڭلەكلىرىنى سالدۇرۇپ تاشلاشقا ئۈلگۈرۈپ، تال - تال سۇمبۇل چاچلارنى قىسقارتىپ، يالىڭاچلىشىشنىڭ بىرىنچى قەدىمىنى بېسىپ بولغانىدى. يارىشىملىق، ئازادە، رەڭمۇرەڭ كۆڭلەكلەرنىڭ ئورنىغا ئالمىشىۋالغان پادىچىلار ئىشتىنى، كىيگۈچىلەرنى ھەزىلكەشلەرنىڭ ئاتىشى بويىچە «تەمبۇر پاچاق دۇتار قوڭ» قىلىپ كۆرسەتتى. بۇنى بىز «يەر شارى خاراكتېرلىك ھادىسە» دەپ سۈكۈت

قىلىپ تۇرساق، بۇ خىل كىيىم بارغانسېرى تار، بارغانسېرى
شالاڭلىشىپ، ئۇياتلىق جايلارنىمۇ ياپالمايدىغان دەرىجىگە تەرەق-
قىي قىلدى. بىر تۇركۇم خانىم - قىزلىرىمىزدا ئالدىدىن قارىسا
كىندىكى ۋە كىندىك ئەتراپى، كەينىدىن قارىسا ئارقا ئېرىقچىسى
بىمالال كۆرۈنۈپ تۇرۇش ياكى بولمىسا ئاپئاق پاچاقلار تۇغما
هالەتتە نامايان بولۇش مودا بولدى. ئىشتاننىڭ ئېغى كىچىكلەپ،
بېغى بوشاپ، بىر تۇركۇم كىشىلەر بارغانسېرى بالىلىق ۋاقتىدى-
كى تۇرقىغا، قىلىقىغا قايتقىلى تۇردى. ئېغىدا دۇكان ئېچىش-
تىن ئۇيالمايدىغان ئەركىنلىك، كىيىملەرگە پاتماي قېلىۋاتقان
«يەرلىك مەهسۇلات» نى كۆز - كۆز قىلىشتەك دادىللىق بارلىققا
كەلدى. بۇ، بىز غەربلىكلەردىن قىزىقسىنىپ ئالغان هارام سوۋ-
غا، ئىپپەتنى ئۇنتۇپ، ئاتالمىش «زامانىۋىلاشقان» هاياسىزلىق
ئىدى. خوش، ئادەمنىڭ بوۋاق ۋاقتىدىكى، 2 - 3 ياشلىق
بالىلىق ۋاقتىدىكى كىيىم كىيىش ئادىتى، تەقى - تۇرق شەكلى
چوڭ بولغاندىمۇ يارىشارمۇ؟ ئۇ چاغدا ئوماق كۆرۈنگەن نەرسە،
ئەيىپ تۇيۇلمايدىغان ئەۋرەت بالاغەتكە يەتكەندە ئۇنداق تۇيۇلماي-
دۇ، ئەلۋەتتە. هازىر بەزى چوڭ شەهەرلەردىكى چار يىلاندەك
تولغىنىپ، «بولاق مانتا! كۆرسەڭ كۆزۈڭگە، يېسەڭ ئۆزۈڭگە
پايدا» دېگەندەك مېڭىشىۋاتقان قىز - چوكانلىرىمىزغا هەرگىز
ياراشمايدۇ. چۈنكى، شۇلارنىڭ بەزىلىرى ئانا بولۇش يېشىغا
يەتكەن، بەزىلىرى نەچچە بالىغا ئانا بولۇپ بولغانلاردۇر. ئېنىق-
كى، ئۇلار دىيانەتلىك، هايا - نومۇسلۇق ئائىلىلەرنىڭ پەرزەنت-
لىرى، هېچبولمىغاندا ئاتا - ئانىلىرى دىنسىز ئەمەس. ئەڭ
خەتەرلىك بولغىنى شۇكى، ئاتا - ئانىلار ساپاسىز بولمىغىنى
بىلەن شۇنداق ئائىلىلەردە مىللىي ئەنئەنە، ئەقىدە - ئېتىقاد،
مىللىي ئەخلاق قارىشى سۇسلاشقان.

هەممىگە ئايانكى، ئەخلاق — ئىنسانىنىڭ ئىنسانلىق زىنند-
تى، ئەخلاق ئۆلگەن جەمئىيەتنى قانۇن تولۇق ئىدارە قىلىشقا

ئۆلگۈرۈپ بولالمايدۇ. ھۆكۈمەتمۇ باشقۇرۇپ بولالمايدۇ. ئەخلاقى زاۋاللىققا يۈزلەنگەن قوۋمنى تەبىئەت ھالاك قىلىدۇ. ساماۋى كىتابلاردا بۇنداق بايانلار ئوچۇق بولۇپ، بۈگۈنكى ئىلىم - پەنمۇ بۇنى ئىنكار قىلمايدۇ. بۈگۈنكى ھالاكەت ۋە پالاكەت — دۇنياۋى كېسەللىك «ئەيدىز» نى مەركەز قىلغان مەرەزلىكلەر ئەخلاقى بوقالغان ھەربىر ئائىلە، ھەربىر ئادەمگە «ئوتنى كىم تۇتسا شۇنىڭ قولى كۆيۈش» نەزەرىيىسى بويىچە كېلىۋاتقان ئاپەتلەردۇر. شۇڭا، ئاچچىق تولغاقتىن مىڭ ئۆلۈپ - مىڭبىر تىرىلىپ بالا تۇغقان ئانىلار، تەرلەپ - تەپچىرەپ، پەپىلەپ بالا باققان ئاتىلار پەرزەنتلەرنىڭ، بولۇپمۇ قىزلارنىڭ ئىشتانلىرىنىڭ ئىپغى ھەم بېغىغا ھېرى بولمىساق بولمايدۇ. پەرزەنتلەرنى ئاتا - ئانىسىدىن ئايرىپ تەربىيىلەش مەسئۇلىيىتىنى بويىنىغا ئالغان مەكتەپلەر، مۇئەللىملەرمۇ بۇ ئىشتا تېگىشلىك بۇرچىنى ئادا قىلىشىلىرى كېرەك. ھەربىر ئادەم — ئاتا - ئانا، ھەربىر يۇرت بالىسىغىلا ئەمەس، بەلكى ئۆزى باققان ئىت - مۈشۈكلىرىگىچە ئىگە بولۇشى، ئۇنىڭ تەقدىرىگە، ھايات - ماماتىغا كۆڭۈل بۆلۈشى كېرەك. ئۇنداق بولمايدىكەن، تەبىئەت ۋە جەمئىيەتنىڭ خارلىشى، يەكلىشىدىن، نامراتلىقتىن مەڭگۈ قۇتۇلالمايمىز! ئىشلىرىمىز ئالغا باسمايدۇ، روناق تاپالمايمىز، ياخشى تىلەكلىرىمىز ئەمەلگە ئاشمايدۇ... ئويلاپ كۆرەيلى، ئىنساننىڭ كۆرۈمسىز قولتۇق، چاتلىرىدا قانچىلىك گۈزەللىك بولسۇن؟ بولمىسا ياراتقۇچى ئۇنى كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان جايغا ئەمەس، بەلكى تەبىئىي ھالدا يوشۇرۇلىدىغان جايلارغا ئورۇنلاشتۇرارمىدى؟

يۇرت كاتتىلىرى، چوڭلار، بايلار، ئۆلىما - ئالىملارنىڭ، ئېسىل بىنا - داچا، ئالىي ماشىنىدا ئولتۇرۇۋاتقانلارنىڭ بۇ جەھەتتىكى مەسئۇلىيىتى باشقا ئاتا - ئانىلارنىڭكىدىن كەم ئەمەستۇر. باشقىلار بىلەن كارى بولماي ئۆز نەپسىنى ئويلاش، قولىدىكى نام - ئەمەل، بايلىقنى ياشىۋېلىشنىڭ پۇرسىتى، دەس-

مايىسى دەپ قاراش — ئەخمەقلىق، نادانلىقتىن باشقا نەرسە ئەمەستۇر. باشتا تىلغا ئېلىپ تەكىتلىگىنىمىزدەك، ھەرقانداق ئىشنىڭ تېگىشلىك مەسئۇلىيىتى بولىدۇ. مەسىلەن، سىزدىكى بايلىقنىڭ، سىزدىكى ئەمەل - مەنسەپنىڭ، سىزدىكى يۈز - ئابرۇيىنىڭ، سىزدىكى ئىلىم - بىلىمنىڭ، سىزدىكى ھۈنەر - كەسپىنىڭ! بىر راھەتنىڭ مىڭ پاتمان جاپاسى، ئون كوي پۇل-نىڭ يۈز كويلۇق دەردى بولغاندەك، بىر لەززەتنىڭ يۈز ئازابلىق مەسئۇلىيىتى بولماي قالامدۇ؟ شۇڭا، ھەربىر ئادەم بىر خىل مەسئۇلىيەت مۇھىتىدا ياشىشى كېرەك. بۇ يەردە بىر گەپنى قىستۇرۇپ قويۇشنى ئەۋزەل بىلدىم: مەلۇم بىر مەشھۇر قىز بېدىكى ئىچكىرى ئۆلكىلەرگە «قىز توشۇپ» بەش يىلدا 400 مىڭ كوي پۇل تاپقانىكەن، ئالتىنچى يىلى بىر ئىپلاس كېسەل بىلەن يۇقۇملىنىپ، كاتتا دوختۇرخانىدا 600 مىڭ كويغا داۋالى-نىپ ساقىيىپ، 200 مىڭ كويغا قەرزدار بولۇپ قاپتۇ... ئىنىقكى، تەبىئىي، ھالال بولمىغان ئىشتا ئىنسانغا ئارتۇقچە ياخشىلىق يوق! مۇشۇ سەۋەبتىنمۇ بەگلىك ۋە بايلىقنىڭ راھىتى-دىن كۆرە ئازابى كۆپىيىپ كەتمەكتە. يالغان بايلىقنىڭ دەردۇبا-لاسى كۆپەيمەكتە. بەگ - بايلارنىڭ بايلىقىدىن قەرزى كۆپ، ئۆتىدىغان سۆزىدىن ئۆتمەس گېپى جىق بولماقتا...

خوش، گېپىمىزگە قايتساق، بەزى قىز - چوكانلارنىڭ ئىشتىنىنىڭ ئېغى قالمىغاندەك، بەزىلىرىنىڭ ئاغزىنىڭ بېغى قالماسلىق يەنە بىر ئەگەشمە ھاياسىزلىق بولۇۋاتىدۇ. كوچىدا ماڭسا، چىشى قالمىغان قېرى ئىتنىڭ كونا سۆڭەككە كۆچى يەتمەي سۆڭەكنى كاراسلاتقىنىدەك، ئاغزىدىن پاقىنىڭ گېلىدىكى شاردەك كۆپۈك چىقىرىپ سېغىز چايناپ مېڭىشلار؛ يولدا، ئام-مىۋى سورۇنلاردا، باشقىلار بىلەن پاراڭلىشىۋاتقاندا توختىماي ماك چايناشلار... قىلىپىدىن چىققان ھاياسىزلىق، باشقىلارغا ھاقارەت قىلىش بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇلاردىن باشقا، ئەيمەنمەي

ئەرلەر بىلەن تەڭ ئولتۇرۇپ تاماكا چېكىش، هاراق ئىچىش بەزىبىر بۇزۇق ئاياللارنىڭ نورمال ئادىتىگە ئايلىنىپ قالدى. ئاپتوبۇسلاردا، ئادەم كۆپ يەرلەردە يەل مىلتىق ئاتقاندەك چاكىنا-داپ سۆزلىشىۋاتقانلارنى ئۇچراتقىلى بولىدۇ: «ئاخشامقى سورۇندا ھېلىقى مەتۇلارغا پۇلنى تازا جىق خەجلەتتۇق دېگىنە، ئاداش! قىممەت سەيلەرنى دىگلا قىلىپ (بۇيرۇتۇپ دېمەكچى — ئا) ياڭجۇ (چەت ئەل هارىقى دېمەكچى — ئا) بىلەن داخې - داچى (چوڭ يەپ - ئىچىش) قىلدۇق... ئاندىن... كېچىچە تۇزۇك ئۇيقۇ يوق... هازىر توۋيۇندىخىلىڭ! (بېشىم بەك قېيىپ كېتىۋاتىدۇ، دېمەكچى — ئا)، سورۇن چىشلىۋالغان ئوخشايدۇ...»

لەنەت! مۇشۇنداق گەپلەر ئەسلىدە بىزنىڭ خوتۇن - باللىرىمىزنىڭ ئاغزىدىن چىقىشقا تېگىشلىك گەپلەرمىدى، جامائەت؟ قىز باللىنىڭ سۆزى دېگەن هايالىق، مۇلايىم، سىلىق، يېقىشلىق، لەززەتلىك بولمامتى؟ يوشۇرۇشقا تېگىشلىك جايلار لايىقىدا يوشۇرۇلسا، تېخىمۇ جەلپكار كۆرۈنمەمتى؟ بىر قىسىم خوتۇن - قىزلارنىڭ مۇشۇنداق ئېزىپ كېتىشىدە، توغرا يولدىن تېيىپ كېتىشىدە ھەربىر ئاتا - ئانىنىڭ، ھەربىر ئەركەك تۇكى بار يىگىتنىڭ ئېغىر مەسئۇلىيىتى بولۇشى كېرەك. «هاياسىز ئەلدە بەرىكەت بولماس» دەيدۇ كونىلار. بىز بۇنداق شەرم - هايا ئىسراپچىلىقىنى توسۇشىمىز، ئۇنىڭغا قەتئىي يول بەرمەسلىكىمىز كېرەك.

20. هارۋىكەشلىك ئەخلاقىنىڭ نۆل دەرىجىسى

ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ كونا زامانلاردىن قالغان «ئادەمنىڭ ئەسكىسى هارۋىكەش بولىدۇ» دەيدىغان بىر يۇمۇرلۇق گېپى

بولىدىغان. بۇرۇنقى چاغلاردا، كوپېراتسىيە زامانلىرىدا شۇنداق بولغانمۇ قانداق، بىلمىدىم. لېكىن، شۇنداق ئاتاقنىڭ بارلىقى پاكىت. ھازىر يۇرت - مەھەللىلەردە ئۇنداق ئايرىم «ھارۋىكەش» يوق، ئىزدەپ تاپماقمۇ تەس. ئەلۋەتتە، زامان ئىلگىرىكىدىن كۆپ تەرەققىي قىلدى، تۇرمۇشمۇ ياخشىلاندى، قاراش ئۆز-گەردى... ھازىر قارايدىغان بولساق، بۇرۇنقى ياسىداق مىنىلىدى-غان ئات - ئېشەكلەر ئورنىنى ۋېلىسىپىت، موتسىكلىت قاتار-لىقلار ئىگىلىگەن؛ كالا ھارۋىسى، تۆگە ھارۋىسى، ئات ھار-ۋىسى... دېگەنلەرنىڭ ئورنىنى بۈگۈنكى تۆمۈر ھارۋا — تۇرلۇك ماشىنىلار ئىگىلىگەن، ھەتتا ئۇلار كۇنسېرى كۆپىيىپ، يول - يوللارغا، يۇرت - مەھەللىلەرگە پاتماي قېلىۋاتىدۇ... سەپەرنىڭ جاپاسىنى يېنىكلىتىش، «يول ئازابى — گۆر ئازابى» ، دېگەننى يېڭىشتە قانداق ياخشى ئىش - ھە بۇ؟ ئەمما، يەنە شۇ قاتناش قوراللىرى بىر قىسىم كىشىلەرگە خۇشاللىق، راھەت بېغىشلاۋات-قان بولسىمۇ، يەنە بىر تۈركۈم كىشىنىڭ تۇرمۇشىغا، يول مېڭىشىغا پۇتلىشىدىغان مۇتتەھەملەرگە ئايلىنىپ قالماقتا. يولدا توغرىسىغا تۇرۇۋېلىش، پىيادىلەر يولىغا خالىغانچە ئۇسۇپ كى-رىش، ئامما كۆپ يەرلەردە قالايمىقان كاركىراش، نورمىدىن ئارتۇق يۈك بېسىپ ۋەقە پەيدا قىلىش، بىر - بىرىدىن (خىجىل بولماي پىيادىلەردىن) يول تالىشىش، قاپلىشىپ تۇرۇۋېلىش... خۇددى ئۇلارنىڭ چوقۇم قىلىشقا تېگىشلىك ۋەزىپىسىدەك بولۇپ قالماقتا. بۈگۈنكى كۈندە ئۇلار قاتناش ساقچىسىدىنلا قورقمايدى-غان بولسا، بۇنداق ھارۋىكەشلەرنى ھېچكىم گەپكە كىرگۈزەلمەي-دۇ... شەھەرلەردە بۇنداق ئەھۋال دائىم كۆرۈلۈپ تۇرىدۇ: قات-ناش توسۇلغان، ماشىنا ياكى موتسىكلىت بىرسى يەنە بىرسىگە ياكى ئادەمگە، نارەسىدە باللارغا، دەرەخكە، ۋېلىسىپىتكە سو-قۇلغان؛ بىردەمدىلا ئەتراپنى قالايمىقانچىلىق قاپلىغان...

بۇلارنىڭ ھەممىسى جانسىز تۆمۈرنىڭ ئەيىبى ئەمەس، ئەل-

ۋەتتە. ئۇنى باشقۇرغۇچى كىشىنىڭ، باشقىلارغا بىر غىرىچ يول بېرىشنى راۋا كۆرمەيدىغان، ئۆزىنىڭلا بالدۇر مېڭىشىنى، ئۆزىنىڭلا ئالدىراش ئىشىنىڭ بالدۇر پۈتۈشىنى… ئويلاپ ھۆرپىيىپ تۇرغان كىشىنىڭ ئەيىبى! توۋا، ئاشۇ بىر قىسىم ھارۋىكەشلەر كۈنلەپ توسۇلۇپ تۇرۇشقا رازى بولىدىكەنكى، بىر مىنۇت توختاپ باشقىلارغىمۇ يول بېرىشنى ئويلىمايدىكەن؛ ئۇ ئۆتۈۋالسا، ماڭىمۇ يول ئېچىلىدۇ، باشقىلارمۇ ماڭا ئوخشاش ئالدىراش بولغىيتى… دېگەننى ئېسىگە كەلتۈرمەيدىكەن. گويا كىم بالدۇر كىرىۋالسا، تۇرۇۋالسا، يول شۇنىڭ؛ ماڭسىمۇ، ماڭمىسىمۇ يول شۇنىڭ! بىر - بىرىنى يەۋەتكۈدەك ھومىيىشىپ، كۆزلىرىنى ئالايتىپ، چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ كېتىشىدىكەن… مانا بۇ كىچىك ئىش جەمئىيىتىمىزدىكى ئادەملەرنىڭ بىر - بىرىگە يول بەرمەس، ئاسانلىق - ئامانلىق تىلىمەس، پۈتلىشىپ كېتىشىدىن ھۇزۇر تېپىشتەك تەتۈر تاناسىپلىق پسىخىكىلىق كېسەللىكنىڭ ئىپادىسى. بىراۋنىڭ ئىلگىرىلىشىنى خالىمايدىغان، بىرسى ئالدىغا كىرىپ كەتسە، تاتىرىپ قېلىپ، پۈتلىشىپ يىقىلىپ كەتسە شادلىنىپ كېتىدىغان؛ ياخشىلىقنى ئۆزىگە، يامانلىقنى باشقىلارغا چىللايدىغان يامان سۈپەتلىك ئۆسمە. بۇزۇق روھىي ھالەت پەيدا قىلغان بۇزۇق خىلىت! ئاددىيسى، تاماقخانا، ئاشخانىلاردىمۇ بىكار ئورۇن تۇرسا، بىر تەرەپكە سۈرۈلۈپ باشقىلارغا ئورۇن بەرمەسلىك، كىشىلەرگە قېپىداش، مەنسىتمەسلىك نەزەر بىلەن قاراش؛ كوچا ئاپتوبۇسلىرىدا قېرى، ئاجىز، مېيىپ بىر قىسىم كىشىلەر ئۆرە تۇرۇۋاتسىمۇ پۈت - قولى ساق، ساغلام، ياش باللارمۇ ھېچنېمە كۆرمىگەندەك بولۇۋېلىپ ئۇنىڭغا پەرۋا قىلماسلىق… قاتارلىق ئىشلار، كۆرۈنۈشلەر جەمئىيەت ئەخلاقىمىزدا خېلى چوڭ نۇقسان بارلىقىنى ئىپادىلەپ تۇرۇپتۇ. ئېنىقكى، بىر كىشى يەنە بىر كىشىنىڭ قىممىتىنى مەنسىتمەسلىك، نورمال ئادەمگەرچىلىك ۋە مېھىر - مۇھەببەتنىڭ سۇسلاپ قېلىشى-

دەك بۇنداق قىلىقلار، كىشىلىك يولنى، تۇرمۇش يولىنى ناتوغرا تالىشىشلار ئەخلاقنى خورلاش، تەتۈر رىقابەتلىشىشتىن باشقا نەرسە ئەمەس.

بىر كۈنى، چوڭ يولنىڭ قاتناش چىرىقى يوق، ئەمما پىيادىلەر ئۆتۈشكە بولىدىغان يېرىدىن ئۆتۈۋاتاتتۇق، بىزگە يېقىنلاپ كەلگەن بىر ماشىنا تۇيۇقسىز توختاپ، بىزنىڭ ئۆتۈۋېلىشىمىزغا ئىشارە قىلدى. مەن ھەيرانلىق بىلەن تەشەككۈر بىلدۈرمەك بولۇپ قارىدىم، چەت ئەللىكمىكىنە؟ دەپ زەڭ سالسام، ئۇنداق ئەمەس، ئۆز ئادەملىرىمىزكەن! چۈنكى، ئون نەچچە يىلدىن بېرى بۇ شەھەردە ياشاپ، پىيادىلەرگە يول قويىدىغان - يول بېرىدىغان شوپۇرنى تۇنجى قېتىم كۆرگەندەك بولۇۋاتاتتىم! ... ئەمەلىيەتتە بۇ تەس ئىشمۇ ئەمەسقۇ؟ مىسال قىلساق، تەرەققىي قىلغان ئەللەردە بانكا، ماگىزىن ياكى باشقا جايلاردا ئۆچىرەتلەردە تۇرۇشقا توغرا كەلسە، ئەرلەر ئاياللارغا، چوڭلار باللارغا، ياشانغانلارغا ئورۇن بېرىشىدۇ؛ ھەر قەدەمدە «كەچۈرۈڭ»، «ياردىمىم كېرەكمۇ؟» دېگەن سۆزلەر ئېغىزلاردىن تۆكۈلۈپ تۇرىدۇ؛ ئاتلىقلار، ماشىنىلىقلار پىيادىلەرگە ئاۋۋال يول قويۇشىدۇ؛ ھەتتاكى، ياشلار ئاپتوبۇسلارغا چىققاندا، بوش ئورۇنلار بولسىمۇ ئولتۇرۇۋالمايدۇ ... يالغۇز سەپەرگە چىققان ماشىنىلىق كىشى يۆنىلىشى ئوخشاش پىيادىلەرنى كۆرسە، ئاتايىن سۈرئەتنى ئاستىلىتىپ، قەيەرگە بارماقچى ئىكەنلىكىنى، ماشىنىغا چىقىۋالسا ھەقسىز ئالغاچ كېتىدىغانلىقىنى ئېيتىپ، خالىسا سەپەرداش بولۇپ، مۇڭدىشىپ ماڭىدۇ... «سىز بىلەن تونۇشۇپ قالغىنىمدىن خۇشالمەن»، «سىزگە ياردەم بېرەلىگىنىمدىن خۇشالمەن» دېگەندەك سەمىمىي سۆزلەر ھەممىلا يەردە ئۇچرايدۇ... شۇنچىلىك ئەقەللىي ئىشلارنى بىز نېمىشقا قىلالمايدىغاندىمىز؟ بىر - بىرىمىزگە بۇ دۇنيانىڭ ئىللىقلىقىنى، گۈزەللىكىنى،

ئادەملەرنىڭ مېھىر ـ مۇھەببەتلىك قەلبلەرگە ئىگە ئىكەنلىكىنى نېمىشقا بىلدۈرۈپ تۇرالمايدىغاندىمىز؟

21. تور ئىسراپچىلىقى

يېڭى ئەسىرنىڭ، ئۇچۇر دەۋرىنىڭ بەلگىسى بولغان كومپيۇتېر تور دۇنياسى ئۇيغۇر جەمئىيىتىگە يېڭىلىق بولۇپ كىرگەندىن كېيىن، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ زامانىۋى دۇنيا بىلەن ماس قەدەملىك ئىلگىرىلەش، تەڭ ياشاش ئارزۇسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشىغا يار ـ يۆلەك بولدى. ئۇ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ جاھان تەرەققىياتىدىن، جاھان مەدەنىيىتىدىن خەۋەردار بولۇش، تۈرلۈك ئۆزگىرىش، يۈزلىنىش، يۈنىلىشلەرنى بىلىش، پەن ـ تېخنىكا بىلىملىرىنى ۋاقتىدا ئۆگىنىش جەھەتلەردە كۆز يۇمۇشقا بولمايدىغان تۆھپىكار مەدەنىيەت جەۋھىرى بولدى. بۇ نۇقتىدىن «ئۇيغۇر جەمئىيىتى كومپيۇتېر دۇنياسىغا سىڭىپ كىرىشتەك مەدەنىيەت دەۋرىگە كىردى» دېيىشكە بولىدۇ. چۈنكى، ئىشخانا، ئائىلە ۋە كوچىلاردا ئومۇمەن كومپيۇتېر ۋە كومپيۇتېر تورى بار بولدى. ئەمدى كومپيۇتېر بۈگۈنكى ئۇيغۇرلار ئۈچۈن يات نەرسە بولماي قالدى!

ۋەھالەنكى، بەدىنى كۈچلۈك، ساغلام ئادەمگە ھەرقانداق نەرسە ئاسان زىيان قىلالمىغان، ئەمما ئاجىز بەدەنگە كۈچلۈك تاماقمۇ ئېغىر كەلگەندەك ئىش مۇشۇ كومپيۇتېر تورىنى ئىشلىتىش ـ پايدىلىنىشتا كۆرۈلۈۋاتىدۇ؛ كومپيۇتېر يېزىقى، كومپيۇتېر يۇمشاق دېتاللىرىدا ھەركىم ئۆز بىلگەنچە يېزىق كىرگۈزۈش سىستېمىسى ئىجاد قىلىپ، بىرسى يەنە بىرسىنى يەكلەيدىغان، بىر سىستېمىدا ئۆرۈلگان ماتېرىيالنى يەنە بىر سىستېما تونۇمايدىغان ئاۋارىچىلىكلەر، ئىلگىرى ئىشلىتىپ تاشلىۋەتكەن لاتىن يېزىقى ئاساسىدا ئۆزگەرتىپ ئۇيغۇرچە قىلىنغان «يېڭى

www.uyghurkitap.com

يېزىق» نى قايتا بازارغا سېلىشلار، پۈتۈن مىللەت خاراكتېرلىك
قايتا ساۋاتسىزلىققا سەۋەب بولىدىغان قىلمىشلار… كىشىنى گاڭ-
گىرىتىپ قويماقتا. تېخىمۇ چاتاق بولغىنى، كومپيۇتېر توردا
ئويۇن ئويناش، خالىغانچە كىنو - تېلېۋىزىيە كۆرۈش، «چايخا-
نا» دا مۈگدىشىش — نادان، ئىش بىلمەس نارەسىدە ياش -
ئۆسمۈرلەرگە نىسبەتەن خىروئىن، ئەيدىز قاتارىدا چىرىتكۈچى،
ئاينىتقۇچى، زەھەرلىگۈچى نەرسە بولۇپمۇ قالماقتا. باللارنى
نورمال ئۆسۈپ يېتىلىشتىن مەھرۇم قىلىپ، بالا تۇرۇپلا قوڭ-
دىن قېرىپ قالىدىغان، چىرىك، چۈشكۈن، خىيالپەرەس، سە-
مىمىيەتسىز، ھېسسىياتسىز، ئويۇنقېپى ماشىنا ئادەملەرگە
ئايلاندۇرۇشقا ئۇرۇنماقتا. گەرچە بۇ دۇنياۋى ھادىسە بولسىمۇ،
ھەرقايسى ئەل ھۆكۈمەتلىرى، شۇ قاتاردا ئېلىمىز ھۆكۈمىتىمۇ
بۇ خىل يۈزلىنىشنى توسۇۋاتقان - چەكلەۋاتقان بولسىمۇ، بۇ
ئۇيغۇر جەمئىيىتى ئىنتايىن سەگەك بولمىسا بولمايدىغان ئىشلار-
نىڭ بىرى بولۇپ تۇرماقتا. چۈنكى، باشقىلار بىلەن بىزنىڭ
مەدەنىيەت ئەنئەنىمىز، مەدەنىيەت ئارقا كۆرۈنۈشىمىز ئانچە ئوخ-
شاپ كەتمەيدۇ. باينىڭ، بەگنىڭ بالىسى مىنگەن ئات گادايىنىڭ
بالىسىغا ياراشمىغاندەك، خەققە ياراشقان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى-
نىڭ بىزگە يارىشىپ كېتىشى ناتايىن. باشقىلارنىڭ قورسىقىنى
ئاغرىتقۇدەك زىيان قىلغان نەرسە، بىزنىڭ ئىچىمىزنى سۈرۈۋې-
تىشى مۇمكىن! نۆۋەتتە «تورخانا» نىسبەتەن ئومۇملاشقان
چوڭ - كىچىك شەھەر ۋە ناھىيە بازارلىرىدا بىر قىسىم باللار
«مەكتەپكە باردىم، ئۇنداق ئىش بىلەن كەچ قالدىم…» دېگەندەك
باھانىلەر بىلەن ئاتا - ئانىلىرىنى ئالداپ، تورخانىغا ئۆگىنىپ
قالماقتا. ئويۇن ئويناشتىن باشقا، بالىلىق يېشىدا بىلىشكە تې-
گىشلىك بولمىغاننى بىلىپ، كۆرۈشكە تېگىشلىك بولمىغاننى
كۆرۈپ، چۈشكۈنلۈك كوچىسىغا، بۇزۇقچىلىق پاتقىقىغا كىرىش-
كە ئىنتىلمەكتە. توردا ئاللىكىملەرگە سۆيگۈ ئىزھار قىلىشىپ،

روھىي جەھەتتە قالايمىقان، شېرىن خىياللارنى سۇرۇشمەكتە.
ئۆزى بالا تۇرۇپ بوۋاي، قىز تۇرۇپ موماي بولماقتا. تۇردا
كۆرگەن قىلىقسىزلىقلارنى دورىشىپ، جىنسىيەت سودىسى —
ھېسسىيات سودىسى قىلىشماقتا. بۇ، بالىلارنى روھىي زىناخور-
لۇققا، قىمارۋازلىققا، شاللاقلىق يولىغا باشلايدىغان ئىش، خا-
لاس. بۇ يولغا كىرسە ئۇلارنىڭ قولىقىغا نە دەرس كىرسۇن؟
نە تاپشۇرۇق ئىشلەش، ئۆگىنىش قىلىش خىيالىغا كەلسۇن؟
مەسئۇلىيەت ئېڭى، بۇرچ تۇيغۇسى، ئىنسانىي سالاھىيەت قانداق
يېتىلسۇن؟ بۇنداق داۋاملاشسا، ئوغۇللارنىڭ بۆرىكى بىھۇدە زە-
ئىپلىشىدۇ، نورمال پسىخىكىسى بۇزۇلىدۇ، يېشى كىچىك تۇ-
رۇپ روھى قېرىيدۇ، يىگىتلىك ھېس - تۇيغۇسى سېسىيدۇ...
قىزلارمۇ ئاسانلا شاللاقلىقنى يۇقتۇرۇۋالىدۇ...
ئەلۋەتتە، بىزنىڭ مەزمۇنى ساغلام، بىلىم - ئۇچۇر تارقى-
تىش قۇۋۋىتى يېتەرلىك بىرمۇنچە ئۇيغۇرچە تور بېكەتلىرىمىز
بار ئىكەن، لېكىن بىر قىسىم شەخسلەر، ئاللىقانداق كىشىلەر
ئۆزى تەسىس قىلىۋالغان تور بېكەتلەرمۇ بار ئىكەن. بەزىلىرى
كەچكىچە ئۆزىنى ئۆزى ماختىشىپ داۋراڭ قىلىشىدىكەن، بەزىلى-
رى غەيۋەت - شىكايەت، پىتنە - پاسات تارقىتىشنىمۇ قولدىن
بەرمەيدىكەن. بىراۋلارنى تىللاپ سېستىشنى ھۈنەر قىلىۋالغان
سالاھىيىتى نامەلۇم كىشىلەرمۇ بولىدىكەن... ئىش قىلىپ، ئۇنى
باشقۇرماق ئاسان بولمىغاچقا، ئايرىم نىيىتى نادۇرۇس كىشىلەر
مۇشۇ يوچۇقتىن ئەپچىللىك بىلەن پايدىلىنىپ، ئۆز مەقسەتلىرى-
نى ئەمەلگە ئاشۇرالايدىكەن... بۇمۇ بىر خىل ئىسراپچىلىق،
ياخشى نەرسىنى يامان ئىشقا ئىشلىتىش بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇ
يەردە تەكىتلىمەكچى بولغىنىمىز: دۇنيانىڭ ھەربىر چېتىنى
(شەرق، غەرب ئەللىرىنى، تۈرلۈك ئىرق، مىللەتلەرنى) بىر
سىمغا ئۇلاپ تۇتاشتۇرۇپ، زامان، ماكان ئۇقۇمىدىن ھالقىپ
كەتكەن، نېمىنى ئىزدىسە خالىغانچە تاپقىلى، كۆرگىلى بولىدى-

غان «ئىنتېرنېت تورى» دىن ئىبارەت بۇ قورالدىن ياخشى پايدى-
لىنىش مەسىلىسى؛ ئائىلە، مەكتەپ، جەمئىيەت بىرلىكتە ھەردى-
كەتلىنىپ، بالىلارنى توغرا يېتەكلەش، ساغلام، ئىلمىي، زاما-
نىۋى ئاڭغا ئىگە قىلىش ۋە زىيانلىق نەرسىلەردىن توسۇش مەسى-
لىسى. مۇشۇنداق قىلىشقا كاپالەتلىك قىلالىساق، توردىكى ئىس-
راپچىلىقتىن، ئۇنىڭ بىھۇدە زىيانكەشلىكىدىن ساقلىنىپ قالالاي-
مىز؛ ئىنتېرنېت تورىنى بىزگە ئەسقاتىدىغان، بىزگە ھەر ۋاقىت
ياردەم بېرەلەيدىغان، ئۆگىنىش، خىزمەت، تۇرمۇشىمىزغا، كى-
شىلىك مۇناسىۋەتكە يۈكسىلىش بەخش ئېتەلەيدىغان مۇھىم يار-
دەمچىگە ئايلاندۇرالايمىز.

22. ئەمەل ـ مەنسەپ ئىسراپچىلىقى

ئەمەل ـ مەنسەپ — ھوقۇق دېمەكتۇر، ئۇ بىر تەرەپتىن
كىشىگە شان ـ شۆھرەت بولۇپ تۇيۇلسىمۇ، يەنە بىر جەھەتتىن
ئىنتايىن ئېغىر بولغان مەسئۇلىيەتتىن ئىبارەت. ناۋادا ھوقۇق
قانۇن، سىياسەت دائىرىسىدە ئادىل، دېموكراتىك يۈرگۈزۈلسە،
ھەممە كىشىگە خۇشاللىق، ئازادىلىك بەخش ئېتىدۇ؛ ئەكسىچە
بولسا، ئەل ـ ئاۋامنىڭ مەنپەئىتىنى بىھۇدە زىيانغا ئۇچرىتىپ،
ئادالەتسىزلىك، كۆڭۈلسىزلىك، ئىناقسىزلىق، پىتنە ـ پاسات
پەيدا قىلىشتىن ساقلىنالمايدۇ. ئارىمىزدا شۇنداق كىشىلەر بار:
پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئەل ـ ئاۋام ئىشىنىپ تەييار ھوقۇقنى، ھەر
دەرىجىلىك مەنسەپلەرنى بەرسە، ئۆز مەسئۇلىيىتىنى ياخشى ئادا
قىلماي، پارتىيە بىلەن خەلق ئوتتۇرىسىدا كۆۋرۈكلۈك رولنى
ياخشى ئوينىيالماي، ئارىدا سوغۇقچىلىق پەيدا قىلىدۇ، ھەتتا
كۆۋرۈكنى بۇزۇپ ھاڭ پەيدا قىلىدۇ. ئاددىيسى، بىر تۇل خوتۇن

بىشىغا كۈن چۈشۈپ ھال ـ ئەھۋال ئېيتىپ قېشىغا كىرسە، قەۋزىيەت بولۇپ قالغاندەك ئىنجىقلاپ، مۈزاكىرىسى تۈگىمەيدۇ؛ بىچارە مەزلۇمغا ئىشنىڭ توغرا يولىنى كۆرسىتىپ بېرىشنىڭ ئورنىغا، قايتا كەلسە قېچىۋېلىپ كەينىگە سۆرەيدۇ ... نەتىجىدە پارتىيىنىمۇ ئالداپ، خەلقنىڭ ئىشەنچىنى سۇسلاشتۇرىدۇ. ناۋادا بۇ ئۆزىنىڭ ئىشى بولۇپ قالسىچۇ؟ ئەلۋەتتە ئۇنىڭدەك تەدبىرلىك كىشى كەم تېپىلىدۇ، يۇقىرى ـ تۆۋەن قاترايدۇ، كىرمەيدىغان تۆشۈكى، سىيلىمايدىغان مۈشۈكى ئاز قالىدۇ! ئۇنىڭغا: سەن پارتىيە، خەلقتىن ھوقۇق ئالغاندا، خەلق بىلەن، ئەتراپىڭدىكىلەر بىلەن كارىڭ بولمايدىغانغا ئالغانمۇ؟ خەلق بولمىغان بولسا بۇ ھوقۇق ساڭا بېرىلەمتى؟ دېگىلى بولمايدۇ. پەقەت ئۆزۈق ـ تۇغقىنىنىڭ مەنپەئەتىنى قوغدىغانلىقىڭ خەلقنىڭ مەنپەئەتىنى قوغدىغانلىقىڭمۇ؟ نەپ قوغلىشىپ دوست تارتىشقىنىڭ خەلق مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلغىنىڭمۇ؟ دېگىلى تېخىمۇ بولمايدۇ...

ئاشۇنداق ئۆز مەنپەئىتى ئۈچۈن جان كۆيدۈرىدىغان بەزىبىر مەنسەپ چىۋىنلىرى پارتىيە، دۆلەتنىڭ ئوبرازىغا داغ چۈشۈرۈپ، پارتىيە بىلەن خەلق ئارىسىغا زىيانلىق تەسىرلەرنى كۆرسەتمەكتە. ئۇنداق پۇرسەتپەرەسلەر «دوپپىسىنى ئەكەل دېسە» باشقا نەرسىنى قوشۇپ ئەپكەلمەكچى بولىدۇ. شەكىللۋازلىقتىن، يالغانچىلىقتىن ئەيمەنمەيدۇ! بىر ئىشنى ھەل قىل دېسە، ھوقۇق، مەنپەئەت سودىسى قىلىدۇ. ئۆزىگە نەپسىز ئىش بولسا قەۋزىيەت بولۇۋېلىپ، ئىنجىقلاپ ئولتۇرۇۋالىدۇ. مۇشۇنداق ئىدىيىسى بار، كاللىسى قاتمال، قولىدىن ئىش چىقمايدىغانلارنىڭ كاساپىتى، «بىر كالىنىڭ شاترىقى مىڭغا» دېگەندەك، باشقا نۇرغۇن تەدبىركار، مەسئۇلىيەتچان، ئەستايىدىل كادىرلارنىڭ ئوبرازىنى بىللە بۇلغاشقا ئۇلگۇرىدۇ. ئۇنداقلار پارتىيە، دۆلەت ۋە خەلق بەرگەن ھوقۇقنى جايىغا ئىشلىتەلمىگەچكە، ھوقۇقى دات بې-

سىپ، كىچىكلەپ كېتىدۇ، ئۆتمەس، كەسمەس بولىدۇ. ھەتتا ئىسمى بار، جىسمى يوق ھالەتكە چۈشۈپ قالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىشخانىدا گېزىت ئوقۇپ، قايناقسۇ ئىچىپ بىكار ئولتۇرىدىغان جانباقتىغا، كوندۇزى يىغىندا ئۇخلاپ، كېچىسى ئىشرەتخانىلاردا ھاراق ئىچىپ، مەست - ئەلەس بولۇپ كۈن ئۆتكۈزىدىغان ئىشرەتخورغا ئايلىنىدۇ. ئۇنداقلار ئۆزى كارغا كەلمىسىمۇ چىرايلىق خوتۇنغا ئامراقلىق قىلىدىغان كىشىدەك، ھوقۇققا ئامراق ھەم شەكىلۋاز بولۇپ، ئاممىنىڭ كۆزىنى بويايدۇ، دەم ئېلىش كۈنلىرىمۇ ئىش ئورنىغا كېلىۋېلىپ، كونا گېزىتنى قولىدا تۇتۇۋېلىپ، دەرۋازىۋەن بىلەن مۇڭدىشىپ كۈننى كەچ قىلىدۇ… ئەلۋەتتە ھاراق ئىچىشتە، دەرىجىسىنى ئۆستۈرۈشتە پىداكارلىق قىلىشقا يارايدىغان بۇنداق كاززاپلارنى پارتىيە، ھۆكۈمەت ۋە خەلق ياقتۇرمايدۇ. بىز بۇنداق ئۆزىنى ۋە ئۆز مەسئۇلىيىتىنى ئادا قىلىشنى بىلمەيدىغان، خەلققە پايدىلىق ئىشنى قىلماي ئۆزىنىلا ئويلاشنى بۈيۈك مەقسەت قىلىۋالغان كىشىلەرگە سەل قارىماسلىقىمىز، پاش قىلىش ئارقىلىق دېموكراتىك نازارەت قىلىش ھوقۇقىمىزنى يۈرگۈزۈشىمىز لازىم. بولمىسا، بۇ خىل ئىسراپچىلىق بىزگە نۇرغۇن بىھۇدە ئاۋارىچىلىقلارنى سوۋغا قىلماي قالمايدۇ.

23. ئادىمىلىكنى پۇل ئورنىدا خىراجەت قىلىش ئىسراپچىلىقى

ھەربىرىمىزدە شۇنداق بىر ئىللەت بار، ئۇ بولسىمۇ پۇل خەجلەپ پۈتتۈرىدىغان ئىشقا يولۇققاندا، ئامال بار پۇل چىقىرىشتىن قېچىپ، «ئادەمگەرچىلىك» يولىنى ئىزدەش. ئەقىلگە

سىغمايدۇكى، ئومۇمەن ھەممىمىز ـ ھەرقاندىقىمىز پۇل ئورنىغا ئادىمىيلىك قىممىتىمىزنى خىراجەت قىلساق پۇتىدىغانلىكى ئىش بولسا، بۇ يولنى مېڭىشتىن ئېرىنمەيمىز. يانچۇقىمىزدا شۇنىڭغا يەتكۇدەك پۇل بار بولسىمۇ، ئۆزىمىزنىڭ يۈز ـ ئابرۇيى، شان ـ شەرىپىنى «بەش پۇلغا قىممەت، تۆت پۇلغا ئەرزان» قىلىشقا ئۇرۇنىمىز... توغرا، پۇل يانچۇقتا بولسا ھامان خەجلىگىلى بولىدۇ، ھەر ۋاقىت جانغا ئەسقاتىدۇ. ئەمما، ئادەمنىڭ ئائىلىدە، خوتۇن ـ بالىلىرى ئالدىدا، يۇرت ـ مەھەللە ئىچىدە، ئەل ـ جامائەت ئارىسىدا پۇلدىنمۇ مۇھىم بولغان ئىنسانلىق قەدىر ـ قىممىتى بولۇشى كېرەك. يانچۇقتىكى پۇللار ئادىمىيلىك قىممەتنى، ئەل ـ يۇرت ئىچىدىكى يۈز ـ ئابرۇينى بەلگىلەپ بېرەلمەيدۇ. مىسال قىلساق، بىر يۇرتتا بەزى نامرات ئادەملەرنىڭ ئىناۋىتى بەزى بايلارنىڭكىدىن يۇقىرى بولىدۇ، چۈنكى باي بىر تىيىن، بىر نان ئۈچۈنمۇ ئادىمىيلىكنى خىراجەت قىلغانلاردىن بولسا، كەمبەغەل كىشى «پۇل كەتسە كەتسۇن، يۈز كەتمىسۇن» دەپ تونۇپ، ئادىمىيلىك پەزىلىتىگە داغ چۈشۈرمەي پاك ساقلىغان. دېمەك، پۇلى جىق، ئەمما ئادىمىيلىكنى ئۇنتۇغان باينىڭ ۋاقتى كەلگەندە خەق ئالدىدا بىر تىيىنغا گېپى ئۆتمەيدۇ. چۈنكى، باشقىلارنىڭ قەلبىدە ئۇنىڭغا نىسبەتەن ئىشەنچ قالمىغان؛ گېزى كەلگەندە پۇللۇق باينىڭ گېپى ئۆتمىگەن جايدا راستچىل، سەممىيلىكى بىلەن باشقىلارنىڭ مىليون پۇللۇق ئىشەنچىسىگە ئېرىشكەن كەمبەغەلنىڭ گېپى قىلىچتەك ئۆتىدۇ... ئىچكىرى ئۆلكە، شەھەرلەردە يانچۇقىدا لىق پۇلى تۇرۇپ قونىدىغان ياتاق ئالالماسلىق، تاكسى توسسا توختىماسلىق، ماگىزىنغا كىرسە دائىم ئاگلىنىپ تۇرىدىغان «ئوغرىدىن پەخەس بولۇڭلار» دېگەن ئاگاھلاندۇرۇشلار؛ ھەرەمگە بارالىغان بىر قىسىم بايلىرىمىزنىڭ بەدىنىگە تېڭىۋالغان پۇلى قوينىدا سېسىپ كەتسە رازى بولۇپ،

بىكارلىق ياتاق، تاماق تاللىشىپ ئازارلىشىپ سېسىپ كېتىشلەر... ئادىمىيلىكنى پۇل ئورنىدا خىراجەت قىلىشتىن كېلىپ چىققان قەدىر - قىممەتنى خورلاش، ئۆزىنى خورلاش پاجىئەلىرىدۇر. ئەزەلدىن شۇنداق ھەقىقەت، ئۆزگەرمەس تەبىئىي قانۇنىيەت بار: ئادەم ئۆزىنى قەدىرلىمىسە خەق خارلايدۇ، ئادەم ئۆزىنى ھۆرمەتلىمىسە، خەقمۇ كۆزىگە ئىلمايدۇ. ئىززەت - نەپسىمىزنى قوغدىماسلىقىمىز، خەقنىڭ ئالدىدا ئىت، مۇشۇك، چاشقانغا ئوخشاش ھەرىكەتلەردە بولۇشىمىز، شۇبھىسىزكى بىزنى شۇ تىنىقتىن باشلاپ خەقنىڭ كۆزىگە ئادەمدەك كۆرۈنمەيدىغان قىلىپ قويىدۇ! ئەكسىچە، باشقىلار بىزنى خارلىماقچى - بوزەك قىلماقچى بولۇۋاتقاندا، ئادەملىك پېتىمىزدىن چۈشمەي، بويۇن ئەگمىسەك، ئاندىن خەققە ھەقىقىي ئادەمدەك كۆرۈنىمىز. ئەلۋەتتە بۇ جەرياندا مۇناسىپ بەدەل تۆلەيمىز، لېكىن ئاچ - يالىڭاچ قالمايمىز. ھالال مىدىرلاشنى تەرك ئەتمىسەكلا، ئىشىمىز ئاخىرى بىر يەردىن چىقىدۇ، ئەپسۇسلۇق ۋە كېيىنكى پۇشايمانلارغا ئورۇن ھەرگىز قالمايدۇ. دۇنيا ئاپىرىدە بولغاندىن تارتىپ، بىر ئادەم راھەت كۆرگەنگە بەختلىك بولۇۋەرگەنمۇ ئەمەس. يەنە بىر جەھەتتىن تەكىتلىسەك، جاپانىڭ ھەممىسى بەختسىزلىكمۇ ئەمەس، راھەتنىڭ ھەممىسىلا ئاتالمىش «بەخت» مۇ ئەمەس! ئىنسان ئۈچۈن قەدىر - قىممەتتىن ئەلا نەرسە يوق، ئۇنى ساقلاش، قوغداش ئېسىمىزدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتمىسۇن.

24. ئەخلاق كاساتچىلىقى

ئوتتۇرا شەرق، لاتىن ئامېرىكىسى، ئافرىقا ۋە ياۋروپا قاتارلىق ئەل ۋە رايونلاردا كۆپلىگەن شىركەت، زاۋۇت، ئائىلىلەرگىچە ھەممە يەردە ھىندىستانلىق خىزمەتچى، ئائىلە خىزمەتچىسى،

ئىشىك باقار ياكى باشقۇرغۇچىلارنى ئۇچراتماي مۇمكىن ئەمەس. بىر قارىسا يەر شارىنى ھىندىستانلىق قاپلاپ كەتكەندەك، ھىندىلار يەر يۈزىنىڭ ھەممە ئىشىنى قولىغا ئېلىۋالغاندەك كۆرۈنىدۇ. نۆۋەتتە، دۇنيانىڭ ئەمگەك كۈچى بازارلىرىدا ھىندىستانلىق ئىشچى - خىزمەتچىنىڭ بازىرى ئەڭ ئىتتىك، باھا - مائاشى ئەڭ يۇقىرى. شۇ خىلدىكى ئەمگەك كۈچلىرى ئىچىدە ئادەم ئىشلەتكۈچى ئورۇن ۋە شەخسلەر ھىندىستانلىق ئىككى مىڭ دوللارغا قىلغىلى ئۇنىمىغان ئىشنى باشقا ئەلنىڭ ئادەملىرى بەش يۈز دوللارغا ئىشلەپ بېرەي دېسىمۇ ئىشلەتمەيدۇ ۋە ئالمايدۇ. بۇنىڭدىكى سىر نەدە؟

① ھىندىلار ئىش قىلىشتا ئىنتايىن ئەستايىدىل، سەمىمىي بولۇپ، ساختىلىق ئىشلەتمەيدىكەن.

② جېنى كەتسىمۇ، ئىشتىن ھەيدەلسىمۇ مەيلى ئىكەنكى، ھەرگىز يالغان گەپ قىلمايدىكەن.

③ ۋەدىسىگە قەتئىي ئەمەل قىلىدىكەن.

④ خوجايىنىغا، شىركەتكە ئىنتايىن سادىق بولۇپ، مەخپىيەتلىكنى چىڭ ساقلايدىكەن.

يۇقىرىقىدەك ئالاھىدىلىكلىرى بولغاچقا، ھەرقانداق خوجايىن ھەم سودا شىركەتلىرى ھەرقانداق مەخپىي ئىشنى، سىرىنى ھىندىستانلىق خىزمەتچىلەرگە خاتىرجەم تاپشۇرۇۋېرىدىكەن. گەرچە ھىندىلار بۇ ئارقىلىق سودا سىرى، سودا ئۇچۇرى ۋە سودا قىلىشنىڭ ئېپىنى بىلىۋالسىمۇ، ئۆزى شۇ شىركەتتىن چىقىپ ئۆز ئالدىغا قىلىپ ئىگىلىك تىكلەش ئىمكانىيىتى تۇرسىمۇ ھەرگىز ئۇنداق قىلمايدىكەن. خوجايىنىنىڭ ئۆزىگە ئىشىنىپ، شۇ ئىشنى تاپشۇرغانلىقىنى ياكى ئۆزىگە بولغان يۈكسەك ئىشەنچىنى دۇنيادىكى ھەرقانداق بايلىقتىنمۇ كاتتا بايلىق ھېسابلايدىكەن. بىرەر ھىندىستانلىق ئائىلە خىزمەتچىسى بولۇپ كىرگەن ئۆيىدە ئۇ شۇ ئائىلىنىڭ ئەزاسىغا ئايلىنىپ كېتىدىكەن. ھىندىستانلىق

خىزمەتچىلەر بىر شىركەتكە كىرسە تاكى ئۆزى كېتمەن دېمىگۇ-
چە، شىركەت پېنسىيىگە چىقارمىغۇچە ۋە ياكى شىركەت ۋەيران
بولۇپ تاقىلىپ قالمىغۇچە خوجايىنىدىن ئايرىلمايدىكەن…
ھىندىلار ۋۇجۇدىدىكى بۇ خىل خىسلەتلەر ئۇنىڭ ئائىلە ئەخلاقى
بىلەن مائارىپىنىڭ غەلىبىسى بولۇپ، ئۇلار يۇكسەك ئەخلاق ئار-
قىلىق يەر شارىدىكى ناھايىتى كۆپ ئىش ئورۇنلىرى، ئىش
پۇرسەتلىرىنى، ئەڭ مۇھىمى «ئىشەنچ» تىن ئىبارەت كاتتا بايلىق-
نى ئىگىلىۋالغان. قىسقىسى، ھىندىستانلىقلار ئەخلاق، ئىشەنچ
ئارقىلىق دۇنيانى جەلپ قىلماقتا، ئىگىلىمەكتە، شۇڭلاشقىمۇ
نۆۋەتتە دۇنيادىكى سودا - سېتىق، ئىلىم - پەن، مەدەنىيەت
ساھەلىرىدە ھىندىستانلىق يوق يەر بارغانچە ئازلىماقتا.

ۋەھالەنكى، بىزنىڭ ئۇتتۇرۇۋاتقىنىمىزمۇ دەل ھىندىستان-
لىقنىڭ ئەكسىچە، ئەخلاق كەمتۈكلۈكىدىن بولۇۋاتىدۇ. بەزى
چوڭلىرىمىزدا چوڭچىلىق بار، ئەمما ئەخلاق كەمچىل؛ بەزى
كىچىكلىرىمىزدە ئاتىكارچىلىق بار، ئەمما ئەخلاق كەمچىل؛ سو-
دىمىزدا رىقابەت بار، ئەمما سودا ئەخلاقى كەمچىل؛ مەدەنىيىتى-
مىز بار، ئەمما ئەنئەنىۋى ئەخلاق قارىشىمىز كەمچىل. تۈرلۈك
كەسپلىرىمىز بار، كەسپىي ئەخلاق كەمچىل. ئىشقىلىپ، ۋۇ-
جۇدىدا ئېسىل ئەخلاق يوق ئادەملەر خېلىلا كۆپ… بىزدە ئىنسان-
نىڭ ئەڭ كاتتا بايلىقى بولغان ئېسىل ئەخلاق كەمتۈك بولغانلىق-
تىن، كۆپلىرىمىز ئېرىشكەن بايلىق خىيانەتكارلىق، زوراۋان-
لىق، ھىيلە - مىكىر، چاپانچىلىقتىن كەلگەن ھارام بايلىق
بولغاچقا، بۇ بايلىقتا يا ھاللىق يوق، يا ئىشەنچ يوق. چوڭلىرىدا
چوڭچە، كىچىكلىرىدە كىچىكچە ئەخلاق تولۇق بولمىغاچقا، ئا-
دەملەر ئورتاق قۇرغان بۇ جەمئىيەتتە جەمئىيەت ئەخلاقى سۇس،
ئەگەر يۇقىرى بېسىملىق دۆلەت كۈچى كونترول قىلىپ تۇرمى-
سا، بۇ جەمئىيەتنىڭ چىرايلىق كۆرۈنۈشىنى ۋە ئاممىۋى ئەخلاق-
نى مەھكەم تۇتۇپ تۇرۇش مۇمكىن ئەمەس. شۇڭا، گۈزەل

ئەخلاقىمىزغا تايىنايلى، بالىلىرىمىزغا، ياشلارغا بولغان ئەخلاق تەربىيىسىنى بوشاشتۇرۇپ قويمايلى.

25. ئۆزىنى قوغداش ئېڭىدىكى ئىسراپچىلىقلار

بىزدە ئەزەلدىن تارتىپ ئۆزىنى قوغداش ئېڭى ئورنىغا چەكسىز كەڭ قورساقلىق، چەكسىز داستىخان، چەكسىز مېھرىبانلىق داۋام قىلىپ كەلدى. بىر خىل ئىلاھلاشقان ئىشەنچ، ئاق كۆڭۈللۈك، ساددىلىق بىزگە دائىملىق ھەمراھ بولدى. بىزدە جاسارەت بار، تەدبىر يوق؛ قاراملىق بار، يارامىلىق يوق.

ئىگىلىك تىكلەش ۋە گۈللىنىش جەھەتتە، تارىخىمىزدا نۇرغۇن پايدىلىق پۇرسەتلەر بولغان، يەنى جاسارەت بولغان، مۇنداسىپ تەدبىر بولمىغان. بىز بۇنى «ئامەت كەلمىگەن» دەپ خۇلاسىلەپ كەلدۇق. دېمەككى، بىزدىكى بارلىق قوغداش ئېڭىنى ئاق كۆڭۈللۈك، گۆدەكلىك ئىگىلەپ كەلدى. بۇگۈنكى كۈندە ھەممىمىز بەتتەر ئىسراپ قىلىۋاتقىنىمىز سالامەتلىكىمىزدىن ئىبارەت تەبىئىي بايلىقىمىز بولغان ئىسسىق جاننى تۇزۇك قوغدىيالماي قىيناپ، بالدۇر كېسەل بولۇش، بالدۇر دورا يېيىش، بالدۇر دوختۇرخانىغا يۈگۈرۈش، بالدۇر ئۆلۈش ۋە ياكى تاپقان ـ تەرگىنىمىزنى دوختۇرخانىغا تۆكمە قىلىپ بېرىشتە مۇسابىقىگە چۈشكەندەك دېسەك مۇبالىغا بولمايدۇ. بىزنىڭ ھەربىر ئائىلىمىز، ھەربىر يۇرتلىرىمىز، شەھەر ـ بازارلىرىمىزدا كېسەل بولمىغان ئادەم، كېسەل بولمىغان ئائىلە ئاز. «ساغلام بولمىغان ئەلدە، ساغلام جەمئىيەت بولمايدۇ. ساغلام بولمىغان جەمئىيەتتە ساغلام ئادەم بولمايدۇ. ساغلام بولمىغان ئادەملەردە ساغلام ئەقىل بولمايدۇ، ساغلام بولمىغان ئەقىلدە ساغلام ئەخلاق بولمايدۇ» دەيدۇ

بۇيۇك مۇتەپەككۇر، شائىر ئەلىشىر نەۋائى.
كېسەل بولۇش، قېرىش، ئۆلۈش دېگەنلەر تەبىئەتنىڭ قانۇنىيىتى بولسىمۇ، رايونىمىزدا يەر شارىدا بار كېسەللىكنىڭ ھەممىسى بولغاندىن سىرت، باشقا جايلاردا پەيدا بولمىغان كېسەللىكلەرمۇ كەينى - كەينىدىن بايقالماقتا. شۇڭا، يەر شارىدىكى تېببىي پەن ئالىملىرى بۇ يەرنى تەجرىبە - تەتقىقات بازىسى قىلىشقا تىرىشماقتا. ھازىر ھەممىدىن يامان بولغىنى ھالاكەت دېڭىزى تەكلىماكان بولماستىن، تەكلىماكان بويىدا ياشاۋاتقان بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ ئەيدىز كېسىلىنى يۇقتۇرۇۋېلىشى خەۋپكە ئايلانغان بولۇپ، كىشىلەرنى چۆچۈتتى.

تەكلىماكاننى يەر شارى ئادەملىرى ھاياتلىق چەكلەنگەن ماكان، ھاياتلىقنىڭ ھالاكەت ماكانى دەپ تونۇغان چاغدا، ئاتا - بوۋىمىز مانا مۇشۇ ھالاكەت ماكانىنى ھاياتلىق ماكانىغا ئايلاندۇرۇپ ياشاپ، بىزنى ئاپىرىدە قىلىپ، بىزنى بېقىپ ئادەم قاتارىغا قوشقاندى. بىز ھېچكىم ياشىيالمىغان يەردە ياشاپ ئادەم بولغان خەلق ئىدۇق! ھالا بۈگۈنگە كەلگەندە بىز تەكلىماكاندىن يۈز ھەسسە قورقۇنچلۇق، ھالاك قىلغۇچى يات بىر كېسەللىكنى تەنلىرىمىزگە يۇقتۇردۇق. مەرەز كېسەللىك بىزدە گۈللەپ - ياشناپ، كۆكلەشكە باشلىدى. بۇرۇن جاھانگىرلار، زومىگەرلەر يەر - زېمىنىمىزنى خارابە، مەنىۋى دۇنيارىمىزنى قۇرغاق قىلغان بولسا، مانا ئەمدى مۇدھىش كېسەللىك چىرايلىق تەنلىرىمىزنى ۋەيران ۋە ھالاك قىلغىلى تۇردى. ھەممىدىن يامان بولغىنى، بىزنى ئەۋلادلارغا ئۇلايدىغان ئوغۇل - قىزلىرىمىز (يىگىت بولۇپ ئەر بولىدىغان، چوكان بولۇپ ئانا بولىدىغان قىزلىرىمىز)، يېقىن كەلگۈسىدە بىز بولىدىغان ياشلىرىمىز، ھەر كۈنى تېز سۈرئەت بىلەن ئەيدىز كېسىلىگە مۇپتىلا بولماقتا. بۇنىڭ بىرسى زەھەر چەككەنلەردىن، يەنە بىرسى «ساتىراشخانا» نامىدىكى پاھىشىخانا ۋە ئاللىقانداق نامىلىق ئىشرەتخانىلاردىن تارقالدى. بالاغەت

www.uyghurkitap.com

يېشىدىكى بىر تۇركۇم ياشلارنىڭ ساراڭ، غالجىر ئىنتىلىشلىرى ئۆلارنى كېسەللىك ئەۋرەزلىرىگە بىر ـ بىرلەپ چۆمدۈرۈشكە ئۆلگۈردى! ئېتىقادى مۇستەھكەم ئائىلە باللىرى بۇنداق بۇزۇق، چىرىك كويلاردا بولماي، بۇ ھالاكەتتىن ئامان قالغان بولسىمۇ، ئېتىقاد چەكلىمىسىدىن ھالقىپ ئۆزىچە خۇشاللىق تاپقان بىر قىسىم ياشلار مەرەزلىرىنى بىر ـ بىرىگە يۇقتۇرۇشماقتا…

مانا بۇلار بىزنىڭ ئۆزىمىزنى، ساغلاملىقىمىزنى قوغداش ئېڭىمىزنىڭ ناچارلىقىدىن، نەپسىمىزنىڭ نەچچە تىننىقلىق راھەتىنى دەپ، پۈتۈن ـ سۆرۈك تەننى «مەرەز بازىرى» غا تاشلىغانلىقىمىزدىن بولدى. شۇڭا، ھەربىرىمىز ئۆزىمىز ۋە ئوغۇل ـ قىزلىرىمىزغا مەسئۇل بولۇپ، ئىلمىي ئۇسۇلدا چىنىقىشقا ئەھمىيەت بېرىشىمىز؛ يېمەك ـ ئىچمەك قۇرۇلمىمىزغا دىققەت قىلىشىمىز؛ ناشايان ئىشلارغا ئورۇن بەرمەي، جانئالغۇر كېسەللىكلەرنى يۇقتۇرۇۋېلىشتىن ھەزەر ئەيلىمىكىمىز لازىم.

26. دوستلۇق مېھىر ـ مۇھەببىتى مەڭگۈلۈك بولسۇن

دوستلۇق مېھىر ـ مۇھەببىتى ئاجايىپ سىرلىق ۋە سېھىرلىك بولۇپ، ئۇ ئۆز نۆۋىتىدە ئىنساننىڭ ئاتا ـ ئانىسى ياكى ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىمۇ تولدۇرۇپ بولالمايدىغان كۆرۈنمەس بوشلۇق، ئىنساننىڭ يېتىشسىز جايلىرىغا كۈچ ئۆلايدىغان كاتتا بايلىق. ئىنسان ئۆز ئاتا ـ ئانىسىغا بىلدۈرەلمەيدىغان مەخپىيەتلىرىنى، سىرلىرىنى دوستىغا تۆكۈپ، ھاياتىدىكى بوشلۇقنى تولدۇرۇپ، مەنىۋى دۇنياسىدىكى غورىگىلچىلىكنى يوقىتىدۇ، يالغۇزلۇق ـ ئاجىزلىقىنى يېڭىدۇ ۋە بۇ ئارقىلىق تۈرلۈك ئېغىرچىلىقلاردىن قۇتۇلىدۇ.

ئېنىقكى، ئادەم بالىسى تۇغۇلۇپ، تەمتىلەپ ماڭغاندىن باشلاپ ئاتا ـ ئانا، قوۋم ـ قېرىنداش، ئۇرۇق ـ تۇغقاندىن قالسىلا، ئۆزىنى بىر توپ دوستلىرى بىلەن كۆرىدۇ. «دوست» دېگەن بۇ ئاتاق ئىنسان ئۆمرىگە باشتىن ـ ئاخىر ھەمراھ بولۇپ ماڭىدۇ. چۈنكى، ئىنسان يالغۇز تۇغۇلغىنى بىلەن، ئىنسانىيەت جەمئىيىتىدە يەككە ـ يېگانە مەۋجۇت بولۇپ تۇرالمايدۇ ھەم ئۇنداق بولۇشىمۇ مۇمكىن ئەمەس. شۇڭلاشقا، ھەقىقىي دوستتىن باشقا نەرسە ئورنىنى تولدۇرۇپ بولالمايدىغان «قەلب بوشلۇقى» نى ئىنسان بەزىدە ئاڭلىق، بەزىدە ئاڭسىز ھېس قىلىدۇ. گەرچە، ئاتا ـ ئانا، ئۇرۇق ـ تۇغقانلار ئوتتۇرىسىدىكى كۆزگە كۆرۈنمەس قانداش ـ قېرىنداشلىق رىشتى ھەربىر ئىنساننىڭ مېھىر ـ مۇھەببىتىنى توختاۋسىز ئۇلغايتىپ تۇرسىمۇ، ئىنساننىڭ كۆڭۈل كۆزى ئۆزىدىكى بۇ بوشلۇقنى ھەر دائىم ئېنىق كۆرۈپ تۇرىدۇ. ئاشۇ خىل زۆرۈرىيەت ئادەمنى دوستلۇققا، دوست ئىزدەشكە ئىنتىلدۈرىدۇ. كۈندىلىك تۇرمۇشتا شۇنداق ئىشلارغا يولۇقىمىز: ئادەم ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى بىلەن دائىم بىللە تۇرسىمۇ، كۆڭلى دوستلىرىنى تارتىپ، دوستلىرىنىڭ يېنىغا يۈگۈرەيدۇ. كۆپ ھاللاردا ئادەمنىڭ ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى بىلەن بىرگە تۇرغان ۋاقتىدىن دوستلىرى بىلەن بىللە تۇرىدىغان، ئۇچرىشىدىغان ۋاقتى جىق بولىدۇ، ھەتتا بەزى ھاللاردا ئۆزىنى ھەقىقىي چۈشىنىدىغان، دەردىگە دەرمان بولىدىغان دوستىنىڭ كىشى قەلبىدىكى ئورنى ئۇرۇق ـ تۇغقانلارغا قارىغاندا يۇقىرى، مۇھىم ئورۇندا تۇرۇپ قېلىشى مۇمكىن! بۇنىڭدىن قارىغاندا، دوستلۇق مېھرى — ئىنسانغا قېرىنداشلىق مېھىر ـ مۇھەببىتى بىلەن ئۇزەڭگە سوقۇشتۇرالايدىغان روھىي بايلىق ھېسابلىنىدۇ.

ئۇيغۇر خەلقى دوستلۇقنى ئىنتايىن قەدىرلەيدىغان، دوستلۇق مېھىر ـ مۇھەببىتى ئۈچۈن مال ـ دۇنياسىدىن، ھەتتا

جىنىدىن كېچىشكە تەييار تۇرالايدىغان خەلق. خەلقىمىزنىڭ توپلىشىپ - جامائەت بولۇپ ياشاشنى ياخشى كۆرىدىغان، بىر - بىرىنىڭ دەردىگە دەرمان، رەنجىگە شىپا بولۇپ ئۆتىدىغان ئېسىل ئەنئەنىسى بار. قەدىم ئەجدادلاردىن مىراس بولۇپ كەلگەن بۇ كاتتا بايلىق خەلقىمىزنى ئاجايىپ دەھشەتلىك پاجىئە، ئېغىر كۈنلەردىن ھالقىتىپ، «خاپىلىق ئىچىدىن تەسەللى، ئازاب ئىچىدىن مەنىۋى لەززەت تېپىپ ياشىيالايدىغان، توغراقتا ئوخشاش چىدامىلىق» ھاياتلىق كۈچىگە ئىگە قىلغان. خەلقىمىز «مىلىڭ مىڭغا يەتكۈچە دوستۇڭ مىڭغا يەتسۇن» دېگەن ئاڭ - ئەقىدە بىلەن ياشايدىغان بولغاچقا، «يالغۇزلۇق — غېرىبلىق - ئاجىزلىق» دەپ قارايدۇ. بايلىقىدىن، مال - دۇنياسىدىن ئايرىلىپ قېلىشتىن ئەمەس، بەلكى دوستلىرىدىن، جامائىتىدىن - خەلقىدىن ئايرىلىپ قېلىشتىن ئەڭ قورقىدۇ. دوستىدىن، ئەلدىن ئايرىلىپ قېلىشنى ئۆلۈمدىن بۇرۇنقى ئۆلۈم، ئۆلمەي تۇرۇپ ئۆلۈش، دەپ تونۇيدۇ. مانا بۇ، دوستلۇقنىڭ، دوستلۇق مېھىر - مۇھەببىتىنىڭ كۈچى.

ئۇزاق تارىخىمىزغا نەزەر سالساق، ئۇيغۇر خەلقى دوستلۇقنى ئەزەلدىن قەدىرلەپ كەلگەن. ئەمما دوستلۇق ئۈچۈن ئاز بەدەل تۆلىمىگەن: مېلىدىن، بايلىقىدىن، يەر - ئۆيلىرىدىن، بالا - چاقىسىدىن، ۋەتىنىدىن ھەتتا جېنىدىن ئايرىلىش بەدىلىگە دوستلۇقنىڭ تۇز - ھۆرمىتىنى ساقلىغان؛ ئۆز يۇرتىدا مۇساپىر ھالەتكە چۈشۈپ قالسىمۇ، دوستلۇق ئۈچۈن تارتقان زىيىنىدىن، ۋەيرانچىلىقىدىن ۋايسىمىغان. مانا بۇ ئۇيغۇر روھى! ئۇيغۇرلار تارىختا بېشىغا كۈن چۈشكەن، ماكانسىز قالغان نۇرغۇن غېرىب - مۇساپىرلارغا ئاش - نان، ماكان بەرگەن، بېشىنى سىيلىغان. تاغنىڭ خۇيىنى ئېلىپ تاغدەك يۆلەك بولغان، سۇنىڭ خۇيىنى ئېلىپ تەشنالارنى قاندۇرغان، قۇياشنىڭ خۇيىنى ئېلىپ يورۇقلۇق، ئىسسىقلىق، قۇۋۋەت ئاتا قىلغان، يامغۇر

بولۇپ شەپقەت ياغدۇرغان. خەلقىمىز ۋۇجۇدىدا تەبىئەتنىڭ سې-
خىي خۇي - پەيلى تولۇق مۇجەسسەملەشكەن مۇكەممەل مەدەنى-
يەت ئەنئەنىسى بار، بولۇپمۇ دوستلۇق، سېخىيلىق، مەردلىك،
چىدامچانلىق ۋە چەكسىز بەدەل تۆلەش روھى بار. شۇڭا، بۇ
خەلق تەكلىماكاننى مەڭگۈلۈك ھاياتلىق ماكانى قىلىپ تاللىغان!

شۇنداق، ئۇيغۇر خەلقى تارىختا نۇرغۇن قوۋملارنى، تۈرلۈك
تەبىقىدىكى ئىنسانلارنى ئىللىق قوينىغا سىغدۇرۇپ كەتكەن بول-
غاچقىمىكىن، بۈگۈنكى كۈنلەردە بىر خىل مىللىي ساپلىقنىڭ
ئاز - تولا بۇزۇلغانلىقى ئۇنداق ياكى مۇنداق شەكىللەر بىلەن
نامايان بولماقتا. تۇرقى، تىلى، گەپ - سۆزى ئۇيغۇرغا ئوخشى-
سىمۇ، ئەمما خۇي - پەيلى، مىجەز - خاراكتېرى ئەسلىگە
ئوخشىمايدىغان، بىر خۇيى ئۇ قوۋمغا، بىر قىلىقى بىر قەبىلى-
گە، بىر خۇيى تاغلىققا، بىر خۇيى تۇزلەڭلىك جامائىتىگە ئوخ-
شايدىغان شالغۇت خۇيلۇق ئادەملەر ئاندا - ساندا كۆرۈلمەكتە.
ئاشۇنداق بىر تۈركۈم كىشىلەر مىللەت ئەزاسى سۈپىتىدە مىللەت-
نىڭ ئەسلىي خاراكتېر - سۈپىتىگە يات ئادەتلەر، سۆز - ھەرى-
كەتلەر بىلەن شۇغۇللىنىپ، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ گۈزەل ئەخلاقى،
تەبىئەت خۇيلۇق ئېسىل بايلىقىنى بۇلغاپ، ئاشۇ بۇلغاشتىن
خۇشاللىق، بايلىق، يۈز، پۇل، ئورۇن، گەپ تېپىپ ياشاشقا
ئۇرۇنۇپ، مىللەتنىڭ ئېسىل ئەنئەنىسىگە، شەرەپلىك خىسلىتى-
گە لاي - لاتقا بولۇپ چاپلاشماقتا. ئاشۇنداق بىر قىسىم كىشىلەر
دوستلۇقنى «ئويۇنچۇق»، دوستلۇقتىكى مېھىر - مۇھەببەتنى
«شۇلۇۋېلىش»، دوستلۇق رىشتىنى «پايدىلىنىۋېلىش»، دوست-
لۇق ئەقىدىسىنى «خىيانەت»، دوستلۇق تۈزىنى «چاقما تۇزلۇق
قاپاق»، دوستلارنى بىر قېتىم ئىشلىتىپ تاشلايدىغان «ياغاچ
قازان» — ئەتىگەندە نان خالتىسى، كەچتە ئەخلەت خالتىسى
قىلىۋالماقتا. دوستىنى ئادەم ئەمەس، مىنىدىغان ئېشەك (تۆگ-
مەنگە بېرىپ - كېلىدىغان قاتناش قورالى، يۈك توشۇيدىغان

هامىمال) ، قاۋايدىغان ـ چىشلىتىدىغان ئىت، يامغۇردا كىيىۋې-
لىپ كۈن چىققاندا تاشلىۋېتىدىغان ئەسكى چاپان ئورنىدا كۆرۈپ
كولدۇرلىتىشنى كەسىپ قىلىۋالماقتا. ئۇنداقلارنىڭ نەزىرىدە
دوستى گويا يەسلى بالىسى، بىراۋلارغا قورقاق سالىدىغان ئىتى،
دان چېچىپ ئوينىسا بولىدىغان چۈجە ـ خورازلىرى، ئوۋ تاماشا-
سىدىكى ئەرمىكى. گۆشىدە مەززىلىك كاۋاپ قىلغىلى بولىدى-
غان، قوش مەنپەئەت بېرىدىغان پاقلان قوينىڭ تېرىسى، يۇڭى،
گۆشى، سۈتى، ئۇستىخىنى ئىدى. ۋاقتىلىق تايىنىپ تۇرسا پۇل
تېپىشىپ بېرىدىغان ھاسىسى، ماشىنىسى؛ دوستىغا خىيانەت
قىلىپ يۈز تاپىدىغان قالقىنى، دوستىغا تايىنىپ بېشىغا دەسسەپ
ئۆرلەيدىغان شوتىسى... قىسقىسى، دوستى ئادەم ئەمەس نەرسە،
ئادەم ئەمەس پۇل، ئادەم ئەمەس بايلىق، ئادەم ئەمەس ئىناۋەت،
ئاخىرى يەنە پۇل، بايلىق! ئۇنداقلار ھېچكىمنى ھەقىقىي مەنىدى-
كى «دوست» قاتارىدا كۆرمەيدۇ. ئالدىدا دوست، كەينىدە دۈش-
مەن، ئاغزىدا دوست، دىلىدا ئۇ بىر مەنپەئەت. ئۇنىڭدىن ماختاپ
پايدا ئالغىلى بولسا ماختاپ، تىللاپ پايدا ئالغىلى بولسا تىللاپ،
تۆھمەت قىلىپ پايدا ئالغىلى بولسا تۆھمەت قىلىپ، ئىناۋەتكە
مەبلەغ قىلغىلى بولسا ئىناۋەت قىلىپ... ئىشقىلىپ، ئۇنىڭدىن
قانداق پايدىلىنىش قىممىتى بولسا ئەنە شۇنداق پايدىلىنىدۇ.

ئەمەلىيەتتە، ساپ ئىنسانىي دوستلۇق بولمىغان «پايدا ـ
مەنپەئەت» نى دوستلۇق دەپ قاراش ياكى ئادەم بىلەن غەرەزلىك
دوست دەپ قاراش ياكى ئادەم بىلەن غەرەزسىز دوست بولماسلىق
ئۇيغۇر خەلقىنىڭ دوستلۇق ئەنئەنىسىگە، دوستلۇق مەنتىقىسىگە
خىلاپ قىلمىشتۇر. يەنە دوستلار بىلەن دوستلار، توپلار بىلەن
توپلار، جامائەت بىلەن جامائەت، ئائىلە بىلەن ئائىلە، ئاتا بىلەن
بالا ئوتتۇرىسىغا داۋاملىق پىتنە قىچىسى چېچىش، ئارىغا سوغۇق-
چىلىق سېلىش ھېسابىغا نەپ ئېلىشنى ھۈنەر ـ كەسىپ قىلىش
ئۇيغۇر خەلقىنىڭ دوستلۇق ئەقىدىسى ۋە تۇتقان يولىغا خىلاپ

www.uyghurkitap.com

يولدۇر. خەلقىمىز بۇنداق شەرمەندىلەرچە دوستلۇقتىن نەپرەتلى-
نىدۇ. بۇنداق دوستلۇق ئوتى پاخال ئوتىدەك، ياغاچ قازاندەك
ئۆمرى قىسقا بولۇپ، ئۇزاققا بارمايدۇ.

بىز چىن يۈرەكتىن ئۇرغۇپ چىققان سەمىمىي دوستلۇقنى، ۋاپادارلىققا، باراۋەرلىككە ۋە ساداقەتمەنلىككە تولغان ھەقىقىي دوستلۇقنى ئىستەيمىز. سۇن ۋۇكۇڭنىڭ 72 خىل ماھارىتىدەك ئۆزگىرىشچان دوستلۇق بىزگە ھېچقاچان ئىناقلىق ۋە ئاسايىشلىق ئېلىپ كېلەلمەيدۇ. شۇڭا، بىز ئەجدادلاردىن تەۋەررۈك بولۇپ كېلىۋاتقان دوستلۇق مىزانلىرىغا ۋارىسلىق قىلىشىمىز، ئۇنى قەدىرلەپ - ئاسراپ، كەلگۈسى ئەۋلادلارغا پاكىز ھالەتتە مىراس قىلىپ قالدۇرۇشىمىز كېرەك. دەۋر ۋە زامان ھەرقاچان سەمىمىي ئىناقلىققا موھتاج!

27. شەھەر - بازار قۇرۇشتىكى ئىسراپچىلىقلار

دەۋر ئۇزلۇكسىز تەرەققىي قىلىپ، رىقابەت كۈندىن - كۈنگە كەسكىنلىشىۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە، شەھەر - بازار قۇرۇش، كۆپلەپ مەبلەغ جەلپ قىلىپ قۇرۇلۇش قىلىش ئومۇمىي يۈزلىنىش بولۇپ ئىپادىلەنمەكتە. قاتناش، ساياھەت، سودا - سېتىق، ئالاقە، ئۇچۇرلىشىش قەدىمى ئىلگىرىكى ھەرقانداق ۋاقىتتىكىدىن تېز بولماقتا. ئوتتۇرا ئەسىر چۈشەنچىسىدە، قەلئە - ساراي كۆپ بولسا، بىنا - ئۆيلەر قانچە ئېگىز بولسا، سېپىل، دەرۋازىلار قانچە مۇستەھكەم بولسا، قانچە قىستا - قىستاڭ بولسا «ئاۋات شەھەر»، بىخەتەر شەھەر بولاتتى. ھازىرقى زامان تۇرمۇشى بۇنىڭغا ئوخشىمايدۇ. بۈگۈنكى ئۇچۇرلىشىشنىڭ تېزلىكى، مىنۇت ۋاقىت ئىچىدە دۇنيانىڭ ئۇ چېتى بىلەن بۇ چېتىنى

www.uyghurkitap.com

تۇتاشتۇرۇپ بولىدۇ. «مەشرىقتە تۇخۇم قويسا، مەغرىپتە كۆرۈ-نۈش» تەك يېڭى ھالەت ئاللىقاچان ئىشقا ئېشىپ بولدى! ئىلگى-رىكىدەك، بىر قاپ سەرەڭگىگە ئىككى تۇخۇم، بىر شىشە كىرو-سىنغا بىر چارەك بۇغداي، بىر شىشە ئاچچىقسۇغا بىر توخۇ ياكى بىر بولاق چاقماق قەنتكە بىر تېرە، بىر بوتۇلكا ھاراققا بىر قوينى تېگىشىدىغان دېھقان - چارۋىچى ھازىر يوق. تاغدىكى قوي شەھەردىكىدىن قىممەت، تاغدىكى ئات كىراسى شەھەردىكى «تاك-سىي» كىراسىدىن قىممەت، ئېتىز بېشىدىكى دان شەھەردىكى ئۇندىن قىممەت... مانا بۇ ئالمىشىش دېھقان - چارۋىچىلىرىمىز-نىڭ «شەھەرلىشىش» ئېڭىنىڭ يۇقىرىلىشىپ بولغانلىقىنى، شە-ھەر بىلەن سەھرا پەرقىنىڭ يوقىلىشىغا باشلىغانلىقىنى نامايان قىلىپ تۇرىدۇ. بۇ، دەۋر تەرەققىياتىنىڭ مۇقەررەر يۈزلىنىشى ۋە تەلىپى، ئەلۋەتتە.

ھەقىقىي مەنىدىن چۈشىنىدىغان بولساق، «تەرەققىيات» ئا-تالغۇسى يالغۇز تەرەققىياتنىڭ تاشقى پوستىنىلا ئەمەس، ئىچكى قاتلىمىنىمۇ تولۇق ئەكس ئەتتۈرۈشى، كەڭ تەبىئەت بىلەن ماس-لىق ھاسىل قىلىشى، كىشىلەرنىڭ ئىدىيىسى، كەيپىياتى، يۈ-رۈش - تۇرۇشى، ئىش - ھەرىكىتى ۋە گەپ - سۆزى... قاتارلىقلاردىمۇ تەرەققىيات ئۆز ئىپادىسىنى تېپىشى كېرەك. شۇنداق بولغاندىلا، «ھەقىقىي تەرەققىيات» ئىشقا ئاشقان بولى-دۇ. ئېنىقراق ئېيتساق، كىشىلىرىمىزدە دۇنيانىڭ تەرەققىيات سەۋىيىسىگە يېتىشىپ ماڭالايدىغان ياكى ئەڭ ئىلغار پەن - تېخ-نىكا قورال - ئۈسكۈنىلىرىدىن بىمالال پايدىلىنالايدىغان ساپا، قابىلىيەت ھازىرلانغان بولسا، ئاندىن تەرەققىيات مېۋىسىنىڭ مۇناسىپ ھوسۇلى بولغان بولىدۇ. بۇنداق تەرەققىيات مۇستەھ-كەم، ئۈزلۈكسىز ۋە مەڭگۈلۈك بولىدۇ. ھازىر توختىلىۋاتقىنى-مىز بۇ مەسىلە ئەمەس، بەلكى «تەرەققىيات» ئۇقۇمىنى قانداق چۈشىنىش ۋە تەرەققىيات جەريانىدىكى بىر تەرەپلىمە ئىش -

هەرىكەتلەر. چۈنكى، تونۇش ـ قاراش ئىلمىي بولمىسا ياكى توغرا بولمىسا، شۇ خىل قاراش يېتەكچىلىكىدە قىلىنغان ئىش ۋە ئۇنىڭدىن كېلىپ چىققان نەتىجە كۆڭۈلدىكىدەك بولمايدۇ.

مېنىڭ چۈشىنىشىمچە، «تەرەققىيات» ھازىرقىسى ئىلگىرىلىكىگە قارىغاندا جاپاسى ئاز، پايدا ـ نېپى كۆپ، زىيانسىز، قۇلاي ۋە ھەممىگە يېقىشلىق بولۇش قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالسا كېرەك. بۇ يەردىكى مۇلاھىزىمىز شەھەر ـ بازار قۇرۇش جەھەتتىكى مەزمۇن بولغاچقا، بۇ ھەقتە قىسقىچە توختىلىپ كۆرىمىز. ئېنىقكى، شەھەر ـ بازار قۇرۇش، كۆپلەپ قۇرۇلۇش قىلىش، بۇ ئارقىلىق ئاممىغا قۇلايلىق يارىتىش ناھايىتى ياخشى ئىش. گەپ بۇ جەرياندىكى ئىلمىي پىلانلاش، يىراق كەلگۈسىنى كۆزدە تۇتۇش، تەبىئەت ئېكولوگىيىسىنى قوغداش، مۇھىت ۋە سالامەتلىك قاتارلىقلارنى ئەتراپلىق ئويلىشىش مەسىلىسى. بۇلاردىن باشقا، ھەربىر رايوننىڭ ئەۋزەللىكىگە ھۆرمەت قىلىش، توپلىشىپ ياكى ئارىلىشىپ ئولتۇراقلاشقان مىللەتلەرنىڭ مىللىي ئالاھىدىلىكىگە ھۆرمەت قىلىش، ئومۇملۇق بىلەن خاسلىقنىڭ مۇناسىۋىتىنى توغرا بىر تەرەپ قىلىش قاتارلىقلارمۇ بار. بىز نۆۋەتتە قارايدىغان بولساق، بەزى ھاللاردا يۇقىرىقى مەسىلىلەرگە بىلىپ ـ بىلمەي سەل قارىلىپ قالىدىغان ئەھۋاللارنىڭ بارلىقىنى ھېس قىلىپ يېتەلەيمىز. مىسال: بوستانلىقلارنى، تېرىلغۇ يەرلەرنى، ئېتىزلاردىكى پىشىۋاتقان زىرائەتلەرنى بۇزۇپ ياكى خالىغانچە ئىگىلەپ قۇرۇلۇش قىلىش ـ دۇكان سېلىش، مېھمان ساراي سېلىش، كۆڭۈل ئېچىش ئورنى بەرپا قىلىش، تەبىئەتكە زىيانكەشلىك قىلىشتەك ئىشلار ھەممە يەردە ئۇچراپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە، سېلىنىۋاتقان بىنالارنىڭ يورۇقلۇق چۈشۈرۈشى، كۆكەرتىلىشى ئۆلچەمگە يەتمەسلىك، ئىسسىقلىق بىلەن تەمىنلەش يۈرۈشمەي، چوڭ ـ كىچىك تۇرخۇنلۇق پارقازانلار كۆپ بولۇش، ھاۋا ئۆتۈشۈش راۋان بولماي، بۇس ـ ئىس بىلەن

www.uyghurkitap.com

بۇلغىنىش ئېغىر بولۇش، ئاھالىلەر ئولتۇراق رايونلىرى ئەتراپى-
غا سانائەت كارخانىلىرىنى قۇرۇش سەۋەبلىك ھاۋا ـ مۇھىت
ناچار بولۇش، ئىچىملىك سۇنىڭ ئىسراپ بولۇشى ياكى بۇلغىنى-
شى ئېغىر بولۇش قاتارلىق مەسىلىلەر ياخشى ھەل بولماي كېلى-
ۋاتىدۇ. كۆپلەپ مەبلەغ سېلىنىپ قۇرۇلغان كاتتا دۇكان ـ
سارايلار ۋاقتىدا ئىشلىتىلمەي، ئەخلەتخانىلارغا ئايلىنىپ قې-
لىش، ئولتۇراق ئۆيلەرنى پۇقرالار سېتىۋېلىشقا قۇربىتى يەت-
مەسلىك، چوڭ ـ چوڭ قۇرۇلۇشلاردا يەرلىك مىللەتلەرنىڭ
بىناكارلىق ئۇسلۇبى، ئولتۇراقلىشىش ئالاھىدىلىكلىرى گەۋدى-
لەنمەسلىكتەك نامۇۋاپىق ئىشلار ئاندا ـ ساندا كۆرۈلۈۋاتىدۇ.
يۇقىرىقىلارنىڭ بىر قىسمى ھۆكۈمەت تارماقلىرى ھەل قىلىشقا
تېگىشلىك ئىشلار بولسىمۇ، يەنە بىر قىسمى بىزدەك ئاۋام ـ
پۇقرالارنىڭ زىچ ماسلىشىشى، ئەمەلىي قول سېلىپ ھەمكارلى-
شىشى بىلەن ئىشقا ئاشىدىغان، ياخشىلىغىلى بولىدىغان ئىشلار-
دۇر. چۈنكى، بىر رايون، بىر شەھەر ـ بازارنىڭ مۇھىتى،
مۇھىت تازىلىقى، كۆكەرتىلىشى ياخشى بولمىسا ياكى كۆكەرتى-
لىشى ياخشى بولۇپ، ئاسراش ـ پەرۋىش قىلىنىشى ياخشى
بولمىسا، بىرمۇنچە ئىشى ياخشى بولۇپ، مۇھىم بىر ئىشى ياخ-
شى بولمىسا... ئوخشاشلا ھەممە كىشىنىڭ تۇرمۇشى، ئارام
ئېلىشى ياكى خىزمەت قىلىشىغا، سالامەتلىكىگە زىيانلىق بولۇپ
قالىدۇ، كېسەللىكلەر تېز يامراپ، نۇرغۇن ئادەمگە بىھۇدە ئاۋا-
رىچىلىق كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ... بىز بۇ يەردە ھەربىر كىشىنىڭ
ئۆزى ياشاۋاتقان مۇھىتقا، ئۆزى ياشاۋاتقان رايوننىڭ تۇرلۇك
ئىشلىرىنىڭ ئىلمىي تەرەققىياتىغا، ئازادە ـ كۆركەملىكىگە،
جەلپكارلىقىغا كۆڭۈل بۆلۈشى ۋە ياردەمدە بولۇشى كېرەكلىكىنى
يەنە بىر قېتىم تەكىتلەپ قويماقچى، خالاس. يەنە بىر تەرەپتىن
ئالاقىدار سىياسەت بەلگىلىگۈچى، ئىش ئورۇنلاشتۇرغۇچى ۋە
بىجىرگۈچى تارماقلارنىڭ ئىلمىي ئۇسۇلدا، كەلگۈسىنى نەزەردە

تۇتقان ھالدا تەدبىر بەلگىلىشىنى؛ ئېچىش، تەرەققىياتنى ئىلگى-
رى سۈرۈش جەھەتتە ھەربىر جاينىڭ كونكرېت ئەھۋالىغا قاراپ
تۇرۇپ تەرەققىيات ئەندىزىسى بېكىتىشىنى؛ بىر تەرەپلىمە، ۋا-
قىتلىق تەرەققىيات بىلەن ئۇزاق مۇددەتلىك تەرەققىياتنىڭ ماھى-
يىتىنى ئېنىق پەرقلەندۈرۈشكە ھەيدەكچىلىك - يېتەكچىلىك
قىلىشىنى تەكلىپ قىلماقچى. چۈنكى، بىزنىڭ باغلار، تاغلار،
يايلاقلىرىمىزدا، بۇلاق، كۆللىرىمىزدە «كېيىنكى ئەۋلادلارنىڭمۇ
ھەققى بار!»

28. قەبرىستانلىقتىكى ئىسراپچىلىقلار

قەبرە — تىرىكلىك ھاياتى ئاخىرلاشقان ئىنساننىڭ ياتار
جايى بولۇپ، ئۇ يەرگە بېرىشتىن قۇتۇلۇپ قالالايدىغان ئىنسان
تېخى تۇغۇلۇپ باقمىدى. يورۇق دۇنياغا كۆز ئاچقان ھەرقانداق
بىر ئىنسان مۇناسىپ ھاياتىنى ياشاپ بولغاندىن كېيىن، تەبىئىي
ھالدا قەبرىگە كىرىپ كېتىدۇ، بۇ تەبىئەتنىڭ قانۇنىيىتى. دۇن-
يادىكى نۇرغۇن مىللەتلەرنىڭ دەپنە ئادەتلىرى ئوخشاشمايدۇ،
تۈرلۈك دىنلارغا ئېتىقاد قىلىدىغان كىشىلەر توپىنىڭمۇ ئۆزىگە
خاس ئۆلۈم ئۇزىتىش، قەبرە ياساش ئادەتلىرى بولىدۇ. ئۆزىمىز
ئۈستىدە توختالساق، بۈگۈنكى ئۇيغۇر خەلقى دۇنيادىكى بىر
مىلياردتىن ئارتۇق مۇسۇلمان خەلقى قاتارىدا ئىسلام دىنىغا ئېتى-
قاد قىلىدۇ ۋە دەپنە ئىشلىرىنى ئىسلام قائىدىلىرى بويىچە ئېلىپ
بارىدۇ. ئىسلام ئەقىدىلىرى بويىچە، «ئادەم توپىدىن يارىلىپ،
يەنە توپىغا ئايلىنىپ كېتىدۇ.» نۆۋەتتە قارايدىغان بولساق، بەزى
يۇرتلارنىڭ قەبرىستانلىقىدىكى ئىسراپچىلىق كىشىنى چوڭقۇر
ئويغا سالماي قويمايدۇ. قارايدىغان بولساق، بەزى قەبرىستانلىق-
لار ھەشەمەتلىك شەھەر تۈسىنى ئالغان: ئېسىل كاھىشلار چاپ-

www.uyghurkitap.com

لانغان بىتون قۇرۇلمىلىق قەبرىلەر، داتلاشماس پولاتتىن قۇراشـ
تۇرۇلغان ئېسىل جاھازلار، ھەيۋەتلىك گۇمبەزلەر بىر ـ بىرىـ
دىن چوڭلۇق تالىشىپ تۇرۇشماقتا. ئۆلۈپ كەتكەن مەرھۇملارمۇ
خۇددى تىرىكلىكىدەك ئەمەل ـ دەرىجىسى بار، باي ـ كەمبەغەلـ
لىك پەرقى ئېنىق قىلىپ كۆرسىتىلمەكتە. قوپالراق ئېيتساق،
تىرىكلىكىدە مۇسۇلمان بولمىغان، تىرىكلىكىدە مۇسۇلمانچىلىق
يولىغا مېڭىپ باقمىغان قىسمەن كىشىلەرنىڭ ئۆلۈكى تەقۋادار
مۇسۇلمان قىلىپ كۆرسىتىلمەكتە. بۇنىڭ بىلەن، قەبرىنى ھەـ
شەمەتلىك قاتۇرۇش، ھەشەمەتلىك بېزەش، ئۆزىنى كۆز ـ كۆز
قىلىش، «باشقىلاردىن چېنىپ قالماسلىق ئۈچۈن» زورلاپ،
بىھۇدە پۇل خەجلەش... مودا بولماقتا. ئاشۇنداق قىلغۇچىلارنىڭ
ئەلۋەتتە ئۆزىگە تۇشلۇق گېپى، چۈشەنچىسى بولۇشى مۇمكىن.
ئەمما، ھەقىقىي مۇسۇلمانلىق نۇقتىسىدىن قارىغاندىمۇ، ئۇنداق
قىلىش دۇرۇس ئەمەس. تېخىمۇ ئېنىق ئېيتقاندا، بۇنداق قىلـ
مىشنىڭ ئۆلۈپ كەتكەن كىشىنىڭ ئاخىرەتلىكى بىلەن، باشقىلارـ
نىڭ چۈشەنچىسىدىكى «ئۇ دۇنيالىقى» بىلەن قىلچە ئالاقىسى
يوق! بۇ پەقەت پۇل ـ مالنى بىھۇدە بۇزۇپ ـ چېچىشتىن باشقا
ئىش ئەمەس. بۇ يەردە تەكىتلىمەكچى بولغىنىمىز: نەزىر ـ
چىراغلاردا ھەشەمەت قوغلىشىشتىن ساقلىنىش، ئاددىي ـ ساددا
بولۇش، لايىقىدا بولۇش مەسىلىسى؛ شۇنىڭدەك بىـھۇدە بۇـ
زۇپ ـ چېچىلىدىغان پۇل ـ مالنى خەيرلىك ئىشلارغا، ئاجىز،
يېتىملەرگە، ئوقۇشسىز ـ تەربىيىسىز قېلىۋاتقانلارغا، كۆڭلىنى
سىرىقتال ئۆتكۈزۈۋاتقانلارغا ۋە ياكى پۇل ـ مالغا جىددىي ئېھتىـ
ياجلىق نامرات كىشىلەر ـ ئاغرىقلارغا ياردەم قىلىش مەسىلىسى.
شۇنداق قىلساق ۋە قىلالىساق، ئۆلۈكنىڭ روھىمۇ، تىرىكنىڭ
روھىمۇ خۇرسەن بولۇشى ئېنىق! چۈنكى، ئادەم باشقىلارغا
(ئاتا ـ ئانىغا، پەرزەنتلىرىگە، قوۋم ـ قېرىنداشلىرىغا، يۇرتـ
داشلىرىغا، مۇساپىرلارغا، ئاجىزلارغا) ياخشىلىق قىلىش —

ياخشى ئىش قىلىش، ياخشى سۆز قىلىش، يار ـ يۆلەك بولۇش ئارقىلىق مەڭگۈلۈك ياخشى نامغا، مەڭگۈلۈك ھاياتلىققا ئېرىشە-لەيدۇ. مەيلى ئۇ كىشى ھايات بولسۇن ياكى جان ئۈزۈپ تۇپراق قوينىغا كىرىپ كەتسۇن، ئۇنى ئۇلۇغلايدىغان، ئۇنى ئىززەتلەيدى-غان ياكى ياد ئېتىدىغانلار كۆپ بولىدۇ. «رىقابەتلىك دۇنيادا مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش ئۈچۈن، ئۆزىنى روناق تاپقۇزۇش زۆرۈر ۋە شەرت» بولۇۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە، بىز ھاماقەتلەرچە «قەبرى-گە مەبلەغ سېلىش» قىزغىنلىقىدا يۈرمەيلى. ئۆزىمىزنى قۇدرەت تاپقۇزىدىغان ـ تەرەققىي قىلدۇرىدىغان ئىشلارغا، ئۆلگۈچىلەر ھاياتلىقىدا قىلىشنى كۆڭلىگە پۈككەن ياكى ئاخىرلاشتۇرۇپ بو-لالمىغان ياخشى ئىشلارغا مەبلەغ سالايلى. بىزدىن ۋاقىتسىز ئايرىلغان، بىز سېغىنىۋاتقان، بىز چوڭ كۆرۈۋاتقان قېرىن-داش ـ تۇغقانلىرىمىز ياتقان ئاشۇ قەبرىستانلىقلارنى قاقاسلىق، قورقۇنچلۇق ھالەتتە تاشلاپ قويماي يېشىللاشتۇرايلى، كۆچەت تى-كىپ، گۈل ـ گىياھلارنى ئۆستۈرۈپ، گۈزەل باغچىلارغا ئايلان-دۇرايلى. مۇشۇنداق قىلىش بىز ئۈچۈن ئەڭ ئەھمىيەتلىك ۋە ئەڭ ئاقىلانە تاللاشتۇر.

29. مۇقەددەس رەڭ چۈشەنچىسى ۋە رەڭ ئىسراپچىلىقى

ھەرقايسى ئەل، مىللەت ـ قوۋملارنىڭ، قەبىلىلەرنىڭ ئۆ-زى ياخشى كۆرىدىغان رەڭلىرى بولىدۇ. ئۇ، ئۇزاق تارىخلار، نۇرغۇن مۇرەككەپ كەچۈرمىشلەر ۋە چۈشەنچىلەرنىڭ مەھسۇلى، ئەلۋەتتە. مىللىتىمىز ئومۇمەن يېشىل، كۆك، ئاق، قىزىل رەڭلەرنى، تۇپراق رەڭگىنى ياخشى كۆرىدۇ. ياخشى كۆرىدىغان رەڭلەر كۈندىلىك تۇرمۇشتا، تۇرلۇك تۇرمۇش ئادەتلىرىدە، كى-

يىم ـ كېچەك، زىبۇزىننەت بۇيۇملىرىدا ۋە باشقا تەرەپلەردە
مۇناسىپ ئورۇن ئالىدۇ ياكى ئەكس ئېتىدۇ. شۇنداق، بىز
دۇنيادىكى باشقا مۇسۇلمان خەلقلەر قاتارىدا يېشىل رەڭنى ياخشى
كۆرىمىز. چۈنكى ئۇ يېشىلللىقنىڭ، ياشناپ تۇرۇشنىڭ، كۆك-
لەشنىڭ بەلگىسى؛ يېشىل بوستانلىق، يېشىل يايلاق، يېشىل
تەبىئەتنىڭ رەڭگى، بىز كۆك ئاسماننىڭ رەڭگىنى ياخشى كۆرد-
ىمىز. چۈنكى ئۇ چەكسىزلىكنىڭ، بۈيۈكلۈكنىڭ رەڭگى. دوپپىد-
لىرىمىزنىڭ تېگى يېشىل رەڭدە، ئىچى قىزىل رەڭدە بولىدۇ.
بۇنىڭ «بېشىمدا جەننەت، ئېسىمدە جەننەت»، قىزىل رەڭ بول-
سا، تومۇرىمىزدىكى قاننىڭ رەڭگى بولۇپ «جەننەت قىلىچلارنىڭ
ئاستىدا بولىدۇ، بېشىڭلاردىكى يېشىل جەننەتنى قىلىچىڭلار ئار-
قىلىق ساقلىساڭلار، ئامان ـ ئېسەن تۇرىسىلەر...» دېگەندەك
ئىچكى مەنىسىمۇ بار. شۇڭلاشقا، دوپپىنىڭ ئىچكى ئەستىرى
قىزىل تاۋار، قىزىل يىپەك، قىزىل سەرگەزلەردىن تىكىلگەن.
قىزىل رەڭ يەنە جەڭگىۋارلىقنىڭ سىمۋولى ھېسابلىنىدۇ. ئاق
رەڭ بولسا پاكلىقنى، سۈزۈكلۈككە، غۇبارسىزلىقنى سىمۋول قى-
لىنىدۇ. ھازىرقى دوپپا تىكىدىغان ئانىلارنىڭ بۇنداق ساۋادتىن
خەۋىرى بارمۇ ـ يوق بىلمىدىم، دوپپا ئۈستىدىكى ئوقيا بىلەن
سېپىلنىڭ ئەگمىلىرى، ئاي، يۇلتۇزلار رەڭگىــنىڭ ئاق كەشتى-
لىنىشــدىكى سەۋەبــمۇ بىزنىڭ ئامان ـ ئېسەنلىكىمىز، نۇس-
رەت ـ غەلىبە رەڭگىمىزدۇر. مەنزىللەرگە يېتىش، مۇرادىغا
يېتىش، ئاق يوللۇق بولۇش، سۈتتەك پاك بولۇش مەنىلىرىگە
ئىگە. ئوقيا ئوقلىرى ئوغۇزخاننىڭ كۈمۈش ئوقلىرىدەك جۇلالىن-
سۇن، يۇرت سېپىللىرى كۈمۈشتەك ھەيۋەتلىك، قارلىق تاغدەك
مۇستەھكەم بولسۇن دېگەندەك مەنىلەرنى ئۆزىگە مۇجەسسەم قىل-
غان. بىز ياخشىلىقنى ۋە ياخشى ئادەمنى ئاق بىلەن سۈپەتلەي-
مىز. يامان نىيەتنى قارا نىيەت، كۆڭلى قارا دەيمىز. مائارىپ،
مەرىپەتچىلىكنى «ئاقارتىش»، ساۋاتسىزلىقنى قارا ساۋات، بى-

لىمىسىزنى قارا قورساق دەيمىز. ئەلۋەتتە «قارا» دېگەننىڭ بۇيۇك، ئۇلۇغ دېگەن مەنىسىمۇ بار، مەسىلەن، قاراخان دېگەندەك، ئەمما ئۇ قارا رەڭنى كۆرسەتمەسلىكى مۇمكىن. بىز يەنە تۇپراق رەڭگىنى ياخشى كۆرگەچكە، بىناكارلىق ئىشلىرىمىزدا كۆپ ئىشلىتىمىز. بۇ ۋەتەننىڭ رەڭگى، تەڭرىتاغلىرى، تارىم، تەكلىماكان قۇملىرىنىڭ رەڭگىگە ماسلاشتۇرۇلغان.

ئەجدادلىرىمىز ئەڭ ياخشى كۆرمىگەن رەڭ — زەئىپلىك، چۈشكۈنلۈك تۇيغۇسى بېرىدىغان سېرىق رەڭ بولۇشى مۇمكىن. مەسىلەن، زەھەرلىك چاياننى سېرىقئېشەك، جىگەر كېسەللىكىنى سېرىق كېسەل دەيمىز. سېرىق شۇمبۇيا، سېرىق ئاسلان، سېرىق پاچاق توخۇ، مۇساپىرلىقتا چىرايى سارغىيىپ قېلىش، سېرىقتال تۇرمۇش، سېرىق سامان دېگەندەك ئاتالمىلار تۇرمۇشىمىزدا كۆپ ئۇچرايدۇ. ئۇزاق زامانلار ئىلگىرى ئەجدادلىرىمىز بۇددا دىنىغا ئىشىنىپ، نۇرغۇن مەدەنىيەت سەمەرىلىرىنى بارلىققا كەلتۈرگەن ۋە مەدەنىيەت مىراسلىرىنى قالدۇرغان بولسىمۇ، كېيىنكى تاللاشلىرى ئارقىلىق ئۆزلىرىنى قايتا نامايان قىلغان. كۆپ قىسمى ئىسلام دىنىغا كىرگەندىن كېيىن، بۇددا دىنى مۇھىتىدىكى ئۇيغۇرلار سېرىق تونلىرىغا ئاساسەن «سېرىق ئۇيغۇرلار» دەپ، بۇددا دىنى سېرىق دىن دەپ ئاتالغان. ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلغان ئۇيغۇرلار بۇددىست ئۇيغۇرلار بىلەن 300 يىلغىچە قانلىق كۈرەش قىلغان. بۇنىڭدىن سېرىق رەڭگە قارىتا بىر خىل ئۆچمەنلىك، كەمسىتىش مەنىسى بىلىنىپ تۇرسا كېرەك. يېقىنقى تارىختا نەزەر سالساقمۇ، 19 ـ ئەسىردە غەرب جاھانگىرلىرىنىڭ جۇڭگو خەلقىنى كەمسىتىپ، «شەرقىي ئاسىيانىڭ سېرىق چۇمۇلىسى» دەپ ئاتىغانلىقىمۇ، دۇنيادىكى كۆپىنچە كىشىلەرنىڭ بۇ خىل رەڭدىن سۆيۈنمەيدىغانلىقىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ تۇرۇپتۇ.

ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمكى ئۇرۇش، جەڭ سەنئىتى تارىخىغا

www.uyghurkitap.com

نەزەر سالىدىغان بولساق، سەردار دۇبۇلغا ـ ساۋۇت بىلەن ئۇس-
تىگە مەللەرەڭ تون يېپىنىپ، ئارغىماق مىنىپ چىقسا، سەر-
كەردە، سەرۋاز، لەشكەرلەر ئۇنىڭ مەشقلەرنى كۆزدىن كەچۈر-
گىلى چىققانلىقىنى — تۇرمۇش، هال ئەھۋالىنى كۆزەتمەكچى
ئىكەنلىكىنى؛ قارا تون يېپىنىپ چىقسا، ھەربىي پارات قوبۇل
قىلىدىغانلىقىنى؛ ئاق تون يېپىنىپ چىقسا، ھەربىي يۈرۈشكە
چاقىرغانلىقىنى؛ چىلانتورۇق ئارغىماق مىنىپ قىزىل تون يېپىد-
نىپ چىقسا، ئۇرۇشقا ئاتلىنىدىغانلىقىنى بىلىپ، قانۇنىيەتلىك
ھەرىكەت قىلىشقان. مانا بۇ، ئەجدادلارنىڭ رەڭ سەزگۈسى،
رەڭ چۈشەنچىسى ۋە رەڭدىن پايدىلىنىش تېخنىكىسىدا كامالەتكە
يەتكەنلىكىنى نامايان قىلىدىغان بىر پاكىت. ۋەھالەنكى، بۈگۈن-
كى كۈنلەردە، گەرچە ئايرىم رەسسام، سەنئەتكارلارنىڭ رەڭ
تاللاش، رەڭ ئىشلىتىش، رەڭدىن پايدىلىنىش چۈشەنچىسى ۋە
ئېڭى يۇقىرى بولسىمۇ، بىر قىسىم ئاۋام ـ خەلقنىڭ ئەنئەنىۋى
رەڭ چۈشەنچىسى، رەڭ قارىشى ۋە رەڭ ئىشلىتىش ئادىتى ئۇنتۇ-
لۇپ، بۇزۇلۇپ، رەڭ قارىغۇسلىق ھالىتى كۆرۈلگەن ئوخشاي-
دۇ. بۇرۇنقىدەك جىنسىنى، چوڭ ـ كىچىكلىكىنى كىيىم رەڭ-
گى ئارقىلىق بىلگىلى بولۇش ھالىتى، ئەر ـ ئايال كىيىم ـ
كېچەكلىرىدىكى جىنسىي ئايرىمىلىق قاتارلىقلار ئاساسەن بىلگە-
لى بولمايدىغان نەرسىگە ئايلاندى، ھەتتا نارەسىدە قىز بالا،
بويىغا يەتكەن قىز، جۇۋان ـ چوكان، بالىلىق ئايال، تۇل ئايال
دېگەنلەر كىيىم رەڭگى، ياسىنىش ـ تارىنىش ئارقىلىق ئىپادىلى-
نىپ تۇرىدىغان رەڭ بىلىملىرى پۈتۈنلەي كەلمەسكە كەتتى. ئۇنى
بىلىدىغان ئانىلىرىمىز، مومىلىرىمىز ئاللىقاچان جەننەتكە كى-
رىپ كېتىشتى! ئاددىي مىسال ئالساق، 1980 ـ يىللارغىچە ياش
قىز، چوكانلارنىڭ رەڭلىك، بولۇپمۇ قىزىلغا مايىل رەڭلەردىكى
كىيىم كىيىشى تەكىتلىنەتتى، تويى بولۇش ئالدىدىكى قىزغا
قىزىل رەڭلىك تامبال تەييارلاش ئادىتى بار ئىدى. بۇ ئادەتلەر

1980 - يىللاردىن كېيىن، بولۇپمۇ قىزلارنىڭ ئىپپەتلىك بولۇشى بۇرۇنقىغا قارىغاندا ئانچە قاتتىق تەكىتلەنمەس بولغاندىن كېيىن، «قىز» لىقنىڭ كۈلكىلىك سۈنئىي - يالغانلىشىشى پەيدا بولغاندىن كېيىن، كۆپۈك ئەخلاقى ئايلىنىپ، ئوبرازى خۇنۇكلىشىپ كەتتى... بۇلارنىڭ ھەممىسى ئومۇمىي خاراكتېرلىك رەڭ قارىغۇسىلىقنىڭ ئالامەتلىرى بولۇپ، كىشىنى ھەر ۋاقىت ئەپسۇسلاندۇرۇپ قويىدۇ. بۇ يەردە تەكىتلەيدىغان مۇھىم ئىش: نۆۋەتتىكى تۇرمۇشىمىزدا نېمە ئۈچۈندۇر ئاتا - بوۋىلىرىمىز، شۇنىڭدەك دۇنيا ئەللىرى ياقتۇرمايدىغان سېرىق رەڭ ئاۋۇپ قالدى. بۇ خىل رەڭدىكى خىلمۇخىل كىيىم - كېچەكلەر ئارتىسلىرىمىزنىڭ ئۈچىسىغا چىقىپ، سەنئەت تۆرلىرىدىن ئورۇن ئېلىۋاتىدۇ، بىلىپ - بىلمەي تەشۋىق قىلىنىۋاتىدۇ. بەزى ۋىۋىسكا، ئېلانلار شۇ خىل رەڭدە يېزىلىپ، بېزىلىپ پېشانىلىرىمىزغا ئېسىلىۋاتىدۇ، مەھسۇلات ئورالمىلىرى بازارلارغا سېلىنىۋاتىدۇ... بۇ بىر خىل مىللىي مەدەنىيەت، مىللىي سەنئەتنىڭ ئۆز ئەنئەنىۋى ئەقىدىسىگە ئاڭلىق ياكى ئاڭسىز ھالدا بۇزغۇنچىلىق قىلىشى ياكى بولمىسا تۇرمۇشىمىزغا بۇددا رەڭگىنى زورلاپ ئەپكىرىش بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇ يەنە بىزدىكى مەسئۇلىيەتسىزلىك، ئەنئەنىگە ھۆرمەتسىزلىك قىلمىشى بولۇپمۇ ھېسابلىنىدۇ. بىز ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ پاك روھىنى قورۇندۇرماسلىق ئۈچۈن بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ گۆرىدە خاتىرجەم يېتىشى ئۈچۈن بولسىمۇ، بۇنداق قىلمىشتىن ھەزەر ئەيلىمىسەك بولماس. شۇڭا مەن ئاۋام - خەلق رەڭ قارىغۇسى بولۇپ كەتكەن تەقدىردىمۇ، ئەل ئىچىدە ئۆزىنى دانا، ئاقىل ھېسابلايدىغان سەنئەت ئۇستازلىرىنىڭ، سەنئەت يېتەكچىلىرىنىڭ، رېژىسسورلارنىڭ، ئارتىسلارنىڭ، كىيىم - كېچەك لايىھىلىگۈچىلەرنىڭ ۋە باشقۇرغۇچىلارنىڭ رەڭ قارىغۇسى بولۇپ قېلىشتىن ساقلىنىشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

فارابىنىڭ قالۇن ئىجاد قىلىشى

ئۇيغۇر قارلۇق ئالىمى، ناتۇرال پانتېزملىق پەلسەپە سىستې-
مىسىنىڭ ئاساسچىسى، ئىسلام پەيلاسوپى، ماتېماتىكا، مەنتىقە،
ئاسترونومىيە پەنلىرىنىڭ ئۇستازى، خىمىيە ئالىمى، غەربلىكلەر
تەرىپىدىن ھۆرمەت - ئېھتىرام بىلەن «شەرقنىڭ ئارىستوتېلى»
دەپ ئاتالغان ئەل فارابى (تولۇق ئىسمى ئەبۇ نەسىر مۇھەممەد
ئىبن ئۇزلۇق ئىبن تارخان) ھىجرىيىنىڭ 259 - يىلى (مىلادى-
يىنىڭ 870 - يىلى) ئوتتۇرا ئاسىيادىكى فاراب - ئوترار -
جەۋھەر شەھىرىنىڭ «ۋاسىچ» ھەربىي قەلئەسىدە ئۇيغۇر قارلۇق
قەبىلىسىنىڭ توققۇز ئوغۇز - توققۇز ئۇيغۇر چەۋەنداز ھەربىي
ئوفىتسېرى ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ھىجرىيىنىڭ 339 -
يىلى (مىلادىيىنىڭ 950 - يىلى) سۈرىيىنىڭ دەمەشق شەھىرى-
نىڭ سىرتىدا لېكسىيە قىلىش سەپىرىدە 80 يېشىدا ئالەمدىن
ئۆتكەن.

فارابى «ئىھسائۇل ئۇلۇم» (پەنلەرنىڭ تۈرگە ئايرىلى-
شى)، «پەزىلەتلىك شەھەر ئەھلىنىڭ قاراشلىرى توغرى-
سىدا»، «بەخت توغرىسىدا»، «ئەقىل ھەققىدە»، «ئۇيۇنۇل
ماسائىل» (مەسىلىلەرنىڭ نېگىزلىرى)، «كىتاب جەمئىيۇل
مەنتەقە» (لوگىكا توغرىسىدىكى 12 ئەسەر)، «چوڭ لوگىكا
كىتابى»، «خىمىيە ئىلمىنىڭ زۆرۈرلۈكى توغرىسىدا»، «ئادەم
ئورگانىزمى توغرىسىدا» قاتارلىق خاس ئەسەرلەرنى يازغان، شۇ-
نىڭدەك قەدىمكى گرېك پەيلاسوپ، ئالىملىرىدىن ئارىستوتېل
قاتارلىقلارنىڭ «كاتېگورىيە»، «مېتافىزىكا»، «گېئومېترى-
يە»، «روھ ھەققىدە» قاتارلىق نۇرغۇن ئەسەرلىرىگە شەرھنامە-

لەر يازغان. فارابى يۇقىرىقى كاتتا ئىلىملەرنىڭ ئۇستازى، سە-
مەرلىك ئىلمىي ئەمگەكلەرنىڭ ئىختىراچىسى بولۇش بىلەن بىللە
يەنە يېتۈك چالغۇچى، مۇزىكانت، كومپوزىتور، شائىر ئىدى.
ئۇنىڭ بارلىق ئىلمىي ھەم ئەقلىي تەپەككۇرى ئۇنىڭ مۇزىكا
تەپەككۇرى بىلەن ئىنتايىن زىچ ماسلاشقان. فارابى ماتېماتىكا
ياكى خىمىيىدە قىيىن مەسىلىلەرگە دۇچ كەلگەندە، قولىغا بەزى-
دە تەمبۇر، بەزىدە دۇتار ياكى ساتارنى ئېلىپ ئېسىل پەدىلەرگە
چېلىپ، مېڭىسىنى ئارام ئالدۇرۇپ، روھىنى كۆتۈرۈپ، ئەر-
كىن تەپەككۇر قىلىشقا ئادەتلەنگەن. مۇزىكا ئۇنى ھېسسىي تەپەك-
كۇردىن ئەقلىي تەپەككۇرغا باشلاپ، ئەقىلدىن بىلىم تاپسا، مۇ-
زىكىدىن لەززەت، يېڭى تەپەككۇرغا ئىگە بولغان. «مۇزىكا سېزى-
مى يوق ئادەم ئەقلى كەمتۈك ئادەمدۇر» دېگەن ئىلمىي خۇلاسە
ئەل فارابى تەرىپىدىن ئوتتۇرىغا قويۇلغان ئىلمىي يەكۈن ئىدى...

ئەلقىسسە، ھەزرىتى فارابىنىڭ ئىچى تىتىلداپ، بىر خىل
نازۇك مۇڭنى ھېس قىلىپ قالدى. مۇزىكىلارنى ئاختۇرۇپ ئىز-
دىدى. ئۇ تەمبۇر بىلەن دۇتار ئارىسىدا دائىم بىر كەمتۈكلۈك،
يۈرەكنىڭ تارىسىنى چېكىپ، ئىنسانىنىڭ ئەڭ زىل، ئەڭ نازۇك
ھېسسىياتىنى غىدىقلايدىغان بىر سازنىڭ كەم ئىكەنلىكىنى ھېس
قىلدى ـ دە، بارلىق ئۇيغۇر چالغۇلىرىنى بىر ـ بىرلەپ چېلىپ
كۆرۈپ، بۇ كەمتۈكلۈكنى تولدۇرالمىدى. ئۇنىڭ ئېڭىدىكى مۇ-
زىكا دۇنياسىغا قەدىم چالغۇ «غوڭقا» يېقىنلاشقاندەك تۇيغۇ بەر-
دى. غوڭقانى قولىغا ئېلىپ تارلىرىنى ئىلماي چېكىپ باقتى،
يېقىنلاشتى ـ يۇ، يەنىلا ئۇنىڭ دەل ئۆزى ئەمەس ئىدى. ئاخىرى
قوشۇقنىڭ دەستىسى بىلەن ئۇرۇپ باقتى، يېقىنلاشتى ـ يۇ،
ئەمما، يەنە بىر يەرلىرى تازا دېگەندەك بولمىدى. دۇتارنىڭ
تارىسىغا قوشۇقنىڭ كاسىسى بىلەن ئۇرغانىدى، ئۇمۇ يېقىنلاش-
تى ـ يۇ، يەنىلا بولمىدى. ئىلغان بىلەن چەككەن، قارنى بار
بىلەن قارنى يوقنىڭ ئارىلىقىدىكى ھون چالغۇسى «چاڭ» تېخىمۇ

يېقىنلاشتى. ئاخىرى چاڭنى ئېلىپ چىلىۋېدى، بوپقالدى...
شۇنىڭ بىلەن، مەدرىستە خىمىيە تەجرىبىسى ئېلىپ بېرىۋاتقان
تۆت يۇزگە يېقىن شاگىرتنىغا تۇيدۇرماستىن «ئۇچ بۇلۇڭسىمان
بىر نەرسە»نى ئەكىرىپ، بوش ئېلىپ چېلىپ بېرىۋېدى، كېچە
چە تەجرىبە ئىشلەپ، كۆزلىرى قىزىرىپ كەتكەن باللار
ئىزىغا بىر ـ بىرلەپ يىقىلىپ ئۇخلاپ كەتتى... چۇش پېشىنگە
يېقىن كىرىپ، تەجرىبىخانىدا كەلكۈندە يىقىلغان كۆچەتلەردەك
قالايمىقان ياتقان باللارغا يەنە بىر چېلىۋېدى، ھەممىسى چۆچۈپ
ئويغىنىشىپ، مۇزىكىنىڭ ئېچىنىشلىق رېتىمىدىن يىغلاپ كەت-
تى؛ مېلودىيىسىنى ئۆزگەرتىپ يەنە بىر چېلىۋېدى، باللار
دەسلەپ تەبەسسۇم قىلىپ كۇلۇشتى، كېيىن كۇلۇپ تىلد-
قىپ كېتىشتى... فارابى يېنىدىكى مىرزىغا ئىشارەت قىلىۋېدى،
مىرزا چۇش پېشىنگە ئەزان توۋلىدى. باللار كۇلۇشتىن دەرھال
توختاپ، پېشىنگە ئالدىرىدى.
شۇ چاغدا ئۇستازى چالغان سازغا ھەيران بولغان بىر شا-
گىرتى سورىدى:
— مەۋلانەم، چالغانلىرى بىز پەقەت كۆرمىگەن سازكەن.
يېڭىدىن ئىختىرا قىلغان بولمىسىلا؟
— بۇ ئاۋازنى بىر يىلغا يېقىن ئىزدەپ ئاران تاپتىم. مېنىڭ
يۇرەك تارىمنى چەكتىمىكىن دېسەم، سىلەرنىڭكىنىمۇ چەكتى ـ ھە؟
— ئۇنىڭ ئېتىنى نىمدەپ ئاتىدىلا؟
— «قالۇن».
— «قانۇن»غا يېقىن ئاتكەن.
— ھەئە، سازلارنىڭ قانۇنى.
— ئۇنى سۇلتان ھەزرىتىمگە بىزگە چالغاندەك بىر چېلىپ
ئۇخلىتىپ، بىر چېلىپ ئويغىتىپ، بىر چېلىپ كۇلدۇرۇپ، يەنە
بىر چېلىپ يىغلىتىۋەتسىلە. سۇلتان ھەزرەتلىرى خۇش بولۇپ،
مەدرىسىنىڭ بۇ يىللىق خىراجىتىنى ئاشۇرۇپ بەرسە، بۇ يىل

قىسلماي ئوقۇيدىغان ئوخشايمىز.
— كۆڭلۈمدىكىنى تاپتىڭ. مەن بىر يېڭىلىق ھاسىل قىلىسام، سۇلتان ئالىيلىرى مەدرىسكە يەنە تالانتلىق يۈز بالا ئالىدىغان ئاقچا كۆپەيتىدۇ. مەن ئۇنىڭغا يېڭىلىق خەۋىرى ئەۋەتەي، — دەپ مېھرابقا ئۆتكەندى ئەل فارابى ھەزرەت.
راست دېگەندەك، قالۇننى ئىختىرا قىلىپ، باغداد خەلىپىلىكىنىڭ ئوردىسىدا سۇلتانغا سۇرىيە مۇزىكىسى چېلىپ بېرىۋېدى، بىر يېرىم ئايدىن ئارتۇقراق ۋاقىت ئۇيقۇسىزلىق كېسىلىگە گىرىپتار بولغان، ئەرەب يېرىم ئارىلى، ئوتتۇرا ئاسىيا، ھەتتا رىمدىن كەلتۈرگەن تېببىي ئالىملارنىڭ داۋالاشلىرى كار قىلماي سەپرا - چېچىلغاق بولۇپ قالغان سۇلتان ئالتۇن تەختىدە يانپاشلاپ يېتىپلا ئۇخلاپ قالدى. ئۇنىڭ ھۇزۇرلىنىپ ئۇخلاپ خورەك تارتىۋاتقىنىنى كۆرگەن ئوردا ئەركانلىرى خۇشاللىقتىن فارابىغا زەرياغلىق، تۈركچە تون، بىر تاۋاق تىللا ئىنئام قىلدى. سۇلتان شۇ بىر ئۇخلىغانچە ئىككى كېچە - كۈندۈز ئويغانمىدى.
— مەۋلانە ھەزرەت جانابلىرى كەشىپ قىلغان بۇ سازنىڭ نېمە سېھرىي كارامىتى بار؟ ۋەسۋەسىگە چۈشۈپ پاراكەندە بولدۇق. سۇلتان ئالىيلىرىنى ئويغىتايلى دېسەك، «ئەگەر ئۇخلىيالىسام، ئۇيقۇدىن ئويغاتقۇچىنىڭ كاللىسىنى ئالىمەن» دەپ پەرمان جاكارلىغان بولغاچقا، ھازىر ئويغىتىشقا ھېچكىم پېتىنالمايۋاتىدۇ. سۇلتان ھەزرەتلىرى بۇنداق ئۇخلاۋېرىپ، بىرەر كېلىشمەسلىك بولۇپ قالسا، جانابلىرىنىڭ ئالتۇن باشلىرى ئامان قالمايدۇ. ئاڭلىساق، بۇ ساز بىلەن، ئىلمىي تەجرىبىگە كىرىشىپ كېتىپ ئۇخلاشنى ئۇنتۇپ قالغان تالىپلارنى ئۇخلاتقان ھەم ئويغاتقان، كۈلدۈرگەن ھەم يىغلاتقان ئىكەنلا. ئەمدى سۇلتان ئالىيلىرىنى ئاچچىقلاتماي ئويغىتىدىغان بىر پەدىگە چېلىپ، ئۇنى ئويغىتىپ بەرسىلە.
— ئۇنداقتا، ئوردا خەزىنىسىگە يەنە بىر تاۋاق ئالتۇن زىيان

بولىدىغان بولدى، — دېدى ئەل فارابى مۇلايىملىق بىلەن تەبەس-سۇم قىلىپ.

— تېخى ئىككى كۈننىڭ ئالدىدا بىر تاۋاق ئالتۇن ئالدىلا. «يالغۇز ئىلىم - بىلىمدە ئەمەس، ئەخلاق - پەزىلەت بابىدىمۇ تەڭداشسىز زات» دېگەن نامىلىرىغا داغ چۈشمىگەي ئالىيلىرى. يەنە بىر تاۋاق ئالتۇن گەرچە ئوردا خەزىنىسى ئۈچۈن سۇلتان ئالىيلىرى مىنىدىغان جەڭ ئارغىمىقىنىڭ بىر تال يايلى ئۈزۈل-گەنچىلىك ئىش بولمىسىمۇ، ئەمما ئۆزلىرىنىڭ پەلەككە تاقاشقان كاتتا ئابرۇيلىرى ئۈچۈن، بۇ قۇياشنىڭ يېرىمى تۇتۇلغاندەك ئىش بولارمىكىن؟

— باغداد مەدرىسىگە ھازىر يەر يۈزىنىڭ ھەر تەرىپىدىن ئىلىم تەھسىل قىلغىلى كەلگەن تۈرلۈك - تۈمەن ئىرق - قوۋمدىن يىغىلغان تالىپلار باغداد مەدرىسىگە ئەمەس، باغداد كوچىلىرىغىمۇ پاتماس ھالەتكە كېلىپ، مەدرىسىمىز خىراجىتىگە تاغدەك ئالتۇن بولسىمۇ يېتىشمەس ھالغا كەلدى. ئىلىم ئىزدى-گۈچىلەرنى تەشنالىقىغا قاندۇرۇش — ئىسلامنىڭ بۈيۈك مەشھۇ-رىيىتىدۇر. باللارغا ئىلىم ئۆگىتىش ئۈچۈن پىقىرنىڭلا نوپۇزى كۆيىدىغان ئىش بولسا، بۇ كۆيگەن ئوتتا ئىلىم نۇرى ھاسىل بولۇپ، ئۆگەنگۈچى قاراڭغۇ دىللارنى يورۇتىدىغان ئىش بولسا مەن رازى. باغداد مەدرىسى تالىپلىرىنىڭ تەربىيەت ئىشلىرىغا ئوردىدىن دەرھەم ئۇندۇرۇۋېلىپ سەرپ قىلسام، يۈزۈمگە داغ چۈشسىمۇ مەن رازى...

شۇنداق قىلىپ، ئەل فارابى ھەزرەتلىرى قالۇننى شاگىرتىغا كۆتۈرگۈزۈپ ئوردا ياساۋۇللىرى ئېلىپ كەلگەن ئالتە ئارغىماق قوشۇلغان ئالتۇن كۈشۈكلۈق «سۇلتان مەپىسى» گە ئولتۇرۇپ، سۇلتانىنىڭ ھۇجرىسىغا كىردى. ئالتۇن گىرۋەكلىك كارىۋات بېشىغا يېقىن كېلىپ، تۆت قات تاۋار كۆرپە ئۈستىدە بەدەشقان قۇرۇپ ئولتۇرۇپ، قالۇننى دەسلەپ قەشقەر ئاھاڭلىرىغا، ئاندىن

بالاساغۇن ئاھاڭلىرىغا يەڭگىل چېلىپ، بىر چاغقا كەلگەندە تۈركلەرنىڭ ئۇرۇش ئاھاڭلىرىغا چالدى. سۇلتان چاچراپ بېشىنى كۆتۈردى.

— ئوردىغا باستۇرۇپ كىرىشكە پېتىنغان نەدىن كەلگەن ياۋايى لەشكەركەن ئۇ؟

سۇلتان تەكىيى ئاستىدىكى ئالتۇن ساپلىق شەمشەرنى ئالدىقاچان قولىغا ئېلىپ بولغانىدى... فارابى شۇئان مېلودىيىنى ئۆزگەرتىپ، يەنە بىر ئاھاڭغا چالدى. سۇلتان شەمشەرنى تۇتقانچە پۈتۈن زېھنى بىلەن قالۇن چېلىپ، كۆزىنى يۇمۇپ ئولتۇرۇپ كۈلكىلىك تەۋرىنىۋاتقان فارابىغا قاراپ قاقاھلاپ كۈلۈپ تېلىقىپ، كارۋىتىدا ئولتۇرۇپ قالدى. شەمشىرى قولىدىن چۈشۈپ، تېلىقىپ كۈلگىنىدىن تۇگۈلۈپ قالدى.

— ۋاي ھەزرىتى مەۋلانەم... تېخىچە ماڭا مۇزىكا چېلىپ بېرىۋاتاملا. بۇ ئاھاڭلىرى ئىچىمگە شەيتان كىرگۈزۈۋەتكەندەك نېمانداق كۈلدۈرىدۇ، نېمانداق كۈلكىلىك ھەجۋىي مۇزىكا بۇ... بولدى... بولدى، بولدى قىلسىلا، تېلىقىپ كۈلۈپ ئۈچەيلىرىم ئۈزۈلۈپ كەتمىسۇن... ئۆزلىرىمۇ بۇ مۇزىكىنى چالغۇچە نېمانداق كۈلكىلىك قىياپەتكە كىرىپ قالدىلا؟ ... بولدى... قورسىقىم ئېچىپ، ئات چاپقاندەك تاراقلاۋاتىدۇ... دەرھال داستىخان تەييارلاڭلار، مەن ئۇستاز بىلەن يالغۇز ئولتۇرۇپ غىزالىنىمەن!

※ ※ ※

شۇنداق قىلىپ، ئەل فارابى ئوردىدىن يانغاندا، سۇلتاندىن باغداد مەدرىسىنى يەنە بىر تۈمەن تالىپ سىغقۇدەك كېڭەيتىپ ياساش قۇرۇلۇشىغا پەرمان ئېلىپ قايتتى. شۇنىڭ بىلەن، ھەر قېتىم ئۇخلىيالماسلىق كېسىلى تۇتقاندا، سۇلتان ئەل فارابى ھەزرەتتىن قالۇن ئاڭلايدىغان، زېرىككەندە كۈلكىلىك ياكى يىغ-

لىتىدىغان مۇزىكا ئاڭلايدىغان بولدى ... ئەل فارابى ھەزرەتنىڭ ۋاقتى زايە بولۇۋاتقانلىقىنى ھېس قىلغان سۇلتان ئوردىدا بىر مۇزىكا ئۆمىكى قۇرۇشقا پەرمان چۈشۈردى. ئەل فارابى مۇزىكا ئۇستىلىرىنى ئۆزى بىر قوللۇق تاللاپ تەربىيىلەپ چىقتى. بۇ جەرياندا ئۇ ئوردىدا يەنە بىر رەسەتخانا تەسىس قىلىپ، ئاسمان جىسىملىرى - يۇلتۇز تەتقىقاتخانىسى ۋە ماتېماتىكىخانا، ئەنجۇمەنخانا قۇردى. ئەڭ كۆرۈنەرلىك بولغىنى، باغداد كۇتۇپخانىسى بۇرۇنقىدىن ئون ھەسسە زورايتىلدى. يۇقىرىقىلارنىڭ ھەممىسىنىڭ باغداد خەلىپىسى ئوردىسىنىڭ مەڭگۈلۈك خەلىپە راسخوتى بىلەن تەمىنلىنىدىغان ھوقۇقى قانۇنلاشتۇرۇلدى. باغداد مەدرىسى بىلەن باغداد كۇتۇپخانىسى ئەل فارابىنىڭ باغداد خەلىپىسىدىن ئالغان ھەددى - ھېسابسىز دەرھەملىرىنىڭ كۈچىدىن دۇنياغا مەشھۇر بولۇپ تونۇلدى. باغداد ئوردىسى مۇزىكانتلىرى ئۈچۈن فارابى يەنە ئۇيغۇرلارنىڭ ھون دەۋرىدە مەيدانغا كەلگەن ئىككى تارىلىق غىجەكى ئاساسىدا ھازىرقى ئۇيغۇر غىجىكىنى ئىختىرا قىلىپ تەقدىم قىلدى. باغداد خەلىپىسى «بۇ تۆھپە ئۈچۈن قانداق مۇكاپات ئالىسىز؟» دەپ سورىغاندا، سۇلتاننىڭ ئوتتۇرا ئاسىياغا لەشكەر تارتىپ جازا يۈرۈش قىلماسلىقىنى تىلىدى. ئەل فارابىغا يۈز كېلەلمەي، سۇلتان ئۈچ يىل تەييارلىق قىلغان ھەربىي يۈرۈشىنى، يەنى ئوتتۇرا ئاسىياغا قىلىدىغان جازا يۈرۈشىنى ئەمەلدىن قالدۇردى ...

دېمەك، ئەل فارابىنىڭ تەبىئىي پەندىمۇ، ئىجتىمائىي پەندىمۇ، سەنئەتتىمۇ كامالەتكە يەتكەن ئىلمى ھەم شۇ ئىلىملەرنىڭ پەزىلىتىدىن ئېرىشكەن كاتتا ئابرۇيى ئۇرۇش قىرغىنچىلىقىنىڭ ئالدىنى ئالغان. نامى مەڭگۈلۈك بولغان باغداد خەلىپىلىكىنىڭ «ئىلىم - مەرىپەت خەلىپىلىكى» بولۇپ، دۇنياغا ئىلىم - مەرىپەت تارقاتقان كاتتا تۆھپىسى دۇنيا تارىخىدا ئەسىردىن ئەسىرگىچە، ئەجدادتىن ئەۋلادقا، ھەتتا ھازىرغىچە مەشھۇر بولۇپ

كەلمەكتە.
تەكتىلمەكچى بولغىنىمىز: ھەزرىتى ئەل فارابى بارلىق
ئىلىملەر قاتارىدا، «ئىلاھى ئىلىم — سەنئەت» نى ۋە مۇزىكىنى
ئىنتايىن ياخشى كۆرەر ئىدى. بۈگۈنكىدەك ھەقىقىي سەنئەت ۋە
سەنئەتكار بىلەن ھەقىقىي بولمىغىنى، ساپ مىللىي سەنئەت بى-
لەن ئارىلاش مەھسۇلاتلار بىللە مەۋجۇت بولۇپ، بىر - بىرىنى
ئىنكار قىلىشىۋاتقان مەزگىلدە فارابى، يۈسۈپ خاس ھاجىپ،
ئەلىشىر نەۋائىغا ئوخشاش ئەللامە، ئالىملىرىمىزنىڭ ئەدەبى-
يات - سەنئەتنى ئۇلۇغلىغان، قەدىرلىگەن، راۋاجلاندۇرۇشقا
ھەسسە قوشقان روھى بىزگە ئۆرنەك ۋە ئىلھام بولۇشى كېرەك؛
سەنئەت بىلەن ئىلىم - پەننى، سەنئەت بىلەن دىننى بىر - بىرىگە
قارىمۇقارشى قىلىپ خەلقنى قايمۇقتۇرىدىغان ئىشلارنىڭ ئالدىنى
ئېلىشىمىز ۋە ئۇنىڭ ھاياتىمىزدىكى رولى، ئورنىغا ئىلمىي مۇئا-
مىلە قىلىشىمىز كېرەك.

www.uyghurkitap.com

مەسئۇل مۇھەررىر : مەلىكە ئابدۇقادىر
مەسئۇل كوررېكتور: سەبىيەم ئەختەم

يىراق قىرلاردىن ئانا يەرگە سالام

ئەختەم ئۆمەر

نەشر قىلغۇچى : مىللەتلەر نەشرىياتى
ئادرېسى : بېيجىڭ شەھىرى خېپىڭلى شىمالىي كوچا 14 ـ قورۇ
پوچتا نومۇرى: 100013، تېلېفون نومۇرى: 64290862 ـ 010
ساتقۇچى : جايلاردىكى شىنخۇا كىتابخانىلىرى
باسقۇچى : بېيجىڭ دىشىن باسما زاۋۇتى
نەشرى : 2008 ـ يىل 6 ـ ئايدا 1 ـ قېتىم نەشر قىلىندى
بېسىلىشى : 2009 ـ يىل 2 ـ ئايدا بېيجىڭدا 2 ـ قېتىم بېسىلدى
ئۆلچىمى : 850 × 1168م م. 32 كەسلەم
باسما تاۋىقى : 5.25
سانى : 3000 — 6000
باھاسى : 10 .00 يۈەن

ISBN 978-7-105-09271-0/I.1921(维 277)

责任编辑：美力克·阿不都卡的
责任校对：赛比耶·艾合太木

图书在版编目(CIP)数据

从遥远的地方向祖国问好：维吾尔文/阿合坛木·吾马尔著.—北京：民族出版社，2008.5（2009.2 重印）
ISBN 978-7-105-09271-0

Ⅰ.从… Ⅱ.阿… Ⅲ… 报告文学—中国—当代—维吾尔语（中国少数民族语言）Ⅳ.I25

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2008)第 062876 号

出版发行：民族出版社　http://www.mzcbs.com
社　　址：北京市和平里北街 14 号　邮编：100013
电　　话：010-64290862（维文室）
印　　刷：北京迪鑫印刷厂
版　　次：2008 年 6 月第 1 版
2009 年 2 月北京第 2 次印刷
开　　本：850×1168 毫米 32 开
印　　张：5.25
印　　数：3000-6000 册
定　　价：10.00 元
ISBN 978-7-105-09271-0/I.1921(维 277)